MELCHIORIS CANI

OPERA

VOLUMEN SECUNDUM

MELCHIORIS CANI

EPISCOPI CANARIENSIUM

EX ORDINE PRAEDICATORUM

OPERA THEOLOGICA

NOVA EDITIO EMENDATISSIMA

VOLUMEN II

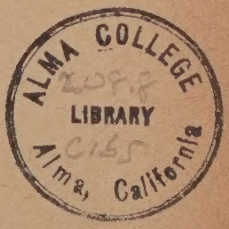

26016

ROMA
LIBRERIA EDITRICE DELLA *VERA ROMA* DI E. FILIZIANI
Pozzo delle Cornacchie, 7 e 8

1900

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Iosephus Ceppetelli Archiep. Myren. Vicesgerens.

Roma. – Tipografia Forzani e C.

INDEX

LIBER VI. *De Ecclesiae Romanae auctoritate.*

Cap. I. Ubi ponuntur argumenta, quibus huius loci auctoritas impugnatur pag. 1
Cap. II. In quo redditur causa cur Sedes Apostolica quintum locum obtineat . 5
Cap. III. Tria pronunciata continet, quibus efficitur Petri in fide firmitatem ad successores quoque derivari 6
Cap. IV. In quo ostenditur quod Romanus episcopus ille sit, qui Petro et in fidei firmitate et in componendis religionis controversiis divino iure succedat 14
Cap. V. Ubi conclusio eadem ostenditur sanctorum veterum testimoniis manifestis 20
Cap. VI. Ubi Conciliorum clarissima testimonia referuntur, quibus Ecclesiae Romanae vis et auctoritas comprobatur 22
Cap. VII. Rationibus theologiae probat Romanum Pontificem in fidei controversiis finiendis errare non posse 25
Cap. VIII. Ubi argumenta capitis primi refutantur 31

LIBER VII. *De sanctorum auctoritate.*

Cap. I. Argumenta complectitur, quibus sanctorum patrum auctoritas impugnatur. 51
Cap. II. Varios modos exponit, quibus de sanctorum patrum auctoritate potest disputari 54
Cap. III. Certis conclusionibus patrum auctoritatem definit atque defendit, simulque satisfacit argumentis capitis primi 56
Cap. IV. Nonnullos Osiandri et Caietani scrupulos eximit 81

LIBER VIII. *De auctoritate doctorum scholasticorum.*

Cap. I. Lutheranorum in theologiam furor. Quinam veri nominis theologi censendi 85
Cap. II. Multiplex theologiae scholasticae munus exponit 87
Cap. III. Praecipua Lutheranorum in scholae auctoritatem argumenta complectitur 91
Cap. IV. Scholae auctoritatem certis finibus circumscriptam tuetur atque defendit 92

Cap. V. Respondet argumentis capitis tertii docetque quid de variis theologorum placitis statuendum . . . . . pag. 96
Cap. VI. De auctoritate iuris pontificii prudentium 110
Cap. VII. Quis usus iuris canonici in theologica facultate 114

Liber IX. *De argumentis rationis naturalis.*

Cap. I. Primus error in huius loci usu vitandus, ne plus aequo in re theologica rationi naturali tribuatur 119
Cap. II. Extremam aliorum errorem percenset, qui a naturae rationibus prorsus abhorrent, quorum etiam argumenta proponit 121
Cap. III. Memorati erroris architectos ac sectatores percenset 124
Cap. IV. In quo recensitus error refellitur 126
Cap. V. Philosophiam theologo necessariam ostendit 129
Cap. VI. Apostolos aliosque sanctos viros naturae etiam rationibus usos evincit 131
Cap. VII. Extrema quorundam theologorum vitia in usu philosophiae castigantur 134
Cap. VIII. Quae sit huius locis firmitas in theologica disciplina 136
Cap. IX. Satisfacit argumentis capite secundo propositis 137

Liber X. *De philosophorum auctoritate.*

Cap. I. Huius loci pertractandi necessitatem exponit 149
Cap. II. Ubi argumenta proponuntur, quibus philosophorum auctoritas elevatur 150
Cap. III. Qui philosophi sint theologis utiles 151
Cap. IV. Quam habeat in re theologica certitudinem philosophorum auctoritas 155
Cap. V. Quibus finibus Aristotelis auctoritas circumscribenda 159
Cap. VI. Ubi satisfit argumentis capite secundo positis 164
Cap. VII. De iuris civilis in theologicis controversiis auctoritate: quibus impetratur argumentis ivi
Cap. VIII. Iuris civilis studium theologo utilissimum probat 165
Cap. IX. Quae vis aut potestas argumenti ex iure civili desumpti 167

Liber XI. *De historiae humanae auctoritate.*

Cap. I. Nuncius de morte parentis vix dum finito superiori libro allatus enarratur 171
Cap. II. De historiae humanae in theologiam utilitate 172
Cap. III. Argumenta continet, quibus auctoritas humanae historiae impugnatur . 176
Cap. IV Quod auctoritas humanae historiae aliquando probabilis, quandoque etiam certa sit 184
Cap. V. Ubi respondetur argumentis capitis tertii 187
Cap. VI. Qui sint probatae fidei auctores, qui contra non sint 236
Cap. VII. In quo 15. 16. 17. et 18. argumenta capite tertio posita refelluntur . 269

DE ECCLESIAE ROMANAE AUCTORITATE

QUAE QUINTO LOCO CONTINETUR

LIBER SEXTUS.

CAPUT I. 41

UBI PONUNTUR ARGUMENTA, QUIBUS HUIUS LOCI AUCTORITAS IMPUGNATUR.

1. In eum locum incidimus, quem longe lateque patentem theologi, praesertim iuniores, copiose tractare solent, propterea quod Sedis Apostolicae non auctoritas modo et gravitas, verum etiam omnis omnino vis et facultas, cum semper ab haereticis impugnata est, tum multo magis hoc tempore a Lutheranis impetitur, quorum in Romanam Ecclesiam contentio pertinax et odium aeternum est. Sed non ego persequar quaestiones infinitas de Romani pontificis potestate: tantum de auctoritate dogmatum videamus. Nolo autem agere confuse, ut id explicemus hac disputatione, quod quaeritur. Itaque eorum in primis argumentationes exponemus, qui locum impugnant; deinde loci nos vim et auctoritatem cum Catholica Ecclesia conservabimus; post haec adversariorum argumenta diluemus. Quae si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparata, fortasse etiam brevior videbitur. Qui igitur locum hunc infirmare pergunt, his argumentis, ut sibi videntur, efficiunt.

2. *Primum argumentum.* Primo, Joannes XXII. publice docuit iustorum animas non videre Deum usque ad iudicii diem, cavitque, ne Parisiis theologiae gradum quisquam consequeretur, nisi prius in hanc sententiam iuravisset. Errare igitur Summus Pontifex atque adeo Sedes Apostolica in fide potest.

3. *Secundum argumentum.* Secundo, Coelestinus III. definivit quod cum alter coniugum labitur in haeresim, dissolvitur matrimonium, ut patet *De divortiis, cap. Quanto.* Super quo affirmat Hostiensis, Coelestini epistolam decretalem habitam olim in corpore iuris. Erravit igitur in fide Coelestinus, nam definitio illa Evangelio contraria est.

4. *Tertium argumentum.* Tertio, Alexander III. de sponsa duorum, *cap. Licet,* asserit quosdam suos praedecessores iudicasse quod si post matrimonium contractum per verba de praesenti, non consummatum tamen, aliud novum matrimonium consummetur, primum dirimitur, secundum est validum. Hic autem error est sine dubio in fide et moribus manifestus.

5. *Quartum argumentum.* Quarto, idem Alexander III. *cap. Cum esses, De testament.* definit alienum esse et a generali Ecclesiae consuetudine et a divina lege et sanctorum patrum institutis, ut testamenta, nisi quinque vel septem testium fuerint subscriptione firmata, penitus rescindantur. Constat autem civilem legem, quae eiusmodi testamenta minus solemnia irritat, a viris hodie ecclesiasticis comprobari. Falsus est igitur in fide Alexander, ut qui pronuntiet legem aliquam esse divinae contrariam, quae revera contraria non est.

6. *Quintum argumentum.* Quinto, Innocentius I. in *epistola ad Rufum et Eusebium, cap. 1., Qui viduas,* inquit, *acceperunt uxores, ad summum sacerdotium agnoscimus pervenisse. Quod contra legis esse praecepta nullus ignorat, cum Moyses clamitet: uxorem virginem sacerdos accipiat: contra quod praeceptum divina auctoritate subnixum nulla defensio opponitur, nisi consuetudo vestra, quae ex ignorantia profecta est.* Et Innocentius III. *cap. Per venerabilem, Qui filii sint legitimi,* cum quandam legem *Deuteronomii* retulisset, *Sane,* ait, *cum Deuteronomium secunda lex interpretetur, ex vi vocabuli comprobatur, ut quod ibi decernitur, in Novo Testamento debeat observari.* At decreta Veteris Legis debere a nobis observari, Sacris etiam Literis, non modo Concilio Florentino adversatur.

7. *Sextum argumentum.* Sexto, Nicolaus III. in *Extravaganti, Exiit qui seminat,* de verborum significatione, decernit abdicationem proprietatis omnium rerum tam in speciali quam in comuni Christum Dominum et verbo et exemplo docuisse. Quod erroneum esse Joannes XXII. docet in *Extravaganti, Cum inter nonnullos.*

8. *Septimum argumentum.* Septimo, Nicolaus ad consulta Bulgarorum, referturque *De consecratione distinct. 4. cap. A quodam Judaeo,* definit, quod si in nomine Christi aliquis baptizetur, rebaptizari non debet. Cuius oppositum Pelagius papa determinat in *epistola ad Gaudentium*

episcopum, referturque *eadem dist. cap. Multi et cap. Si re vera*, quae ambo capitula ex eadem epistola sunt deprompta. Consentit et cum Pelagio Zacharias papa, *cap. In Synodo, eadem distinctione.* Aut Nicolaus igitur, aut Pelagius falso de fidei quaestione decrevit.

9. *Octavum argumentum.* Octavo, Divus Gregorius in epistola quadam ad Augustinum Cantuariensem archiepiscopum, Gregorius quoque III. in epistolam ad Bonifacium episcopum, ex Apostolicae Romanaeque Ecclesiae auctoritate pronunciarunt quod si mulier infirmitate aliqua fuerit correpta, nec valuerit debitum marito suo reddere, maritus quidem aliam uxorem ducere potest, ea lege tamen, ut subsidii opem coniugi priori non subtrahat. Quod autem vir ab uxore, quae per infirmitatem debitum reddere non valet, discedere possit atque ad secundas nuptias transire, doctrinae evangelicae apostolicaeque adversum est, ut Gratianus *31. quaest. 7.* dixit.

10. *Nonum argumentum.* Nono, Gelasius contra Eutychem et Nestorium definit, in altaris Sacramento, facta etiam consecratione, panis vinique substantiam manere. Id quod a fide catholica alienum est.

11. *Decimum argumentum.* Decimo, Romani pontifices Literas saepe Sacras falso exposuerunt. Nam, ut ea loca praetermittam, quae Caietanus refert in *opusculo 27. quaestionum, q. ult.*, certe Gelasius papa cum Concilio septuaginta episcoporum, et refertur sub nomine Pelagii, *21. dist. cap. Quamvis*, atque Anacletus *22. dist. cap. Sacrosancta*, probant Romanam Ecclesiam ceteris esse praelatam illa evangelica voce Domini Salvatoris: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Quod idem plures etiam alios Pontifices sensisse constat. Ridiculum autem videtur esse evangelicum testimonium in eum sensum velle flectere. Ad eundem quoque modum plerique Summi Pontifices ad probandum maiores Ecclesiae causas ad Sedem Romanam esse referendas, inducunt illud ex Luca: *Ego rogavi pro te, Petre, ne deficiat fides tua.* Quod quam ineptum sit, vel ex eo liquere aiunt, quod ibi Dominus Petro solum, non item posteris loquebatur. Subdit enim: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Quae verba si ad posteros referantur, nimirum Romanos pontifices, prius aversos fuisse oporteret, ut aliquando conversi confirmarent fratres suos. Cum itaque Romani episcopi Sacras Literas falso interpretentur, falli et fallere in fidei dogmate possunt. Nam ex Sacrarum Literarum recta intelligentia vera dogmata, ex obliqua vero falsa trahuntur.

12. *Undecimum argumentum.* Undecimo, si Apostolica Sedes in fide errare non posset, id maxime ex privilegio Petri, *Luc. 22.*, *Ego*

rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua. At Petri fides defecit, iuxta id quod Ambrosius ait: [1] *Fidelior factus est Petrus, postquam fidem se perdidisse deflevit.* Multo ergo magis ceteri successores errare in fide potuerunt. Ut erravit certe Anastasius *19. dist. cap. Anastasius.* Erravit quoque Honorius, ut in Concilio sexto Constantinopolitano actione 13. et 18. definitur.

13. *Duodecimum argumentum.* Postremo, Hieronymus in epistola ad Evagrium, cum illi obiceretur Romanae Ecclesiae consuetudo, *Si auctoritas,* inquit, [2] *quaeritur, orbis maior est urbe. Ubicumque fuerit episcopus, sive Romae sive Constantinopoli sive Alexandriae, eiusdem meriti, eiusdem est et sacerdotii. Potentia divitiarum et paupertatis humilitas vel sublimiorem vel inferiorem episcopum non facit. Ceterum omnes apostolorum successores sunt. Quid ergo mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiae vindicas?* Hactenus Hieronymus. Et Ambrosius *lib. 3. De Sacram. capite primo,* cum romanam consuetudinem sibi opponeret, *In omnibus,* ait, *cupio sequi Ecclesiam Romanam; sed tamen et nos homines sensus habemus: ideo quod alibi rectius servatur, et nos recte custodimus. Ipsum sequimur apostolum Petrum: ad hoc Ecclesia Romana quid respondet? Utique ipse auctor est nobis huius assertionis Petrus apostolus, qui sacerdos fuit Ecclesiae Romanae.* Quod si Hieronymus et Ambrosius Ecclesiae Romanae instituta facile reiiciunt, certe non est cur Apostolicae Sedis praescriptam in moribus regulam sequi debeamus. Eo vel maxime quod Trullana Synodus can. 55. asserit, Romanam Ecclesiam praeter ecclesiasticam traditam consuetudinem sabbatis quadragesimae ieiunare, corrigitque hunc Ecclesiae Romanae morem, qui contra apostolorum canonem 65. inoleverit. His potissimum argumentis hunc locum quidam infirmum esse contendunt. Credunt enim Sedem Apostolicam errare posse, etiam cum de fidei quaestione iudicat. Inter Parisienses Gerson et Almain huius sententiae praecipui auctores habentur. Eandem sequitur Adrianus in *4. sentent. De confir. quaest. ultima.* Ac Thomas quidem Wal. *lib. 2. Doctrin. fid. anti. c. 19.* eandem videtur sequi, tametsi in *lib. De sacramentalibus, doctrina 10.* longe aliter sentit. Gratianus *19. distin.* § *Hoc autem intelligendum est,* eidem opinioni videtur etiam assentiri. Nec ab hac, ut apparet, alienus est cardinalis Turrecremata *lib. 4. par. 2. c. 16.* Quamvis in *lib. 2. c. 109. 110.* contrariam sententiam et tenuerit et ostenderit. Hanc Erasmus

[1] Dis. 50. cap. « Fidelior ». Ex serm. 47. de fide Petri.

[2] 93. dist. cap. « Legimus ».

libenter amplectitur super epist. Hieronymi ad Damasum de nomine hypostasis. Quin in *libro De ratione verae theologiae* fenestram dicit aperire ad perniciem verae pietatis eos, qui doceant Romanum pontificem errare non posse quoties de moribus aut fide pronunciat. Huic Lutherus subscribit, huic Wicleffistae, atque adeo omnes haeretici subscribunt libentissime.

CAPUT II. 42

IN QUO REDDITUR CAUSA, CUR SEDES APOSTOLICA QUINTUM LOCUM OBTINEAT.

Horum ego opinionem ex accademiis theologicis explosurus sum, efficiamque, ut spero, vi argumentorum meorum, si integris animis expendantur, semotis contentione et odio, quibus omne iudicium exoculari solet. Ut autem evidentius intelligatur quam sit magnus huius opinionis error, fingamus animo unum esse Lutherum, in quem stilus hic noster acuatur. Nam errantium multitudo non parit errori patrocinium. Sit ergo primus idemque solus qui audeat affirmare Summum Pontificem Ecclesiamque Romanam in fidei controversiis decernendis posse contra Evangelium errare. Nisi ego probavero certioribus argumentis id esse erroneum, quam probent Catholici aut purgatorium esse, aut indulgentias pontificias divina auctoritate constare, auctoritas haec mea, quantula ea cumque est, apud lectores periclitabitur. Illud vero melius ostendo, si ad locum hunc firma ratione constabiliendum, altius huius rei fundamenta iacio. Sed ante tamen, cur hunc locum quintum fecerimus, paucis explicandum est. Erunt enim fortasse quidam, quibus aptior ordo videretur, si priorem, quo Conciliorum auctoritas continetur, hic locus antecederet. Qui etiam si aberrant a coniectura, video tamen quid sequatur; nempe Sedis Apostolicae auctoritate sublata, Concilia quaecumque non solum vacillare, sed cadere; at Sedem Apostolicam per se etiam sine Conciliis suam habere auctoritatem: priorem itaque esse Ecclesiae Apostolicae quam Conciliorum auctoritatem. Rebus autem suum cuique servare locum natura iubet, quemadmodum locus elementis suus est cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua, superior aether, ignibus altissima ora reddatur. Quibus breviter respondemus nos, humani ingenii habita ratione, naturae ordinem saepe negligere. Est autem hominibus comparatum, quod Aristoteles non semel admo-

nuit, ut a notioribus ad ea quae minus sunt nota proficiscantur. Quamobrem cum Conciliorum auctoritas plerisque sit et acceptior et notior, nihil mirandum est, si naturae ordinem anteverterimus. Praeterquamquod Concilia Ecclesiam repraesentant, et ab Ecclesia Catholica Concilia catholica seiungere non erat satis ex ordine. Merito igitur Ecclesiae Concilia haerere fecimus. Sed de his hactenus. Iam id quod erat institutum persequamur.

CAPUT III. 43

TRIA PRONUNCIATA CONTINET QUIBUS EFFICITUR PETRI IN FIDE FIRMITATEM AD SUCCESSORES QUOQUE DERIVARI.

1. Etsi non sum nescius, quam sit scholastica disputationis forma quibusdam invisa: sed non debeo tamen aliam inire disputandi rationem praeter eam, quam et viris clarissimis probatam esse intellexi, et ad errores omnes refellendos semper aptissimam existimavi. Certe quae Augustinus contra adversarios Ecclesiae disseruit, tametsi et inventa sunt acutius et dicta subtilius, quam ut quivis ea possit agnoscere, ad evincendas tamen haereses eo aptiora iudicantur, quo tenuius ad vivum resecata sunt. Demonstraturus igitur Apostolicam eandemque Romanam Sedem errare in fide non posse, scholae more tres propositiones habeo ponere, in quibus huius quaestionis cardo vertitur.

2. *Prima propositio:* Petrum apostolum fuisse a Christo institutum pastorem Ecclesiae universalis.

3. Hanc probat aperte illud apud Joannem testimonium: [1] *Pasce oves meas.* Qui enim non distinxit inter has oves et illas, alienam a suo demonstravit ovili, quae Petrum pastorem non recognosceret; ut Innocentius *De mai. et ob. cap. Solitae,* et Bernardus *lib. De consid. ad Eugen. cap. 6.* evidentissime argumentantur. Nec dubitari potest ad Petrum eam curam specialiter pertinuisse, quem Dominus, priusquam oves illi committeret, interrogavit, nec id semel aut bis, sed tertio etiam: *Simon Jona, diligis me plus his?* Ubi non expressit solum Simonis proprium nomen, sed patris etiam nomenclaturam adiecit, ne ulla posset ambiguitate Petri potestas eludi aut perverse in alium torqueri. Atque idem rursus ex altero apud Matthaeum testimonio

[1] Cap. 21. 17.

declaratur: *Beatus es,* inquit Dominus, [1] *Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in coelis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.... et quodcunque solveris super terram,* etc. Ubi notandum in primis illud, quod cum omnes discipuli rogati fuissent, ceteris tacentibus, unus Petrus respondit. Deinde et illud advertendum, quod et nomen Petri antiquum Christus servavit, inquiens: *Beatus es Simon,* et patris etiam nomen addidit, ne ad Cananaeum possent verba referri. Nomen quoque novum indidit, quod Petro non commune cum reliquis apostolis esset, sed proprium. *Et ego dico tibi,* ait non Joanni, non Jacobo, sed *tibi: tu es,* non solum vocaris, sed es Petrus, hoc est saxum. Unde et Joannis *primo cap.* Cephas, id est petra ingens seu rupes magno ferendo aedificio idonea, a Domino vocatus est. *Et super hanc petram,* inquit, *aedificabo Ecclesiam meam,* id est super te, o Petre, ut exponit Hilarius *super Matthaeum,* Ambrosius *sermone 47. de fide Petri,* Cyprianus in *epistola ad Quintum,* Hieronymus *1. lib. contra Jovinian.* et *super Matth.* et in *epistola* quadam *ad Marcellam* et in *Isaiae 2. et 16. c.* quamvis in concione quadam de Pentecoste aliter exposuerit, Chrysostomus *homil. 55. in Matth.*, Cyrillus *lib. 2. in Joann. cap. 12.*, Origenes *hom. 1. in Matth.* et *hom. 5. super Exodum,* Theophylactus *Lucae 22.*, Gregorius in quadam *epistola ad Mauricium Augustum* [2] et in alia *ad Eulogium Alexand. episc. 6. lib. epist. 37.*, Leo *concione 2. de apostolis Petro et Paulo.* Sed et in *epistola ad Flavianum, Petrus,* inquit, *a principali petra soliditatem et virtutis traxit et nominis;* atque in *epist. 67. ad episcop. Viennens.* id apertius exponit [illegible]*dist. cap. Ita Dominus.* Tertul. *lib. De praescr. haer.*, Epiphanius in *lib. Ancoratus,* Dionysius item in *epist. ad Timoth.* Petrum dicit a Paulo vocatum *fundamentum Ecclesiarum.* Et Concil. Chalcedon. vocat Petrum *petram et crepidinem Catholicae Ecclesiae,* atque ex consequenti fatetur Ecclesiam Catholicam super Petrum aedificatam. Nec me latet Augustinum *super Joannem homil. ultima, De verb. Domini homil. 4.* id veritum esse concedere. At *lib. 1. Retract. cap. 21.* hunc communem sanctorum sensum non reprobat. Nec reprobari sane is poterat, quem non Summi modo Pontifices, verum Concilia quoque probantur, quemadmodum ex his, quae postea dicemus, [3] perspicuum erit.

4. Sed non est opus rem alioqui lucidissimam externis admotis luminibus illustrare. Quorsum enim dicit Dominus Simoni filio Jonae: Tu es Πέτρος, hoc est saxum, nisi ut intelligeremus, cum e vestigio

[1] Cap. 16. 17. [2] 12. Dist. cap. « Praeceptis ». [3] Cap. 6.

addit *et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam*, ipsissimum Petrum esse, super quem esset Ecclesia aedificanda? Cum vero idem sit secundum metaphoram domus fundamentum, quod servata corporis analogia caput; manifeste colligitur, Petrum ut Ecclesiae caput, ita etiam fundamentum esse. Cur autem nomen capitis in Petro vereamur, si rectorem ovium Christi eum negare non possumus? Nam populi rectores capita dicuntur, *Amos 6.;* et Saul, quoniam rex erat, caput populi dicitur, *1. Regum 15.* Sed testimonia patrum Bucerus quaerit, negatque Petrum ab ullo unquam caput Ecclesiae vocatum. Impudentissime vero negat. Quoniam Evaristus, Alexander huius nominis primus, Pius etiam I., Callistus I. item, Gregorius, Athanasius, Chrysostomus, patres Concilii Chalcedonensis, Constantinopolitanae septimae Synodi Petrum ac successores eius caput Ecclesiae non obscure appellaverunt. Quorum testimonia paulo post adscripturi sumus. Fateamur igitur Petrum et caput et fundamentum et rectorem pastoremque esse a Christo constitutum Ecclesiae universalis. Haec enim omnia adeo sibi cohaerent, ut si unum ex illis tollas, reliqua tollere necesse sit. At Clemens *6. Dispo. lib., Petrus, Jacobus et Joannes,* inquit, *quamvis a Christo fuerint omnibus pene praelati, tamen non sibi vindicabant primatus gloriam, sed Jacobum, qui dicebatur iustus, apostolorum episcopum statuunt.* Non igitur Clementi Petrus erat pastor Ecclesiae universalis. Huiusmodi scilicet testimonia hinc inde venantur haeretici, ut luci tenebras offundant. Dionysius *3. c. De div. nomin.* Petrum dicit supremum fuisse decus et theologorum columen; Eusebius *lib. 2. Eccles. hist. cap. 14.* Petrum scribit probatissimum omnium apostolorum et maximum, fideique magnificentia primorum principem; Epiphanius *haeresi 51.* affirmat Christum elegisse Petrum, ut esset dux suorum discipulorum; Leo in *epist. ad episcop. Viennen.* evangelici muneris sacramentum ait ita Dominum ad omnium apostolorum officium pertinere voluisse, ut in beatissimo Petro omnium apostolorum summo principaliter collocaret. His, nam alios enumerare longum est, his, inquam, tam multis et idoneis testibus non credunt haeretici; et volunt nos uni Clementi credere, qui dicat Jacobum apostolorum episcopum institutum esse. Hierosolymorum episcopus Jacobus agnoscitur; apostolorum episcopus non agnoscitur. Quamquam apostoli aedificationis gratia, cum erant Hierosolymis, Jacobo sane plurimum deferebant; quo posteris episcopis exemplo essent, ut tamquam subditos in aliena Ecclesia se gererent. Sed bene habet, quod non asserit Clemens Dominum statuisse, sed apostolos modestiae causa. Nos vero hac prima propositione asserimus Petrum a Domino pastorem

Ecclesiae Catholicae institutum. Quod quoniam Caietanus in *libel. De auctoritate Papae et Concilii,* et fusius adhuc in altero *De Eccles. Romanae primatu* plurimis maximisque argumentis ostendit,[1] nos breviter demonstrasse sufficiat.

5. *Secunda propositio:* Petrum, cum Ecclesiam docebat aut oves in fide firmabat, errare non potuisse. Haec primum ostenditur ex illo testimonio *Lucae 22.: Simon, Simon,*[2] *ecce Satan expetivit vos, ut cribraret sicut triticum; ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* En cum dixisset Dominus: *Satan expetivit vos,* non ait: *ego rogavi pro vobis,* sed: *pro te;* nec dixit: *et vos aliquando conversi,* sed: *tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* Cum autem oratio Christi, ut auctor est Paulus, semper fuerit exaudita, quod Christus oravit, id certe consecutus est, ne Petri fides deficeret, ut fratres posset in fide firmare. Deinde hanc etiam demonstrat illud *Matthaei 16.: Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Quae verba explicans *hom. 1. in Matth.* Origenes ait: *Manifestum est, etsi non exprimatur, quod nec adversus Petrum nec adversus Ecclesiam portae praevalere poterunt inferorum. Nam si praevalerent adversus petram, in qua Ecclesia fundata erat, contra Ecclesiam item praevalerent.* Petrus ergo firmus stabat in fide, ne fabrica super ipsum fundata rueret. Praeterea si Petro peculiari ratione et privilegio claves non unius coeli, sed coelorum datae sunt, quemadmodum *homil. 6. in Matth.* annotavit Origenes, claves autem coelos aperiunt, consequens fit, ut omnia coelorum impedimenta tollant. At ex parte intellectus ingressum in coelos impedit ignorantia fidei, sicut ex parte voluntatis affectio prava: data est igitur Petro potestas non minus ad tollendam ignorantiam quam ad tollenda peccata. Quaecumque itaque solvisset et quaecumque ligasset, sive spectarent ad intellectum sive ad affectum, ea ligata fuissent solutaque in coelis. Quamobrem quaestiones in fide difficiles solvere iure suo Petrus poterat, ligareque proinde suo iudicio, ut id tenerent fideles quod ipse decerneret. Atqui falso de fide iudicio fideles ligari non queunt. Quod si *divinatio in labiis regis, et in iudicio non errabit os eius, ut Proverb. 16. c.* dicitur, cur nos existimabimus Petrum regni coelorum principem a Deo constitutum, in gravissimo de fide iudicio errare potuisse? Et si Caiphas, vir in synagoga im-

[1] Vide etiam Turrecremata l. 2. *Summae Eccles.* c. 15.

[2] Bis Simonis nomen in graeco repetitur, et sic legit Agatho, actione 4. sextae Synodi.

pius, cum esset pontifex anni illius, quia pontifex tamen erat, prophetavit, nonne magis Petrum Summum a Christo Pontificem Ecclesiae datum, divino Spiritu ad veritatem finiendam agi credemus? Si pastor denique omnium fidelium Petrus est a Deo constitutus, doctor ergo et magister Ecclesiae supremus effectus est. Quod si pascua doctrinae salubris ovibus Christi non daret, sed posset eas erroribus falsis ac perniciosis pascere, nimirum non esset a Christo Ecclesiae provisum. Provisum est autem sine dubio, nisi Petrus ipse nos fefellerit, inquiens: *Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum Evangelii et credere.* Petrum ergo peculiariter inter ceteros elegit Christus, ut eum gentes in fidei controversia non audirent solum loquentem, sed etiam crederent. Ita enim cum Petrus sententiam edixisset, tacuit omnis multitudo, Petro definienti consentiens, ut *Actor. 15.* a Luca refertur.

6. *Tertia propositio:* Petro defuncto, divino iure esse, qui illi succedat in eadem auctoritate et potestate. Nam cum oves Christi essent usque ad consummationem seculi futurae, desipiet profecto qui Christum existimabit ovili perpetuo pastorem temporarium suffecisse. Quod igitur Dominus instituendo pastorale Ecclesiae munus primo pastori contulit, id ordinarie cuilibet successori intelligitur contulisse, ut Caiet. *De prim. Eccles. Rom. cap. 12.* eruditissime comprobavit. Praeterea, regnum Christi futurum erat aeternum; ergo et Ecclesiae principatus non fuit temporalis, quod libro etiam superiore probatum est. Alioqui si Petri potestas ad posteros non est translata, ne ceterorum quidem apostolorum potestatem ad succedentes episcopos transmissam agnoscemus. Ita nunc in Ecclesia nulla aut episcoporum aut sacerdotum potestas erit. Qui est error in fide manifestus. Utitur etiam Bernardus *ad Eugen. lib. 2. cap. 6.* in huius rei confirmationem illo *Exod.* testimonio: [1] *Esto tu populo in his quae ad Deum pertinent, ut ostendas populo caeremonias, et ritum colendi viamque per quam ingredi debeant. Provide autem de omni plebe viros potentes, qui iudicent populum omni tempore. Quidquid autem maius fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent. Si hoc feceris, implebis imperium Domini. Quibus auditis, Moyses fecit omnia quae Jethro suggesserat.* Quod si Jethro consilium et optimum fuisse constat et synagogae maxime necessarium ut unus esset summus iudex, ad quem maiores causae et quaestiones referrentur: nullo pacto verisimile fit Christo Domino huiusmodi consilium defuisse, quod Ecclesiae erat similiter

[1] Cap. 18. 19.

necessarium. Non ergo Petro solum ea potestas collata est a Domino, sed ad posteros quoque transiit, nisi Deus maiorem synagogae curam habuerit quam Ecclesiae. Confirmat eam rem vel maxime alterum Legis Veteris testimonium, quo usus est Innocentius III. *cap. Per venerabilem, qui Filii sunt legitimi.* [1] *Si difficile,* inquit, *et ambiguum apud te iudicium esse prospexeris, et iudicum intra portas tuas videris verba variari, surge et ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem qui fuerit illo tempore, quaeresque ab eis, qui iudicabunt tibi, iudicii veritatem. Et facies quaecumque dixerint, qui praesunt loco quem elegerit Dominus, et docuerint te iuxta legem eius, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille, ut nullus deinceps intumescat superbia.* In quibus verbis illud primum advertendum est, non quaslibet causas ad metropolitanum iudicem summumque sacerdotem esse referendas, sed difficiliores, quam ut minorum iudicum auctoritate absolvi possent. Deinde et illud admonendum, supremum illud tribunal, a cuius sententia iuxta legis normam nulla prorsus erat appellatio, senatum suum habuisse quidem levitarum et sacerdotum, sed unum esse primum iudicem, summumque unum sacerdotem, qui in sententia ferenda vel solus significatur habere auctoritatem: *Qui autem superbierit,* inquit, *nolens obedire sacerdotis imperio qui eo tempore ministrat,* vel praesidenti ad ministrandum, ut Septuaginta transtulerunt. Et rursum: *Ex decreto iudicis morietur homo ille.* Non ait: *Sacerdotum et iudicum,* sed: Sacerdotis et iudicis. Nec illud praetereundum, quod non iubet Dominus Concilium ex tota synagoga congregari, sed Concilium adhiberi iubet sacerdotum et levitarum, qui senatus loco summo sacerdoti in civitate matricia semper adessent. Quia enim in promptu erat, ut id genus quaestiones et controversiae identidem orirentur, paratum et aditu facile oportebat esse tribunal: id quod non esset, si frequens cogendum esset ex omni synagoga Concilium ut universas controversias definiret.

7. Sed ne id quidem negligendum est, legislatorem absolute praescribere, ut post sacerdotis praesidentis iudicium omnes suis opinionibus cedant. *Facies,* ait, ... *sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram aut sinistram.* Nec iniuria id quidem praescribit

[1] Similis iudiciorum forma Gallis olim erat, ut Caesar auctor est *De bell. gallico,* lib. 6.

legislator, quoniam ante, ut securos disceptantes redderet, fuerat pollicitus, iudicium illius senatus, ad quem consultatio referretur, verum esse futurum. *Qui iudicabunt,* inquit, *tibi iudicii veritatem.* Sed, ait Bucerus, vera erunt haec, si protulerit secundum legem. Sic enim habet Moyses: *Facies quaecumque docuerint te iuxta legem eius.* Hic primum, quod isti saepe contra nos faciunt, revocare eos libet ad hebraicam veritatem. Septuaginta quippe hoc modo verterunt: *Facies secundum verbum quod nunciaverint tibi ex loco, quem elegerit Dominus Deus tuus. Et custodies valde, ut facias secundum omnia quae sancita fuerint tibi: secundum legem et iuxta iudicium quod dixerint tibi, facies.* Et Sanctes Pagninus ita reddidit: *Facies secundum sermonem verbi quod annunciabunt tibi, et custodies faciendo iuxta omnia quae docebunt te. Iuxta sermonem legis quem docebunt te, et secundum iudicium quod dicent tibi, facies.* Ubi non praecipit Moyses ut sacerdotibus credant, si iudicarint secundum legem, sed potius, ut quae sacerdotes docuerint, ea pro lege habeantur. Alioqui, si de legis ac religionis controversia ad senatum recurrentibus hanc causam liceret arripere, nulla unquam eiusmodi quaestio finiretur. Semper enim ille locus dubitandi esset reliquus, an sacerdotes proferrent iuxta legem: cuius dubitationis nullus esset iudex institutus. Sed de his disputatum est alio loco satis, ut arbitror, diligenter. Nunc autem id solum agimus, Deum post tempora etiam Moysis, quamdiu synagoga futura erat, instituisse Maximi Pontificis unum tribunal summum, e cuius iudicio privati omnes cives ac iudices etiam minores penderent. Quid ergo? Moyses providit synagogae, et Christus non providit Ecclesiae? An volumus ut his diebus non sit iudex in Israel, sed unusquisque quod sibi videatur bonum, id et faciat et sentiat? *Volumus,* inquiunt, *Evangelii libertatem.* Anne est libertas civitati nullum habere a quo regatur? Est libertas navi sine gubernatore undis ventoque permitti? Libertas ergo erit, ut quidam ait, nullum esse in schola praeceptorem, nullum in humano corpore caput, nullam mentem in homine, sed solis cupiditatibus turbari ac misceri omnia pro libidine. Id vero ne pecudes quidem cuperent, quarum interest pastores habere, a quibus deducantur in pascua atque in eis defendantur ab iniuria ferarum. Non itaque, ut ad propositum revertamur, domus una sine patrefamilias, una civitas sine rectore, ovile unum sine pastore, uno mortuo Petro, relictum est, sed est aliquis, qui illi in regendi ac pascendi oves auctoritate succedat.

8. Quod si obiicias, ex typo et figura non sumi idoneum argumentum, memineris quae in veteri populo illo quasi delineata ad

illius speciem et ordinem pertinerent, ea ad speciem Ecclesiae et ordinem referri oportere. Nec nos ex figura argumentamur et typo, sed a minori ad maius argumentamur, evidenti sane ratione. Incredibile est enim, synagogam componendis de fide, lege et religione controversiis iudicem et senatum Deo auctore habuisse, Ecclesiam non habere: praesertim cum Ecclesiae id sit multo etiam magis necessarium. [1] Quae cum ex tam variis nationibus, linguis, ingeniis, institutis emerserit, necesse est ut plures gravioresque habeat de fide et religione controversias. Quas nisi huius reipublicae princeps valeat componere, Ecclesiae profecto forma et species turpissima est et sors multo quam synagogae deterior. Sed Ecclesiae ac synagogae omissa comparatione, ex fine certe praescribitur auctoritas, quae principi in unaquaque societate congruat. Non enim aequa est auctoritas cuilibet imperanti; sed alia patrifamilias, alia praefecto, alia regi convenit: unicuique vero horum tanta, quanta ad cuiusque societatis finem necessaria erit, ut eam patrifamilias praestemus auctoritatem necesse est, quam ad finem domestici convictus necessariam esse, ratio recta et doctrina praescripserit: quoniam in una domo eodemque tecto, ubi varia est hominum natura et officium cuiusque diversum, non aliter vivi omnino potest. Tantam ergo habet Summus a Christo institutus Pontifex in Ecclesia auctoritatem, quanta ad continendos Christianae reipublicae cives in fide, religione, officio est necessaria. Suboriri autem inter nos necessum est de fide ac religione controversias, quibus componendis si nullus est a Christo datus iudex ad quem referretur tandem eiusmodi quaestio omnis, sine fine esset perpetuaque dissensio, totque ac tam dissonantes de fide ac religione sententiae, quot sunt in Ecclesia et quam sunt diversa capita. Quas ob res si Ecclesiae unitatem, caritatem, consociationem conservare oportet, necesse est profecto ut unus sit relictus a Christo princeps, qui non aliter ac Petrus dissidentium lites dirimere solvereque quaestiones possit. Videmus enim principi cuiusque alterius societatis id convenire, ut si inter socios aliquae controversiae oriantur, praesertim quae ad finem illius societatis proprie pertineant, dirimere eas valeat, cum adiuncto sibi seniorum prudentiumque consilio. Atque haec demum propositio tertia definita est in Concilio Constantiensi. Nam 8. sess. ille error Wicleffi damnatur: *Papa non est proximus et immediatus vicarius Christi.* Et sess. 15. septimus error damnatus est huiusmodi: *Petrus non fuit nec est caput sanctae Ecclesiae Catholicae.* Et tertius

[1] Vide Pighium l. 2. *De eccles. hier.* c. 2.

decimus: *Papa non est manifestus et verus successor Petri.* Et 27. error: *Non est scintilla apparentiae, quod oporteat esse unum caput in spiritualibus regens Ecclesiam, quod semper cum ipsa militanti Ecclesia conversetur et conservetur.* Et in bulla Martini V. eidem Concilio praesidentis, *Utrum credat quod Papa canonice electus, qui pro tempore fuerit, sit successor B. Petri, habens supremam potestatem in Ecclesia Dei.* Neque hoc novum sane fuit; quin Ecclesia semper unum Summum Pontificem ac totius Ecclesiae pastorem Petro succedentem agnovit. Quod si reliqua omnis potestas Petro concessa sive ad remittenda peccata sive ad quaecumque alia reipublicae Christianae necessaria munera, non ad Petrum solum sed ad successores pertinet: certe quod dictum est: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam;* illud rursum: *Tibi dabo claves regni caelorum;* illud item: *Pasce oves meas;* illud denique: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua,* ad Summos Pontifices, qui Petro in Ecclesia succedunt, est referendum. Privilegium quippe in fide non errandi, ob Ecclesiae utilitatem, Petro concessum est. Ideo enim cum dixisset Christus: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua,* subdidit protinus: *Et tu confirma fratres tuos.* Verum haec in genere dicta sint: iam in specie, quae ad hanc controversiam pertinent, ea evidentius explicabuntur.

CAPUT IV.

IN QUO OSTENDITUR QUŌD ROMANUS EPISCOPUS ILLE SIT QUI PETRO ET IN FIDEI FIRMITATE ET IN COMPONENDIS RELIGIONIS CONTROVERSIIS DIVINO IURE SUCCEDAT.

1. Sequitur, ut doceamus Romanam Sedem eam esse, ubi Petri et soliditas et auctoritas, Deo auctore, collocata sint. Quod quoniam non haeretici modo impudenter, verum etiam Catholici nonnulli imprudenter inficiati sunt, diligentissime est nobis corroborandum. Tam enim diligenter, etsi minus vere, sed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam opinionem non est facile diruere: si opinio tamen dicenda est, quae adeo certis argumentis refelletur. Et quidem hac de re quamvis plura dicta sint a Caietano cum aliis in locis, tum in *libello De Romanae Ecclesiae primatu;* quia tamen vel ob stili quasi ingenitam obscuritatem, vel ob id forsitan, quod minus attente a plerisque legitur, nihil etiamnum viris doctis et ingeniosis

persuasit, oportebit nos de rebus eisdem iterum disputare. Explicabuntur autem haec fortasse ieiunius: his enim ubertas orationis adhiberi vix potest. Verumtamen de rebus grandioribus atque ad exponendum difficilibus omne quod dilucide dicitur, egregie et praeclare dicitur. Locum igitur arduum explanaturi, testibus primum id faciemus, quorum audita testimonia locum dubitationis non relinquant. Nolo autem quam plurimis possum testimoniis lectorem onerare, sed gravissima et apertissima solum adscribam. Ordiar autem ab ipsis Summis Pontificibus, quorum de hac re clara iudicia et certa sunt. Simpliciter autem adscribentur, ne, inquit et ait, saepius interponantur.

2. Anacletus in *Epist. 1. de oppressione episcoporum: Difficiliores quaestiones et maiores causae ad Sedem Apostolicam referantur: quoniam apostoli hoc statuerunt iussione Salvatoris, ut maiores et difficiles quaestiones semper ad Sedem deferantur Apostolicam, super quam Christus universam construxerit Ecclesiam, dicente ipso ad beatum principem apostolorum: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Et in *3. epistola de patriarchis et primatibus* explicat [1] quidnam per Sedem Apostolicam intellexerit in haec verba: *Haec sacrosancta Romana et Apostolica Ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso Domino Salvatore nostro primatum obtinuit, et eminentiam potestatis super universas Ecclesias ac totum Christiani populi gregem assecuta est, sicut ipse Beato Petro apostolo dixit: Tu es Petrus,* etc.

3. Evaristus: *Ad Sedem Apostolicam tamquam ad caput sunt dubia referenda.* Id vero dixit Evaristus episcopis Africanae regionis, cum illum de fidei quaestione consulerent. Dixit etiam eos in hoc normam patrum secutos. Ab ineunte igitur Ecclesia Romanus pontifex magister fidei est agnitus. Quod erat Petri proprium munus.

4. Alexander huius nominis primus in *epist. ad omnes orthodoxos: Huius Sanctae et Apostolicae Sedis apici summarum dispositiones causarum et omnium negotia Ecclesiarum ab ipso Domino tradita sunt, quasi capiti.* Probat vero hoc eodem Matth. testimonio: *Tu es Petrus,* etc.

5. Sixtus primus ad Gallicanas Ecclesias et Eleutherius ad easdem affirmant a sanctis apostolis esse institutum ut episcoporum iudicia ad Sedem Apostolicam referantur. Scilicet, *quia maiores Ecclesiae causae,* etc.

6. Pius primus in *epist. ad omnes Ecclesias: Hanc Sanctam Sedem*

[1] 22. dist. cap. « Sacrosanct. ».

Apostolicam omnium Ecclesiarum caput Dominus esse praecepit, dicens principi apostolorum Petro: Tu es Petrus, etc.

7. Victor in *epist. ad Theophilum,* ad Romanum episcopum episcoporum omnium causas ab apostolorum tempore pertinere definit; probatque illo testimonio: *Quaecumque ligaveris,* etc. Citat etiam in hoc institutum apostolorum, in quo Romana Sedes vocatur universalis Apostolica Ecclesia. Eundem quoque apostolicum canonem nomine Ecclesiae refert in hoc ipsum Sixtus II.

8. Zephirinus in *epistola ad episcopos Sicilianos: Maiores Ecclesiae causae a Sede Apostolica, et non ab alia, sicut apostoli statuerunt, sunt terminandae, iuxta illud: Quecumque ligaveris,* etc.

9. Marcellus *ad episcopos Antiochenae provinciae* idem confirmat ex illo: *Tu es Petrus,* etc. Asserit etiam, ex divina iussione et apostolorum traditione ad Ecclesiam Romanam tamquam ad caput referenda maiora Ecclesiae negotia.

10. Eusebius *ad episcopos Campaniae et Tusciae,* cum affirmasset Romanam Ecclesiam Petri privilegio esse donatam, subiicit: *Prima salus est, rectae fidei regulas custodire, et a constitutis patrum nullatenus deviare. Nec potest Domini nostri praetermitti sententia dicentis: Tu es Petrus,* etc. *Et haec, quae dicta sunt, rerum probantur effectibus. Quia in Sede Apostolica extra maculam semper est Catholica servata religio.*

11. Melchiades in *epistol. ad Hispaniarum episcopos: Privilegium episcopos iudicandi Dominus Beato clavigero Petro sua vice solummodo commisit. Quod eius praerogativum suae concedit sedi futuris hereditandum temporibus. Quod utique privilegium a temporibus apostolorum statutum est servare: et illaesum manet usque in hodiernum diem, ne quando membra a suo discrepent capite et schismata oriantur.*

12. Marcus *ad Athanasium: Sancta Romana Ecclesia, quae semper immaculata mansit, et Domino providente et B. Petro apostolo opem ferente, in futuro manebit sine ulla haereticorum insultatione firma et immobilis. Haec apostolorum viva traditio. Haec sancta Apostolica Mater omnium Ecclesiarum Christi Ecclesia, quae per omnipotentis Dei gratiam a tramite apostolicae traditionis nunquam errasse probatur, sed illibata finetenus manet, secundum ipsius Domini pollicitationem: Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Quo eodem testimonio probat idem Lucius ad consulta episcoporum Gallorum et Hispanorum: et Felix ad Benignum.

13. Julius in *epist. ad Orientales episcopos: Conciliorum convocandorum iura et maiores causas ad Sedem Apostolicam evangelicis apostolicisque institutis referri oportet. Id a sanctis apostolis et successoribus*

eorum: id a Nicaena Synodo definitum est. Affert vero hic Pontifex ad illud confirmandum testimonium Christi a ceteris repetitum: *Tu es Petrus,* etc. illam quoque rationem, ne membra a suo capite dissideant.

14. Idem quoque Julius in *epistola ad episcopos congregatos Antiochiae: Sanctam Romanam Ecclesiam et Apostolicam ipse Dominus decenter allocutus est, inquiens: Tu es Petrus,* etc. *Habet enim potestatem singulari privilegio sibi concessam, et Domini ore sacrata atque desuper exaltata est. Et sicut Beatus Petrus primus fuit apostolorum omnium, ita et haec Ecclesia suo nomine consecrata, Domino instituente, prima et caput est ceterarum, ut ad eam, quasi ad matrem et apicem omnium maiores Ecclesiae causae referantur.* Adstruit vero in Nicaena Synodo esse definitum, non debere praeter sententiam Romani pontificis ullo modo aut Concilia celebrari aut episcopos damnari, cui maiora Ecclesiarum negotia ab ipso Domino speciali privilegio tradita sunt. Citat vero in huius rei confirmationem 18. caput Nicaeni Concilii in haec verba: *Omnes episcopi in gravioribus causis libere Apostolicam appellent Sedem, atque ad eam quasi ad matrem confugiant, cuius dispositioni omnes maiores ecclesiasticas causas antiqua apostolorum auctoritas reservavit.* Citat rursum 19. caput eiusdem Nicaeni Concilii in haec verba: *Quamquam accusati Pontificis causam comprovincialibus episcopis scrutari liceat, non tamen inconsulto Romano pontifice definire, cum Beato Petro apostolo non ab alio quam ab ipso Domino dictum sit: Quaecumque ligaveris super terram,* etc. En Nicaenum Concilium non obscure, quae potestas Beato Petro a Domino data est, eam in Romanum pontificem asserit esse transmissam. Nec obstat sane, quod haec capitula in nostris nunc exemplaribus non habentur, tum quoniam Julius ipse sub gravi iuramento testatur, ea in scrinio Romanae Sedis haberi (fuit autem Julius huius nominis primus, qui hoc testimonium perhibet, vir integra et incorrupta fide); tum quoniam adversus eos scribebat epistolam, quorum plerique Nicaeno Concilio ipsi interfuerunt, nec ullo pacto fieri potest verosimile, quod canones iis obiecerit, qui facile probare possent fuisse a Pontifice confictos; tum, quoniam id etiam testantur Athanasius et Pontifices Aegyptiorum Thebaidis et Libiae in epistola ad Felicem, qui Concilio quoque eidem praesentes fuerunt.[1] *Scimus,* inquiunt, *in Nicaena magna Synodo ab omnibus concorditer esse roboratum, non debere absque Romani ponti-*

[1] Vide totam epistolam, in qua Rom. episc. caput omnium dicitur et doctor orthodoxae doctrinae.

ficis sententia Concilia celebrari nec episcopos damnari. Tradunt autem in eadem epistola eiusmodi capitula, et alia plura necessaria ab haereticis incensa nobisque sublata. Eundem item canonem nomine Nicaeni Concilii protulerunt in sexta Synodo Carthaginensi Faustinus, Philippus et Asellius, Apostolicae Sedis legati ex litteris Zosimi Romani pontificis. Testatur etiam Athanasius in epistola ad Marcum papam, fuisse 70. capitula Nicaeni Concilii, id quod Marcus ipse eidem rescribens plane confirmat.[1] Et Felix papa in epistola ad episcopos Aegyptios queritur, ea capitula, de quibus nunc agimus, haereticos expunxisse. Sed et Pelagius *17. distin. cap. Multis,* id quod nos probare nitimur, dicit sanctam Synodum statuisse, Nicaenam videlicet intelligens. Quod expressit Innocentius I. *ad Victricium* seu Victorinum *cap. 3.* et Leo *ad Theodosium iuniorem.* Non ergo dubitari potest quin nostra haec sententia fuerit a Nicaeno Concilio definita quemadmodum Julius pontifex asseveravit.

15. Damasus *ad trium Conciliorum Africanorum episcopos: Summas causarum definiri absque Romanae Sedis auctoritate non licet, Synodumque sine eius auctoritate fieri, non est catholicum. Nec ulla Concilia rata leguntur, quae non sunt fulta apostolica auctoritate. Est enim firmamentum a Deo fixum et immobile omnium episcoporum Apostolica Sedes et vertex Ecclesiarum, supra quam Christus universalem construxit Ecclesiam; ait enim: Tu es Petrus,* etc. Vide eundem quoque in epistola ad Prosperum et ceteros Numidiae orthodoxos episcopos.

16. Innocentius I. in *epistolis ad Concilia duo Carthaginense et Milevitanum: Congrue Apostolicae Sedis arcana consulitis, antiquae regulae formam secuti, quam toto semper ab orbe nostis esse servatam, praesertim quoties ratio fidei ventilatur.* Breviter, quoniam omnium verba referre molestissimum esset, idem omnino confirmant Leo *epist. 54. ad Anastasium,* et *epist. 67. ad episcopos Viennensis provinciae,* Gelasius *ad Anastasium Augustum,*[2] et in decretis, quae cum 70. episcopis tulit, et in *epistola ad episcopos Dardaniae,* Vigilius in decretis suis *cap. ult.,* Pelagius II. ad episcopos qui convenerant in civitatem Constantinopolitanam, D. Gregorius in *epistola ad August. Anglorum episcopum,* aliique multi Pontifices; quorum testimonia habes *12. dist. 17. et 19. et 20. et 21. et 22. et 80. dist. cap. Urbes,* et *96. dist. cap. Bene,* et *24. quest. 1.* per multa capita, et *25. quaest. 1.* et *De electione cap. Significasti,* et *De Privileg. cap. Antiqua,* et *De Baptis. cap. Maiores,* et *De elect. in 6. cap. Fundamenta,* et in *Extravag. Unam sanctam.*

[1] 16. dist. cap. septuag.

[2] 19. dist. cap. « Ita Dominus ».

Quam extravagantem innotavit et approbavit Concilium Lateranense sub Leone X.

17. Cum ergo omnes episcopi Petro in Ecclesiae Romanae Sede succedentes unanimi consensione asseruerint fidei soliditatem Petro collatam ad Romanos pontifices, tamquam ad legitimos successores pertinere, certe si Irenaci [1] canon verus est, qui hoc negaverit, Ecclesiae auctoritatem ipse negat. Quae causa idonea fuit, ut si quae Ecclesiae a Romana Sede defecerint, non aliter a Summis Pontificibus ad unionem ecclesiasticam fuerint receptae, quam sub huiusmodi confessionis forma:

18. *Prima salus est rectae fidei regulam custodire et a constitutis patrum nullatenus deviare. Et quia non potest Domini nostri Jesu Christi praetermitti sententia dicentis: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et haec, quae dicta sunt, rerum probantur effectibus, quia in Sede Apostolica extra maculam semper est Catholica servata religio; anathematizamus omnes, qui contra Sanctam Romanam et Apostolicam Ecclesiam suas erigunt cervices, sequentes in omnibus Apostolicam Sedem, in qua est integra et vera Christianae religionis et perfecta soliditas: profitemurque sequestratos a communione Ecclesiae Catholicae, id est, non consentientes Sedi Apostolicae, eorum nomina inter sacra recitanda non esse mysteria, qui videlicet Sanctae Romanae et Apostolicae Ecclesiae privilegia cassare nituntur.* Hanc confessionis normam praescripsit Bonifacius II. in epist. ad Eulalium Carthaginens. episcopum: hanc Joannes Constantinop. episcopus fecit, cum Ecclesia Constantinopolitana Romanae, a qua Acacio auctore defecerat, uniretur. Eandem Hormisda papa ad episcopos Hispaniae misit, ut si qui ex schismate venientes ecclesiasticam communionem ab eis exposcerent, secundum illam professionis formam admitterentur. Hanc denique Adrianus papa dedit ad 8. Synodum generalem. Satis igitur persuasum esse debet, nisi valde sumus pertinaces, in Romana Sede Petri auctoritatem et firmitatem esse sitam.

[1] Lib. 1. *Contra Valent.*

CAPUT V. 45

UBI CONCLUSIO EADEM OSTENDITUR SANCTORUM VETERUM TESTIMONIIS MANIFESTIS.

1. Nec vero audiendi sunt illi qui reprehendunt et irrident, quod eorum hic testimonia referamus, quorum tamquam in propria causa iudicium merito et optimo iure detrectare adversarii possunt. Non enim pontificum Romanorum causa isthaec propria erat, sed Ecclesiae gentiumque omnium communis. Atque in iis testibus quidam Latini erant, alii Graeci, partim Hispani, partim Africani, partim Galli et Germani, quibus fere hominibus Ecclesiae Romanae causa non solum propria non erat, sed erat etiam aliena. Fuerunt quoque in his viri plurimi adeo graves integrique doctrina, vita, moribus, ut eorum fides suspecta esse nec debeat nec vero possit. Accedit, quod nonnulli ex his vel apostolorum fuere discipuli, vel illi certe seculo proximi, cui nullam fictionis notam inurere, nisi impiis et perfrictae frontis hominibus permissum est. Sed ne ullus tergiversandi locus relinquatur, libet quoque sanctorum veterum, qui Romani pontifices non fuere, testimoniis uti. Nam ii causam cur aut ignorarent aut fingerent nullam profecto habuerunt. Irenaeus *lib. 3. Advers. haeres. cap. 3.: Sed quoniam omnium Ecclesiarum numerare successiones valde longum est: maximae et antiquissimae et omnibus cognitae a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romae fundatae Ecclesiae, eam quam habet ab apostolis traditionem et annunciatam hominibus fidem, pervenientem usque ad nos, indicantes, confundimus omnes eos qui praeterquam oportet, colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper conservata est ea quae est ab apostolis traditio.* Hactenus Irenaeus. Qua re persuasus Augustinus *Contra epistolam Manichaei, cap. 4. Multa sunt,* ait, *quae in Ecclesiae gremio me iustissime tenent. Tenet ab ipsa sede apostoli Petri, cui pascendas oves suas Dominus commendavit, usque ad praesentem episcopatum sacerdotum successio.* Hanc etiam apostolicam cathedram et principatum in Romana Ecclesia agnoscit idem Augustinus in *epist. 162. ad Glorium et Eleusium,* et in *epist. 106. ad Paulinum,* et *in Joan. tract. 56.* et *lib. 2. Contra Pelag.* et *Coelest.* et *lib. 2. Contra Donatist. cap. 1.* [1]

[1] 2. quaest. 7. cap. puto 24. quaest. 3. cap. « Pudenda ».

2. Cyprianus *lib. 1. Epist.* in epistola ad Cornelium, et *lib. 4.* in epist. ad Pupianum, et in *tract. De simpl. praelat.* eandem sententiam apertissime tenet. [1]

3. Ambrosius quoque eiusdem rei testis est clarus, in *lib. De excessu fratris sui Satyri cap. 7. et serm. 47. de fide Petri.*

4. Cyrillus apud D. Thom. in libello *Contra errores Graecorum* multo evidentius quam auctores caeteri huic veritati testimonium perhibet. [2] Nec mireris, quod in libris *Thesauri,* e quibus loca illa a D. Thoma referuntur, ea nunc reperire non licet. Detruncarunt enim haeretici librum illum, et quae in eo ad Romani pontificis auctoritatem pertinebant, haec eraserunt omnia. Quod idem in *commentariis Theophylacti super Joan.* [3] haereticos fecisse, a viris hodie catholicis et deprehensum et patefactum est. Quamquam non omnes libri *Thesauri* latini facti sunt: nam in Synodo 6. citatur 32. liber, qui nobis non est redditus.

5. Maximum quoque refert D. Thom. eandem sententiam non asserentem modo, verum etiam eo argumento confirmantem, quod Paulus apostolus ad Petri magisterium venit, formam videlicet futuris praestans, ut ad Petri successores Romanos pontifices in simili causa recurrerent.

6. Hieronymus insuper in epistola ad Damasum *de nomine hypostasis,* huius rei testis locupletissimus est. Cuius verba retulit Gratianus *24. quaestione prima, cap. Quoniam vetusto.* Nam quod ea causa, et *quaest. cap. Haec est fides,* refertur ex explanatione symboli ad Damasum, consulto praetereo: quoniam Erasmus eam epistolam Hieronymi esse negat. Sed bene habet, quod illa ad Damasum *de nomine hypostasis* Hieronymi sine controversia est. Adde, quod *lib. 1. Apolog. adversus Ruffinum* pro eodem habet, quempiam Romanam fidem tenere, et catholicum esse.

7. Bernardus quoque a nobis facit in *epist. 131. ad Mediolanenses,* et *166. ad Innocentium,* et *189. ad eundem,* et *237. ad Eugenium,* et *242. ad Romanos.* Referrem alios, nisi hi satis abunde essent ad eius rei faciendam fidem. Quid enim? tot tantorumque patrum consentiens, conspirans, continuataque sententia, quem non coget ea, quae dicuntur, comprobare? Praeterquam quod ea sentiunt, quae sanctarum etiam Synodorum testimonia confirmant, id quod cap. sequenti demonstrabitur.

[1] 24. quaest. 1. cap. « Loquitur Dominus », et 93. d. cap. « Qui cathedram ».

[2] 24. quaest. 1. cap. « Quae dignior », et 22. quaest. 2. cap. « Omnes ».

[3] Joan. 21.

CAPUT VI. 46

UBI CONCILIORUM CLARISSIMA TESTIMONIA REFERUNTUR QUIBUS ECCLESIAE ROMANAE VIS ET AUCTORITAS COMPROBATUR.

1. His duobus capitibus superioribus nec Summorum omnium verba Pontificum nec veterum sanctorum adscripsimus, ne longior atque adeo molestior fieret oratio. Tantum loca indicavimus, quae quum videat lector, tum plane intelligat, nihil nos obscurum, nihil ineptum aut quod ad rem non faceret attulisse. Nunc synodica hac de re non iudicia solum, sed verba quoque referemus: ut adversarii nube etiam horum testium gravius opprimantur.

2. Primum igitur sit Concilii Nicaeni testimonium, quod quoniam capite quarto adscriptum est, non est operae pretium hic resumere.

3. Alterum sit Concilii Chalcedonensis, quod retulit D. Thomas in opusculo *contra errores Graecorum* in haec verba: *Veneramur secundum scripturas et canonum definitionem sanctissimum antiquae Romae episcopum primum esse et maximum episcoporum.* Et infra: *Si quis episcopus praedicatur infamis, liberam habet sententiam appellandi ad beatissimum episcopum antiquae Romae; quia habemus Petrum petram refugii, et ipsi soli libera potestate loco Dei sit ius discernendi secundum claves a Domino sibi datas: et omnia ab eo definita teneantur tamquam a vicario apostolici throni.* Ac revera in huius synodi act. 1. Leo dicitur apostolicum gubernare thronum et Sedes Romana caput omnium Ecclesiarum. Et act. 2. cum esset lecta epist. Leonis, patres clamaverunt: *anathema qui ita non credit: Petrus per Leonem locutus est.* Et in act. 3. Romanum episcopum dominum nostrum vocant eique acclamantes apostolicum et universalem appellant: et eius doctrinam ut beati Petri amplectuntur, atque universa Concilii dogmata optant Sedis Apostolicae auctoritate confirmari. Et cum Leo Dioscorum condemnasset, Synodus ait: *Sanctissimus archiepiscopus magnae Romae una cum ter beatissimo Petro, qui est petra et crepido Catholicae Ecclesiae, et ille qui est rectae fidei fundamentum, nudavit eum episcopatus dignitate.* Et in epistola synodali ad Leonem gratulantur patres, quod tantum antistitem Apostolicae Sedi, unde religionis nostrae fons et origo manat, Dominus dederit. Atque haec in Concilio Chalcedo-

nensi quidem. Ea vero quae D. Thomas refert, in huius temporis exemplaribus non habentur. Sed ab haereticis erasa Gregorius queritur, *lib. 5. Epist.* epistola 14. ad Narsem comitem.

4. Tertium testimonium exstat in Synodo quinta generali apud Constantinopolim celebrata. In sententia siquidem illa, quam contra Anthymum pronunciavit Mennas Constantinopol. archiepiscopus, cui videlicet omnes Concilii patres subscripserunt, haec verba ipse idem Mennas adiecit: *Nos Apostolicam Sedem sequimur et obedimus, sicut caritas vestra scit, et ipsius communicatores, communicatores habemus, et condemnatos ab ipsa et nos condemnamus.* Synodus ergo quinta generalis, Mennae iudicio subscribens, Apostolicae Sedis decreta tamquam certa amplectitur. Non enim aliter eos in universum Catholicos haberet, qui Romanae apostolicaeque fidei communicassent, nec illos damnaret omnes quos Apostolica Sedes damnavisset.

5. Aliud testimonium gravissimum habes in sexta Synodo generali, actione quarta: ubi scribitur professio fidei quam Agatho Romanus episcopus ad Concilium misit. Quam etiam repetit Agatho idem in suggestione synodica (sic enim ibi appellatur), cui innumerabiles episcopi subscripserunt. Atque haec suggestio, nequis calumnietur, probata est ab omnibus Concilii patribus, actione 8. 13. et 17. Verba autem professionis synodicae hoc modo habent: *Beati apostoli adnitente praesidio, haec Apostolica eius Ecclesia nunquam a via veritatis in qualibet erroris parte deflexa est. Huius auctoritatem, utpote apostolorum omnium principis, semper omnis Catholica Christi Ecclesia et universales Synodi fideliter amplectentes in cunctis secutae sunt: omnesque venerabiles patres apostolicam eius doctrinam sunt amplexi, per quam et probatissima Christi luminaria claruerunt, quam et sancti doctores orthodoxi venerati et secuti sunt: haeretici autem falsis criminationibus ac derogationum odiis insecuti. Haec enim Apostolica Christi Ecclesia per Dei gratiam a tramite apostolicae traditionis nunquam errasse probabitur, nec haereticis novitatibus depravata succubuit: sed ut ab exordio christianae fidei percepit ab auctoribus suis apostolorum principibus, illibata finetenus permanet, secundum ipsius Domini Salvatoris divinam pollicitationem; Petre, Petre, ecce Satan expetivit vos,* etc. *Ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua. Et tu confirma fratres tuos. Quod apostolicos pontifices meos praedecessores confidenter fecisse semper, est cognitum.* Hactenus Agatho Romanus episcopus. Et actione 18. ipsa Synodus aperte profitetur Romanum episcopum Agathonem successorem esse in sede principis apostolorum.

6. In septima etiam Synodo generali actione 2. lecta est epi-

stola synodica Adriani I., qua definit, Ecclesiam Romanam caput esse omnium Ecclesiarum. Recepta vero epistola est atque probata a Concilio generali, ut patet ead. act. 2.

7. In octava quoque Synodo generali habetur libellus Adriani huius nominis secundi, ab ipsa Synodo acceptus et confirmatus, qui illam fidei confessionem continet, quam in capitis quarti fine posuimus. Patres vero huius 8. Synodi Romani pontificis doctrinae in haec verba consentiunt: [1] *Sequentes in omnibus Apostolicam Sedem speramus, ut in una communione, quam Sedes Apostolica praedicat, esse mereamur, in qua est vera et integra Christianae religionis soliditas. Quare non consentientes Sedi Apostolicae, eorum nomina inter sacra mysteria non sunt recitanda.* Hactenus patres. In eadem rursum Synodo approbata est [2] epist. Ignatii Constantinop. patriarchae ad Adrianum, ubi eadem haec res aperte docetur. Approbatus quoque est libellus Ecclesiae Romanae et Synodus item Nicolai, in quibus eadem doctrina est. Sed et in postrema sessione canone 21. Romanam Sedem vocat Synodus sedem Petri principis apostolorum.

8. Synodus Romana insuper sub Symmacho assentitur [3] Romanae Sedis praesulem merito beati Petri apostoli per universum orbem primatum obtinere sacerdotii, et statutis synodalibus solere tribuere firmitatem.

9. Praeterea, Synodus alia universalis, cui Nicolaus praesedit, *Si quis,* [4] ait, *dogmata vel decreta pro Catholica fide aut ecclesiastica disciplina a Sedis Apostolicae praesule promulgata contempserit, anathema sit.* Quam fere sententiam Lucius III. accepit *cap. Ad abolendam, De haereticis.*

10. Leo quoque huius nominis IX. in epist. synodica ad Petrum Antiochenum patriarcham adstruit sanctam Romanam et Apostolicam Ecclesiam caput esse omnium Ecclesiarum, ad quam maiores causas esse referendas. *Concilia,* inquit, [5] *omnia et sanctus sanctorum, rex regum confirmant.* Praeterea, Concilium Lateran. sub Innocentio III. sic habet: *Nolumus quidquam abbati Joachim derogari, cum omnia scripta sua assignari mandaverit Apostolicae Sedis iudicio approbanda vel etiam corrigenda, firmiter confitens se illam fidem tenere, quam Romana tenet Ecclesia, quae disponente Domino cunctorum fidelium mater est et magistra.* Quod idem Concilium Lugdunense sub Gregorio docuit. [6] Ex

[1] Hunc scilicet in modum refert Turrecremat. lib. 2. cap. 109.
[2] Act. 1. synod. 8.
[3] 96. dist. cap. « Bene ».
[4] 25. quaest. 2. cap. « Si quis ».
[5] *De summa Trin.* cap. « Damnam. ».
[6] *De summa Trin.* in 6.

Domini itaque institutione Romana Ecclesia fidelium magistra est, ac proinde Romanus episcopus Petro succedit in Ecclesiae magisterium. Idem tradit Concilium Lugdunense sub Innocentio IV. [1] Idemque omnino tradit Concil. Trid. sess. 7. in haec verba: *Si quis dixerit in Ecclesia Romana, quae omnium Ecclesiarum mater est et magistra, non esse veram de baptismi Sacramento doctrinam anathema sit.*

11. Concilium vero Lugdunense sub Gregorio dicit [2] Romanum pontificem esse vicarium Jesu Christi, successorem Petri, rectorem Ecclesiae universalis.

12. At Concilium Viennense sub Clemente asserit [3] dubia fidei declarare ad Sedem Apostolicam dumtaxat pertinere.

13. Praeterea, patres Concilii Florentini, *Definimus,* inquiunt, *Sanctam Apostolicam Sedem et Romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum pontificem Romanum successorem esse B. Petri principis apostolorum et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiae caput et omnium Christianorum patrem ac doctorem exsistere, et ipsi in B. Petro pascendi et gubernandi universalem Ecclesiam a Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, sicut in gestis oecumenicorum Conciliorum continetur.* Hactenus Concilium Florentinum. Sed Conciliorum testimonia satis multa retulimus. Rationibus modo theologicis ea, quae posuimus, corroboranda sunt: idque magis, Romanum pontificem, cum de fide iudicat, errare non posse.

CAPUT VII. 47

RATIONIBUS THEOLOGIAE PROBAT ROMANUM PONTIFICEM IN FIDEI CONTROVERSIIS FINIENDIS ERRARE NON POSSE.

1. Romanum pontificem in Petri locum fidem auctoritatemque succedere, Ecclesia ab apostolorum tempore semper agnovit. Quod, quoniam totius orbis consensione usque firmatum erat, ne Ariani quidem negare potuerunt, ut Sozomenus *lib. 4. Histor. trip. cap. 15. et 16.* prodidit. Ad Romanam porro Sedem episcopos Ecclesiarum in causis quibusque gravissimis provocasse, ab illius ore fideles fidei semper oracula petiisse, illius iudicium Catholicos omnes in religionis controversiis exspectasse, illius denique et vim et auctoritatem sacra

[1] *De homil.* cap. unico. in 6.
[2] Cap. « Ubi periculum de elect. »
[3] Clem. unica *De summa Trin.*

omnia efflagitasse Concilia, adeo certum et manifestum est, ut sim ego ineptus si velim ostendere. Quibus ex rebus, quoniam negari non possunt, conflatur et efficitur id, quod quaerimus argumentum, quo ex multis magnisque haud facile quis dixerit aliud aut evidentius aut certius. Si enim legum Christi interpres nullus sanior est quam perpetuus Ecclesiae usus, Ecclesia vero in fidei religionisque quaestione ac ceteris gravissimis controversiis non ad Antiochenum, Alexandrinum, Constantinopolitanum, Ephesinum, Mediolanensem, Parisiensem, Coloniensem, Toletanum aut Bracharensem episcopos, sed ad Romanum omni semper aetate recurrit; quis dubitet hunc esse, quem ut successorem Petri, ita quoque doctrinae apostolicae magistrum quaestionumque de fide iudicem habemus? Nam si aliquem eiusmodi post Petrum ad Ecclesiam instituendam atque in veritate continendam reliquit Christus, nimirum aut hic est aut nullus est; quippe cum de aliarum Ecclesiarum episcopis nulla quaestio sit, quin non fuerint loco Petri universali Ecclesiae doctores pastoresque a Deo dati. Romanus igitur episcopus, Ecclesiae usu interpretante, ille est, cui Dominus in Petro ait: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam;* et: *Tibi dabo claves regni coelorum;* et: *Quodcumque solveris,* etc. ac rursum: *Pasce oves meas;* et iterum: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu confirma fratres tuos.*

2. Quid quod ipso etiam rerum experimento comperimus Christi de Petro et successoribus vaticinia in Ecclesia Romana manifestius impleri? Hanc enim constat fixam et immobilem, orbe etiam toto omni illam machinarum genere quatiente, in fide et auctoritate Petri permansisse. Et cum ceteras apostolorum Ecclesias vel ab infidelibus occupatas sine fidei vestigio, vel ab haereticis aliquando affectas viderimus, at adversum hanc unam Romanam Sedem nec pagani nec haeretici praevalere potuerunt. Pugnatum est siquidem vehementer, non a Graecis solum sed ab aliis plerisque totius orbis episcopis, ut hoc Romanae Ecclesiae privilegium labefactaretur. Atque habebant pro se illi quidem et imperatorum arma et maiorem Ecclesiarum numerum: nunquam tamen efficere potuerunt ut aut Romani pontificis potestatem abrogarent, aut in alium transferrent episcopum. Quinimo qui a Romana quidem Sede defecerunt, hi schismatici semper in Ecclesia sunt habiti: qui vero huius Sedis de fide iudicia detrectarunt, haeretici. Quae profecto omnia satis ostendunt non humano sed divino decreto Ecclesiam Romanam et ceteris esse praepositam et Petri privilegia iure suo sibi vindicasse, et eam demum petram esse supra quam Christus universalem construxit Ecclesiam, adversus

quam portae inferi praevalere non possunt. Quod ni ita esset, qui potuisset Ecclesia Romana, tot tamque magnis principibus repugnantibus, tam multis haereticis contradicentibus, tam variis Ecclesiis defectionem molientibus obsistere? Quod si commentitia vanaque opinione hoc Romani episcopi privilegium theologi asseruissent, non tam stabilis sententia permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum seculis aetatibusque hominum inveterasset. Etenim videmus opiniones fictas atque vanas, viris praesertim eruditis adversantibus, diuturnitate extabuisse. Opinionum enim commenta delet dies, fidei iudicia confirmat. Adde, quod apostolicarum traditionum sinceritas non posset ad nos usque servari, alias Ecclesias haereticis episcopis toties occupantibus, nisi una Sedes Apostolica inter tot orbis tumultus fixa intemerataque consisteret. Ad haec, cum Concilia et provincialia et generalia sine Romani pontificis auctoritate nonnunquam erraverint, nunquam autem si Romani pontificis auctoritate firmata sunt, satis persuasum esse debet, Conciliorum atque adeo totius Ecclesiae firmitatem a Romano pontifice derivari. De quo quoniam in loco superiore multa diximus, illinc lector assumet quae ad huius argumenti explicationem pertinebunt. Atque si in definienda fidei quaestione Romanus episcopus errare posset, redditur statim incerta nobis multarum haeresum condemnatio: pleraeque enim non sunt damnatae per generalis Concilii, sed per Romanae Ecclesiae iudicium et decretum.

3. Praeterea, si inter patres Concilii est controversia vel de intellectu Sacrarum Literarum, vel de unoquolibet libro, an canonicus sit necne, vel de alia huius generis quaestione, ad hanc litem componendam iudicem ponere necesse est: cuius tamen, si errare possit, incertum iudicium erit. Iudex autem inter patres Concilii dissidentes nullus in Ecclesia, nisi Romanus episcopus est agnitus.

4. Praeterea, Ecclesiae consuetudo hoc manifeste declarat. Nunquam enim admissa est appellatio in causis fidei a Sede Romana, sed haereticos ab ea iudicatos, Ecclesia semper haereticos etiam iudicavit. Et certe, si Romanae Sedis iudicium fallax esset, Concilii vero esset verax et certum, naturae, rationi veraeque teologiae is adversaretur, qui appellationem a Pontifice ad Concilium denegaret. Quo uno argumento ostendit Gelasius, Sedem Apostolicam de tota Ecclesia iudicare, ipsam vero ad nullius pertinere iudicium. Iam illiusmodi appellationes, in fidei praesertim dogmate, Ecclesia nescit; nam iis haeretici solum utuntur. Quod si ad singulos haereticos condemnandos opus esset congregare generale Concilium, cum id saepenumero

non modo difficile verum etiam impossibile sit, licebit profecto interim haereticis impune vivere, donec Synodus a tota Ecclesia cogatur. Id si alienum esse constat a Christi providentia, fateamur potius Romanae Sedis auctoritatem satis esse ad haereses revincendas. Ita fiet ut huius tribunalis de fide iudicium certum omnino habeatur. Quid quod non solum Ecclesiam Catholicam credimus, sed etiam Apostolicam? At Ecclesia Romana patrum fideliumque consensu Apostolica dicitur, cum reliquae omnes iam inde multis annis hoc cognomen amiserint.

5. Sed quaeris: erit ne haereticum asserere Romanam Ecclesiam degenerare quoque ut ceteras posse et Apostolicam etiam Sedem a fide posse Christi deficere? Huic quaestioni breviter respondemus. Nolumus hic nos Ecclesiae sententiam praevenire, sed si ad generale Concilium referatur, haereseos nota errori illi inuretur. Nec enim video cur, quid ipse sentiam de hac re, non audeam dicere, quam eo melius cernere mihi videor, quod et eam propius diligentiusque contemplor et sine affectu perturbationeque contemplor. Quod si in hoc erro, quod Romanae Sedis privilegia a Christo illi concessa et tueor et contradicentes haereseos nomine condemnandos esse credo, non solum tuto sed libenter erro: nec mihi errorem utilem, quo etiam delector, sine rationis praesertim vi extorqueri volo. Nam me non solum ratio ac disputatio impulit ut ita crederem, sed nobilitas etiam summorum theologorum et auctoritas. Hieronymus profanum esse et periurum dicit, [1] qui cathedrae Petri et Romanae Sedis fidem non fuerit secutus. Cyprianus alienum ait esse, [2] profanum esse, hostem esse, qui universalis Ecclesiae non tenet unitatem, hoc est lumen unum, unde multi radii, radicem unam, unde multi rami, fontem unum, unde multi rivi, petram unam, supra quam Ecclesia aedificata est, unum Pontificem, qui ceteros omnes sua et vi et auctoritate contineat. A quo si radium tollas, exstinguatur, si frangas ramum, intereat, si praescindas rivum, arescat. Sic enim ille declarat. At qui in fidei controversia Apostolicae Sedis fidem iudiciumque detrectat, is nec unitatem tenere potest, nec lumen, nec radicem, nec fontem. Atque Cyprianus idem, *Qui cathedram,* inquit, [3] *Petri, supra quam fundata est Ecclesia, deserit, in Ecclesia esse non confidat.* Ambrosius pro eodem penitus habet [4] catholicum esse et cum Romana Ecclesia convenire. Gregorius [5] sic Sedis Romanae auctoritatem in religionis fidei-

[1] *De nomine hypostasis ad Damas.*
[2] *De simplic. prae.* tr. 3.
[3] Lib. 4. ep. 9.
[4] Lib. *De exc. fratris sui Satyr.* cap. 7.
[5] 22. dist. cap. « Praeceptis ».

que causa existimat esse amplectendam, ut qui noluerit, ab eius petrae, super quam Christus universalem fundavit Ecclesiam, soliditate convellatur. Leo [1] exortem divini Mysterii eum esse affirmat qui ausus fuerit a Petri soliditate recedere, et impiam praesumptionem quae petrae istius firmitatem, Deo aedificante, constructam nititur violare.

6. Nicolaus finit [2] quod qui Romanae Ecclesiae privilegium ab ipso summo omnium Ecclesiarum capite Christo traditum auferre conatur, hic procul dubio in haeresim labitur. *Nam fidem,* inquit, *violat, qui adversus illam agit, quae est mater fidei.* Hanc vero Nicolai sententiam noli, quaeso, lector, contemnere, quae scilicet actione prima et septima Synodi octavae confirmata est. Ubi et condemnati sunt Photius et Michael, qui hoc Sedis Romanae privilegium quatefacere nitebantur. Quod si in haeresim labitur qui Romanum episcopum Petro successisse negat et Ecclesiam proinde Romanam ceteris esse praepositam: ecquid de illo sentiendum est, qui privilegia Petro ob Ecclesiae utilitatem a Christo data, privilegia, inquam, quae Petro ut pontifici, doctori et pastori concessa sunt, ea ad successores quoque pertinere negaverit? At enim, doctrina sana oves pascere, fratres in fide confirmare, universas gentes per os illius audire verbum Evangelii et credere, supra illum aedificare Ecclesiam ut portae inferi non praevalerent adversus eam, non Petro ut privato homini, sed ut reipublicae Christianae praefecto congruebat. Quocirca ambigi inter Catholicos nec debet, nec vero potest, quin Romanae Sedis de fide et religione iudicia certa sint. Praeterea, qui negaret in ligando atque solvendo eandem potestatem in Romano nunc episcopo inesse, quam Petro Christus contulisse creditur, is iure ac merito haberetur haereticus: qui ergo firmitatem Petri ad fratres in fide confirmandos, his qui Petro succedunt denegaverit, hic haereticus iudicandus erit. Ad haec, faciamus ambiguam esse aliquam inter fideles de religione controversiam. Tum quaerimus, si Romana eademque Apostolica Sedes, ut dissidentium Ecclesiarum lites disceptationesque componat, e Petri cathedra tribunalique pronunciet, an sequi illius sententiam debeamus aut non? Si sequimur, Romana Sede errante, Ecclesia tota in illius errore versabitur. Si non sequimur, ubinam illud est: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis?* Ubinam rursum illud: *Deus elegit in nobis per os meum audire gentes verbum Evangelii et credere?* Quod igitur, saltem in rebus ambiguis, ligaverit successor Petri, id ligatum erit, et quod in quaestione de fide proposita docue-

[1] 19. dist. cap. « Ita Dominus ». [2] 22. dist. cap. « Omnes ».

rit, hoc gentes non audire debent modo, verum etiam credere. Non hic refero quae Leo in huius rei confirmationem dicit *20. distinct. cap. De libellis,* non quae Damasus et Adrianus *25. quaest. 1. cap. Violatores,* et *cap. Generali.* Illud referam, quod in Concilio Complutensi confirmato a Sixto IV. condemnatus est Petrus Oxoniensis nomine etiam haeresis, in eo quod asserit Ecclesiam urbis Romae errare posse. Quem item errorem eodem quoque haeresis nomine damnavit Sixtus idem, in *Extravaganti* adversum Petrum Oxoniensem edita. De qua quoniam in relectione de poenitentia satis multa diximus, eo lector revocandus erit. Coactus est igitur ille sententiam recantare in hanc formam: *Consentio sanctae matri Ecclesiae Romanae et sedi Apostolicae, et ore ac corde confiteor illam me fidem tenere, quam dominus Sixtus papa auctoritate apostolica et evangelica tenet. Et omnes qui contra hanc fidem venerint, dignos aeterna damnatione pronuncio.* Hactenus ex Conc. Compl. Martinus vero V. in fine Concilii Constantiensis, *Sacro,* inquit, *approbante Concilio mandamus archiepiscopis, episcopis etc. ut qui de Sacramento corporis et sanguinis Domini, vel de baptismate, seu peccatorum confessione, poenitentiae pro peccatis iniunctione, vel reliquis Ecclesiae Sacramentis seu fidei articulis aliter sentit ac docet, quam sacrosancta Romana Ecclesia docet et observat, eum tamquam haereticum iudicetis.* Concilium ergo Constantiense illos esse haereticos iudicavit, qui Romanae Ecclesiae fidei et doctrinae refragarentur. Illud postremo addam. Cum ex traditionibus apostolorum ad evincendam haeresim argumentum firmum certumque trahatur: constet autem, si testimonia rationesque hoc loco positas cum iis regulis conferas quas in 3. lib. posuimus, Romanos episcopos Petro in totius Ecclesiae pontificatum et fidei magisterium successisse, ab apostolis esse traditum; cur non audebimus assertionem adversam tamquam haereticam condemnare? Sed, ut dixi, nolo ego Ecclesiae iudicium antevertere. Quamquam non videor antevertere: cum iam ipsius Ecclesiae sermo nostram omnem comprobarit Romanae Sedis auctoritate sententiam. Sed hoc vix aegre dico propter viros quosdam doctos et pios, qui nos contradixerunt. Illud assero, ac fidenter quidem assero, pestem eos Ecclesiae ac perniciem afferre, qui aut negant Romanum pontificem Petro in fidei doctrinaeque auctoritate succedere, aut certe adstruunt summum Ecclesiae pastorem, quicumque tandem ille sit, errare in fidei iudicio posse. Utrumque scilicet haeretici faciunt: qui vero illis in utroque repugnant, hi in Ecclesia Catholici habentur.

7. Quamobrem non equidem intelligo quonam consilio fideles quidam haereticorum, quam Catholicorum opinionibus favere malint.

Nam haeretici video quid sequantur, nempe vivendi docendique licentiam et in his omnibus impunitatem. Volunt sine capite corpus, ut neque pes neque mens suum officium faciant. Volunt sine pastore uno oves, ut cum lupi ipsi sint, pastores tamen esse videantur. Volunt sine iudice lites, ut dissidiorum nullus finis sit: atque ita cum amoto arbitro adversus doctos dimicent, victores a turba iudicentur. Turbari demum omnia volunt, quoniam, ut in Hispanorum proverbio est, turbatum flumen piscatorum est lucrum. Nos autem communem Catholicorum sententiam sequamur: tuto enim sequimur, quoniam communis Catholicorum est. Praeterquamquod ea sentiunt, quae Sacrarum etiam Literarum testimonia confirmant, Pontificum decreta finiunt, veterum sanctorum chorus concinit, Conciliorum patres affirmant, apostolicorum traditio probat, perpetuus Ecclesiae usus observat. Quapropter si ea quae dixi sole ipso illustriora et clariora sunt, si omnia dixi hausta ex Ecclesiae Scripturaeque fontibus, si tota oratio nostra certis theologiae rationibus integrisque et incorruptis testibus omnem sibi fidem confirmat, assentiamur tandem ex Apostolicae Sedis auctoritate firma theologos argumenta sumere ad fidei theologiaeque dogmata comprobanda. De quinti igitur loci firmitate tantum dixerimus. Nunc adversariorum argumentationes refellamus.

CAPUT VIII. 48

UBI ARGUMENTA CAPITIS PRIMI REFUTANTUR.

1. Atque in illis argumentis, quae a principio sunt posita, theologi nonnulli, minime mali illi quidem sed non satis acuti, quoquo modo possunt tergiversantur. Romanam quippe Ecclesiam a Romano pontifice discernunt aiuntque hunc in fide errare posse, illam non posse. Sic sibi videntur omnia propemodum argumenta diluere. Nam pleraque ex illis non Ecclesiae Romanae sed Summi Pontificis fidem impugnant. Atqui Ecclesiam Romanam isti, non Romanum episcopum ab errore vindicant. Verum si de errore in fidei iudicio atque decreto loquimur, ut vere loquimur, nullum ego discrimen inter Apostolicam Sedem et Apostolicae Sedi insidentem invenio. Primum quoniam cum ad Sedem Apostolicam accedimus fidei oracula postulaturi, non singulos Romanae Ecclesiae fideles interrogamus, nec Ecclesiam ipsam Romanam in Concilium cogimus, sed Pontificis Maximi iudicium quaerimus eiusque sententiam exspectamus.

2. Rursum, quoniam non Romanus populus est qui Ecclesiam universalem docet ea quae ad fidem attinent, sed Romanus episcopus. Nec potestas iudicandi de causis fidei, ligandi, solvendi, pascendi in populo Romano est, sed in Romano pastore, vicario Jesu Christi. Concilia quoque non exigunt confirmationem et robur ab ipsa Romana plebe, sed a plebis Romanae antistite.

3. Praeterea, privilegium firmitatis, ut ante probatum est, Petro fuit peculiariter datum. *Ego*, inquit, [1] *rogavi pro te, Petre, ne deficiat fides tua, et tu confirma fratres tuos.* Et iterum: [2] *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Quocirca, si verae theologiae rationem sequimur, quae capite tertio explicata est, in Petro et successoribus primum firmam certamque doctrinam asseremus, mox vero in Ecclesia Romana, cuius Petrus cum successoribus et caput et fundamentum est. Atque illud etiam animadverto, quod sicut omnibus simul episcopis docentibus errores falsos necesse esset sane totam Ecclesiam vario in errore versari: ita si pastor Ecclesiae Romanae errorem fidei contrarium decerneret, oves quoque errante pastore dispergerentur. Testimonia demum quae retulimus, id fere probant, summum Ecclesiae Pontificem, Petri successorem et Christi vicarium, cum de fide pronunciat, errare non posse. [3] Quo magis illos reprehendendos iudico, qui se dirempturos controversiam putaverunt, si Apostolicam Sedem ab apostolico praesule secernerent. Non recipit istam responsionem ratio, aspernatur, repellit. Illud potius sumit, errorem esse duplicem, alterum personalem, alterum iudicialem. Nec enim scholae propria vocabula, etiamsi minus latina sint, aversari debemus, sed malle, quod Augustinus ait, [4] apertos quam nitidos habere sermones. Error itaque personalis privatus est cuiusque error, iudicialis est publicus. Edidit Innocentius huius nominis IV. *in libros decretalium commentaria:* si in his quicquam errati est, hominis nimirum est, non pontificis, quamvis ea commentaria a pontifice edita sint. Ac si idem Innocentius in iudicio de fidei quaestione definiret quidpiam, quod revera falsum esset, iam hic error a publico Ecclesiae censore proficisceretur essetque proinde iudicialis.

4. *Responsio ad primum.* Qua ex re primum argumentum facile refellitur. Nec enim historia fide digna docet Joannem XXII. post summum adeptum pontificatum de eiusmodi re aliquid definisse; quin potius, quum ad huius rei definitionem se pararet, ut Benedictus XI.

[1] Luc. 22. 32.
[2] Matth. 16. 18.
[3] Vide lib. 5. c. 5. q. 3.
[4] 58. d. « Sedulo ».

in *extravag.* sua ait, morte praeventus definire nequivit. Nec, si antequam esset pontifex, errorem illum habuerit, haereticus censendus est: sicut nec Irenaeus, nec Chrysostomus, nec Theophylactus, nec Bernardus, quos, re nondum expresse per Ecclesiam definita, illius opinionis fuisse, sunt qui contendant: vere ne an falso contendant, non est diei locique huius disputare.

5. *Responsio ad secundum.* Ad secundum etiam eodem modo respondetur. Non enim Coelestinus quidquam definivit. Verba quippe Innocentii III. sic habent: [1] *Licet quidam praedecessores nostri sensisse aliter videantur.* Sensisse, ait, non definivisse. Sed ne Innocentius quidem definit quicquam, sed explicat sententiam et opinionem suam inquiens: *Non credimus quod in hoc casu is qui relinquitur, possit ad secundas nuptias transire.* Quod profecto verum est, quamquam per illam Innocentii decretalem non firmiter definitum. Nec enim statim, si aliquid iuris volumine contineatur, fidei dogma esse credendum est. Quod penultimo superioris libri capite latius explicatum est.

6. *Responsio ad tertium.* Tertio vero argumento nullum negotium est respondere. Nam verbum *iudico* frequenter in ea significatione usurpatur, ut idem sit quod sentio seu opinor; quo modo Alexander accipit cum ait quosdam praedecessores suos aliter iudicasse.

7. *Responsio ad quartum.* At quartum argumentum longe difficillimum est, nec potest ita breviter expediri. Aperte enim Alexander docet, consuetudinem illam civili etiam lege confirmatam, quae testamenta minus solemnia rescindit, et a divina lege et a patrum institutis et a generali Ecclesiae consuetudine alienam. Quod autem ex auctoritate pontificia hoc sane loco pronunciet, illud est evidens argumentum, quod sub interminatione anathematis prohibet, ne quis eiusmodi audeat rescindere testamenta. Unde et capite proxime sequenti iudicibus mandat, ut in id genus causis tres duosve solummodo testes exigant, nec civiles leges, sed canonica decreta sequantur. Si ergo iussit Ecclesiae Pontifex, et anathematis interminatione iussit, ut nemo ea irritet testamenta quae duorum vel trium testium sunt testimonio firmata: nimirum non ut privatus quivis homo sed ut publicus Ecclesiae iudex eam quaestionem definivit. Atqui non est Dei Evangeliique praeceptum, quod tamen Alexander videtur adstruere, ut omnes causae tribus duobusve tantum testibus absolvantur. [2] Alioqui non solum Leo IV. sed Silvester etiam in Synodi Romanae cap. 3. legem Evangelio Deoque contrariam edidissent. Decreverunt

[1] Cap. « Quanto » *De divo.* [2] 2. quaest. 4. « Nullam », 2. quaest. 4. « Praesul ».

enim ut nisi in 72. testibus non damnaretur episcopus. Qua ex re intelligitur legem civilem, quae tollendis e republica fraudibus cavet, ut testamenta non valeant, nisi quae septem fuerint testibus obsignata, non esse legi evangelicae adversam: quemadmodum ne illa quidem, quae, ut conflatae in episcopos invidiae occurreret, statuit ut ad episcopi condemnationem duo solum testes non sufficerent. Atque si mortalium vita esset mediocriter instituta moresque ad naturam non ad avaritiam compositi, duorum hominum testimonium idoneum profecto erat, ut quaecumque in iudicio causa finiretur. Sed sicut iuramentum a malo est, non illius qui iurat sed eius qui verum dicenti non credit: sic plures quam duos testes requirere, a malo quidem fuit non requirentis legis sed hominis defraudantis. Sed haec disserere non est huius aut loci aut temporis. Illud proprie huc pertinet, an Alexander erraverit.

8. Et quidem in decretis pontificiis duo cum primis distinguenda sunt. Unum est, tamquam intentio conclusioque decreti: alterum, quasi ratio et causa a Pontifice reddita eius rei quam constituerit. Atque in conclusione Pontifices Summi errare nequeunt, si fidei quaestionem ex apostolico tribunali decernant. Sin vero Pontificum rationes necessariae non sunt, ne dicam aptae, probabiles, idoneae, in his nihil est videlicet immorandum. Non enim pro causis a Pontificibus redditis tamquam pro aris et focis depugnamus. Alexander igitur non definit consuetudinem illiusmodi esse divinae legi contrariam, sed, quod iuris peritis fere placere video, iubet, ut in legatis piis duo vel tres solum testes a iudicibus exigantur. Haec decreti huius conclusio est, hic finis: nec dubium est, quin rem eam Pontifex iure quodam suo potuerit praescribere. Sed si in eius praescripti confirmationem *Deuteronomii* lege utitur, hanc quippe divinam nuncupat, si ad canonum statuta revocat, si Ecclesiae morem affert, non est operae pretium rationes illas ad vivum resecare; quemadmodum si Concilia quaedam definiant duas esse in Deitate personas, Patrem et Filium, afferantque in hoc illud quoque *Geneseos* testimonium: *Pluit Dominus a Domino,* non protinus in fidei iudicio errant, quamvis ex illo loco parum apte Trinitas comprobetur. Exstat item Synodus, ubi de perpetua Mariae virginitate pronunciatum est. Ad eam rem suadendam referunt patres portam apud Ezechielem clausam. Irrideat, si quis vult, sed ridebit tamen frustra. Non enim semper patres in fidei quaestione causas afferunt necessarias, sed interdum vero similes. Quod si etiam Pontifices in huiusmodi ponendis causis quandoque falluntur, ne calumniandi sunt quidem: tantum abest, ut inde

loci huius auctoritas infirmetur. Porro autem, si valere quicquam iudicium meum potest, neque in conclusione Alexander neque in causis erravit. Nam suis in utroque foro subditis ferebat leges, Hostiensibus nempe civibus ac iudicibus Vellenensibus. Non ergo legem civilem, qua imperatores in regionibus suae ditioni subiectis utuntur, improbare voluit Alexander: sed voluit iudices etiam laicos in Ecclesiae patrimonio non secundum imperatorum leges, sed secundum statuta canonum de testamentis iudicare. Nec enim aequum esse censet, ut in rebus temporariis adiudicandis tam sint solliciti sacri canones quam sunt leges civiles, honestiusque esse credit in civitatibus et oppidis, quae in Ecclesiae iure ac dominio sunt, non legis civilis sed canonum consuetudinem observari. Quo fit ut, si decretalis huius ratio pressius teneatur, non solum in terris Romanae Ecclesiae subiectis, sed in quibuscumque aliis quae sub episcoporum Ecclesiarumque dominio sunt, lex haec Alexandri debeat servari; non in his modo quae pietatis causa Ecclesiae relinquuntur, verum etiam in aliis quibusque legatis. Honesta ergo Alexandri lex est, sancta, legitima. Sed ne in causis erravit quidem. Nam licet non sint necessariae, non sunt tamen prorsus ineptae. Consuetudo, inquit, quae plures quam tres duosve testes postulat, primum aliena est a divina lege, Veteris, scilicet, Instrumenti, quae duos solum tresve ut plurimum testes exigebat: aliena etiam a patrum institutis, hoc est a more iureque canonico, ubi in rebus praesertim temporariis duo testes sufficiunt: aliena demum a consuetudine Ecclesiae generali, quae in eiusmodi causis duobus vel tribus testibus est contenta. Aliena autem, non quasi contraria, sed tamquam nova et extranea, ob idque parum in Ecclesiae iudicio probanda. Quod si hanc animi sinceritatem dextramque de testibus opinionem, si hanc Veteris Legis ac iuris canonici consuetudinem principes seculi in tribunalibus suis sequi nolint: sed, ut fraudes tollant, maiorem testium numerum in testamentis civium suorum exigant, suo quidem iudicio libere possunt uti: nihil enim Alexander impedit per illam epistolam decretalem, quae nimirum eos solum ligat, qui Ecclesiae in utroque foro fuerint subiecti. Sed de quarto argumento satis superque dictum est.

9. *Responsio ad quintum.* Quintum vero facillime diluitur ex iis quae in quarti argumenti refutatione sunt dicta. Causas enim Pontifices quandoque adferunt, non quae cogant sed quae suadeant. Nam quia leges quasdam synagoga olim a Deo habuit, non modo ad gubernandum utiles et accommodas, verum etiam ad plebis cuiusque mores ac religionem instituendam propemodum necessarias, Ecclesia

eas Christi in suum usum vindicavit. Quamobrem et Summi Pontifices et iuris periti horum auctoritate confirmari leges aliquot veteres probatas rursum ac denuo restitutas ab Ecclesia, divinas vocant: non quod Dei nunc praecepta sint, cum lex illa vetus sit abolita, sed quod Dei praecepta fuerint, servanda etiamnum a nobis, non ex vi quidem veteris legis, quod falso Pontificibus doctissimis impingebatur, sed Ecclesiae nova institutione. Quae tamen nova Ecclesiae institutio seu restitutio potius, ex veteri divina lege probabiliter suadetur.

10. *Responsio ad sextum.* Ad sextum argumentum Turrecremata respondet *lib. 2. c. 112.* nullam esse inter Pontifices illos pugnam. Quin Joannes exponit Nicolaum. Nam post verba praedicta Nicolaus subiunxit: *Nec hic quisquam putet obsistere quod interdum Christus loculos dicitur habuisse: infirmorum enim personam Christus suscepit in loculis.* Id vero est, quod Joannes XXII. definivit, nempe haereticum esse negare Christum et apostolos aliquid habuisse in communi, quod contrarium ex *Luc. 22., Joan. 4.* et *13. Actor. 4.* constaret.

11. *Responsio ad septimum.* Ad septimum primo dicitur quod neuter ibi Pontifex definivit eiusmodi controversiam. Respondent enim saepe Pontifices ad privatas huius aut illius episcopi questiones, suam opinionem de rebus propositis explicando, non sententiam ferendo, qua fideles obligatos esse velint ad credendum. Certe, ut de Pelagio taceamus, Nicolaus nihil eo loco, quod ad hanc quidem quaestionem attineat, decrevit. Non enim illi proposita fuerat quaestio: an baptismus in nomine Christi collatus esset validus, sed an baptizatus a Pagano vel Judaeo verum baptismi Sacramentum suscepisset. Obiter autem et in transcursu, cum huic quaestioni praepositae responderet, de suo non interrogatus adiecit, baptisma in nomine Christi conferri. Qua in re falli sine dubio potuit. Imo adeo falsus est, ut in 4. sentent. libro magnis argumentis ostendimus.

12. Deinde duo hi Pontifices fortasse non pugnant. Nam Nicolaus intelligitur docuisse quod in simili necessitate, qualis apostolorum tempore fuit, si cetera paria sint, baptismus in nomine Christi nunc etiam ratus erit. Pelagius autem definit citra eiusmodi necessitatem non valere; quemadmodum si nunc deesset balsamum aut liber et calix qui tangeretur, et confirmationis et ordinis Sacramenta manu solum imposita conficerentur, ut aetate apostolorum a principio statim fieri consuevit. At ubi non esset similis necessitas, nec ordinatio forte, nec confirmatio sine eiusmodi Sacramentorum materia valeret. Haec autem de baptismo in nomine Christi communem secuti opinionem diximus. Primum enim nusquam, ut ego quidem sentio, baptisma in

eam formam administratum est: *Ego te baptizo in nomine Christi.* Quod et divus Ambrosius et plerique alii videntur intellexisse. Sed si qua eiusmodi forma Apostoli usi sunt, ea fuit: *Ego te baptizo in nomine Jesu Christi, Act. 2. 38. et 19.* Deinde, non necesse est apostolos sub alterutra illarum forma baptismi Sacramentum contulisse. Nec si Scriptura dicit quidquam in Christi nomine fuisse gestum, statim cogimur existimare his conceptis verbis rem gestam administratamque fuisse. Exempla sunt in Divinis Literis plurima. Illud est in promptu: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos.* Item: *Caesis denunciaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu. Act. 5.* Item, *Paulus* dicitur *fiducialiter egisse in nomine Jesu. Act. 9.* Hebraeis porro id in alicuius nomine fit, quod auctoritate ac virtute cuiuspiam transigitur. Quare qui regis loco et tamquam illius minister quidpiam agit, hic in nomine regis eam rem dicitur agere. Recte igitur qui tamquam Christi administri in aqua et spiritu homines sanctificabant, eos in nomine Christi baptismi gratiam exhibuisse interpretamur. Non ergo necesse est sentire quod apostoli baptismi formam a Christo praescriptam immutarunt. Nam et hodie nos vere in Christi nomine, hoc est loco, vi et auctoritate, baptisma conficimus. Ac si praescripta illa formula nominis Jesu Christi apostoli baptizarunt, non putandi sunt tamen Spiritus Sancti Patrisque nomen omisisse: sed in nomine Patris et Filii eius Jesu Christi et Spiritus Sancti baptizasse. Quod alterius loci est demonstrare. De septimo igitur argumento satis.

13. *Responsio ad octavum.* In octavi argumenti explicationem multa quidem dici possent, sed nos in pauca conferemus. Sane Gratianus *32. qu. 7.* audacius sane multo quam disertius ait, illam Gregorii sententiam evangelicae et apostolicae doctrinae esse contrariam. A quo ego longe dissentio. Nam, ut Romanorum pontificum auctoritatem negligamus, non possumus tamen utriusque Gregorii et I. et III. contemnere definitionem, cum fuerint ambo tum doctissimi tum etiam sanctissimi. Itaque non errarunt, quod Gratianus falso existimavit, sed locuti sunt potius de ea, quae ante matrimonium per infirmitatem inepta erat ad copulam coniugalem, hoc est, ut scholae verbis utamur, quae erat impotens ad solvendum debitum. Cuius simile exemplum habes de frigidis, *c. Consultationi.* Atque ipse idem Gregor. hoc modo sententiam suam explicat in *epist. ad Ravennatem archiepisc.,* referturque a Gratiano *33. q. 1. cap. Requisisti.* Nec desunt huic argumento aliae etiam responsiones, sed haec et planior et expeditior est. Quam quoque Glossa sequitur *20. d. c. De libellis,* in verbo *iunioris.*

14. *Responsio ad nonum.* In nono argumento nobis Lutherani, praesertim Oecolampadius, Bucerus et Calvinus insultant. Sed pueriliter tamen. Quoniam librum illum Gelasii Romani pontificis non esse magnis argumentis a me et animadversum et patefactum est. Primum enim auctor opusculi dicit esse recentem altercationem de veritate duarum naturarum in Christo. Non autem erat recens tempore Gelasii, sed olim profligata a Leone et Concilio Chalcedon., ubi Eutychis et Nestorii explosa sententia est. Rursum, in toto libro nec Leonis nec Concilii Chalcedonensis meminit. Id quod maxime fecisset, si auctor esset Gelasius. Nam in epistola ad Faustum huius Concilii auctoritate libenter utitur, libentius hic usurus, ubi adversarios posset tantae Synodi testimonio revincere. Ac certe cum Damasum contra Arium citaverit, citasset ac multo magis etiam Leonem contra Eutychem, si post tempora Leonis scripsisset. Atque Gelasius multis annis fuit Leone posterior. Quid quod auctor ille Damasum nomine episcopi Romani nullo alio honoris titulo retulit? Quod a more posteriorum Pontificum, cum priorum testimonia referunt, valde est alienum. Praeterea, eius operis auctor ad probandam utriusque naturae in Christo veritatem, inter magistros Ecclesiae Catholicos censet Eusebium Pamphili eiusque testimoniis utitur. Quem tamen apertissimum impietatis Arianae propugnatorem fuisse, Hieronymus affirmat in *epist. ad Pammachium et Oceanum,* cuius initium est *Schedulae.* Quin etiam tamquam Arianus, Eusebius hic cum suis operibus damnatus est, act. 5. et 6. septimae Synodi generalis. In asserenda item Christi utraque natura, e patribus latinis auctor ille solum Ambrosium refert: qui si esset Gelasius, Hilarii, Hieronymi, Augustini testimoniis uteretur, nec quosdam graecos ibi scriptores excitasset, qui latinis demortui semper et sunt et fuerunt. At Gelasius scripsit de utraque Christi natura adversus Eutychem et Nestorium. Non inficiamur; sed quinque libros scripsisse legitur, non hoc parvum opusculum, quod ementito titulo circumfertur. Gennadius quoque contra Eutychem scripsit: cur magis hoc opus Gelasii quam Gennadii fateamur? Fuit etiam Gelasius quidam episcopus Caesareae Palaestinae, quem Hieronymus tradit quaedam eo tempore scripsisse, sed celasse. Huic ego opusculum tribuerem, nisi quod purum et politum sermonem dicit eum Hieronymus habuisse, qualem in hoc libello equidem non agnosco: nisi bono et eleganti auctori contigit malus et impurus interpres. Falluntur autem qui opus hoc Gelasio pontifici Romano tribuunt, ex verbis illis: *Cum Sedem Apostolicam vestra dilectio unanimiter teneat, constanter praedicet sapienterque defendat:* quo loco le-

gendum esse: *fidem apostolicam,* vel me non demonstrante lector probaturus est. Nec novum est sane, ut nomine pontificum Romanorum libri eiusmodi proferantur. Nam actione 5. Synodi 7. Iconomachi duos libellos prodiderunt, auctore Vigilio Romano pontifice. Sed falso tamen. Atque, ut opus constaret esse Gelasii, nihil tamen affertur. Cum enim edunt libros de re qualibet Romani pontifices, sententiam suam, ut homines alii docti, exprimunt, non tamquam Ecclesiae iudices de fide pronunciant. Nonum igitur argumentum satis, ut arbitror, evidenter confutatum est.

15. *Responsio ad decimum.* Decimo autem refutando, quae Caietanus in illo 27. *quaestionum opusculo* dixit, non sunt hic ea nobis resumenda, ne acta agamus, quod vetamur veteri proverbio. [1] Quod nunc instat, id diligenter explicandum est, quid videlicet consequentiae sit, ut si super Petrum Christus Ecclesiam aedificavit, Romana statim Sedes ceteris esse praeposita divino iure intelligatur. Inde enim plana quoque erit illa collectio: Si Petri fides iuxta Christi orationem non defecit, maiores Ecclesiae causae ad Romanum episcopum sunt referendae. Video autem eiusmodi res plane et perspicue expedire non posse, nisi doctum et intelligentem virum. Cuius rei tantae tamque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor, secutum esse prae me fero. Ea enim exponenda in hoc me opere suscepisse constat, non quae essent pervia et omnium sermone trita, sed quae vix adhibita etiam diligentia a doctissimis quibusque intelligerentur. Quod si succedat conatus, iure est laudandus: sin vero non succedat, non est certe reprehendendus. Sed haec hactenus. Rem iam ipsam explicemus. Primum autem illud commemorandum est, quod alias saepe diximus, quae Petro dicta in Evangelio a Christo sunt, non ut homini privato, sed ut Ecclesiae praefecto, ea ad successores quoque sine vi aliqua aut litterae inversione pertinere, quemadmodum quae Dominus apostolis commendavit aeque congruentia fidelibus universis, eadem futuris Christianis omnibus in sensu litterali commendata sunt: iuxta id quod Christus ipse *Marci 13.* explicuit inquiens: *Quod vobis dico, omnibus dico: vigilate.* Vigilare quippe ad omnes aeque pertinet. Quare etiam si Christus id non adeo diserte fuisset interpretatus, ut ille explicuit, ita nos quoque necessario explicaremus. Pari item ratione quae Dominus apostolis locutus est, ad ipsos quidem spectantia quatenus Ecclesiae sacerdotes, haec non ad fideles omnes sed ad reliquos futuros in Ecclesia sa-

[1] Vide Caiet. *De primatu Ecclesiae Rom.* c. 13.

cerdotes Catholici referimus. Quale illud est *Luc. 22. Hoc facite in meam commemorationem.* Cum enim Dominus pane et accepto et fracto, elevatisque in coelum oculis Deo gratias egerit, calicemque simul et acceperit et levaverit, sine dubio Eucharisticum sacrificium, hoc est gratiarum actionis, Judaeorum ritu obtulit: nisi stultus fuit et ingratus, qui cum referre Patri summam gratiam posset, quae ab illo nobis acceperat summa dona eidem referendo, minime retulisset. Iubens itaque apostolis suis Christus ut hoc ipsi facerent, quod scilicet illum videbant facere, nimirum id praecepit, ut hostiam Eucharistiae et gratiarum actionis offerrent. Quod et Cyprianus *ad Caecilium,* et Irenaeus *lib. 4. cap. 32.* divine exposuerunt. [1] Quia ergo sacrificium facere sacrificorum et sacerdotum proprium munus est, quod eo loco Dominus apostolis commendavit, id proprie ad futuros Ecclesiae sacerdotes spectat, non ad vulgus etiam muliercularum, quod haeretici credidere. Porro quae iisdem Christum, quia pastores Ecclesiae futuri erant, mandasse legimus, haec ipsa episcopis et pastoribus succedentibus ad litteram credamus esse mandata. Huius rei exemplum est illud *Matthaei 18.: Quaecumque alligaveritis,* etc. Et illud item *Joan. 20.: Sicut misit me Pater, et ego mitto vos: accipite Spiritum Sanctum,* etc. Hanc vero regulam si in Sacris Literis explicandis tenuerimus, vitabimus procul dubio permixtam illam et tenebricosam confusionem, quam in Scripturae intelligentia haeretici patiuntur. Quorsum haec? nempe ut ea quae Petro in Evangelio dicta sunt, apte ac prudenter distinguamus; et si quid illi, ut privato, congruit, hoc ad singulos fideles spectare existimemus (cuiusmodi illud est: [2] *Si peccaverit in te frater tuus, corripe illum inter te et ipsum solum,* etc.); sin vero quidquam illi convenit, ut apostolorum principi et Ecclesiae pastori, hoc citra controversiam putemus ad succedentes in Ecclesiae pontificatu esse referendum, idque in genuino litterae sensu. Nam et quae legislator civilis suis delegatis praescribit, non ad eum solum cui viva voce loquitur, sed ad ceteros qui illi in eodem officio succedunt, referuntur.

16. Deinde illud quoque magnopere advertendum est, Romanum pontificem Petro succedere non esse per se quidem in Sacris Literis revelatum, sed aliunde constare: ex eo scilicet, quod historiae gravissime prodidere, Petrum apostolum suam cathedram Romae demum collocasse ibique cum esset episcopus fuisse defunctum. Hoc Velenus, hoc Sebastianus Francus, hoc haeretici quidam alii negant;

[1] *De cons.* d. 2. cap. « Script. ». [2] Matth. 18. 15.

quin etiam aiunt Petrum ne Romam quidem invisisse. Quod tamen, cum historici omnes graves prodiderint, malitiose negatur. Non enim existimandi sunt isti, quod verbis negant, id mente sentire, nisi pueri et pueri stulti esse creduntur. Quid enim tam stultum tamque puerile dici potest, quam si ea nos esse olim in republica gesta negemus, quae gesta esse vir quisque ante nos gravissimus affirmavit? Quod si eius rei, de qua disserimus, auctores quaeris, Dionysius unus est *in epistola ad Timoth.* Dionysius Corinthiorum episcopus alter est apud Eusebium *lib. 2. Ecclesiast. hist. cap. 25.* Tertius testis est Clemens in *epistola prima.* Quartus est Anacletus in epistola *De ordinatione episcoporum.* Quintus est Marcellus *24. quaest. 1. cap. Rogamus.* Sextus est Leo in *concione prima de festo Petri et Pauli.* Septimus est Gelasius cum concilio 70. episcoporum. Octavus est Innocentius III. in *cap. Per venerabilem: Qui filii sint legitimi.* Nonus est Nicolaus III. *cap. Fundamenta, De elect. in 6.* Decimus est Leo IX. in epistola synodica ad Petrum Antiochenum patriarcham. Undecimus Constantinus in edicto ante Nicaenam Synodum, *96. dist. cap. Constantinus.* Duodecimus Epiphanius *Haeresi 27.* quae est Carpocratis. Tertius decimus Irenaeus *lib. 3. Contra Valent. cap. 3.* Quartusdecimus Tertullianus *lib. 4. Adversus Marcionem,* et *lib. De praescript. haeret.* Quintusdecimus Ambrosius in oratione contra Auxentium de Basil. trad. [1] Sextusdecimus Hieronymus in *lib. De viris illustr. in Petro.* Decimus septimus Egesippus *3. lib. De exci. Hierosol. cap. 2.* Decimus octavus Augustinus *lib. 1. Contra Julianum Pelag.* Postremus Eusebius *lib. 2. Ecclesiast. histor. cap. 14. et 15. libro* quoque *tertio, capit. 2. et 25.* Quibus locis etiam refert Origenem, Caium, Papiam. Tam vero multis et incorruptis testibus qui non credit, is aut stultum, aut haereticum certe se esse demonstrat: ut publicam Romanae urbis vocem, loca item ipsa urbis praetereamus, quae etiamnum vitae mortique Petri testimonium perhibent. His itaque positis, difficilis et perobscura quaestio facile explicatur, quae quidem, ut dixi, doctissimos viros ita implicuit, ut se expedire non valuerint. Quod enim pastor post Petrum a Christo in Ecclesia suffectus potestatem Petri ordinariam habeat ac cetera privilegia propter Ecclesiam Petro concessa, ex Evangelio habetur, iuxta ea quae primo documento animadversa nobis et demonstrata sunt. Quod vero ille, quem Christus Petro mortuo suffecit, Romanus fuerit episcopus, e re gesta colligitur. Nam si Pe-

[1] 2. q. 7. cap. « Beati ».

trus semper Antiochiae sedisset, ut coepit, sine dubio episcopus Antiochenus illi legitime in pontificatum successisset.

17. Sed et id postremo considerandum (est enim res magna ac diligenti contemplatione dignissima) non illud modo ad doctrinam catholicam pertinere quod apostolis expresse revelatum est, verum hoc etiam quod ex altera propositione revelata et altera certa in lumine naturali, syllogismo collectioneque evidenti conficitur. Ut Christum Dominum habere voluntates duas duosque intellectus utriusque item actiones et creatam et increatam, aut Christum etiam ridere suapte natura, ut homines ceteros posse, in Sacris forte Literis non habetur expressum. Sed quoniam traditum in illis est Filium Dei esse hominem, et naturali ratione constat, omnem hominem habere voluntatem intellectumque creatum operationesque utriusque potentiae etiam creatas, omnem item hominem, ut flere, ita quoque ridere posse: qui unumquodlibet horum negaverit, is haereticus iudicabitur: propterea quod negando consequens, scilicet Filium Dei habere intellectum intellectionemque creatam, negat proinde antecedens, ex quo illud colligebatur, hoc est Filium Dei esse hominem. Esto aliud exemplum. Concilium Nicaenum in Fide non errasse aut Chalcedonense aut Ephesinum, nec in Sacris Libris nec in apostolorum traditionibus explicatum est; sed id solum, Concilia in Spiritu Sancto legitime congregata errare non posse. At quod Concilium Nicaenum, Chalcedonense, Ephesinum legitime fuerint coacta, ex divina revelatione non creditur, creditur tamen ex humana fide et traditione historiae fide dignae, per quam habemus eas Synodos, indicentibus et confirmantibus veris Ecclesiae pastoribus, ex universo orbe convenisse. Unde licet earum rerum certitudo ac veritas, quae in eiusmodi Conciliis definitae sunt, ex duobus quasi principiis pendere videatur, quorum alterum revelatum a Deo est, Concilia videlicet legitime congregata certissimae veritatis esse, alterum vero sola certitudine naturali credatur, per ea, quae scriptores graves et incorrupti memoriae prodidere: at haereticus erit qui negarit earum Synodorum scita atque decreta, non aliter ac si negaret Evangelium. Esto quoque aliud exemplum apertissimum. Quod sacerdotes nostrae huius aetatis a veris episcopis rite fuerint consecrati, non est Sacris Literis proditum: sed res gesta potius est, quae ex verbis et animo consecrantium, pendeat. Ex hoc igitur principio, quod humana certitudine tenemus, videlicet hos sacerdotes rite initiatos esse, illud pendere necesse est, an in Ecclesia nunc sit verum Eucharistiae Sacramentum. Quod qui inficiaretur, hunc Ecclesia existimaret haereticum.

Tametsi illa solum enunciatio universalis per revelationem accepta sit, omnes veros sacerdotes, si rectam intentionem habeant consecrandi, verum Eucharistiae Sacramentum conficere. Sed quod ii qui modo vivunt sint eiusmodi, non Evangelium solum sed gravis et constans naturae ratio simul cum Evangelio probat. Ad eundem profecto modum, qui negaverit Romanum pontificem eandem habere potestatem quam Petrus a Christo accepit, fidei adversarius censendus est: quamvis ex Evangelio nihil aliud proxime colligatur, quam Petri successores eundem habere cum Petro principatum. Nam si huic evangelicae conclusioni illam addas, episcopum Romanum esse Petri successorem, quam ex historiis a traditione virorum gravissimorum accepimus, manifeste colligitur Romanum episcopum et ceteris episcopis superiorem esse et eandem habere in Ecclesia potestatem et auctoritatem quam habuit Petrus. Apte igitur Summi Pontifices atque prudenter testimonia illa evangelica ad Romanum episcopum Sedemque Apostolicam retulerunt.

18. Quod si sententia haec nostra minus viris doctis fuerit probata, quamquam haud scio cur probetur minus, habemus tamen adhuc aliam huius rei explicandae formam, unde liqueat pontificem Romanum ex divina institutione fuisse Petri in Ecclesiae totius pontificatu successorem, atque adeo Romanis episcopis ea testimonia convenire, quae Petri probant et primatum et fidem. Diximus quippe retro fidem nostram non solum scripto sed etiam traditione contineri. Ita, licet Romanos episcopos Petro succedere in Sacris Libris non habeatur scriptum, ab apostolis tamen Ecclesiae, quasi per manus, traditum est. Iam quod haec fuerit apostolorum viva traditio, ex his scilicet viis manifeste constat, quas in tertio libro nos vel aperuimus vel indicavimus. Non enim singillatim sunt nobis explicanda omnia, ne longa oratione negotium lectori facessamus. Certe huius rei illud est evidens argumentum, quod non ante Phocam modo et Constantinum, non ante Nicaenam solum Synodum, verum etiam ante quemcumque post Neronem imperatorem, ante quodcumque Ecclesiae Concilium, ante quoscumque post Petrum Pontifices Maximos, semper a viris ecclesiasticis Romanus episcopus Petri successor est agnitus.[1] Atque apostolicam traditionem fuisse non obscure tradit Anacletus Petri discipulus in *epistola prima de oppressione episcoporum*, Sixtus I. *ad Gallicanas Ecclesias*, Eleutherius *ad easdem*, Victor in *epistola ad Theophilum*, Sixtus II. in *epistola ad Gratum episcopum*, Zephirinus in *epistola ad episcopos Siculianos*, Marcellus *ad episcopos Antiochenae pro-*

[1] V. Innoc. I. ad Concil. Carthagin. et Milevitan. Et Gelas. ad Anast. Aug.

vinciae, Melchiades *ad episcopos Hispaniarum,* Marcus in *epistola ad Athanasium,* Julius *ad Orientales episcopos.* Nec verisimile fit, ut rem tam necessariam ad Ecclesiae unitatem continendam Christus Dominus apostolis suis non revelarit. Si enim Moysi locus ille revelatus est, quem Dominus elegerat, ut inde a Judaeis divina oracula peterentur, quanto magis credendus est Christus Petro manifestasse quisnam esset ille locus, ubi constituerat regni sui et principatum et sedem collocare? Atque si, ut transferretur Ecclesia Hierosolymitana in civitatem Pellam, voce Domini sunt apostoli admoniti, ut Eusebius *lib. 3. Eccles. hist. cap. 5.* et Epiphanius *lib. 3. Contr. haer. cap. ult.* referunt, multo magis credemus, ut e civitate Antiochena Romam emigraret Petrus cathedramque inde transferret dominicis oraculis fuisse commonitum. Quod si ita est, ut revera est, nec aliud nisi absurdissime credi potest, iam hinc fideles intelligant unde illa vox Lutheranorum fuerit, qua inter ceteros articulos Wormatiae propositos, hunc etiam posuere, ut abrogaretur Romani Pontificis potestas, quam sibi sumit supra ceteros episcopos: intelligant rursum quidnam illi moliantur, qui Romani episcopi monarchiam asserunt fuisse post D. Hieronymi tempus exortam.[1] Nam qui Phocam scribunt instituisse Romanam Ecclesiam omnium esse Ecclesiarum caput, pie quidem fortasse id, nullius enim animum ego iudico, sed imprudenter tamen scripserunt: intelligant etiam unde D. Thomas *lib. quarto Adversus gentes, cap. 76.* affirmet eorum praesumptuosum errorem esse, qui se subducere nituntur ab obedientia et subiectione Petri, successorem eius Romanum pontificem universalis Ecclesiae pastorem non recognoscentes: intelligant demum qua ratione Leo X. Lutheri articulum vigesimumquintum condemnaverit in haec verba: *Romanus pontifex Petri successor non est Christi vicarius super omnes totius mundi Ecclesias ab ipso Christo in beato Petro institutus.* Decimo igitur argumento, quoniam in eo exponendo difficultas erat maxima, non potuit a nobis verbis paucioribus responderi.

19. *Responsio ad undecimum.* Ad undecimum vero sic respondeo. Non est profecto admittendum fidem etiam personalem Petri defecisse. Nam Petri iudicium in fide publicum falsum asserere haeresis est manifesta. Sed cum apostolorum nemo in fidei doctrina errare posset, id peculiare Petri privilegium fuit, ut eius ne personalis quidem fides deficere potuisset.

20. Quod enim quidam asserunt, Christum Dominum recum-

[1] Erasmus in cens. epist. Hieron. quae inscribitur *De oblatio.* alt. Beatus Rhen. in l. Tertull. *De praela. haer.* Matth. Palmerius et Herman.

bentium undecim exprobrasse incredulitatem,[1] etc. hoc Petrum apostolum ne tangit quidem. Nam cum Lucas *cap. 24.* scripsisset: mulieres undecim apostolis ea, quae a Domino audierant, annunciasse, nec illos credidisse mulieribus, sed earum verba deliramenta iudicasse, protinus subdidit: *Petrus autem cucurrit ad monumentum.* Non enim cucurrisset, nisi credidisset.[2] Et coniunctio adversativa, qua Evangelista usus est, satis ostendit Petro verba mulierum non esse visa deliramenta. Atque oratio Christi pro Petro fusa[3] id aperte demonstrat, Petri fidem non defecisse. At exponunt adversarii orasse Dominum, ne fides Petri deficeret finaliter. Sic enim loquuntur, sed nullius discipuli fides hoc modo defecit. Ita oratio Christi non in singulare Petri privilegium cederet, quod non solum Chrysostomo, Theophylacto, Ambrosio et Bedae, sed contextui etiam contrarium est. Cum vero Ambrosius Petrum fidem amisisse ait, nomen fidei pro fidelitate accipit, quam scilicet amico suo Christo non servavit. Quamquam illud etiam est frequens, ut fides pro fidei confessione usurpetur. At ridiculum est, ut, si Christus collegium apostolicum increpasse dicitur, singulos increpasse intelligatur, quasi vero non a prophetis saepe populus arguatur, in quo multi essent ad quos reprehensio nullo modo attineret. De qua re libro quarto uberius disputatum est. Id vero, quod de Anastasio et Honorio additur, non parvam ingerit quaestionem. Quoniam si oratio Christi non ad Petrum modo, verum ad posteros quoque Romanos episcopos referenda est, qua ratione Petri fides nec publica nec privata deficere potuit, eadem etiam nullius successoris deficiet fides, nec in iudiciis publicis, nec in colloquiis aut consensione privata. Sin vero cum ad posteros oratio illa refertur, intelligenda solum est de fide publica, scilicet in quaestionibus fidei decernendis, temere profecto et inconstanter eo testimonio videmur Petri fidem, etiam personalem, vindicasse.

21. Huic loco Albertus Pighius Campensis[4] non aliter potuit occurrere, quam omnes Romanos pontifices erroris nota liberando. Ita contendit nullum unquam in haeresim incidisse. Atque ut Anastasium in libertatem assereret, Gratianum vexavit contumeliosissime, iurisperitis turpissime maledixit. Ut vero Honorium tueretur, sextae generali Synodi exemplaria falsarios corrupisse, multis coniecturis suadere nisus est. Deinde etiam in eam opinionem inclinavit, ut crederet epistolam Honorii ad Sergium a Graecis de more fuisse vi-

[1] Marc. 16. 14.

[2] Contr. auctor. comm. in Psalm. qui Hieron. tit. circumferuntur: in illud ps. 88. « Perfudisti eum confusione ».

[3] Luc. 22. 32.

[4] 4. lib. *Eccles. hier.* cap. 8.

tiatam, Synodum autem in eo iudicio deceptam. Quin adeo duorum Conciliorum sexti et septimi acta omnia calumniatus est, [1] ac pro sua certe virili amborum labefactavit et auctoritatem et fidem. Haec vero Alberti opinatio nova quidem in Ecclesia est; sed ea etiam ratione confirmari potest, quod non est verosimile, ut homini, qui haereticus esse possit, fidei summam Dominus commiserit. Rectum enim est regula sui et obliqui, ut Aristoteles docet. Quare si fides Romani pontificis dirigere ipsum non valet, multo minus, ut videtur, alios in fide rectos efficiet. Quid, quod imbecillus in fide fratres in fide confirmare nequit? Si igitur Romanus episcopus iuxta Christi pollicitationem fratres suos confirmaturus est, firmum ipsum esse oportebit. Quamvis autem multis in locis dicat Pighius, sicut hic dicit, satis probabiliter de Summi Pontificis auctoritate: tamen non id spectandum est quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, cui veritatem tueri ac retinere sententia est. Dicit itaque ille multa multis locis de hac re quidem, sed aqua haeret, ut aiunt. Defendat Liberium Pighius, quem taedio victum exilii in pravitatem haereticam subscripsisse auctor est Hieronymus in *Chronicis*. Excuset Marcellinum, quem timore fractum idolis sacrificium obtulisse memoriae proditum est. Victorem vindicet, quem Paulianistae suum esse mentiti sunt, ut scribit Euseb. *lib. 5. Eccl. hist. cap. 2.* Anastasium liberet, quem sine certo et probabili testimonio Gratianus haereseos insimulavit. At Honorium quomodo ab errore vindicabit? quem haereticum fuisse tradit Pfellus in *carmine de septem Synodis,* Tharasius *ad summos sacerdotes Antiochiae, Alexandriae et Sanctae Urbis,* ut 7. Synodo, actione 3. scriptum est, Theodorus cum Synodo sua Hierosolymitana in confessione fidei, quae habetur eadem actione tertia, Epiphanius respondens haereticis in conspectu Concilii eiusdem actione 6. tomo 2. tota demum ipsa 7. Synodus actione ultima et in epistola ad omnes sacerdotes et clericos. Adrianus quoque Romanus pontifex in actione 5. Synodi octavae generalis, *De Romano,* inquit, *pontifice quemquam iudicasse non legimus: licet enim Honorio ab Orientalibus post mortem anathema sit dictum, sciendum tamen est quod fuerat super haeresi accusatus, propter quam solum licitum est minoribus maiorum suorum motibus resistere.* Hactenus Adrianus. Ubi etiam addit sententiam in Honorium latam ex Romani pontificis consensu fuisse. Id quod exploratum est in 6. Synodo generali, actione quarta, ubi Agatho in *epistola ad Concilium* Honorium ipsum anathematizat. Beda item *De*

[1] In diatriba de actis 6. et 7. Synod.

natura rerum cap. 67. in sexta Synodo, ait, *Macarius cum suis sequacibus simul et praecessoribus, Cyro, Sergio, Honorio, Pyrrho, anathematizatus est.* In *Libro* praeterea *pontificali* refertur Leo II. sextam Synodum suscepisse, in qua condemnati sunt Cyrus, Sergius, Honorius. Atque in fine sextae Synodi ponitur epistola Leonis ad Constantinum, ubi post susceptum confirmatumque Concilium, *Anathematizamus,* inquit, *Cyrum, Sergium nec non et Honorium, qui hanc Apostolicam Ecclesiam non apostolicae traditionis doctrina illustravit, sed profana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est.*

22. Praeterea, illud caput *Si Papa, 40. distin.*, quod pro nihilo habet Campensis, nos maximi habere debemus. Quoniam ille unus casus, in quo oves pastorem suum iudicare possunt, scilicet cum fuerit haereticus, habetur, ut alia loca praeteream, in quinta Synodo Romana 218. episcoporum in haec verba: *A multis antecessoribus nostris synodaliter decretum atque firmatum est, ut oves pastorem suum nec reprehendere, nisi a fide exorbitaverit, praesumant.* Idem tradit Anacletus in *epist. 3. de patriarchis et primatibus* inquiens: *Pastor Ecclesiae, si a fide exorbitaverit, erit a fidelibus corrigendus; sed pro reprobis moribus magis est tolerandus quam distringendus, quia rectores Ecclesiae a Domino sunt iudicandi.* Idem Eusebius docet *ad episcopos Aegyptios* referturque *2. quaest. 7. cap. Oves.* Idem Joannes papa in *epist. ad Zachariam.* Idem in octava Synodo traditum est, ut nunc referebamus. Refert etiam Burchardus *lib. 1. cap. 13. 138. 139.* Calixtum, Clementem, Gaium in hanc eandem sententiam.

23. Non est igitur negandum, quin Summus Pontifex haereticus esse possit, cuius rei exemplum unum et item alterum forsitan proferetur: at quod in fidei iudicio contra fidem definierit, ne unum quidem proferri potest. Itaque obiectioni positae hoc responsum habeto. Aliud est in Petro, quod spectat ad hominis privatam excellentiam, aliud quod pertinet ad communem Ecclesiae utilitatem. Quod negarit Christum hominis erat, quod confirmarit fratres erat Ecclesiae. Illud proprium, hoc commune erat. Similiter, quod fides Petri propria semper interius servaretur, hominis privilegium erat; quod vero aliis confirmandis solidam fidem proponeret, nec in fidei iudicio deficeret, Ecclesiae publicum privilegium erat. Romanus igitur episcopus non fuit heres aut privilegiorum aut culparum Petri propriarum, quae videlicet ex accidenti publicae Petri potestati coniungebantur, sed successit in his, quae spectabant ad Ecclesiae communes et necessarias commoditates. Nam privilegia apostolis a Christo concessa aliter ad ipsos aliter ad successores referuntur. Quippe in apostolis

fuerunt etiam privilegia personalia amplioris gratiae quam in posteris. Ut, verbi causa, per illa verba: *Quaecumque ligaveritis super terram,* etc. et per illa: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos,* etc. intelligimus, potestatem generalem in universum orbem apostolos suscepisse. Ita pares Petro dicuntur *21. dist. cap. In novo,* et *24. quaest. 1. cap. Loquitur.* Sed episcopi posteriores non successere apostolis in potestate generali extraordinaria sed in ordinaria, quam singuli in suis Ecclesiis apostoli habuerunt, ut Simeon Jacobo in Ecclesia Hierosolymitana, etc. Esto aliud exemplum. Ex verbis illis: *Ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, spiritum veritatis,* recte quidem theologi colligunt apostolos post Spiritus Sancti adventum in gratia confirmatos. Ceterum non ita transiit hic Spiritus in episcopos succedentes, ut in eis aeternum maneat per gratiae confirmationem, quod apostolis ex privilegio personali donatum est, sed id solum transiit ad posteros Ecclesiae pastores, quod necessarium erat ad Ecclesiae communem utilitatem. Sic omnino privilegium fidei indeficientis, quod in Petro personale etiam fuit, ad episcopos Romanos transmissum est, non in eo quod Petri erat peculiare sed in eo quod commune erat Ecclesiae. Unde et aliae obiectiones repelluntur, quae pro Alberti sententia positae sunt. Non enim fides interior Romani pontificis Ecclesiae est necessaria, nec illius occultus et privatus mentis error Ecclesiae Christi nocere potest. Quapropter non est necesse ut interioris fidei conservatione Romanis pontificibus Deus semper assistat. At quod, dum ea decernunt quae fidelibus credenda sunt dumque Ecclesiam Christi in fide dirigunt, non deficiant, sed divina manu teneantur, id Ecclesiae opus est idque proinde Romanis episcopis etiam imbecillis et alias privatim errantibus non negabitur, ne videlicet per publicae potestatis errorem Ecclesiam faciant in communis veritatis ignoratione versari. Undecimum igitur argumentum abunde, ni fallor, confutatum est.

24. *Responsio ad ultimum.* At postremo argumento refutando illud non sunt lectores admonendi, est enim in promptu malos urbis mores, si quos forte urbs malos habeat, non esse huius loci defendere. Non sumus tam rudes et stupidi, quam Lutherani nos esse calumniantur. Oculos etiam nos eruditos habemus, sed modestos tamen. Scriptum est enim quod patris nudata verenda boni filii aversi veniendo texerunt. [1] Aversari autem id dicimur, quod reprobamus. Quid autem est filios verenda patris superiecto dorsis pallio aversos ope-

[1] *Gen. 9. 23.*

ruisse, nisi, ut Gregorius ait, [1] bonis subditis sic praepositorum suorum mala displicere, ut tamen haec ab aliis occultent? *Operimentum*, inquit, *aversi deferunt, quia iudicantes factum et venerantes magisterium, nolunt videre quod tegunt.* Sic magistrorum vitam discipuli probi iure apud se taciti reprehendunt et eos, etiam cum displicent, venerantur. *Super cathedram*, inquit Christus, *sederunt scribae et pharisaei, quaecumque dixerint vobis facite, secundum vero opera eorum nolite facere.* Sed haec hactenus. Illud est potius lector admonendus, ut animadvertat Romanas consuetudines alias esse Romae cum tota Ecclesia communes, quas videlicet ex apostolorum Petri et Pauli traditione creditur accepisse, de quibus Augustinus in *epistola ad Januarium, numero 118.* multa, sed plura fusius Innocentius I. in *epistola ad Decentium* tradit: [2] aliae vero sunt consuetudines, quas Ecclesia Romana vel a se habuit privatim institutas, vel a Petro quidem apostolo accepit, non tamen in universum orbem promulgandas, de quibus Augustinus diserte loquitur in *epistola 86. ad Casulanum*, et in *epistola 118. 119. ad Januarium.* Priores igitur consuetudines, quas Ecclesia Romana non modo tenet, verum etiam ab universa Ecclesia docet esse servandas omnino tenere debemus, ut Julius *11. dist. cap. Nolite*, et Innocentius *ead. dist. cap. Quis nesciat*, et Callistus *12. dist. cap. Non decet*, et Gregorius *ead. dist. cap. Praeceptis* docuerunt. Posteriores vero Ecclesiae Romanae consuetudines non oportet privatas Ecclesias sequi, ut D. Augustinus locis positis tradidit et Nicolaus *12. dist. cap. Scit*, et Gregorius *ead. dist. cap. Novit.* Idemque omnino traditur *31. dist. cap. Quoniam* et *cap. Aliter.* In una enim fide nihil officit Sanctae Ecclesiae consuetudo diversa, ut habetur *De con. dist. 4. cap. De trina.* Atque de huiusmodi consuetudinibus et Ambrosius et Hieronymus intelligendi sunt in iis locis, quae sunt obiecta. Illud vero quod ex Trullana Synodo affertur facile diluitur; quoniam, ut superiore libro latius explicatum est, Synodus haec nullam habet in Ecclesia auctoritatem, in his praesertim in quibus contra Ecclesiam Romanam Graeca se contentione erexit. Nec Conciliorum conatus de legibus aut ferendis aut abrogandis quicquam valet, nisi Summi Pontificis decreto et sententia confirmetur. Et consuetudinem illam de ieiunio sabbati ex his esse constat, quas in posteriore genere collocavimus, ut etiam Ambrosius dicit, *12. distinct. cap. Illa.* Quocirca vane de hac re a Concilio Trullano Ecclesia Romana reprehenditur. Sextus igitur liber hunc in modum absolutus sit, quem plus fortasse nimio longum fecimus: tametsi non sunt longa, quibus nihil est quod demere possis.

[2] 25. *Mor.* cap. 22. [3] Dist. 12. cap. « Illa ».

DE SANCTORUM AUCTORITATE

QUAE SEXTO LOCO CONTINETUR

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I. 49

ARGUMENTA COMPLECTITUR QUIBUS SANCTORUM PATRUM AUCTORITAS IMPUGNATUR.

1. Sanctorum auctoritas sexto iam loco nobis constituenda est, quam haeretici, maxime Lutherani, de gradu deiicere moliuntur.

2. *Primum argumentum.* Ac primum quidquid antiqui sancti asserunt, incertum esse suadent D. Augustini plurimis testimoniis, quae retulit universa Gratianus *9. dist. decr.* ex *prooem. l. 3. De Trin.*, ex *lib. ad Vincentium Victorem 2.*, ex *epist. ad Hieronymum 10.*, ex *ep.* item *altera ad Marcellinum 7.*, ex *epistola* rursum *ad Vincentium 48.*, ex *epistola* quoque *alia ad Fortunatum 111.*, ex *lib.* denique *2. De baptismo cont. Donat. cap. 3.* His enim locis omnibus sui Augustinus similis idem dicit, hoc est, praeter auctores sacros, qui libros scripsere canonicos, alios omnes ita legendos, ut quantalibet sanctitate doctrinaque polleant, non ideo verum sit putandum illud quod asseruerint, quia ipsi ita senserunt, sed quia nobis vel auctorum sacrorum testimonio vel probabili ratione id persuadere potuerunt; licereque proinde contra atque illi sentire, et salva honorificentia, quae illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere. Hoc autem Divi Augustini testimonium tam constans tamque multis locis non obscure repetitum, si verum esse credimus fateamur necesse est nullum omnino a sanctis auctoribus firmum argumentum sumi posse ad fidei theologiaeve dogmata corroboranda. Id quod D. Thomas D. Augustini auctoritate con-

firmatus *1. par. quaest. 1. art. 8. ad 2. arg.* plane testatur in haec verba: *Auctoritatibus canonicae Scripturae utitur sacra doctrina ex necessitate argumentando: auctoritatibus autem aliorum doctorum Ecclesiae probabiliter arguendo.* Atque eius rei causam etiam subdit, quod innititur fides nostra revelationi factae iis, qui canonicos libros scripserunt, non autem revelationi, si qua fuit aliis doctoribus facta. Quod si duo hi testes clarissimi contemnuntur, si ratio quoque D. Thomae contemnitur, rationibus certe aliis minime contemnendis id ipsum confirmari potest. Nam si in libro canonico una quaelibet falsitas inveniretur, quemadmodum superiore quoque loco argumentabamur, totius libri certitudo interiret. Cum ergo in libris sanctorum scriptorum unam et item alteram falsitatem liceat reperire, vel in his etiam, quae ad fidem pertinent, fit consequens, ut sanctis scriptoribus certam fidem habere non sit necessarium. *Scio,* inquit Hieronymus, [1] *me aliter habere apostolos, aliter reliquos tractatores; illos semper vera dicere, istos in quibusdam ut homines aberrare.*

3. *Secundum argumentum.* Praeterea, ne de singulorum auctoritate disseratur, quam incertam esse satis exploratum haberi potest, maius aliquid adversarii conficere argumentando volunt: nempe sanctos scriptores, etiamsi plerique in eandem sententiam conveniant, probabilem quidem fidem facere posse, certam non posse.

4. Nam plurimi ex eis asseruere mundi huius partes omnes non eodem simul die, sed multis potius fuisse editas, ornatas, absolutas. Asseruit certe id Basilius in *hom. 2. Examer.* et aliis sequentibus, Eusebius in principio suae *Chronograph.*, Chrysostomus *hom. 2. super Genesim,* Damascenus *lib. 2.* suae *Theologiae,* Ambrosius *lib. 1. Exameron. cap. 7.*, Gregorius *32. Moral. cap. 10.* Sed et Magist. sentent. in *2. distinct. 13. et 12.* Hieronymum in hanc sententiam citat. Posset autem facile tum Bedam, Rabanum, Strabonianum tum alios huius ordinis viros commemorare, qui communi sensu opera illa, quae *Geneseos 1. cap.* enarrantur, sex diebus succedentibus condita esse intellexerunt. At communis hic sanctorum consensus nullum argumentum certum theologis subministrat; quin unius Augustini opinio ceteris omnibus adversa probabilis semper in Ecclesia est habita. Non itaque ex communi sanctorum sententia firmum argumentum promitur, quo conclusiones theologicae, aut etiam fidei dogmata confirmentur. Atque huius rei, ut in eodem versemur, aliud quoque exemplum proferre possumus. Plurimi namque ex sanctorum scriptorum

[1] In epist. ad Theophilum advers. Joan. Hierosolym.

numero tradiderunt Moysen Dei naturam, dum in hoc mortali corpore viveret, aperte et, quod dici solet, ad faciem non vidisse. Tradit ita Hieronymus ad Damasum papam in *6. cap. Isaiae*, Gregorius Nazianzenus 2. *lib.* suae *Theologiae,* Div. Gregorius *18. Moral. cap. 36.*, Chrysostomus *hom. 14. in Joannem,* Cyrillus *lib. 1. in Joannem, cap. 22.*, Evaristus papa in *prima* sua *epist. decret.*, Dionysius in *lib. De myst. Theol. cap. 1.*, Origenes *lib. 1. Periar. cap. 4.* At opinio Augustini [1] contraria non modo non est reiecta, verum etiam habetur apud theologos probabilissima. De communi igitur sanctorum consensione nihil certi in theologia conficitur, id quod hoc etiam argumento confirmari potest.

5. *Tertium argumentum.* Sancti namque omnes, qui in eius rei mentionem incidere, uno ore asseverarunt Beatam Virginem in peccato originali conceptam. Hoc videlicet Ambrosius adstruit *super Psal. 118. conc. 6.*, hoc Augustinus *super Psal. 34.* in illum versic. *Ego autem, cum mihi molesti essent,* etc. et *lib. 2. De baptis. parvulor. cap. 24.* et *10. super Gen. ad lit. cap. 18.* et *lib. 53. Cont. Julian. cap. 9.*, hoc Chrysostomus *super Matth.*, hoc Eusebius Emiss. in *2. conc. Nativ. Dom.*, hoc Remigius *super Psal. 21.* et Maximus in *serm. de Assumpt. B. Virginis* adstruxere. Idem quoque affirmat Beda in *homilia super « Missus est »*, Anselmus in *lib. cur Deus homo, cap. 16.*, Bernardus in *epist. ad Lugdunenses 174.*, Erardus episcopus et martyr in *concione* quadam *De Nativit. B. Virginis,* S. Antonius Paduan. in *concione* etiam *de Nativit.* eiusdem *Sanctae Virginis,* S. Bernardinus in *Sermonum* suorum *opere tertio,* in *Tractatu de B. Virgine, conc. 4.*, Div. Bonaventura *3. Sentent. dist. 3. q. 1. art. 2.*, D. Thomas *3. part. quaest. 27. art. 2.*, Div. Vincentius in *serm. De Conceptione B. Virginis,* Div. Antoninus *1. part. tit. 8.*, Damasus *lib. 3. Sententiarum* suarum, Hugo de Sancto Victore *De Sacram. part. 2. cap. 4.* et cum nullus sanctorum contravenerit, infirmum tamen ex omnium auctoritate argumentum ducitur: quin potius contraria sententia et probabiliter et pie in Ecclesia defenditur. En argumentum illud Achillicum, quo Erasmus omnium etiam sanctorum testimonio non se existimat obruendum, si quando universis repugnaverit.

6. *Quartum argumentum.* Cuius sententiae ratio etiam illa suffragatur, quod sancti universi, praeter auctores sacros, qui libros scripsere canonicos, humano spiritu libros suos ediderunt. Nam si Spiritu Sancto inspirante ipsi etiam locuti sunt, nihil videtur obstare

[1] Augustinus secutus est Basilium hom. 1. *Exa.* et Ambr. 1. *Ex.* c. 2.

quominus eorum libri in canonicis habeantur. Infirmus igitur hic locus est, quo sanctorum auctoritas continetur. Humana enim veritas firma et certa esse non potest. *Omnis* quippe *homo mendax.* Osiander vero *1. lib. Annot. in Harmoniam evangelicam,* illud argumentum addit, quod omnes veteres commentatores a tempore apostolorum id quod Matthaeus de Christo affert, *Ex Aegypto vocavi filium meum,* in genuino litterae sensu ad Israelem referunt, iuxta allegoriam vero ad Christum; cum tamen, ut ait, allegoria, utcumque fingatur, constare non queat; quoquo enim te vertas, nihil simile videtur esse, praeterquamquod utrique fuerunt in Aegypto. Ita contendit, litterae sensum a principio capitis de Christo Domino esse, qui Rex Israelis est et aurorae merito comparatus. Quod si in Sacrarum Literarum expositione sancti omnes errant, horum certe auctoritas firmum argumentum theologis exhibere non potest. Ecce argumenta quibus adversarii nostri locum hunc aggredi et expugnare contendunt.

CAPUT II. 50

VARIOS MODOS EXPONIT QUIBUS DE SANCTORUM PATRUM AUCTORITATE POTEST DISPUTARI.

1. Nobis autem pro eius defensione vehementer pugnandum est illudque in primis ponendum, de auctoritate sanctorum trifariam disputari posse. Primum, de unius aut alterius proprio placito, quale fuisse videtur Augustini *De opere sex dierum.*[1] Rursum, de communi plurium sanctorum consensu, a quo tamen unus aut alter sanctorum desciverit. Postremo, de omnium unanimi concordique sententia; nam de his omnibus facta in argumentis mentio est.

2. Id rursum considerandum est, sanctorum testimonia referri posse vel ad philosophiae confirmanda dogmata, vel ad assertiones aut fidei aut theologiae comprobandas. Erant enim ex sanctis scriptoribus quidam non in Sacris Literis modo et aliis quae ad Christianam pertinebant disciplinam eruditi, verum etiam in his, quae philosophi tum de natura tum de moribus docuere.

3. Illud demum et quidem diligentissime est advertendum, inter auctores etiam ecclesiasticos duo esse disputationum genera; alterum

[1] Augustinus secutus est Orig. 1. *Periar.* Origenes vero Clementem Alexand. 6. *Strom.*

earum rerum, quae vere ad fidem spectant doctrinamque catholicam; alterum earum, quae citra iacturam pietatis ignorari non ab imperitis modo, verum a doctis etiam possunt, quod nec fidei dogmata sunt neque ex illis derivantur.

4. Haec autem duo rerum genera non est facile discernere; quoniam etsi nonnulla quae alioqui per se quidem ad fidem pertinebant, ut apostolis, prophetis atque evangelistis revelata, in dubium venire possint, antequam sint ab Ecclesia definita; sed id tamen per ignorantiam fit, qua videlicet excusantur qui ea vertunt in quaestionem, quae alias divinitus sunt tradita: ut processionem Spiritus Sancti a Patre et Filio tamquam ab uno principio ante Ecclesiae definitionem Graeci quidam negare sine culpa potuere, tametsi Evangelium id apostolique tradiderunt. At haec nos sub priori genere complectimur: quippe cum fidei catholicae dogmata non ex accidenti imprudentium hominum ignorantia, sed ex divina revelatione hoc sane loco metiamur. Illud ergo asserebamus esse difficile ad discernendum ecquae res sub illud primum genus, ecquae autem sub hoc secundum sua quasi sponte et natura veniant. Et quidem generaliter unaque comprehensione in promptu definire licet, in illo primo rerum genere omnia ea contineri quae apostoli vel scripto vel verbo Ecclesiae tradiderunt: illa rursum quae inde certa connexione probantur existere; quemadmodum in secundo genere ea sunt, quae neque a Christo neque ab apostolis accepimus; neque ex iis certo colliguntur, quae Christi et apostolorum auctoritate retinemus. At omnia haec speciatim certa definitione praescribere vix possumus; quamquam exemplis peculiaribus quaedam horum indicare possumus. Ut verbi causa: an gratia, qua iustificamur, qualitas quaedam sit animo impressa, quae ipsi praestet et esse et vivere, unde qualitates aliae consequantur, hoc est virtutes quaedam tum theologicae tum morales infusae, per quas animus divinas et supernaturales habeat actiones, inter scholasticos quidem disputatur. Item: an Sacramenta, quae causa gratiae et virtutum esse dicuntur, huiusmodi effecta vi quadam et qualitate inexistente divinitus indita efficiant necne, magna multorum dissensione certari solet. Huius generis vero quaestiones in posteriorum ego numerum redigo, neque Sacrarum Literarum testimonia de his qualitatibus intelligenda esse existimo; neque controversiam Catholicorum cum Pelagianis de gratia ad credendum, ad sperandum, ad amandum, ad implendam legem, ad perseverandum, de qualitatibus potissimum esse, sed de Dei auxilio gratuito et speciali. Rursum, si quis forte curiose disserere voluerit, an Evangelista

Joannes e vita iam excesserit, an potius cum Elia et Enoch maneat vivus, utque iam mortuus fuerit, an caro eius viderit corruptionem, an proxime fuerit suscitatus, utrinque rationes afferre poterit et salva fide utrumlibet vel probare vel improbare. Nam tametsi statutum sit omnibus hominibus semel mori, sed unum aut alterum ex illa generali lege per privilegium eximere, non perinde Sacris Literis adversatur, ut non queat in dubium revocari. Tria vero haec principia, quoniam per se ipsa ratione consentiunt, non est opus diligentius persequi; nam si quae sunt perspicua, in quibus non est controversia, viri docti argumentari non solent; perspicuitas enim, ut ait Cicero, argumentatione elevatur. His itaque omnium assensu approbatis, prima conclusio est.

CAPUT III. 51

CERTIS CONCLUSIONIBUS PATRUM AUCTORITATEM DEFINIT ATQUE DEFENDIT SIMULQUE SATISFACIT ARGUMENTIS CAPITIS PRIMI.

1. *Prima conclusio.* Sanctorum auctoritas, sive paucorum sive plurium, cum ad eas facultates affertur, quae naturali lumine continentur, certa argumenta non suppeditat, sed tantum pollet quantum ratio naturae consentanea persuaserit.

2. Primum quidem, quoniam sancti auctores non erant adeo solliciti in philosophiae dogmatis perscrutandis; quin philosophorum libros, ut totos sese divinae sapientiae dederent, aut valere sinebant aut etiam interdum a limine salutabant. Gregorius quippe Nazianzenus et Basilius tredecim annos, omnibus libris secularium remotis, solis Divinae Scripturae voluminibus operam dedisse referuntur a Ruffino, *lib. Eccles. hist.* suae 2. *cap.* 9. Et Hieronymus in *prooemio Commentar. 3. lib. super epist. ad Galatas, Plusquam quindecim anni sunt,* inquit, *ex quo in manus meas nusquam gentilium litterarum quilibet auctor ascendit: et si quid forte inde, dum loquimur, obrepit, quasi antiqui per nebulam somnii recordamur.* Et de studiis nostrorum paulo post, *Quotusquisque,* ait, *nunc Aristotelem legit? quanti Platonis vel libros novere vel nomen? Vix in angulis otiosi eos senes recolunt. Rusticanos vero et piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sunt.* Hactenus ille. Plura exempla non quaero; cum manifestius hoc sit, quam ut pluribus indigeamus.

3. Accedit, quod ex sanctis antiquis nonnulli *Physicen* et *Metaphysicen* vel non habuere quidem, vel certe leviter attigerunt. Alii vero magna ex parte fuere Platonici priusquam converterentur ad fidem. Quamobrem cum in philosophiae quaestiones incidunt, aut vulgi et rhetorum opiniones sequuntur, aut etiam quas a Platonicis acceperunt, in Christianorum scholam invehunt. Ita viri docti errores forte quosdam (quod ad philosophiam quidem humanam attinet) in sanctis antiquis deprehendunt. Atque huius rei exempla proferre facillimum esset: sed non libet etiam in his parvis maiores nostros designare.

4. *Secunda conclusio.* Unius aut duorum sanctorum auctoritas, etiam in his quae ad Sacras Literas et doctrinam fidei pertinent, probabile quidem argumentum subministrare potest, firmum vero non potest. Ita despicere et pro nihilo habere, impudentis erit; suscipere et habere pro certo, erit omnino imprudentis. Atque hanc conclusionem demonstrat ratio illa manifesta, cui nulla prorsus via occurri potest, quod cum sanctorum quisque, his dumtaxat exceptis, qui libros canonicos ediderunt, spiritu fuerit humano locutus et aliquando vel in eo errarit, quod ad fidem spectare postea demonstratum est; aperte constat ex huiusmodi auctoritate exploratam fidem fieri non posse. Quo in loco admonendi sunt hi, qui praeceptis theologiae nullis acceptis, post bonas, quas vocant, litteras, statim ad sanctorum veterum lectionem appellunt animum.

5. Non enim quaecumque ibi legerint, ea sunt probanda omnia. Nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Ambrosius aut Hieronymus contra mores doctrinamque huius temporis fecerint locutive fuerint, idem sibi arbitretur licere.

6. Primum quoniam res nonnullae non erant tunc adeo in Ecclesia definitae, ut nunc esse videmus. Deinde quoniam magnis illi et divinis bonis quandam licentiam faciendi dicendique assecuti sunt, quae non est passim cuilibet permittenda. Atque etiam si nostra hac aetate illi fuissent, quaedam profecto aliter et facerent et loquerentur. Quid quod, ut ante dicebamus, in rebus quoque ipsis, quae ad fidem attinent, sancti nonnunquam erravere? a quibus si ne transversum quidem unguem discedendum sit, necesse est sane in magnos quandoque errores, fidei etiam adversos, incurrere.

7. At Gelasius *15. dist. decret. cap. Sancta Romana,* probat opuscula Cypriani, Chrysostomi, Gregorii Nazianzeni, Basilii, Ambrosii. Nihil ergo in his fidei catholicae contrarium reperitur. Alioqui cur Ruffini opera non eodem modo ibi probata sunt, sed potius reprehensa; quod Hieronymus eum in quibusdam de arbitrii libertate notavit? Cur

item Origenis libri damnantur, non etiam Ambrosius aut Cyprianus, si hi quoque in nonnullis fidei orthodoxae contradixerunt? Aut igitur damnentur omnes, in quibus error aliquis doctrinae sanae contrarius invenitur, aut probentur omnes, quamlibet uno et item altero errore sint aspersi. His videlicet argumentis *Gloss. 9. dist. decret.* docet, ea Divi Augustini testimonia, quibus certa fides veteribus derogatur, intelligenda esse secundum illa tempora, cum scripta sanctorum patrum authentica non erant: libet enim verba *Glossae* usurpare. *Sed hodie,* inquit, *iubentur omnia teneri usque ad ultimum iota.* Verum hic error ab aliis confutatus non desiderat orationem meam. Quid enim? An hoc agere Gelasius voluit, in veterum libris non esse quicquam erroris? Atqui laterem, ut aiunt, laverit quisquis isthuc conetur. Hanc siquidem felicitatem Deus in solis Divinis Voluminibus inesse voluit, quemadmodum Augustinus gravissime ac verissime tradidit. Ceteroqui nemo, quantumvis eruditus et sanctus, non interdum hallucinatur, non alicubi caecutit, non quandoque labitur. Sanctus vero is fuit qui credidit ab haereticis baptizatos esse rebaptizandos: sanctus fuit qui in Christi corpore et sensum poenae et dolorem fuisse negavit: sanctus fuit qui in Chiliastarum dogma descendit: sanctus fuit qui viro ob adulterii culpam uxorem repudianti alterum matrimonium concessit: sanctus fuit qui animis piorum usque ad iudicii diem veram felicitatem ademit: sanctus fuit qui animam hominis ex traduce esse putavit: sanctus fuit qui animam Adae ante corpus fuisse editam opinatus est: sancti fuere qui angelos multis ante mundum corporeum aeternitatibus creatos esse existimarunt. Atque horum opuscula Gelasio comprobata sunt. Hos ego tamen reverentiae causa propriis nominibus non appello. Malo enim antiquitati sanctitatique parcere, quam otioso lectori facere satis. Legentur itaque a nobis patres veteres cum reverentia quidem, sed ut homines, cum delectu atque iudicio. Quod si quis aliter sapit, nec sanis consiliis acquiescit, hic iam non sanctorum religione sed sui ipsius amore capitur, et sub veterum nomine novas opinationes invehere conatur. Qua de re Vincentius Lirinensis, *O rerum,* inquit, *mira conversio! Auctores eiusdem opinionis catholici, consectatores vero haeretici iudicantur. Absolvuntur magistri, condemnantur discipuli. Quod quidem mihi divinitus promulgatum videtur esse iudicium, propter eorum maxime fraudulentiam, qui cum sub alieno nomine haeresim concinnare machinentur, captant plerumque veteris cuiuspiam viri scripta paulo involutius edita, quae pro ipsa sui obscuritate dogmati suo congruant, ut illud, quod proferunt, nec primi nec soli sentire videantur. Quorum ego nequitiam odio dignam iudico,*

quod sancti cuiusque viri memoriam, tamquam sepultos iam cineres, profana manu ventilant, et quae silentio operire oportebat, rediviva opinione diffamant, sequentes omnino vestigia auctoris sui Cham, qui nuditatem venerandi Noe non modo operire neglexit, verum quoque irridendam ceteris enunciavit. Longe aliter fratres illi sui, qui nuditatem ipsam reverendi patris nec suis temerare oculis nec alienis patere voluerunt: sed aversi, ut scribitur, texerunt eum. Quod est, erratum sancti viri nec approbasse nec prodidisse. Hactenus ille. Ac rursum, *Quid,* inquit, *si in ipsa vetustate duorum aut trium error deprehendantur? Curabimus omnino, ut paucorum inscitiae universalis Concilii decreta praeponantur. Quae si desint, collatas inter se maiorum sententias lector consulat eorum, qui diversis licet temporibus et locis, in unius tamen Ecclesiae Catholicae communione ac fide permanentes, magistri probabiles extiterunt. Et quidquid non unum aut duos tantum, sed omnes pariter uno eodemque consensu, aperte, frequenter, perseveranter tenuisse, scripsisse, docuisse cognoverit, id sibi quoque intelligat absque ulla dubitatione credendum.* Haec Vincentius Lirinensis non minus prudenter quam vere dicit. Quibus ex rebus Calvini calumnia facile retunditur, qua apud regem Galliae Franciscum, ut Lutheranorum impudentiam excusaret, Catholicorum innocentiam traduxit. Cum enim Lutheranis verissime ac gravissime obiiceretur, quod patrum essent ubique et contemptores et adversarii, *Multa,* ait Calvinus, *ignorarunt sancti illi viri; saepe inter se conflictantur, interdum etiam secum ipsi pugnant.* Tum deinceps, quotquot patrum errores colligere potuit, falso etiam illis affictos, enumerat quaeritque cur nos item a patribus discedamus? Nos autem Divi Augustini partitione primum utimur, qui *lib. advers. Julianum 1. cap. 2., Alia sunt,* inquit, *in quibus inter se aliquando etiam doctissimi atque optimi regulae catholicae defensores, salva fidei compage, non consonant: alia vero, quae ad ipsa fidei pertinent fundamenta.* In prioribus illis a patribus nos quandoque discedimus, in posterioribus Lutherani. At nos quidem modeste ac reverenter oculos a patrum errore avertimus. Lutherani autem patres aut irridendos aut certe despiciendos propinant. Deinde nos ab uno interdum aut altero patrum dissentimus; at Lutherani ab omnibus consentientibus saepe dissentiunt. Aliud est autem unius aut duorum sanctorum privatum dogma repellere, quod hac secunda conclusione aliquando licere dicimus, aliud vero contra omnium communem fidem et doctrinam dicere, quod quatenus liceat et quomodo, sequentibus conclusionibus demonstrabitur; si prius tamen explicatum fuerit quid sibi Ecclesia velit, cum sanctorum patrum libros approbat. Id namque a nobis in hac forte

disputatione desideratur. Nondum enim argumenta diluimus, quae illius *Glossae* opinionem confirmabant.

8. Ecclesiastici auctores etiam probatissimi non eodem gradu et loco sunt omnes. Nec magnopere conandum est eorum hic stultitiam refellere, qui libris canonicis Hieronymi aut Augustini opuscula aequarint. Quemadmodum autem res a Deo conditae, probatae quidem fuere universae *(vidit* enim *Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona),* sed rerum variae differentesque naturae non eundem locum, vim, stabilitatem accepere (nam sunt corpora coelestia et corpora terrestria), sed alia quidem coelestium gloria, alia autem terrestrium, alia claritas solis, alia lunae, alia stellarum *(stella enim a stella differt in claritate, 1. Corinth. 15.),* sic sane scriptores ecclesiastici probati sunt, qui scilicet Spiritus Sancti illustrati luce Ecclesiam ipsi illustrarunt; sed alia tamen claritas Matthaei, alia Hieronymi, alia Isaiae, alia Ambrosii. Atque auctores canonici, ut superni, coelestes, divini, perpetuam stabilemque constantiam servant; reliqui vero scriptores sancti inferiores et humani sunt deficiuntque interdum ac monstrum quandoque pariunt praeter convenientem ordinem institutumque naturae. Quin ergo probatur Eusebius Caesariensis episcopus? Quin Ruffinus? Quin Origenes? nam et hi Ecclesiam Christi suis litteris illustrarunt. Nempe aliud fuit errare in rebus obscuris et quae non erant eo tempore explicatae ac definitae, aliud in apertis et quae tunc etiam in Ecclesia firmissime credebantur. Illud aut Cypriano aut Ambrosio aut Augustino accidit: hoc Origeni, Eusebio ac Ruffino. Cyprianus item, Ambrosius, Hieronymus in nullo a Sanctae Romanae Ecclesiae consortio deviarunt, nec ab eius fideli praedicatione seiuncti sunt, sed *communionis ipsius gratia semper fuere participes,* ut Gelasii verbis etiam utamur: at Origenes deseruit unitatem et fons Arii iure ac merito existimatus est. Hinc schismaticus a Gelasio dicitur; hinc etiam Eusebius Origenis laudator nimius, Arii fauctor acerrimus reprehenditur. Nam Ruffinus vir alioqui religiosus, praeterquamquod in libero arbitrio, re videlicet manifestissima erravit, Origeni Origenisque discipulis vehementer favisse convincitur. Fuit autem Ecclesia semper non solum cauta, sed etiam acris et severa in Origenistas, ut a quibus grandem in doctrina ecclesiastica pestem fuerit experta. Sed de secunda conclusione satis. Iam pergamus ad reliquas.

9. *Tertia conclusio.* Plurium sanctorum auctoritas, reliquis licet paucioribus reclamantibus, firma argumenta theologo sufficere et praestare non valet. Id quod ex secundo argumento ante posito satis ostenditur. Angelos quoque esse corporeos, Augustinus ac pauci quidem

alii inter veteres sanctos asseruerunt; et quamvis opinio haec falsa sit, sed tamquam fidei adversa ex communi veterum sententia evinci non potest. At Thomas Waldensis in *prooemio doctrinalis fidei antiquae* docet quod maior pars patrum ab apostolis senserit, id esse Catholicae Ecclesiae fidem. Id quoque Vincentius Lirinensis tradit in *libro Advers. profan. novationes*. Vera sunt haec, non inficior, sed tunc cum unius aut paucorum contrariam sententiam Ecclesia penitus explosit, ut illorum qui putarunt ab haereticis venientes esse iterum baptizandos; illorum etiam qui Melchisedech non hominem quempiam sed Spiritum Sanctum esse dixerunt; utrumque enim horum post ea tempora Ecclesia semper exhorruit. Porro autem si unius aut paucorum opinatio non fuerit ab Ecclesia reiecta, tum plurimorum auctoritas, quemadmodum diximus, nihil certum firmumque conficiet. De tertia igitur conclusione hactenus.

10. *Quarta conclusio.* Omnium etiam sanctorum auctoritas in eo genere quaestionum, quas ad fidem diximus minime pertinere, fidem quidem probabilem facit, certam tamen non facit. Quam ego conclusionem postremo illo argumento abunde probatam existimo. Quod enim ea controversia non sit ex illarum numero, quae catholicam fidem aut promovere aut emovere possint, vel ex eo perspicuum est, quod Beatam Virginem a peccato originali fuisse penitus liberam, e Libris Sacris iuxta germanum litterae sensum nusquam habetur; quinimmo lex generalis in eis traditur, quae universos filios Adam, carnali scilicet propagatione creatos, sine ulla exceptione complectitur. Nec vero dici potest, per traditionem apostolorum id in Ecclesiam descendisse, cum huiusmodi traditiones non per alios quam per episcopos illos antiquos et sanctos auctores apostolis succedentes ad nos usque pervenerint. At constat priscos illos scriptores non id a maioribus accepisse. Traderent enim bona fide et ipsi posteris suis. Non igitur ad fidem illud attinere potest, quod neque in Sacris Literis aut apostolorum traditionibus invenitur, neque ex eis certa valet connexione confici. Ceterum, quod opposita etiam assertio, hoc est B. Virginem peccatum originale a parentibus contraxisse, non sit in numero dogmatum catholicorum, manifestissime colligitur ex eo quod a lege universali per singulare privilegium unam Dei Matrem excipere Sacrarum Literarum fidei nullo pacto adversum est. Alioqui cum Sacrae Literae in universum clament: *Non videbit me homo et vivet, Deum nemo vidit unquam;* qui Paulum aut Moysen excepisset, Sacras Literas contra pugnasset. Atque ea causa est, nisi toto coelo animus meus errat, quamobrem nec Sistus IV. nec Concilium Lateranense sub Leone X. nec Synodus

Tridentina sub Paulo et Julio III. inchoata eam quaestionem definierunt. Neutram enim ex illis opinationibus poterant tamquam dogma catholicum approbare. Ita is erravit, qui asserit erroneum esse aliquem praeter Christum a lege illa originalis peccati liberare. Erravit ac multo etiam magis Basileense Concilium, cum definivit doctrinam illam, quae docet Beatam Virginem Mariam nunquam originali subiacuisse peccato, tamquam consonam Scripturae Sacrae ac fidei catholicae amplectendam fore, nullique de cetero licitum esse in contrarium docere. In pari quippe errore versantur qui alterutram partem ad catholicam fidem attinere posse credunt. Difficile est hoc dicere. Credo, si in concione quaeratur; at hoc loco et disputatione facillimum. Non enim hic cum vulgi imperitia certamus, sed eos instituimus, qui verae germanaeque theologiae solidam et expressam effigiem tenere cupiunt, nec fugientes umbras persequi. Propositum est autem, veri reperiendi causa, et contra nostros et pro alienis etiam dicere; et cum res postulat, utrosque nullius accepta persona reprehendere. Atque in eo opere maxime, quod ad Ecclesiae publicam utilitatem cudimus, privatis non debuimus affectibus inservire. Nec deerunt post haec etiam ex viris plane doctis, qui me obiurgent, erunt etiam qui vituperent, quod in quaestionem multis nominibus invidiosam consulto et cogitato inciderim, ut rem alias gravissimam nullius in Christiana religione esse momenti asseverarem. At ego et benevolos obiurgatores placare et invidos vituperatores confutare possum, ut alteros reprehendisse poeniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nulla mihi, fateor ingenue, alia via patuit ad illud Erasmi argumentum eludendum, quo sanctorum auctoritatem acute ille quidem tentavit eludere. Nec fuit integrum, quod haereticis semper proprium fuit, antiquorum patrum libros corrumpere et bonam etiam partem voluminum detruncare; ut ore saltem, reclamante licet conscientia, possem Bernardum, Augustinum, Ambrosium aliosque item patres in ea fuisse opinione negare. Quid enim prodest, si verum scire cupis, sanctorum testimonia membranis inscripta radere, cum animo insculpta abolere non possis? Porro, si, ut sanctorum auctoritatem in doctrina catholica tueremur, quod erat Ecclesiae Dei apprime necessarium, quorundam opinationes, ne dicam factiones, asseruimus non esse ad fidem et mores necessarias; quid est, per Deum obsecro, quod nos ea de re valeat quisquam aut admonere amice, aut inimice insectari? Atque haec quidem hactenus in quartae conclusionis confirmationem dicta sint. In qua etiam causa habemus testem satis idoneum et gravem Vincentium Lirinensem in *libro adversum profanas novationes,* ubi, *Antiqua,* ait, *sanctorum pa-*

trum consensio non in omnibus divinae legis quaestiunculis, sed solum in fidei regula, magno nobis studio et investiganda est et sequenda: id quod quinta conclusione explicandum est. In qua quoniam huius loci cardo vertitur, etsi multa praetereunda, multa tamen dicenda sunt et ad cognitionem Sacrarum Literarum utilissima et ad scholae usum necessaria.

11. *Quinta conclusio.* Quinta igitur conclusio est. In expositione Sacrarum Literarum communis omnium sanctorum veterum intelligentia certissimum argumentum theologo praestat ad theologicas assertiones corroborandas; quippe cum sanctorum omnium sensus Spiritus Sancti sensus ipse sit. Quam ego conclusionem magnis quidem argumentis confirmaturus sum, et quae, nisi me fallit animus, controversiam decernere ita possint, ut inter Catholicos ultra referri quaestio nequeat. Aggrediar autem ad eam rem, si prius pauca quasi de fama Caietani dixero. Ego virum hunc, ut saepe alias testatus sum, semper feci maximi. Plurimum enim Ecclesiam Christi suis litteris iuvit. Longum est autem hominis commendare sive eruditionem sive ingenium; molestum etiam universa ipsius opera commemorare. Illud breviter dici potest, Caietanum summis aedificatoribus Ecclesiae parem esse potuisse, nisi quibusdam erroribus doctrinam suam quasi cuiusdam leprae admixtione foedasset et vel curiositatis libidine affectus, vel certe ingenii dexteritate confisus, Literas demum Sacras suo arbitratu exposuisset, felicissime quidem fere, sed in paucis quibusdam locis acutius sane multo quam felicius. Nam et vetustae traditionis parum tenax et in sanctorum lectione parum quoque versatus, libri signati mysteria ab his noluit discere, qui non suo sensu illa sed maiorum traditione, vera scilicet verbi Dei clave aperuerunt. Ita quum plurima scripsisset egregie, vertit ad extremum omnia, et novis quibusdam Scripturae expositionibus aliorum, quae vel gravissime dixerat, aut elevavit aut imminuit certe auctoritatem. Invitus quidem facio, ut doctissimum virum nomine etiam expresso reprehendam, sed cum nominis ac gloriae celebritas hoc loco a Lutheranis obiiceretur, notandam temeritatem putavi.

12. Atque error, in quem incidit, est eiusmodi, ut eum ego submovere omni ratione debeam, nec sine summi tamen viri aperta reprehensione possit. In initio siquidem *commentariorum in Genesim: Si quando,* inquit, *occurrerit novus sensus textui consonus, quamvis a torrente doctorum sacrorum alienus, aequum se praebeat lector censorem.* [1] Et

[1] Si novus sensus esset, sed non a sanctorum sensu discors et dissidens, bene haberet fortasse. At novus sensus, qui ita a priscorum sententia discrepet et abhorreat, ut sit vere contrarius, erroneus sit necesse est. De hoc autem Caietanus loquitur, ut patet.

paulo post, *Nullus,* ait, *detestetur novum Sacrae Scripturae sensum, ex hoc quod dissonat a priscis doctoribus; non enim alligavit Deus expositionem Scripturarum Sacrarum priscorum doctorum sensibus, sed Scripturae ipsi integrae sub Catholicae Ecclesiae censura. Alioqui spes nobis et posteris tolleretur exponendi Scripturam Sacram, nisi transferendo, ut aiunt, de libro in quinternum.* Hactenus ille. Ac revera sequi maiores nostros per omnia et illorum vestigiis nos quoque pedes nostros figere, ut pueri faciunt per lusum, nihil videtur esse aliud quam ingenia nostra damnare, iudicio nos privare nostro et facultate inquirendae veritatis. Sequamur veteres, bene habet; sed ut duces, non ut dominos. Non enim fidei nostrae dominaturi sunt, nec illis ita debemus esse addicti et mancipati, ut Sacris Literis exponendis nullum habeamus arbitrium. Hoc scilicet argumento Caietanus moveri potuit, ut quintae conclusioni adversaretur. Nam Lutherus crassioribus coniecturis commoveri solet. In *prologo* siquidem *assertionis* suorum *articulorum,* patrum auctoritate dicit neminem esse cogendum, quod in omnium scriptis multi inveniantur errores, saepe sibi ipsis pugnent, saepe invicem dissentiant et Scripturas torqueant. Leges autem interpretandi verbi Dei nullas patitur, quod verbum Dei non debeat esse alligatum sed liberum, quodque eiusdem sit leges condere et interpretari. Quare homines legum quidem humanarum certos interpretes esse posse, divinarum autem nullo modo. Hanc eandem sententiam tenuit Wicleffus apud Thomam Waldensem lib. *Doctrinae fid. antiquorum doctrin. 3.* Eandem quoque Petrus Abelardus tenuit in ipso statim suarum *Disputationum exordio,* ut auctor est Divus Bernardus in *epistola ad Innocentium 190. Ecclesiasticorum doctorum,* inquit Bernardus, *unam omnium de hac re Petrus Abelardus dicit esse sententiam, et ipsam ponit ac spernit, et gloriatur se habere meliorem, non veritus contra praeceptum sapientis transgredi terminos antiquos, quos posuerunt patres nostri.* In eadem etiam erroris navi fuere Arius, Nestorius, Euthyches, Dioscorus, ut 7. Synodo act. 1. anathematismo 7. Basilius ipse fatetur. De Ario certe eiusque discipulis habes testem Alexandrum Alexandriae episcopum, *lib. 1. Hist. trip. cap. 14.* Nestorius autem dum eloquens fuisset et se putaret doctum, libris antiquorum interpretum dedignabatur incumbere omnibusque se meliorem putabat esse, ut *lib. 12. Hist. trip. cap. 4.* refertur. Eadem etiam via ingressus est Paulus Samosatenus, Eusebio auctore *lib. 7. Ecclesiast. hist. c. 26.* Severiani quoque eadem via ingressi sunt, ut idem Euseb. *lib. 4. Ecclesiast. hist. cap. 29.* testatur. Quid vero Vincentius Lirinensis adversus profanas novationes de Origene re-

ferat, non pigebit adscribere, ut vel hoc uno exemplo viri pii Sacris Literis exponendis discant esse modesti. Cum igitur is auctor Origenis ingenium, eruditione, eloquentiam virtutesque alias admirabiles extulisset, *Hic idem,* ait, *tantus ac talis, dum gratia Dei insolentius abutitur, dum ingenio suo nimium indulget sibique satis credit, dum parvipendit antiquam Christianae religionis simplicitatem, dum se plus cunctis sapere praesumit, dum ecclesiasticas traditiones et veterum magisteria contemnens, quaedam Scripturarum capitula novo more interpretatur, meruit ut de se quoque diceretur: « Si surrexerit in medio tui propheta »,* etc. *Deuter. 13.* Haereticorum itaque et schismaticorum communis fuisse videtur Caietani illa sententia. Nec ego hic tamen haereticos volo argumentando revincere. Quid enim illos facias, qui eadem impudentia et Apostolicae Sedis iudicia, et Conciliorum dogmata, et apostolorum traditiones, et sanctorum omnium doctrinam contempsere?

13. Adversus Caietanum omnis oratio suscipitur a nobis, qui ut erat ingeniosus, nostras rationes expenderet; utque erat pius, auditis gravissimis testimoniis minime refragaretur. Atque nobis unum sat erat, ita nobis maiores nostros tradidisse. Sed Caietanus auctoritatem contemnit, ratione pugnat; patietur igitur rationes meas cum sua ratione contendere. Quamquam a philosophis quidem rationem philosophicae conclusionis iure forsitan postularis: in Sacrarum autem Literarum intelligentia maioribus nostris debes, nulla etiam ratione reddita, credere, et quas sententias de lege, de fide deque religione ab illis accepisti, defendere. Ego vero eas defendam semperque defendi; nec me ex eo sensu, quem a patribus accepi, ullius unquam ratio aut docti aut indocti movebit. Sed age, ratiocinemur ostendamusque in expositione Sanctarum Scripturarum concordem antiquorum sensum esse tenendum, si volumus esse Catholici. Sed prius tamen quid maiores nostri de ea re senserint explicemus. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo quid didicerim, non modo theologorum ratiocinationibus, verum etiam testimoniis antiquitatis.

14. Clemens in primis ad discipulos Hieros.[1] *Relatum est,* inquit, *quosdam docere non secundum traditionem patrum sed iuxta sensum suum. Multas enim ex his, quae legunt, secundum ingenium hominum verisimilitudines capiunt. Ideo diligenter observandum est, ut lex Dei non secundum propriam intelligentiam doceatur. Sunt enim multa verba*

[1] Epist. 5. 37. dist. cap. « Relatum ».

in Scripturis Divinis, quae possunt trahi ad eum sensum, quem sibi quisque sponte praesumpsit. Quod fieri non oportet. Non enim sensum, quem extrinsecus attuleritis, alienum et extraneum debetis quaerere, sed ex ipsis Scripturis sensum capere veritatis. Et ideo oportet ab eo intelligentiam discere Scripturarum, qui eam a maioribus secundum veritatem sibi traditam servat, ut et ipse possit ea, quae recte suscepit, competenter asserere. Hactenus Clemens; qui et *lib. 10. Recognit.* si liber hic modo recipitur, documentum hoc a Petro apostolo se accepisse testatur.

15. Dionysius item *1. cap. lib. De coelest. hierarch., Ad Sanctissimarum,* ait, *Scripturarum intelligentias prout illas a patribus accepimus, contuendas pro viribus pergamus.* Accedit eodem testis locuples Irenaeus, qui etiam scribit *lib. 4. cap. 63.* expositionem legitimam Scripturarum per traditionem maiorum accipiendam.

16. Epiphanius rursum,[1] cum haereticos, qui se vocabant apostolicos, refutat, *Scripturae,* inquit, *speculatione indigent ad cognoscendam uniuscuiusque argumenti vim et facultatem; oportet autem et traditione uti: non enim omnia a Divina Scriptura accipi possunt.* Haec Epiphanius. Traditionem autem sine dubio vocat intelligentiam et sensum a patribus acceptum. Illam enim clavem verbi Dei esse, auctor est Petrus apud Clementem *lib. 10. Recognit.* Hanc autem legisperiti habuisse dicuntur, ad quos scilicet traditiones Moysis et seniorum quasi per manus venerant.

17. Clemens vero Alexandrinus *Strom. lib. 7.* qui adversus ecclesiasticam traditionem Scripturas interpretantur, hos regulam veritatis amisisse affirmat. Et postea *eodem* quoque *lib.* de haereticis disserens, *Gloriae,* inquit, *tenentur desiderio, qui ea, quae ex sua natura conveniunt, sermonibus divinitus inspiratis tradita a beatis apostolis et magistris, sua sponte fallaci sapientiae simulatione corrumpunt per alias traditiones, humanis doctrinis resistentes divinae traditioni. Nam inter eos viros, qui tanti erant in Ecclesiastica cognitione, quid restabat dicendum a Marcione, Prodico et similibus, qui non sunt ingressi recta via? neque enim eos, qui praecesserunt, superare poterant sapientia, ut aliquid adinvenirent iis, quae ab illis vere dicta sunt. Sed bene cum eis actum esset, si scire potuissent ea quae prius sunt tradita.* Atque Origenes *tractatu in Matth. 29. Quoties haeretici,* inquit, *canonicas proferunt Scripturas, in quibus omnis Christianus consentit et credit, videntur dicere: ecce in domibus verbum est veritatis. Sed nos illis credere non*

[1] *Haer. 61.*

debemus, nec exire a prima et ecclesiastica traditione, nec aliter credere, nisi quemadmodum per successionem Ecclesiae Dei tradiderunt nobis. Haec Origenes.

18. Ambrosius quoque *3. ad Gratianum De fide lib.*,[1] *Servemus,* ait, *praecepta maiorum nec hereditaria signacula ausi rudi temeritate violemus; librum sacerdotalem quis nostrum*[2] *resignare audeat, signatum a confessoribus et multorum iam martyrio consecratum?*

19. Hieronymus insuper in *epistola ad Evagrium, Revolvi me,* inquit, *ad veterum libros, ut viderem quid singuli dicerent, uti tibi quasi de multorum consilio responderem. Et deprehendi, horum omnium opiniones ad unum computum pervenisse, ut dicerent Melchisedech hominem fuisse Chananaeum;* et post multa, quae narrare longissimum est, *Habes,* ait, *quae audierim, quae legerim de Melchisedech. Meum fuit recitare testes, tuum sit de fide testium iudicare. Quod si omnes repuleris, tuum certe illum spiritualem interpretem non recipies, qui tanto supercilio et auctoritate Melchisedech Spiritum Sanctum pronunciavit, ut illud verissimum comprobarit, quod apud Graecos canitur: Imperitia confidentiam, eruditio timorem creat.* Et *in Daniel, c. 12. Scripturae,* inquit, *Sanctae intelligentiam absque Dei gratia et doctrina maiorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant.* Et in *epistola* illa *ad Paulinum* celebri, multis et testimoniis exemplisque et rationibus elegantissime docet, neminem in Scripturis Sacris sine praevio et monstrante semitam posse ingredi. Id quod Clemens Alexandrinus *5. Strom. lib.* docuerat. Et Cicero, *In universum nulla ars,* inquit, *litteris sine praeceptore et interprete percipi potest.* Is autem ad Sacras Literas sine doctore aggreditur, qui neglecto sensu antiquorum patrum, arcanam Scripturam ex suo interpretatur.

20. His etiam similia concinit Augustinus in *lib. De utilit. cred. ad Honoratum cap. 7.*[3] Cum enim Sacros iste Libros sine aliena ope et legere et intelligere se posse arbitraretur, *Ita ne est?* Augustinus ait. *Nulla imbutus poetica disciplina Terentium sine magistro attingere non auderes. Asper, Cornutus, Donatus et alii innumerabiles requiruntur, ut quilibet poeta possit intelligi: tu in Sanctos Libros sine duce irruis, et de his sine praeceptore audes ferre sententiam?* Et *cap. 17. Si unaquaeque disciplina,* inquit, *quamquam vilis et facilis, ut percipi possit, doctorem aut magistrum requirit, quid temerariae superbiae plenius, quam Divinorum Sacramentorum libros ab interpretibus suis nolle co-*

[1] Cap. 7.

[2] Alii legunt « designare ».

[3] Vide etiam eundem August. in prooem. lib. *De doctr. christ.*

gnoscere? Hactenus Augustinus. Gregorius etiam *lib. 28. Mor. cap. 9.* hanc etiam conclusionem confirmat, exponens de sanctis doctoribus illud: *Super quo bases illius solidatae sunt.*

21. Unum his Cassiodorum adiiciam in *prooemio lib. Divinar. institut.* disserentem in haec verba: *Ad Divinam Scripturam ascendamus per expositiones probabiles patrum, velut per quandam scalam visionis Jacob, ut eorum sensibus provecti, ad cognitionem Domini efficaciter pervenire mereamur.* Et *lib. eod. c. 11. Sunt nonnulli,* ait, *qui putant esse laudabile, si quid contra antiquos sapiant, et aliquid novi, ut periti videantur, inveniant.* Et *cap. eiusdem lib. 25. Cuncta,* inquit, *quae antiqui expositores probabiliter dixerunt, sollicita mente tenenda sunt: illa vero, quae ab eis intacta sunt relicta, ne infructuoso labore fatigemur, primum rimanda sunt, quas virtutes habeant aut ad quae nos instituta perducant.*

22. Adde huc quoque Gregorium Naz. et Basilium qui, ut *lib. 11. Eccles. hist.* [1] Ruffinus tradit, *Divinarum Scripturarum intelligentiam non ex propria praesumptione, sed ex maiorum scriptis et auctoritate secuti sunt, quos et ipsos ex apostolica successione intelligentiae regulam suscepisse constabat.* Hactenus ibi. Atque haec satis erant homini modesto, ut in nostram sententiam induceretur. Nam clarissimis monumentis contestata consignataque antiquitas quem non moveat? Certe cum Clementem, Dionysium, Irenaeum, Epiphanium, Nazianzenum, Basilium, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Cassiodorum, Bernardum audio unum et idem proferentes, non existimo totidem hominum doctissimorum quidem et sanctissimorum, attamen hominum, me audire sententiam, sed Catholicae Ecclesiae, cuius illi fuere columnae praecipuae. Nec enim aliud viri illi omnes tanto consensu sensisse credendi sunt, quam quod communiter Ecclesia Catholica sentiebat. Sed habemus praeterea graviores testes ad huius rei fidem plenam et integram faciendam. Dixerit enim fortasse quispiam, testimonia fere illa quae retulimus adversum Lutheranos magis quam Caietanum facere. Non enim hic adeo fuit insolens, ut aut omnino veterum magisterium contemneret aut eorum in Sacras Literas commentaria. Negavit solum, communem antiquorum intelligentiam certam esse lineam, ad quam intelligentias nostras semper dirigere debeamus. Id quod nondum adhuc videmur refellisse. Verum utcumque haec habeant, placet mihi iugulum causae petere ac propius conferre pedes, ut Caietani error certissimis argumentationibus refutetur.

[1] Cap. 5.

23. Primum autem in Synodo sexta generali sess. 11. ob id damnati sunt Origenistae, quod easdem expositiones, quas hic novas Caietanus infert, conati fuerint contra maiorum traditionem invehere. *Multa alia,* ait Sophronius, *extra apostolicam atque paternam traditionem asseruerunt, paradisi plantationem proiicientes, in carne Adam formatum fuisse nolentes, ex eo Evam formatam fuisse vituperantes, serpentis sonitum refutantes.* Hactenus ille. Est autem probata haec Sophronii epistola synodica act. 13. eiusdem sexti Concilii generalis.

24. Deinde canon 19. Synodi Trullanae sic habet: *Oportet eos, qui praesunt Ecclesiis, clerum et populum docere, ex Divina Scriptura colligentes intelligentias et iudicia veritatis, et non transgredientes iam positos terminos vel divinorum patrum traditionem. Sed etsi ad Scripturam pertinens controversia aliqua excitata fuerit, ne eam aliter interpretentur quam quomodo Ecclesiae luminaria et doctores suis scriptis exposuerunt: et maiorem ex his laudem assequantur, quam si ea, quae a se dicuntur componant; ne, dum quandoque ad id haesitant, ab eo, quod convenit, excidant.* Hactenus Concilium Trullanum.

25. Ad haec, cum de intelligentia illius testimonii Joannis Evangelistae, [1] *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum,* etc. inter fideles quaestio esset exorta, eaque ad Viennense Concilium referretur, Clemens Concilio praesidens ita loquitur: [2] *Nos ad sanctorum patrum et doctorum communem sententiam apostolicae considerationis aciem convertentes, sacro approbante Concilio declaramus,* etc. Sedes ergo Apostolica et Viennense Concilium, cum de fide et intelligentia Sacrarum Literarum pronunciant, sanctorum communem sensum tamquam Thesei filum tenent, eosque quasi duces intelligentiae sequuntur.

26. Concilium quoque Lateranense sub Leone X. act. 11. praecipit omnibus qui evangelicam veritatem populum docturi sunt, ut Sanctam Scripturam iuxta interpretationem doctorum, quos Ecclesia vel usus diuturnus approbavit, explanent: ne quicquam eis proprio sensu contrarium aut dissonum adiiciant, sed illis semper insistant, quae a praefatorum doctorum interpretationibus non discordant.

27. Est praeterea idem definitum apertius in Synodo Trident. sess. 4. in haec verba: *Decrevit sancta Synodus, ad coercenda petulantia ingenia, ut nemo suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium, Sacram Scripturam ad suos sensus contorqueat, aut contra eum sensum quem tenuit et tenet*

[1] Joan. 19. 33. [2] Clem. 1. *De sum. Trin.*

Sancta Mater Ecclesia, aut etiam contra unanimem consensum patrum ipsam Scripturam Sacram interpretari audeat. Hactenus Concilium Tridentinum. Poteram huc addere decretum quintae Synodi ex Ivone *titulo 11. lib. 2. cap. 14.* Alterum etiam simile Concilii Meldensis cap. 11. ex Burchardo *lib. 1. cap. 61.,* sed multa praeterimus, ne disputatione longa negotium lectori facessamus. Sed enim e Sacris quoque Literis ad eiusdem rei confirmationem habemus testimonia non pauca. Ac primum illud ex *Ecclesiastico cap. 8. Non te praetereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt a patribus suis: quoniam ab ipsis disces intellectum et in tempore necessitatis dare responsum.* Deinde illud Apostoli *ad Rom. 12. Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei. Habentes donationes secundum gratiam differentes, sive prophetiam secundum rationem fidei.* Illud vero constat, prophetae vocabulum apostolo usurpari non modo pro eo qui futura videt atque praenunciat, verum etiam pro eo qui Spiritus Sancti dono, prophetarum, Christi, apostolorum oracula intelligit et exponit. Iubet autem Paulus, ut qui eiusmodi munus in Ecclesia susceperit, primum quidem non plus sapiat quam oportet, sed ad modestiam et temperantiam sapiat; deinde, ut prophetiam habeat secundum rationem fidei, hoc est ne Sacris Literis exponendis humani acumen ingenii aut naturae vim rationemque sequatur, sed eas iuxta fidem a maioribus acceptam et huius fidei proportionalem rationem interpretetur. Nam philosophos quidem poteris forsitan exponere iuxta rationem scientiae, nulla etiam adhibita fide; at Sacros Libros sobrie sine maiorum fide et doctrina non poteris. Sed et qui explicando Aristotele veteres omnes Peripateticos pro nihilo haberet, et his magna consensione reclamantibus ex philosophi sententia paradoxum nusquam auditum nova nobis interpretatione praescriberet, parum ille sobrius haberetur: multo vero etiam magis qui in apostolorum libris suopte ingenio novas quasdam sententias comminiscitur, easque apostolorum discipulis et antiquis omnibus intepretibus adversas, hic non est profecto cur satis sanus habeatur. Sed de secundo testimonio satis.

28. Tertium *1. ad Cor. 14.* habes: *Prophetae,* inquit Apostolus, *duo aut tres dicant, et ceteri diiudicent.* Ne quis autem a reliquis temere dissentiat: *Non est* autem, ait, *dissensionis Deus, sed pacis;* id est, non eius qui a consentiendi unitate defecerit, sed eorum qui in consentiendi pace permanserint, ut Vincentius Lirinensis exposuit. *Sicut in omnibus,* inquit, *Ecclesiis sanctorum doceo,* hoc est Catholicorum. Quae ideo sanctae sunt, quia in Sanctorum com-

munione persistunt. Ac ne quis tandem harum rerum iudicium ad se unum despectis ceteris revocaret, paulo post addit: *An a vobis verbum Dei processit? aut in vos solos pervenit? Si quis videtur esse propheta aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis, quia Domini sunt mandata.* Mandatum utique est, ut si quis est spiritualium rerum magister, summo studio unitatis cultor existat; ut nec opiniones suas communibus reliquorum omnium praeferat et ab universorum sensibus non recedat: id fiet autem, si duo praecepta teneantur. Unum, ut Sacrarum Literarum interpres semper in priores spectet, a quibus verbum Dei processit in posteros: huius enim rei Apostolus Corinthios monet inquiens: *An a vobis verbum Dei processit?* Alterum, ut ne sensum suum tenaci contentione defendat, sed prius reliquos Ecclesiae doctores consulat, ut si viderit omnibus id probari quod sentit, tuto iam teneat: sin reprobari, tuto iam deserat. Hoc enim significat Apostolus dicens: *Aut in vos solos pervenit?* Sic enim mihi plane videor Pauli sententiam interpretari. Quod si hoc Apostoli testimonium videbitur cuipiam ad suadendum magis quam evincendum idoneum, cum illo non existimarim equidem contentiosa disputatione certandum. Nec enim vel ipsi credimus omnia argumenta quibus utimur, esse palmaria.

29. Quartum porro eiusdem Apostoli testimonium gravissimum est. Habetur autem *ad Ephes. 4.* in haec verba: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, ut non simus iam parvuli fluctuantes et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.* Quae quidem Pauli verba, quoniam in tertio loco uberius explicata sunt, levi nunc brachio attingemus quantumque satis erit ad id, de quo nunc agimus, confirmandum. Ex his itaque verbis plane intelligitur, divinae providentiae fuisse, ut non solum prophetarum, apostolorum et evangelistarum codices haberemus, verum etiam sanctorum doctorum in illos commentaria. Ob eam enim certe causam, post prophetas, apostolos et evangelistas, Ecclesiae a Christo doctores dantur, ut illorum sacros hi libros interpretentur. Hos ergo in Ecclesia Dei divinitus per tempora et loca procuratos quisquis in Scripturae sensum eundem convenientes contempserit, non hominem contemnit sed Deum, a quo in id illi fuere destinati, ut populum Christianum sacras prophetarum, apostolorum evangelistarumque litteras edocerent. Quod si sancti omnes, dum illas interpretarentur, errarunt, Deo auctore erraret Ec-

clesia; cum doctores sibi a Christo datos sequeretur et in Sacrorum Codicum intelligentia eorum vestigiis insisteret. Nec me clam est, Paulinum Augustinumque in *epist. 58.* et *59.* prophetas in hoc Apostoli testimonio non eos accipere, qui ante Domini adventum futura praedixerant, quorum nos scripturas ut canonicas ac divinas retinemus, sed illos, qui in Ecclesia Christi tempore apostolorum prophetandi gratia eminuere. At quoniam utrosque Ecclesiae a Christo datos negare non possumus, nihil mirum videri debet, si neutros ab Apostoli verbis excluserimus.

30. Sed quaerat hic forsitan aliquis: [1] Cum sit perfectus Scripturarum canon sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est, ut ei sanctorum et intelligentia iungatur et auctoritas? Quia videlicet Scripturam Sacram pro ipsa sui et altitudine et obscuritate non uno eodemque sensu omnes accipiunt, sed aliter atque aliter alius atque alius interpretatur, ut pene quot homines, tot illinc sententiae erui posse videantur. Aliter namque illam Novatus, aliter Sabellius, aliter Arius, aliter Donatus exponit. Quocirca necesse est, ut propheticae et apostolicae interpretationis linea propter tam varii erroris anfractus secundum normam aliquam dirigatur. Ob id ergo post prophetas, apostolos et evangelistas, sanctos quoque doctores accepimus: quo eorum catholicam, hoc est universalem intelligentiam, tamquam Ecclesiae regulam a Deo praescriptam sequeremur. Praeclare igitur illud adiectum est: *Ad consummationem sanctorum, in aedificationem corporis Christi, ne simus parvuli,* etc. Ac de verbis quidem Apostoli hactenus. Nunc Salomonis unicum testimonium addemus, quod si diligentius expendatur, multum conferet ad eam rem, de qua disserimus, corroborandam. *Verba sapientium,* ait, *sicut stimuli* [2] *et quasi clavi in altum defixi. Quae per magistrorum concilium data sunt a pastore uno, his amplius, fili mi, ne requiras.* In quem locum Hieronymus: *Exceptis,* inquit, *his verbis, quae ab uno pastore sunt data, et a concilio atque consensu probata sapientium, nihil tibi vindices: maiorum sequere vestigia, ab eorum auctoritate non discrepes.* Haec Hieronymus. Nos vero, quis ille unus pastor sit, per Ezechielem intelligimus: [3] *Suscitabo,* ait, *super eas pastorem unum, qui pascat eas; ipse erit eis in pastorem.* Ne autem existimares quod ipse per se Christus hoc semper esset facturus, per Jeremiam monet inquiens: *Dabo vobis pastores iuxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Quod autem verba sanctorum data

[1] Vinc. Lirinensis et quaerit et respondet.

[2] Adversum quos durum sit recalcitrare.

[3] Ezech. 34. 23.

fuerint ab illo pastore uno, talis tantusque omnium consensus ostendit; nec enim intelligere idem omnes una mente possent, nisi uno eodemque Christi spiritu in ea unitate continerentur. Unde divina ait Salomon, per magistrorum concilium data esse a pastore uno. Sanctos quippe antiquos sapientes fuisse, nemo negat; Ecclesiae fuisse magistros, certo constat; a Deo fuisse Ecclesiae datos, Christi erga Ecclesiam providentia manifestat; datos esse ut apostolorum, prophetarum evangelistarumque oracula exponerent, Paulus innuit; ab uno pastore tam multos atque adeo diversis et loco et tempore fuisse procuratos, sententiae unitas et concordia monstrat: ut nihil aliud, quam magistrorum concilium liceat intueri, quod ab uno veritatis spiritu fuerit congregatum. Certe, ut Augustinus *lib. Adversus Julianum 2.* dicit, si episcoporum Synodus ex toto orbe congregaretur, ut controversiam decernerent circa Sacros Libros exortam, nec tales possent facile sedere nec tot. Quia nec sancti uno tempore fuerunt.

31. Te nunc, Caietane pater, si filio patrem appellare licet, appello te, Caietane, inquam, appello, te in concilium voco, te non in lyceum aut academiam induco, sed in sanctorum patrum pacificum honorandumque conventum. Pone tibi ob oculos, rogo te, tam numerosam seriem eruditissimorum virorum, quos in hunc usque diem tot seculorum consensus approbavit, quos praeter admirabilem Sacrarum Literarum peritiam vitae quoque pietas mira commendat. Aspice illos, obsecro te, quodammodo aspicentes te, et mansuete ac leniter dicentes tibi: Itane nos, fili Caietane, in Sacrarum expositione Literarum simul omnes erramus? Itane nobis omnibus, quos Ecclesiae Christus praeceptores dedit, spiritus intelligentiae defuit? Itane tu unus adversum nos pugnare audes, et Ecclesiam credis unius sensum hominis secuturam, huius vero gravissimi sanctissimique senatus commune iudicium deserturam? Utrum plus tribuendum esse iudicas tot eruditorum, sanctorum martyrumque praeiudiciis, an tuo singulari privatoque iudicio? Respondebis ne ad haec, aut omnino hiscere audebis? Videre mihi videor, Caietane pater, modestiam tuam ingeniique candorem, atque adeo in sanctos religiosam reverentiam et pietatem, et quasi coram esses, audio vocem tuam aures meas circumsonantem: Vicimus utrique, uterque nostrum palmam refert: tu mei, et ego erroris. Sed nescio, bone lector, quo me impetus animi et nimius disserendi calor evexit. Nam et Caietanus eo iam diu loco est, ubi omnes sine mea disputatione vicit errores; et ego non consuevi eorum insultare erroribus, quorum miror ingenia. Sed nos, ut coepimus, persequamur et theologiae quoque rationibus hunc errorem confutemus.

Licet enim ad fidem in theologia faciendam auctoritas plus polleat quam ratio; quippe cum ea sine ratione satis habeat momenti, ratio sine auctoritate non multum valeat: sed auctoritate tamen ratio coniuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium. Et nos iam inde a principio pollicebamur hanc cum Caietano causam ratione magis quam testimoniis transacturos.

32. Primum autem, qui novam hanc exponendi Sacras Literas rationem suscitant, hi praeterquamquod veteres obterunt maiorum laudes, cum vanis hominibus tum magis haereticis exemplo sunt, ut novis falsisque commentis Sacrarum Literarum vera sensa contaminent. Quod si semel admissa fuerit haec licentia, ut Libros Sacros pro suo quisque arbitrio interpretetur, horreo dicere quantum abolendae religionis periculum consequatur. Etenim unaqualibet particula Sanctarum Scripturarum humanorum ingeniorum libertati permissa, alia quoque atque alia, et omnes iam quasi ex more reliquae humanitus tractabuntur. Porro autem si totam Scripturam Divinam hominum quorumlibet ingenio arbitratuque exponi liceat, nihil firmum relinquetur; sed *sit ibi deinceps errorum lupanar necesse est, ubi erat ante castae et incorruptae sacrarium veritatis,* quemadmodum Vincentius Lirinensis non minus vere quem eleganter asseruit. Quin etiam praeter incommoda et multa et magna, quae futuris in Ecclesia fidelibus haec opinatio affert, Ecclesiam quae nos antecessit, erroris gravissimi nota liberare nequit. Cum enim sive concionatores sive scriptores omnes, qui sanctis antiquis successere, Sacrae Scripturae sensum populo tradiderint iuxta doctrinam a sanctis acceptam, populus autem sensum eundem fidenter acceperit; nimirum qui concordem sanctorum veterum expositionem reiicit, intelligentiam, quam hactenus Ecclesia habuit, reiicere convincitur. Exempli causa ponatur aliquid, quod pateat latius. Sancti omnes exposuere Evam e costa Adae, ut littera sonat, fuisse conditam. Id quoniam sacerdotes sequentes ita invenere a sanctis expositum, populo Christiano sedulo significarunt, et populus ipse bona utique fide credidit. Ita efficitur, ut, sanctis antiquis errantibus in illius loci interpretatione, tota Ecclesia in eodem fuerit errore versata. Atque sanctorum et Ecclesiae ignorationem esse coniunctam, Nestorius plane intellexit, a Concilio Ephesino damnatus in haec verba: *Invecti sumus in Nestorii sceleratam praesumptionem, quod Sacram Scripturam se primum et solum intelligere et omnes eos ignorasse iactaret, quicumque ante se magisterii munere praediti divina eloquia tractavissent: totam etiam nunc Ecclesiam errare, quae, ut ipsi videbatur, ignaros doctores sequeretur.* Hactenus Ephesinum Concilium: refertur

autem a Vincentio Lirinensi in libello illo vere aureo adversum profanas novationes.

33. Adde, quod, ut iam pridem dicebamus, in his, quorum cognitio non pertinet ad populum, Ecclesiae fides, fides maiorum est. Cum igitur e Scriptura Sacra veram et sinceram intelligentiam accipere non spectet ad plebem, nisi Lutheranorum insaniam sequi volumus, patrum certe nostrorum in Libris Sacris intelligentia Ecclesiae intelligentia ipsissima est. Quamobrem si sancti omnes antiqui in Divinis Literis intelligendis errarunt, Ecclesia dubio procul erravit, idque Deo praecipiente. Peccaret enim populus, si Scripturae iuxta sanctorum omnium sensum expositae repugnaret: in his praesertim, quorum iudicium non ad plebem sed ad maiores spectat.

34. Praeterea ab omnibus sanctis, communi unaque mente idem sentientibus, non potuit Dei verbum recedere; ut videlicet omnes simul haberent aliquam scripturam pro canonica, quae canonica non esset, aut e diverso aliquam communi consensu explooderent, quae canonica esset. Ergo nec vera intelligentia verbi Dei potuit simul ab illis recedere. Utrumque enim Ecclesiae promissum est, et spiritus et verbum; et si utrumlibet omnibus sanctis doctoribus defuisset, Ecclesiae quoque pariter defuisset. Illud autem quod priore loco assumptum est, si minus intelligitur, ex aliis fidei dogmatis percipi potest, in quibus sanctos simul omnes errare non posse, magnis argumentis ostensuri sumus: nec ita multo post, sed pauca ante dicenda sunt. Quod vero et verbum et spiritus intelligentiae in Ecclesia coniuncta sint, quemadmodum posteriori loco assumebamus, per Isaiam Dominus in haec verba testatur: [1] *Spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quae posui in ore tuo, non recedent de ore tuo et de ore seminis tui amodo usque in sempiternum.* Semen vero Christi fidelium Ecclesiam esse negabit nemo, qui vel parum fuerit in Sacris Literis exercitatus. Quis est igitur, qui res a Christo in Ecclesia copulatas audet errore divellere, et aut verbum aut verbi sensum sanctis omnibus ac proinde Ecclesiae tollere?

35. Praeterea, ut Hieronymus in *Comment. super 1. cap. epist. ad Galat.* ait, Ecclesia Dei quae a posteris apostolorum fidem audivit, non accepit hominis Evangelium, sed Dei. *Doctores enim Ecclesiae,* inquit, *non tam ipsi docent, quam in ipsis Deus, qui ad sanctos loquitur: « Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes ».* [2] *Qui autem dii sunt, tradunt Dei Evangelium et non hominis. Marcion et Basilides et ceterae haereticorum pestes non habent Dei Evangelium, quia non habent Spiritum*

[1] Isa. 59. 21. [2] *Psalm.* 81. 6.

Sanctum, sine quo humanum fit Evangelium quod docetur. Hactenus Hieronymus. Et eodem loco statim, *Nec putemus,* inquit, *id in verbis Scripturarum esse Evangelium sed in sensu, non in superficie sed in medulla, non in sermonum foliis sed in radice rationis. Alioquin et diabolus, qui loquitur de Scripturis, et omnes haereses inde sibi consuunt cervicalia. Grande periculum est in Ecclesia loqui, ne forte interpretatione perversa de Evangelio Christi hominis fiat Evangelium aut, quod peius est, diaboli.* Haec quoque Hieronymus. Quae ut conferamus in pauca, hanc rationem habent: si a sanctis antiquis apostolorum successoribus fideles sensum Scripturae falsum accepere, certe non receperunt Dei Evangelium, quod non est in verbis Scripturarum sed in sensu, non in littera occidente sed in spiritu vivificante, non in membranis sed in cordibus. Id quod non Hieronymus modo, verum etiam Hilarius in *lib. ad. Constant. Augustum* tradidit. Et si lex spiritualis est, et spiritu indiget ut intelligatur, quod in primo iam loco abunde monstravimus, ecqua, rogo, tanta dementia est, Spiritum Sanctum mihi uni affuisse dicere, sanctis omnibus defuisse? Age enim, ut a divinis ad humanas rationes nostra defluat oratio, si in Scripturae interpretatione quidquam tribuitur ingenio et eruditioni, quid Graecorum ingeniis aut acutius aut perspicacius? quid in Literis Sacris exercitatius? Nec vero Latinis sanctis defuit ingenium nec Literarum Sacrarum peritia defuit. Nolumus enim modo aut Latinos Graecis aut Graecos Latinis anteponere. Utrosque constat et ingenio et eruditione valuisse. Quod si in hoc iudicio magis spectatur vitae sanctimonia, quis homo recens veteres illos Ecclesiae primarios viros excellet? Verum, aiunt; sed homines erant. At ego et novitios istos interpretes homines esse reor. Audio; quid multitudo facit ad sensum spiritus? Respondeo: quid facit paucitas? sed et in his, quae vel apud homines fide creduntur, nonnihil facere solet testium multitudo, maxime seniorum. Nam veterrimi quique solent esse gravissimi. Iuniores autem, quasi pueri, si speciem afferant veritatis, non est illa quidem protinus repudianda; vetustas tamen suo loco conservanda est. Maxima enim est vis et auctoritas vetustatis, et ubi cum novitate certet, est illa sine dubio praeferenda. Sed nescio quo modo a rationibus gravissimis ad has leviores oratio nostra delapsa est. Iam ad illas redeamus, easque ipsas concludamus aliquando. Illud ergo urgentius et instantius premebamus, qui sanctos veteres in universum omnes in Sacrae unoquolibet Scripturae loco exponendo errasse affirmat, eum Catholicae Ecclesiae hunc ipsum errorem attribuere. Id quod hoc etiam argumento confirmari potest. Ubicumque est enim Ecclesiae corpus, ibi etiam est

spiritus veritatis, ut Irenaeus docet,[1] imo Christus Dominus inquiens:[2] *Ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, spiritum veritatis.* Docet quoque idem aperte Paulus *ad Ephes. 4.* et *1. Corinth. 12.* Spiritus autem in corpore non easdem omnibus corporeis partibus tribuit functiones, quemadmodum Apostolus *ad Rom. 12.* et *1. ad Corinth. cap. 12.* elegantissime persequitur. *Alii* namque *datur per spiritum sermo sapientiae, alii prophetia, alii interpretatio sermonum,* etc. Nec enim in Ecclesia omnes apostoli, nec omnes prophetae, nec omnes interpretantur, etc. Certum est autem, quod Sacrarum Literarum intelligentia sanctis doctoribus, si quibus, maxime per spiritum data est. Qui ergo spiritum veritatis sanctis omnibus in Scripturae Sacrae interpretatione negat, hic sine dubio eundem spiritum Ecclesiae tollit; quemadmodum qui ab oculis videndi munus aufert, hic reliquas etiam omnes corporis partes obscurat; nam si oculus non fuerit lucidus, *totum corpus tenebrosum erit.*[3] Atque hae sunt quintae conclusionis causae gravissimae. Possunt enim esse aliae leviores. Certe patrum optimorum et sapientissimorum exemplum non omnino leve est, qui quamquam erant acerrimo ingenio, Scripturae tamen Sanctae interpretationes ita illi referunt, ut a maioribus didicisse, non ut ex se reperisse videantur. Ad quam legem nos non docti sed facti, non instituti sed imbuti esse debemus. Ac de quinta conclusione dictum est satis.

36. *Sexta conclusio.* Sancti simul omnes in fidei dogmate errare non possunt. Hanc primum ostendit D. Augustinus *lib. adversus Julianum 1. cap. 3.* Cum enim Julianum vellet sanctorum testimoniis in dogmate fidei, de quo erat controversia, revincere, *Non omnium,* inquit, *de hac re sententias commemorabo, sed ponam pauca paucorum, quibus tamen nostri contradictores coguntur erubescere et cedere, si ullus in eis vel Dei timor vel hominum pudor tantum malum pervicaciae superaverit.* Et posterius, *Alia sunt,* ait, *in quibus inter se etiam doctissimi atque optimi regulae catholicae defensores salva fidei compage non consonat, et alius alio de una re melius aliquid dicit et verius. Hoc autem unde nunc agimus, ad ipsa fidei pertinet fundamenta.* Et *lib. 2. adversus eundem* ita loquitur: *Hoc probavimus catholicorum auctoritate sanctorum, ac per hoc non est consequens ut falsum sit. Tales quippe ac tanti viri secundum catholicam fidem hoc verum esse confirmant, ut vestra fragilis et argutula novitas sola auctoritate conteratur illorum. Praeterquamquod ea dicunt, ut se per eos loqui veritas ipsa testetur. Sed nunc*

[1] Lib. 3. [2] Joan. 14. 16. [3] Luc. 11. 34.

auctoritate primitus eorum vestra est contumacia comprimenda, ut dum tales homines Dei in fide catholica errare potuisse non creditis, ausus praecipites refrenetis. Et paulo inferius, *Ego te,* inquit, *ante istos iudices constituo, quos non amicos meos et inimicos tuos in hac nostra disceptatione constitui cognitores, nec quorum sententiae de hoc, quod inter nos disputatur, incertae sunt, inani cogitatione confinxi; sed sanctos et in Sancta Ecclesia illustres antistites Dei, non Platonicis et Aristotelicis et Zenonicis (quamquam et in his nonnulli ex eis docti fuere); verum omnes Sacris Literis eruditos nominatim, sicut oportebat, expressi, ut in eis timeas non ipsos, sed illum qui sibi eos utilia vasa formavit. Qui tunc de ista causa iudicaverunt, cum ab odio, amicitia, inimicitia, ira vacui erant, quod invenerunt in Ecclesia, tenuerunt.* Et posterius, *Usque adeo,* ait, *permiscuit imis summa longus dies, ut videant Pelagius, Coelestius, Julianus, et caeci sint Hilarius, Gregorius, Ambrosius, Cyprianus? Sed qualiscumque homo sis, tamen quia homo es, videre mihi videor verecundiam tuam (si tamen non in te spes est omnis emortua sanitatis), et quodammodo audio vocem tuam, qua respondes: Absit, ut audeam caecos istos viros vel cogitare, vel dicere.* Et in fine libri tandem, qui sanctos reiiciunt, eos universam Christi Ecclesiam reiicere testatur. Et Vincentius Lirinensis, *Necesse est,* inquit, *omnibus Catholicis qui sese Ecclesiae legitimos filios probare student, ut sanctorum patrum fidei inhaerent, adglutinentur, immoriantur; profanas vero novitates detestentur, horrescant, persequantur. Concilio enim Ephesino divinitus placuit, nihil aliud posteris credendum decernere, nisi quod sacrata sibi consentiens sanctorum patrum tenuisset antiquitas.* Hactenus ille. Nec Ephesina solum Synodus ita sensit, sed Constantinopolitana sexta, act. 12. in haec verba: *Et dixit sancta Synodus: Omnino necesse est non solum secundum sensum sequi sanctorum patrum dogmata, sed eisdem vocibus uti cum illis, nihilque penitus innovari.* Et iterum: *Sanctorum patrum dogmata tamquam legem Sanctae Dei suscipiunt Ecclesiae.* Nec obstat has sententias Sergii esse, non Synodi, tum quoniam si haereticus ipse Sergius, publica Ecclesiae consensione victus, hanc nostram conclusionem negare non potuit, certe inimici nostri sunt iudices; tum quoniam Synodus act. 17. et 18. sanctos ipsos patres tamquam regulam sequitur, et Synodus Lateranensis sub Martino V. can. 11. et 13. quae omnes consonantes Ecclesiae patres respuunt, ea Catholicam et Apostolicam Ecclesiam respuere dicit, et quae credunt, credere. Id quod non modo Augustini, Vincentii Conciliorumque gravissimis testimoniis, verum etiam invictissimis rationibus confirmari potest. Nam si sancti in aliquo fidei dogmate falsi sunt, et populi, qui

eos sequebantur, falsi fuissent. Constat enim populum Christianum ante nos fidei sanctorum doctorum acquievisse. Neque enim aliter fidem in Jesum habere poterat, nisi haberet etiam in sanctos eius. [1] *Gratias ago Deo meo,* ait Paulus *ad Philemonem, audiens fidem, quam habes in Domino Jesu et in omnes Sanctos eius.* In quae verba Hieronymus, *Quicumque,* inquit, *Deo credidit, aliter eius fidem recipere nequit, nisi credat et in sanctos eius. Non est enim in Deum perfecta fides, quae in ministros eius infidelitate tenuatur.*

37. Praeterea, cum quaedam ad fidem pertineant (quod etsi saepe dictum est, dicendum est tamen saepius) quae plebs penitus ignorat, si sancti omnes in fide rerum huiuscemodi decepti fuissent, Ecclesia certe fuisset decepta. Ad haec, sanctorum omnium fide repulsa, magna ex parte Christi et apostolorum traditiones repellentur. Non enim aliunde apertius quam ex sanctorum veterum testimoniis plerasque apostolicas traditiones agnovimus. Unde in septima Synodo generali, act. 1. anathematismus 7. Basilii poenitentis sic habet: *Qui doctrinas sanctorum patrum et traditionem Catholicae Ecclesiae contemnunt, quique causantur, et voces Arii et Nestorii, Eutychis et Dioscori iactant dicentes quod nisi satis ex Veteri et Novo Testamento instructi essemus, sanctorum patrum et Catholicae Ecclesiae traditiones sequeremur, execratio.* Haec igitur duo ita sunt connexa atque coniuncta, ut divelli ac dissociari non possint, doctrina sanctorum patrum et Ecclesiae traditio. Quisquis unum istorum tentarit labefactare, alterius quoque fidem concutiat necesse est. Atque eiusdem Synodi act. 7. tomo 5. Epiphanius pro Synodo sic ait: *Quod si is, qui hanc expositionem contra venerandas imagines edidit, asserit se a sanctis patribus, qui circa ea tempora floruerunt, non fuisse receptum, quomodo ea quae sancti patres non probaverunt, nos qui indigni sumus ut discipuli eorum nominemur, recipiemus?* Neque Synodus haec modo, verum reliqua Concilia omnia, omnes Pontifices ac sancti doctores hac via et ratione universas haereses refutarunt. Non enim commode aliter poterant, nisi et in Scripturis ipsis canonicis et in reliquis fidei decretis maiorum sententiam, ut acceperant, tenuissent. Qua de re libet prorsus verba Vincentii Lyrinensis adscribere. *Sacra,* inquit, *vetustatis auctoritate profanae novitatis conteremus audaciam. Neque hoc sane novum, siquidem mos iste semper in Ecclesia viguit, ut quo quisque floreret religiosior, eo promptius novellis adinventionibus contrairet. Exemplis talibus plena sunt omnia: sed ne longum fiat, summatim nonnulla ac breviter perstrin*

[1] Qui Deo credit, et in sanctos eius credere necesse est.

gemus, ut omnes luce clarius videant, beatorum apostolorum beata successio qua via semper ingressa novas doctrinas refutarit. Intelligebant enim viri sancti atque prudentes nihil aliud rationem pietatis admittere, nisi ut omnia, qua fide a patribus suscepta forent, eadem filiis consignarentur: idque esse proprium christianae modestiae ac gravitatis non sua posteris tradere, sed a maioribus accepta servare. Ducatum quippe praebet nobis religio, non nos religioni; nec maiorum sensa quae volumus trahemus, sed potius qua illa trahunt retrahuntque sequemur. Hactenus ille. Unum vero idemque praecipuum eius rei, quam dixerat, exemplum affert ex Ephesino Concilio, ubi cum de faciendis fidei regulis contra Nestorium disceptaretur, decretum est ut sanctorum patrum in medium sententiae proferrentur. Quod cum ita factum esset, Nestorius, tamquam catholicae vetustati contrarius, damnatus est, Cyrillus vero, tamquam sacrosanctae antiquitati consentaneus, est probatus. Sed, ut ipse idem dixerat, *exemplis talibus plena sunt omnia.* Sic enim Hieronymus Helvidii dogma revicit; sic Basilius ad Amphilochium Spiritus Sancti divinitatem asseruit; sic Augustinus Donatistas et Pelagianos refellit; sic Paulus Samosatenus [1] a celebri quodam scriptore superatus est; sic Theodoretus Alexandrini Concilii definitiones comprobavit [2]; sic Leo papa apud Leonem imperatorem Eutychem huiusque sectatores confudit, asseruitque a sanctis doctoribus consentientibus nullos nisi impios et haereticos discrepare; sic Agatho papa ecclesiasticum dogma de duplici Christi voluntate et operatione firmavit, [3] nempe sanctorum scriptorum consentientibus testimoniis: quibus ea solum ratione haeretici respondere se posse existimarunt, si libros depravassent et alia ex eisdem sanctis testimonia vel mutila vel etiam conficta in confirmationem erroris adduxissent. Neque enim negare sanctorum auctoritatem integrum vel haereticis videbatur. Quorsum autem post vetera exempla nunc novitia proferamus? ex Bernardo *epist. 77. ad Hugonem,* ex Innocentio *De presbytero non baptiz. cap. Apostolicam,* ex Concilio Florentino, ex multis quoque aliis, quos, ne longum sit, missos in praesentia faciemus. Satis enim nobis, si modo in philosophia christiana aliquid profecimus, positis exemplis rationibusque et testimoniis, persuasum esse debet sanctorum omnium communem sensum certam fidem facere catholicorum dogmatum ac proinde ex omnium auctoritate certa argumenta depromi theologicis conclusionibus confirmandis.

38. *Satisfit argumentis capitis primi.* Id quod sexto hoc demum

[1] Eus. 5. lib. *Eccles. hist.* c. 28. [2] Lib. 6. *Hist. trip.* c. 20. [3] 6. Synod. act. 4.

loco erat nobis constituendum. Constituimus autem longa oratione id quidem (quomodo enim rem tantam verbis paucioribus explicaremus?); sed adeo praeclare tamen, ut tenebrae, quas adversarii veritati offundere suis argumentationibus conati sunt, iam superioris disputationis luce fugatae esse videantur. Certe primum, secundum et tertium argumentum, post ea quae dicta sunt, nulla responsione egent. Sed ne ratio illa quidem deinceps apposita. Eadem enim non magis contra veteres sanctos, quam contra patres Conciliorum omnes atque adeo contra totam Ecclesiam valet. Ita nos antea duobus illam locis refutavimus. Osiandri ergo et Caietani scrupuli modo restant, qui si fuerint exempti, nihil profecto erit amplius quod sexto loco explicando desideretur.

CAPUT IV. 52

NONNULLOS OSIANDRI ET CAIETANI SCRUPULOS EXIMIT.

1. Cum igitur contendit Osiander, expositores usque ab apostolis universos in prophetiae illius intelligentia errasse, primum nihil nobis contrarium affert. Nam, ut Vincentius Lirinensis recte dixit, *Antiqua sanctorum patrum consensio non in omnibus divinae legis quaestiunculis, sed solum in fidei regula nobis certo est sequenda, atque in his praecipue quaestionibus, quibus catholici dogmatis fundamenta nituntur.* Quod etiam capite superiore paulo latius explanavimus. Porro autem Oseae prophetia an in sensu litterali, an in allegorico ad Christum referenda sit, ad fidei quaestionem non pertinet. Ita quamvis sancti in hoc falsi fuissent, non in re gravi, sed quae parvi momenti in Ecclesia est, fuissent falsi. Deinde falsum est omnes auctores usque ab apostolis locum illum in sensu solum allegorico ad Christum retulisse. Referunt quidem omnes ad populum Israel et ad Christum quoque referunt, sed non omnes asserunt per allegoriam id fieri; quin nonnulli affirmant eundem Scripturae locum plures habere interdum sensus litterales. Postremo, si dicamus sensum esse allegoricum, nullus est error. Nam obiectioni Osiandri Hieronymus in *comment. super Oseam* docte respondet. Vana igitur ista ratio apud eos valet, qui ipsi decipi fallique volunt. Graviores constantioresque admonendi sunt, ut animadvertant, ne callida altera ratione capiantur. Aperte enim sophisticantem nemo non videt, nisi qui admodum est indoctus. Callidus ille et occultus sophista, ne veritatis specie fallat, studiose ca-

vendum est. Nec enim facile agnoscitur. Nec vero existimari velim Caietanum aut in sophistis esse censendum, aut astute, vafre malitioseve quempiam fallere voluisse. Sed vir ingeniosus et doctus non fallebatur, nisi specie quadam obscurae rationis. Quocirca quoniam vim habet maiorem quam ceteri ad decipiendum, maiori cura et diligentia ab hoc sane cavendum est.

2. Argumentatur itaque Caietanus: *Non alligavit Deus expositionem Scripturae Sacrae priscorum doctorum sensibus,* etc. Imo vero alligavit, si omnes ad unum in eandem sententiam concurrerint. Tenentur enim universi Catholici sensum Ecclesiae sequi. Sensum autem Ecclesiae fuisse, qui idem fuit doctorum ecclesiasticorum omnium, explicatum est paulo ante satis, ut arbitror, diligenter. Nec Ecclesia nunc de Scripturarum sensu iudicat divinando, sed ex traditione maiorum eas interpretatur. Quemadmodum enim, si qua alia fidei quaestio occurrerit, Ecclesiae iudicium nihil novi auribus Christianae plebis infert, sed maiorum antiquam in ea re fidem et inquirit et sequitur; ita, cum de Sacrarum Literarum sensu existit aliqua controversia, nullam novam intelligentiam a censura ecclesiastica exspectare debemus, sed eam quae, magna facta disquisitione, patrum nostrorum communem esse constiterit. *Spes,* inquiunt, *nobis et posteris tollitur exponendi Sacras Literas, nisi transferendo de libro in quinternum.* Minime vero gentium. Nam, ut illud praeteream, quod in Sacris Bibliis loci sunt multi atque adeo libri integri, in quibus interpretum diligentiam Ecclesia desiderat in quibusque proinde iuniores possent et eruditionis et ingenii posteris ipsi quoque suis monumenta relinquere, in illis etiam, quae antiquorum sunt ingenio ac diligentia elaborata, nonnihil nos Christiano populo, si volumus, praestare et quidem utilissime possumus. Possumus enim vetustis novitatem dare, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus naturam suam et naturae suae omnia. Sed quoniam huic Caietani argumento Vincentius Lirinensis doctissime elegantissimeque respondit, verba nos ipsius ascribemus, digna illa profecto, quae aureis litteris scriberentur. *Esto,* inquit, *o Doctor, quasi Beseleel*[1] *et pretiosas divini dogmatis gemmas exculpe, fideliter coapta, adorna sapienter, adiice splendorem, gratiam, venustatem, intelligatur te exponente illustrius, quod antea obscurius credebatur. Eadem tamen, quae didicisti, doce, ut cum dicas nove, non dicas nova. Sed forsitan dicet aliquis: Nullusne ergo in Ecclesia Christi profectus habebitur intelligentiae? ha-*

[1] *Exod.* 36.

beatur plane et maximus; sed ita tamen, ut vere profectus sit ille fidei, non permutatio. Siquidem ad profectum pertinet, ut in semetipsa unaquaeque res amplificetur: ad permutationem vero, ut aliquid ex alio in aliud transvertatur. Imitetur animarum ratio rationem corporum, quae licet annorum processu numeros suos evolvant et explicent, eadem tamen, quae erant, permanent. Parva lactentium membra, magna iuvenum; eadem ipsa sunt tamen; quot parvulorum artus, tot virorum: et si quae illa sunt, quae aevi maturioris aetate pariuntur, iam in seminis ratione praeinserta sunt, ut nihil novum postea proferatur in senibus, quod non in pueris iam ante latitaverit. Quod si humana species in aliquam deinceps non sui generis versatur effigiem, aut certe addatur quippiam membrorum numero vel detrahatur necesse est, ut totum corpus vel prodigiosum fiat vel etiam intercidat vel certe debilitetur. Ita etiam Sacrarum Literarum intelligentia sequatur has decet progressuum leges, ut annis scilicet consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur aetate: incorrupta tamen illibataque permaneat. Et paulo post, *Quodcumque igitur,* ait, *in Ecclesiae paradiso Dei agricultura, patrum labore satum est, hoc idem filiorum industria colatur, floreat, maturescat, proficiat, perficiatur. Et prisca illa coelestis philosophiae dogmata a posteris excurentur, limentur, poliantur. Sed nefas est, ut commutentur, detruncentur, mutilentur, humanorumque ingeniorum quasi extranea additamenta recipiant: accipiant licet evidentiam, lucem, distinctionem, sed retineant necesse est plenitudinem, integritatem, proprietatem.* Hactenus ille. Cuius tota oratio eo mihi videtur probabilior, quo magis ex Apostolo *ad Ephes. 4.* videtur esse deprompta. Ubi illam corporalis augmenti similitudinem adeo et aperte et copiose persecutus est, ut nulla mea oratione opus sit. Tantum fuerunt lectores admonendi. De sexto autem loco hactenus. Iam ad septimum transeamus, hoc est scholae novae auctoritatem. De qua etsi nonnihil fortasse novi dicturus sum, ea tamen, quae pios lectores probaturos esse confidam.

DE AUCTORITATE

DOCTORUM SCHOLASTICORUM

QUAE SEPTIMO LOCO POSITA EST

LIBER OCTAVUS.

CAPUT I. 53

LUTHERANORUM IN THEOLOGIAM FUROR.
QUINAM VERI NOMINIS THEOLOGI CENSENDI.

1. Sequitur locus huic disputationi vel maxime necessarius, qui scholae theologicae continet auctoritatem, quam haeretici iuniores non modo elevant et extenuant, vero etiam explodunt et exsibilant. Ac signifer impietatis Germanicae Lutherus, Wicleffi in hoc, ut in aliis, discipulus, in *libro* quidem *adversus Jacobum Latomum* asserit theologiam scholasticam esse nihil aliud quam ignorantiam veritatis inanemque fallaciam, quam *ad Coloss. cap. 2.* Apostolus praecavet. In libro autem *De abroganda Missa privata,* Academias dicit esse Antichristi lupanaria. Philippus vero Melanchton in *Apologia contra Parisienses,* Lutetiae natam esse ait profanam scholasticen, qua admissa Evangelium obscuratum ac fidem extinctam. Breviter, Lutherani omnes ad unum scholae nostrae auctoritatem et mirifice contemnunt et inimice insectantur. Atque hinc fortasse tamquam ex primo fonte reliquae istorum haereses derivatae sunt. Principio namque, quod erat facile, scholae auctoribus contemptis, scholae quoque iudicia contempserunt. His neglectis, mox necesse erat Hieronymus, Augustinus, Gregorius, Ambrosius, Basilius negligerentur, quos theologi recentes dogmatum suorum auctores habebant. At antiquis sanctis posthabitis, despectui quoque habita sunt eorum concilia. Unde consecutum est,

ut et libros quosdam canonicos et ecclesiasticam auctoritatem Lutherani conciderent. Adeo verum illud est: qui minima negligit, paulatim defluit. Absit invidia verbo. Nec enim minima scholae auctoritas esse potest, quam parvi facere nemo sine fidei discrimine potest. Connexae quippe sunt ac fuere semper post natam scholam scholae contemptio et haeresum pestes. Quamobrem tuear etiam hunc locum, neque facile ac breviter, ut mihi videtur, expediam. Nam etsi facultatem disserendi a dialecticis exercitationibus acceptam scholastica in nobis theologia amplificavit (neque enim mediocrem a primo tempore aetatis in eo studio operam curamque consumpsimus), at hic sane quamquam in loco proprio versamur, non ad copiam nostram nos in utramque partem exercere volumus, sed ad nostrum morem tenuiter angusteque disserere. Sed in omni oratione memento, lector, eam me defendere scholae doctrinam, quae Sacrarum Literarum fundamentis constituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno cum assensu omnium dicere me video, miseram esse scholae doctrinam, quae se titulis magisterii defendat; miseram etiam, atque haud scio an multo magis, quae detracta Scripturae Sacrae auctoritate, syllogismis contortis de rebus divinis philosophatur; imo ne de rebus divinis quidem, sed nec de humanis, verum de his quae nihil ad nos attinent. Intelligo autem fuisse in schola quosdam theologos ascriptitios, qui universas quaestiones theologicas frivolis argumentis absolverint, et vanis invalidisque ratiunculis magnum pondus rebus gravissimis detrahentes, ediderint in theologiam commentaria vix digna lucubratione aniculârum. Et cum in his Sacrorum Bibliorum testimonia rarissima sint, Conciliorum mentio nulla, nihil ex antiquis sanctis oleant, nihil ne ex gravi philosophia quidem, sed fere e puerilibus disciplinis, scholastici tamen, si superis placet, theologi vocantur: nec scholastici sunt, nedum theologi, qui sophismatum faeces in scholam inferentes et ad risum viros doctos incitant et delicatiores ad contemptum. Quem vero intelligimus scholasticum theologum? aut hoc verbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, qui de Deo rebusque divinis apte, prudenter, docte e Literis Institutisque Sacris ratiocinetur. Quod etsi ita esse pluribus verbis postea disserendum est, illud tamen nunc brevi confitendum est, nisi quis is sit, esse theologum scholae neminem.

2. Intelligo etiam in schola fuisse nonnullos quasi ad discordiam natos, qui tum optime disseruisse se putant cum contra doctores dixerint, ut non tam verum invenisse velle videantur, quam adversarios convincere concertationibusque et rixis totas chartas implere. Atque hos, sunt in Ecclesia multi, qui tamquam milites auctorati vel tuentur

vel impugnant, et tota eorum de re theologica disputatio partium studium est, contentio atque dissidium. Quos ego probare nec debeo nec possum. Nam quamvis dissentientium inter se reprehensiones non sint vituperandae, concertationes tamen in disputando pertinaces indignae philosophia profana nedum sacra doctrina mihi videri solent. Nec enim, quod Cicero disertissime dixit, disputari sine reprehensione nec cum pertinacia recte disputari potest. Atque illud vere a Publio dictum est, veritatem nimium altercando amitti. Minime vero assentior iis, qui ex circulorum scholasticorum disputationibus ortam esse pertinaciam volunt irritationemque scalpendi omnia. Quin istiusmodi malorum existimo in moribus esse culpam, non in schola. Moderati enim, nec contentiosi homines nec pertinaces, quascumque res sobrie ad temperantiamque definient. Quod cum omnibus est faciendum, qui disciplinam quamlibet profitentur, tum nemini potius quam theologo. Fuere autem sine dubio in schola multi, qui his vitiis declinatis, rem theologicam graviter sane ac modeste tractarunt. Nam quos isti pertinaces vocant omniaque scalpentes theologos, paucos, si vere loqui volunt, significare possunt. Qui etiam mihi, si cui maxime displicent; sed propter paucorum vitia non est omnium corona traducenda; quod et si plerique theologi in his vitiis essent, iniqua esset adhuc ista calumnia. Quemadmodum enim nemo iustus et prudens universos adolescentes accusat, quamvis plurimum sint libidinosi, quoniam libido non est omnium adolescentum sed non proborum; sic quoniam ista scholastica pertinacia theologorum levium est, non omnium, inique profecto, ut modo dicebam, schola traducitur propter ea vitia, quae non sunt scholae sed inertis, vanae, contentiosae scholae. Theologos itaque scholasticos, qui modo hoc cognomine digni sunt, asserere quidem et vindicare volo, idque faciam, si prius scholae proprium institutum et rationem docendi propositam ostendam, qua minime intellecta, nihil recte aut pro illis aut contra illos dici potest.

CAPUT II. 54

MULTIPLEX THEOLOGIAE SCHOLASTICAE MUNUS EXPONIT.

Theologiae scholasticae proprium munus, quantum et a maioribus accepimus et huius facultatis alumni quotidianis fere congressibus experimur, illud primum est, ut quae in Sacris Literis et Apostolorum traditionibus abdita continentur, ea in lucem quasi e tenebris eruantur.

Colligit enim theologus ex principiis fidei a Deo revelatis conclusiones suas, atque in principiis ipsis implicitas per argumentationem naturae consentaneam explicat. Quemadmodum enim musica facultas ex iis, quae sunt in arithmetica posita, ea ratiocinando connectit quae sunt in numeris sonantibus aut consona aut dissona, ita scholae theologia ex his quae fides posuit, ea quae sunt consequentia, naturae ratione conficit, de Deo rebusque divinis. Quod si astrologia, musica, perspiciendi facultas, atque aliae id genus disciplinae, tametsi ex alienis facultatibus quasi mendicae, sed habentur in pretio tamen tamquam utiles et necessariae; ecquisnam iste malus genius est scholasticam disciplinam profligare velle, quae non ex arithmetica, non ex geometria, non ex physica, sed ex Sacris Divinisque et Literis et Institutis docet quid consequens sit, quid contra repugnans? Nec vero audiendi sunt [1] qui scholasticas quaestiones ut curiosas reprehendunt et scholae temeritatem insimulant, quod de rebus longe semotis a captu nostro audeat pronunciare et tam multa definire, quae citra salutis dispendium vel ignorari poterant vel in ambiguo relinqui. Huius generis exempla ponunt: quid discernat Patrem a Filio; quid ab utroque Spiritum Sanctum; quid intersit inter Filii nativitatem et Spiritus processionem; utrum Spiritus Sancti a Patre et Filio proficiscentis unicum sit principium, an duo. Ita censent, id praeclari et magni theologi esse, nihil ultra quam Sacris Literis proditum est definire, hoc est in theologiae principiis haerere, mentem a consequentibus et repugnantibus sevocare. Quorum sententia quid sibi velit non intelligo. Potest enim quidquam esse absurdius quam sola disciplinae principia habere definita, conclusiones vero, quae certo atque evidenti syllogismo ex illis conficiuntur, aut ignorari velle aut in ambiguo relinqui? quod si in geometria, physica astrologiave quisquam assereret, vere et iure stultissimus haberetur. Sed de his hactenus. Non libet enim mihi rem exploratam suadere, quod multi et hi docti saepe fecerunt. Itaque pergamus ad reliqua.

2. Habet rursum haec disserendi in schola facultas alium propositum scopum, fidei nostrae adversus haereticos defendendae. Est quippe doctoris scholastici, ut Magister sententiarum in *prooemio ex Augustino* [2] tradit, scire quemadmodum fides catholica et piis opituletur et adversus impios defendatur. Quod si scholae doctor non possit docere fideles doctrinam sanam et eos, qui sanam non habent, redarguere, apud vulgus theologus esse aliquando poterit,

[1] Erasmus in prooemio super Hilarium. [2] 14. *De Trinit.* cap. 1.

revera nunquam erit. Atque ob eam causam scholasticorum disputationibus adeo sunt haeretici infensi, quod intelligunt catholicam fidem, quam expugnare moliuntur, horum studio doctrinaque muniri. Agnoscunt sane lupi canes, eosque odio prosequuntur; et scholae nomen istis invisum est quae lupos arcet a gregibus et eorum insidias porro cavet. Atque in hoc genere nihil est quidem admirandum. Illorum autem hominum genus mirari non desino, qui cum catholici et habeantur et sint, his plausus tamen excitare solent, qui nesciunt iuventutem ad linguarum studium adhortari, nisi prius theologos scholasticos maledictis figant totisque concidant voluminibus. At suavissime maledicunt. Venenum animi linguae mella tegunt, eoque perniciosius paratum, quo suavius obbibitur. At sunt morosi et prolixi scholastici theologi, si quaerimus, anxie etiam superstitiosi: sed haec, ut dixi, morum vitia sunt, non scholae. At morositas tamen et ea vitia, quae theologis obiiciuntur, habent aliquid excusationis vel iustae vel quae probari posse videatur. Nam de rebus multis et variis non solum in genere sed singulatim etiam disserentes non potuerunt haec brevi oratione conficere. Hinc autem myriades articulorum, quas isti reprehendunt, quae si essent adagiorum, non reprehenderent, sed suspicerent. Accedit, quod perspicuitas non solet esse coniuncta brevitati. Obscuri namque fiunt qui breves esse laborant. Ita perspicui theologi esse cupientes, longiores aliquanto fuere. Adde, quod res difficiles et obscurae, quas plurimas theologi edisserunt, paucis explicari non queunt. Rudibus quoque et imperitis schola sese attemperat, atque adeo plura et quaerit et definit, quae doctis hominibus, iis etiam qui ingenio haud multum valent, supervacanea videntur. Scholastico demum more in utramque partem theologi disserentes, necesse est ut quaecumque docent, longiore ea sermone complectantur. Anxia vero superstitio quae dicitur, religio est, non superstitio. Nempe non licet apud nos susque deque omnia ferri, sed scholae norma decretoque universos, qui aut disputare aut scribere de re theologica velint, certis oportet limitibus ac praescriptis lineis contineri. Hinc illae lacrimae. Illis libertas placet, imo vero licentia dicendi scribendique; nos cum de rebus theologicis disputamus, licentiam omnem et temeritatem perhorrescimus. Sed totum hoc scholasticum disserendi genus spinosum est, et pes spinis confixus gressum deinde figere non valet. Scilicet tenerrimi istorum pedes sunt, et quos errores non pungunt, pungit disciplina; quam, ut ante dicere coeperam, ob id odio prosequuntur, quod ars est, quae doceat tum propugnare fidem tum haereses expugnare. Id quoniam postremo libro

fuse ac diligenter sumus explicaturi, breviter et sine disceptatione modo ponendum est. Nec enim decet omnia eodem loco demonstrare.

3. Spectat denique ad scholasticorum functionem Christi Ecclesiaeque doctrinam, quantum fieri potest, ex disciplinis humanis aut illustrare aut etiam confirmare. Nam, quod Augustinus docuit, [1] vasa argentea et aurea ceteramque Aegyptiorum supellectilem, etiam si commodatam acceperimus, iure quasi nostra facere possumus inque fidelium usus vindicare; et alienigenam mulierem, ut Hieronymus admonet, [2] rasis crinibus reiectisque superfluis, ad Dei populum introducere. Id quod, si quo decet temperamento gravitateque fiat, nemo, ut opinor, tam stultus futurus est, qui reprobet, nisi horum nihil unquam reputaverit. Discunt theologi a David extorquere de manibus hostium gladium, [3] et Goliae superbissimi caput proprio mucrone truncare. Discunt a Paulo [4] vel inscriptionem fortuitam arte torquere in argumentum fidei, et quae in alium usum scripta sunt, ea ad emolumentum ecclesiasticae doctrinae convertere. Discunt cum Daniele ac Moyse Chaldaeorum Aegyptiorumque sapientiam, si non ut sequantur, at ut iudicent atque convincant. Nec aequum est, ut si adversum philosophos disputant, ignorent dogmata philosophorum; nam et si quispiam adversus mathematicos velit scribere imperitus matheseos, risui patet. *37. dist. cap. Qui de mensa.* Possem persequi multa huius rei argumenta; sed ea ipsa, quae dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscet autem lector. Nam et studio rerum nostrarum provectus sum, et schola est paulo loquacior, ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. De his igitur hactenus. Egi enim secus, atque initio dixeram, et in loco presso atque angusto spatia dicendi videor quaesisse. Sed difficile erat rem et ab alienis conscissam et a quibusdam e nostris male tractatam ne levi quidem ratione sarcire.

4. Tres itaque fines verae theologiae constituendi sunt. Nec enim tantum de scholastica sed de omni omnino theologia disputo. Lutheranorum autem haeresis, si sibi consentanea esse velit, de scholae instituto nihil queat dicere, in qua nunquam se exercuisse vel ipsa fatetur. Nemo autem audiendus est, qui de ea re, quam nec usu nec ratione habet cognitam, disputabit. Quod si tria illa verae theologiae sunt communia, ea vero schola omnia praestat, certe in his perniciosus est error, qui scholam negligendam esse exsistimant. Haec est

[1] Lib. 2. *De doct. christ.* cap. 4. *Deut.* 21.

[2] In epist. ad Magnum oratorem et ad Damasum de filio prodigo.

[3] 1. *Reg.* 17. 51.

[4] Act. 17. 23.

enim vera theologia, in qua omnia insunt, quae sunt in theologo requirenda, scientia Dei, coelestium rerum cognitio, humanarum prudentia et usus: ut cum haec adsint, perfecta doctoris Christiani disciplina sit et sine his esse non possit. Quod cum optimum maximumque sit, si id volumus adipisci, theologiae scholasticae opera danda est, sine qua nullam omnino perfectam in Ecclesia doctrinam consequi possumus. Ea vero neglecta, qui se theologos esse arbitrantur, tum se denique errasse sentient, cum eos aut disputatio cum haereticis aut gravis aliquis et perplexus conscientiae casus experiri coget. Nec vero quisquam Scripturae Sanctae studiosus vereri debet, ne ex scholae studio Sacrarum Literarum studium retardetur. Nam et ad hunc fructum ferendum non modo non retardat, verum etiam invitat atque allectat schola; nosque ipsi quidquid ad Sacras Literas attulimus, si modo aliquid attulimus, a doctoribus atque doctrina scholastica instructi ad eas et ornati accessimus. Sed iam tempus est ut doceamus quod est nobis hoc loco praecipuum institutum, an scholasticorum auctoritas firma argumenta theologo praestet, an infirma.

CAPUT III. 55

PRAECIPUA LUTHERANORUM IN SCHOLAE AUCTORITATEM ARGUMENTA COMPLECTITUR.

1. *Primum argumentum.* Infirma autem ea omnia argumenta esse, quae ab scholae auctoritate derivantur, illa primum ratio suadet, quod nec e Sacris Literis nec ex apostolorum institutis neque ex Ecclesiae definitione scholae auctoritas comprobatur; cumque scholasticis auctoribus spiritum veritatis nusquam Dominus fuerit pollicitus, errare ut homines possunt, atque adeo nullum argumentum ex eorum auctoritate firmum erit.

2. *Secundum argumentum.* Item nullum est in schola certum dogma, sed partium factionibus plena sunt omnia. Nihil igitur certi ex scholae auctoritate confici potest.

3. *Tertium argumentum.* Praeterea, theologi scholae omnes asseruere matrimonium etiam sine Ecclesiae ministro contractum esse vere ac proprie Novae Legis Sacramentum. At haec omnium communis sententia non solum non facit certam fidem, sed ne probabilis quidem videtur esse. In nulla igitur re alia scholae testimonium certum erit.

4. At nos et quid sentiamus et cur etiam sentiamus, paucissimis quam fieri poterit exponemus; pugnabimusque pro scholae auctoritate non affectu sed ratione. Quamquam non sumus ignari multos studiose contra esse dicturos; quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus.

CAPUT IV. 56

SCHOLAE AUCTORITATEM CERTIS FINIBUS CIRCUMSCRIPTAM TUETUR ATQUE DEFENDIT.

1. Quod fuerit Academiae theologicae initium, quis progressus, quos institutores habuerit quosve auctores, tametsi ad scholae commendationem attinet, non est tamen huius loci dicere, ubi hoc solum conamur explicare, quantum habeat virium ad faciendam fidem argumentum ex scholae auctoritate depromptum. Ea igitur re explicanda, sit prima conclusio.

2. *Prima conclusio.* Theologorum scholasticorum etiam multorum testimonium, si alii contra pugnant viri docti, non plus valet ad faciendam fidem, quam vel ratio ipsorum vel gravior etiam auctoritas comprobarit. Videlicet in scholastica disputatione plurium auctoritas obruere theologum non debet: sed si paucos viros modo graves secum habeat, poterit sane adversum plurimos stare. Non enim numero haec iudicantur, sed pondere. Hanc vero conclusionem probare argumentis non debeo. Nam si quid est evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari non soleo; *perspicuitas* enim, ut ait Cicero, *argumentatione elevatur*. Certe ubi variae sunt doctissimorum hominum discrepantesque sententiae, academicorum temperamentum imitari et a rebus incertis certam assensionem cohibere debemus. *Quid* enim *tam temerarium tamque indignum sapientis gravitate atque constantia*, ut idem Cicero elegantissime tradit, *quam, quod non satis explorate perceptum sit et cognitum, id sine ulla dubitatione defendere?* Quo loco sane arguendi sunt scholastici nonnulli, qui ex opinionum, quas in schola acceperunt, praeiudiciis viros alias catholicos notis gravioribus inurunt, idque tanta facilitate, ut merito rideantur. Nobis autem schola nostra magnam quidem licentiam dat, ut quodcumque maxime probabile occurrat, id nostro iure liceat defendere: sed non licet tamen eos, qui nobis sunt adversi, temere ac leviter condemnare. Alia sunt scholae placita, de quibus mox dicturi sumus, alia sunt praecepta

sectae, de quibus modo loquimur. Quae ab illis dissident, ea notam habent, quae ab his, non habent. Nec enim si quid aut Scoticis aut Thomisticis pronunciatis contrarium est, error illico est. Sed haec hactenus.

3. *Secunda conclusio.* Ex auctorum omnium scholasticorum communi sententia, in re quidem gravi, usque adeo probabilia sumuntur argumenta, ut illis refragari temerarium sit. Nam in quacumque arte peritis credendum esse ratio monstrat. Nec enim sanus haberetur, qui nautis in navigandi ratione non crederet. Qui igitur in arte hac de theologiae dogmatibus disserendi experientibus et exercitis nullam fidem habet, aut parum sanus aut certe temerarius est. Deinde in *Clementina unic. De summa Trinit.* patres Concilii Viennensis *Opinionem illam,* inquiunt, *quae dicit tam parvulis quam adultis conferri in baptismo informantem gratiam et virtutes, tamquam probabiliorem et doctorum modernorum theologiae magis consonam et concordem, fore a Catholicis eligendam.* Si ergo in re, quae olim inter ipsos etiam scholasticos theologos controversa fuerat, opinio concors iuniorum tanti apud patres in Concilio fuit, quanto magis nos res omni tempore ab schola praescriptas tenere ac revereri debemus? Et si opinatio ipsa theologorum recentiorum communis fidem facit Concilio illudque inclinat, ut definiat huiusmodi opinationem esse tenendam, quid si non ex opinione sed ex certo et minime circumductili animo quidquam theologi omnes praefinierint? An non existimas Concilium Viennense pro eiusmodi dogmatis firmiter in schola receptis graviore censura iudicaturum? Scholae igitur communem consensum non nisi impudenter et temere reiiciemus. Praeterea, cum inter ipsos theologos scholasticos magna fere ubique dissensione certetur, ita ut in hac parte iure forsitan reprehendantur, certe non idem omnes assererent, nisi eodem divino spiritu permoverentur. Nec minus mirandum est, varias scholae factiones doctoresque tam inter se discrepantes in unam eandemque sententiam concurrisse, quam Septuaginta interpretes diversis, ut ferunt, [1] cellulis inclusos, in unam eandemque convenisse interpretationem. Non igitur poterit esse verum illud, quod scholasticorum theologorum choro idem concinenti fuerit contrarium.

4. *Tertia conclusio.* Concordem omnium theologorum scholae de fide aut moribus sententiam contradicere, si haeresis non est, at haeresi proximum est. Scholae porro placita, si ita vocare libet, in

[1] Irenaeus, Eusebius, Epiphanius, Augustinus, Clemens Alexandrinus, Justinus martyr.

duplici sunt differentia. Altera ad philosophiae magis rationem expediunt quam fidei; altera ad fidem pertinent moresque Christiano populo necessarios. Quae ab illis dissonant, ea scholastico theologo non sunt haeretica; quae vero huic posteriorum rerum generi sunt adversa, ea nos hic tamquam venena refugimus. Nam iis haereseos crimen, ut quod sit ipsum per se atrocissimum, impingere aperte et simpliciter non audemus: in quo equidem saepe theologorum requiro prudentiam. Absurdum est enim, ut crimen gravissimum nisi rebus quoque gravissimis impingatur. Sed ad rem. Illa conclusio, ut est a me posita, primum ostenditur, quod nullum dogma reperietur, quod eadem mente oreque scholastici omnes certo ac firmiter asseruerint, quin idem in universum Ecclesia teneat, eorum auctoritate mota. Nam si aliquod invenire haeretici possunt, proferant, et tacebimus. Quod si nullum proferri potest, sine dubio, velint nolint, id, quod scholae totius auctoritate firmatur, verum est, si ad fidem, ut dixi, moresque pertineat. Adde quod nullum tam proprium scholae decretum est, quod vel ex Sacris Literis vel ex apostolorum traditione vel ex Conciliorum aut Pontificum definitionibus non habeat certam originem. Ita qui scholae decreta refutarunt, hi semper inventi sunt et fontem, unde illa manant, repudiasse. Atque, ut uno verbo dicam, nemo qui in Catholicis habeatur, omnes sine discrimine theologos explosit. Quod abunde satis magnum argumentum est, sine fidei discrimine huiusmodi scholae placita negari non posse.

5. Praeterea, si qua in quaestione universi theologi eadem inter se concinunt, profecto si in eo errant, Ecclesiam item errandi periculo exponunt. Sive enim qui confessiones audiunt, sive qui ad populum habent conciones, utrique plebem instituunt, ut a theologis acceperunt. Ita fit, ut Ecclesia eorum in fide communem errorem dissimulando, Christi fideles suo silentio deciperet. *Error,* enim, *cui non resistitur, approbatur, et veritas, cum non defenditur, opprimitur,* ut Innocentius ait *83. dist. cap. Error.* Atque Deus ipse si theologorum omnium errorem non aperiret, in necessariis Christiano populo deesset. Quid enim facturus est populus imperitus, nisi eos sequi, quos pro illo tempore ecclesiasticae doctrinae magistros accepit? An post haec omnia scholae theologia contemnenda est? Crederem, nisi eius auctoritate Ecclesia res plurimas definisset. Quippe trecentos abhinc annos, si quas Ecclesia haereses condemnavit, si qua de fide et moribus decreta tulit, in utrisque scholasticorum subsidio et diligentia vehementer adiuta est. Id quoniam constat inter omnes, quibus vel Conciliorum gesta vel negotia cognitionibus fidei sunt cognita, fateamur necesse

est doctores scholasticos simul omnes in fide et moribus errare non posse.

6. Praeterea, cum Dominus dixit: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit,* non modo ad primos theologos, hoc est apostolos, verba illa referebat, sed ad doctores etiam in Ecclesia futuros, quamdiu pascendae essent oves in scientia et doctrina. Quemadmodum igitur qui theologos Christo succedentes contemnebat, Christum is etiam Dominum contemnebat; ita qui theologos iuniores antiquis succedentes despicit, hic Christum quoque ipsum despiciat necesse est. Unde Chrisostomus, sive quis alius fuerit, in *comment. super Matth. imperfectis, hom. 42. Cum audieris,* inquit, *aliquem beatificantem antiquos doctores, proba qualis est circa suos doctores. Si enim illos, cum quibus vivit, sustinet et honorat, sine dubio illos, si cum illis vixisset, honorasset. Si autem suos contemnit, si cum illis vixisset, illos contempsisset.* Hactenus ille in ea verba Christi: *« Vae vobis, qui aedificatis sepulcra prophetarum et ornatis monumenta iustorum, et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quod filii estis eorum, qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum».* Nimirum Pharisaeorum instar haeretici ratiocinantur. Si essent scholastici doctores, quales erant Hilarius, Hieronymus, Basilius, sequeremur eos: si in diebus Augustini, Ambrosii, Hieronymi fuissemus, non essemus socii Manichaei, Novati, Vigilantii, Pelagii, Joviniani. Itaque testimonio sunt, quod filii sunt eorum, qui sanctos antiquos contempserunt, cum iuniores scholae theologos pro nihilo putant. Postremo, ut *ad Ephes. 4.* Apostolus docet, *Alios dedit* Christus in Ecclesia *apostolos, quosdam prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei in virum perfectum: ut iam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae.* Quamdiu igitur Christi corpus, hoc est Ecclesia, fuerit, ad divinam procurationem pertinebit, ut ii qui in Ecclesia Sacrae Doctrinae doctores habentur, tamquam a Deo dati veritatem in fide teneant, ne populus parvulorum more circumferatur. Nec vero si hoc Apostoli testimonium aeque pro antiquis et iunioribus facere dicimus, iuniores theologos priscis illis mox [1] aequamus (scimus enim quantum antiquitati deferendum est, quantum etiam sanctitati); sed firmum esse hunc etiam locum, tum ex multis aliis

[1] 25. q. 1. c. 7.

tum ex hoc Apostoli testimonio, pro nostra quidem virili contendimus. Recte ne, an secus, aliorum esto iudicium. Nos enim in argumento novo, ubi nullum, quem imitaremur, habebamus, quae nobis probabilissima visa sunt, ea lectoribus exposuimus. Si quis vero sic nostra reiiciat, ut adducat meliora, volentes ac libentes amplectemur. Nihil autem necesse est de me ipso dicere mihi. Quamquam non est verendum, ne vera et aperta de me praedicans, nimis videar aut insolens aut loquax. Sed utcumque hunc scholae locum ego tractavi, gratissimum, ut puto, theologis feci; quoniam cum explicatissime de ea re disseruerim, discent hodie a me quibus facillime rationibus scholasticae theologiae asserere et gravitatem possint et auctoritatem. Atque haec hactenus. Nunc obiectiones a principio contra positas repellamus.

CAPUT V. 57

RESPONDET ARGUMENTIS CAPITIS TERTII DOCETQUE QUID DE VARIIS THEOLOGORUM PLACITIS STATUENDUM.

1. *Responsio ad primum.* Ac primo quidem argumento refellendo non est opus quidquam praeter ea quae sunt dicta adiicere. Ostendimus enim, ut opinor, scholasticae theologiae asserendae non deesse Ecclesiae Scripturaeque Sanctae testimonium. Quae testimonia nos habuimus, ea iam protulimus: ab aliis forte post et plura et graviora proferentur.

2. *Responsio ad secundum.* Secundum etiam argumentum nihilo minus confutatum est. Diximus enim, id quod etsi saepe dictum est, dicendum est tamen saepius, factiones in schola quasi iuratas, studium contradicendi, et si quae sunt similia mala, non scholae sed hominum vitio contigisse. Alioqui decreta multa sunt inter scholasticos certa et firma, eoque magis quo nulla unquam factio ea in quaestionem revocavit.

3. *Responsio ad tertium.* At tertium argumentum difficillimum est egetque disquisitione non parva.

4. Quare si longiorem orationem huius argumenti difficultas exigit, non debet lectori molestum esse; nam orationis longitudo magnitudine utilitatis pensabitur. Principio autem theologos omnes admonitos esse velim, ut sepositis non affectibus modo sed opinionum etiam praeiudiciis, de causis fidei prudenter graviterque decernant.

Non enim si quidquam in schola bonis etiam temporibus inveteravit, mox fidei dogma existimandum est. Sunt autem nonnulli, qui per eas persuasiones, quibus a principio sunt imbuti, de rebus gravissimis sententiam ferunt, temeritate quadam, sine iudicio, repentino quasi vento incitati, quae longe alia essent, si iudicio considerate constanterque lata fuissent. Hi autem in eo primum errant, quod scholae opiniones a certis constantibusque decretis non separant. Deinde errant in eo, quod duo rerum genera confundunt, unum earum quae ad religionem attinent, earum alterum quae hanc ne attingunt quidem. Ac si sanctorum veterum consensio, ut libro superiore definitum est,[1] non in omnibus legis quaestionibus sequenda nobis et tenenda est, sed solum in fidei regula; nec quaevis illorum etiam in re gravi communis opinio fideles adstringit, sed firmum constansque iudicium: ecquid de recentioribus scholae theologis dicere oportet, quos veteres illi longe et vitae merito et Scripturarum usu et auctoritatis pondere superarunt? Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me viri multi pii cupiunt commemorare, tametsi causa postulat, tamen quia postulat, non flagitat, praeteribo. Quoniam vero utriusque erroris exempla cum alias saepe posui tum in duodecimo libro varia etiam adiuncturus sum, uno nunc exemplo contentus ero; quod satis erit tamen, ut ii, qui in censuris theologicis praecipites esse solent, suae temeritatis admoneantur.

5. Magister ergo Sententiarum dixit[2] baptismi Sacramentum fuisse ante Christi mortem et a Christo ipso institutum et ab apostolis ministratum. Huic D. Thomas ceterique scholae theologi assensi sunt. Nimirum Divum Augustinum[3] Magister secutus est, cuius opiniones schola libenter amplectitur. At enim si quispiam forte contra fuerit opinatus, baptisma Novae Legis verum et proprium idemque primum Sacramentum non prius a Christo editum, quam in cruce passus sit, non statim vexare eum gravi theologiae censura debemus, sed primum illud expendere, num theologi hoc loco, quasi re certa et confecta, quidquam plane suo iudicio definiant, an potius, re nondum satis ad liquidum explorata, probabiliter opinentur; deinde id etiam vestigare, pertineat ne ad catholicam fidem, Christum Sacramentum hoc ante passionem suam edidisse, an non. Ac Magister Sententiarum quidem nihil certo statuit, sed probabiliorem opinionem elegit. *Commodius*,

[1] Cap. 2. et 3.
[2] 4. dist. 3.
[3] Tract. 5. et 13. in Joan. et in epist. ad Seleutian.

inquit, *dicitur,* etc. Augustinus quoque, *Baptizabat Christus*, inquit, [1] *non per seipsum sed per discipulos suos, quos intelligimus iam fuisse baptizatos sive baptismo Joannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi.* En Augustinus non certo pronunciat apostolos prius esse baptismo Christi baptizatos, quam illud baptisma administrarent, cuius Joannis *3.* et *4. cap.* mentio fit; quin ubique docet [2] nos ignorare quando apostoli fuerint baptizati. Nullo autem pacto fit verisimile, si apostoli veri Sacramenti baptismatis iam inde administri erant, eos non prius idem Sacramentum accepisse. Quo fit, ut utrumque iuxta in opinione, non firmo constantique decreto situm sit.

6. Praeterea, et in forma baptismatis illius scholastici dissident. Nam Magister et Adrianus existimant apostolos tum etiam in nomine Trinitatis baptizasse, id quod ego mihi persuadere non possum. Alii vero tradunt eos baptizasse in nomine Jesu Christi, id quod verosimilius est. Sed haec in baptismi forma tanta dissensio a certitudine dogmatis aliena est. Non itaque certum quippiam theologi de hac re statuere voluerunt. Nec Divi Thomae verba, si quis attente legat, aliud prae se ferunt. *Videtur,* inquit, *quod baptismus ante Christi passionem fuit institutus,* etc. Quo scilicet verbo Divus Thomas uti fere solet, cum res non est plana et definita. Itaque existimo Divum Thomam, cum dixerit: *Videri,* hoc ipsum sensisse quod dixerit, videri modo, non etiam oportere. Quid autem definivisset vir alioqui prudens et gravis in ea re, quam rem ad fidem nihil attinere intelligeret? Non enim aut e Literis Sacris aut ex apostolorum institutis colligi certo potest, baptisma, quod apostolis statim a conversione sua in usu erat, peccata remittere, gratiam conferre. Nam quod Augustinus refert: [3] *Qui lotus est, non indiget, nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus,* id non oportet de baptismi munditie intelligi, sed de ea de qua postea: [4] *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Quod vero a quibusdam refertur: *Ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu Sancto;* id nihil etiam cogere ultro quoque ipsi fatentur, qui eo testimonio abutuntur. At constat apostolos baptizasse, Joannis *3. et 4. cap.,* et non baptismo Joannis, ut notum est; ergo baptismo

[1] In epist. ad Seleutian.
[2] *De orig. animae* ad Vincent. Victor. lib. 3. cap. 9.
[3] Joan. 13. 10.
[4] Joan. 15. 3.

Christi. Sic enim Magister argumentatur. Sed hoc argumentum infirmius et incertius est, quam ut quid firmum certumque conficiat. Baptismus enim Joannis dupliciter vocari potest, aut Joannis instituto et auctoritate exhibitus, aut baptismus aquae, quale baptisma Joannis erat, qui videlicet nihil aliud esset quam meditatio quaedam et praeparatio ad Novae Legis Sacramentum. Baptismus item Christi aut sic vocari potest, quia Christo iubente et auctore ministratus est, aut quia institutus a Christo ad abluenda peccata. Dicetur ergo, nec absurde id quidem, illud apostolorum baptisma, cuius Joannis *3. et 4. capit.* mentio fit, non fuisse Joannis Baptistae in priore sensu, sed in posteriore tantum; fuisse autem baptismum Christi, quoniam illius praecepto et auctoritate apostoli baptizabant. Unde si quis colligat, iam tum illum fuisse verum Novae Legis Sacramentum, pari ratione argumentabitur, unctionem, qua apostoli ante passionem usi sunt, iam inde a principio fuisse verum et proprium extremae unctionis Sacramentum. Quod tametsi nonnulli theologi asseruerint, non tamen expeditum est. Apud veros sane gravesque theologos unctionem extremam Sacramentum esse, fidei dogma est: an ante Christi passionem, an post fuerit institutum, nihil ad rem existimant pertinere. Quod idem et de Sacramentis confirmationis et poenitentiae sentiunt. Nec video cur de baptismo nos aliter sentiamus, putemusve fidei quaestionem esse, num ante passionem Christi hoc Sacramentum fuerit institutum. Institutum enim esse, dictu quidem est proclive, itaque fere theologi loquuntur; sed quis est tandem, qui hoc esse verum idoneis argumentis ostenderit? Quid quod Theophylactus *in cap. Joann. tertium,* et Chrysostomus *homilia in Joann. 28.* diserte negant, illud baptisma, de quo agimus, Sacramentum esse, quod peccata remitteret gratiamque conferret? Quid quod Hieronymus in *Dialogo adversus Luciferianos,* cum duplex baptisma distinxisset, perfectum et imperfectum, non obscure docet, nisi in cruce et resurrectione nullum baptisma perfectum esse, quamobrem Joannis baptisma fuisse imperfectum? Quid quod Leo in epistola ad episcopos Siciliae inscripta, eorum omnino videtur sententiae subscribere, qui contenderent baptismi Sacramentum, non quando Christus a Joanne baptizatus est, sed post resurrectionem editum et constitutum? Quae non eo dixi, candide lector, quo scholae communes opiniones improbarem. Nos enim ea theologia plus utimur, in qua dicuntur ea quae non multum discrepant ab opinione communi. Quid ergo est? Primum opinionem a dogmate secerni et internosci volumus; deinde theologos admoneri, ne affectu animi, qui plerumque brevis est et ad tempus, sed maturo iudicio de

rebus hisce pronuncient, in quibus praesertim non ita facile expediri potest, ad fidem pertineant, nec ne. Nam si in exemplo, quod modo posuimus, eas rationes Scripturaeque testimonia liberet adiungere, quibus a contraria parte adversus communem scholae opinationem pugnari potest, quaestio forte in utramque partem adeo ambigua redderetur, ut difficile esset iudicare utra cum fide magis et religione consentiat. Sed, ut dixi, non disputo nunc scholae communis opinio vera ne, an falsa sit; quamquam ab instituto nostro non adeo fortassis alienum; sed id ago, scholasticas opiniones oportere a decretis seiungere, fideique quaestiones ab his quae modo huc modo illuc transferuntur, et sine pietatis iactura possunt in utramque partem disputari. Decreta arcte tenere debemus accurateque defendere; opiniones non item, sed si non cum academiae, at cum christianae modestiae temperamento. Pro fide etiam cum vitae discrimine pugna sit; pro his, quae fidei non sunt, sit pugna, si ita placet, sed incruenta sit tamen. Haec praescripta servantem licet magnifice, graviter animoseque disserere, licet iudicare constanter, vere, doctisque et indoctis utiliter. Quorsum haec, inquies, non solum longe sed longis etiam ambagibus repetita? Nempe ut explicaremus id quod capite superiori in conclusionibus breviter significatum est, nos non in scholae opinionem sed in certa constantiaque de fide moribusque iudicia iurasse. Haec huius loci est defendere, illas alterius et loci et temporis. His igitur expositis, facile, ut opinor, tertium illud argumentum refelli potest. Nego enim scholae certo constantique decreto finitum, matrimonium sine Ecclesiae ministro contractum, esse vere et proprie Sacramentum. Nego eam rem ad fidem et religionem attinere. Nego omnes scholae theologos id asseruisse. Haec tria cum docuero, argumentum positum omni ex parte refutatum erit.

7. Ostendam ergo primum, opinionem communem illam esse, non scholae dogma firmumque iudicium. Qui hoc intelligi potest? Quia de hac re theologi videlicet ita disserunt, ut nihil finisse velle videantur. Lege Magistrum, Div. Thomam, Scotum, Bonaventuram, Ricardum, Paludanum, Durantem ceterosque scholae theologos, et nisi statim eorum pendentes ac vacillantes animos deprehenderis, tum vero me aut stultum aut temerarium iudicato. Nam et cum quaerunt an matrimonium conferat gratiam, id quod eo loco maxime finiendum erat, non definiunt tamen, sed in his referunt, quae in hominum opinione sunt posita. In materia item et forma huius Sacramenti statuenda adeo sunt inconstantes et varii, adeo incerti et ambigui, ut ineptus futurus sit qui in tanta illorum varietate ac discrepantia rem

aliquam certam, constantem, exploratam conetur efficere. Quod si in forma et materia Sacramenti, quae res in Sacramentorum tractatione vel gravissima est, ambigue theologi inconstanterque loquuntur, nec definiunt omnino quidquam; cur in ea quaestione, quae et levior est et minus ad Sacramenti huius constitutionem necessaria, aliquid eos certi praescripsisse fateamur? Concilium certe Florentinum de materia, forma, ministro Sacramenti matrimonii praestituit nihil: id quod sine dubio faceret, cum hoc in ceteris omnibus Ecclesiae Sacramentis fecisset, si de iis rebus videret quippiam esse a theologis in schola definitum. Praeterea, num matrimonium sine ecclesiastico administro Novae Legis Sacramentum esset, nec proprie et expresse in quaestionem theologi vocarunt, nec via et ratione, ut solent, vestigarunt, nec argumentis ullis concluserunt. Qui igitur vult eos sine disquisitione attenta, sine diligenti tractatu, sine idoneis argumentationibus certo de rebus theologicis pronunciasse, hic videat, ne eadem opera illis et iniurius sit et in rebus quoque gravissimis deroget fidem. Adde, quod in Conciliorum scriptis ac Summorum Pontificum epistolis decretalibus id observandum est, ut non quaevis simplex aut affirmatio aut negatio certum sit exploratumque iudicium, sed sunt notae quaedam peculiares, quibus certas Conciliorum Pontificumque definitiones internoscimus, quemadmodum libro quinto [1] latius explicatum est. His ergo notis, ac multo etiam magis ad scholae quoque decreta secernenda uti debemus. Alioqui si quaecumque scholasticorum simplex assertio dogma fidei certum est, maior est profecto horum quam Pontificum et Conciliorum auctoritas. Quod si probari nemini potest, illud certe probari omnibus necesse est, theologos hoc loco et quaestione nihil omnino definisse. Etenim nec sententiam adversam haereticam erroneamve dixerunt, nec quod dixerunt, id firmiter Catholicis amplectendum: breviter, nullam notam interposuere earum, quae certa constantiaque iudicia indicare solent.

8. Quae cum ita sint, id quod primum conficiendum erat, confectum est: theologos ea de re, quam modo versamus, nihil certo et constanter decrevisse, sed incerta inconstantique opinione probabilem unius sensum ceteros esse insecutos. Ita casu quodam communis forte consensio facta est: cum contra usu quoque venire potuerit, ut si primus asseruisset non omne fidelium coniugium Sacramentum esse, sed quod religiose sacrateque fuisset constitutum; secundus, tertius ac deinceps reliqui, quoniam probabile etiam id

[1] Cap. 5.

esset, eandem sententiam sequerentur. Sequitur ut ostendam, quidquid theologos opinari contigerit, nihil tamen ad fidem spectare, an eiusmodi matrimonium Ecclesiae Sacramentum sit, an non sit. Quod, ut mihi videor, uno hoc argumento facile et evidenter expedio. Tres sunt res, quibus efficitur aliquid ad fidem pertinere. Aut enim in Sacris Libris habetur scriptum, aut apostolicis institutis est traditum, aut ex utrislibet plane certa complexione et consecutione colligitur. Nulla autem harum rerum efficere potest, matrimonium sine ministro profane contractum esse Novae Legis Sacramentum. Ubi ego, si Thomistae omnes cum Scotistis exsistant, si cum antiquis iuniores velint contra me pugnare, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum nonnulli putant, omnia sunt in theologorum auctoritate. Est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. Experiantur hic quantum possunt vires suas, si qui forte contra voluerint dicere, et cum in hac eos causa Sacrae Literae, apostolorum traditiones, scholae syllogismi destituerint, tum vero, nisi rudes et tardi sunt, mecum omnino intelligant eam quaestionem minime ad fidem pertinere.

9. At argumentabitur quispiam, fidelium matrimonium esse Novae Legis Sacramentum; non autem esse maiorem rationem de uno quam de alio: omne igitur fidelium matrimonium esse Sacramentum. Appelletur vero hic theologus, aut hoc etiam nomine dignus putetur? Dum quidem ita argumentabitur, non modo theologus sed philosophus aut etiam dialecticus omnino habendus non erit. Anne ad hunc modum graves theologi ratiocinantur? Anne hisce argumentis adducti de rebus fidei pronunciant? Equidem baptisma Sacramentum esse scio, sed si formam sacram ministrumve non habeat, baptismus erit, Sacramentum non erit. Unctionis quoque Sacramentum agnosco; sed sine sacra forma, sine Ecclesiae ministro, unctio quidem esse poterit, Sacramentum vero esse non poterit.

10. Poenitentiae demum Sacramentum amplector, at sine forma sacra et ministro poenitentiam reperio, Sacramentum reperire nec debeo nec vero possum. Sic igitur, tametsi matrimonium Sacramentum est, non ideo tamen coniugium quodcumque venerari cogimur, sed id quod formam sacram habeat et a vero Ecclesiae ministro consecratum sit. Alioqui, si quodlibet fidelium coniugium theologis necessario Sacramentum est, quis Scotum tuebitur, qui coniugia, quae solis nutibus contrahuntur, negat esse Sacramenta? Ac, nisi me fallit animus, recte negat. Etenim non Magister et Divus Thomas modo, verum etiam Concilium Florentinum docet omnia Sacramenta verbis

constare, quae si desint, nullum omnino confici Sacramentum. Quod si semel admittimus formam Sacramenti esse posse aliquando nutus verborum loco substitutos, nullo pacto effugere poterimus, quin et mutus sacerdos a peccatis absolvere, et mutus episcopus sacris initiare possit. Atque matrimonium non aliis quandoque nutibus contrahitur quam carnali copula. Cum enim post sponsalia sponsus et sponsa affectu maritali coeunt, fatentur omnes et iurisperiti et theologi verum matrimonium confici. At carnis commixtionem Novae Legis proprie Sacramentum dicere absurdum est; Spiritus quippe Sanctus et Sacramenti gratia per coitum non datur, *32. quaest. 2. cap. Connubia:* non igitur Ecclesia docet quodlibet fidelium matrimonium Sacramentum esse. Nisi quis adeo desipit, ut Caietanum damnet, qui et probabilissime et, me quidem iudice, verissime, matrimonium, quod inter absentes per litteras procuratoresque contrahitur, Sacramentum esse inficiatus est. Nam qui in hoc Caietanum errasse clamant, hi non intelligunt nec quae loquuntur nec de quibus affirmant. Quod si nullo idoneo et necessario argumento, sed stultis turbulentisque clamoribus alienas refellere sententias pergunt, atque adeo damnare quae probabiliter et vere dicta sunt, tum nos in quiete et silentio taciti illorum stultitiam amentiamque ridebimus. Concedant illi unum pro altero Sacramentum sumere, cum pro altero contrahit; concedant Sacramenta Christi absentibus administrari eisdemque et gratiam conferre et peccata remittere. Nos enim, quoniam haec absurda sunt, concedere potius volumus eiusmodi contractus, qui inter absentes transiguntur, matrimonia quidem verissima esse, vera Sacramenta nullo modo. Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest non solum non esse dogma fidei omne fidelium matrimonium Sacramentum esse, sed etiam contrariam omnino sententiam probabiliorem esse. Quod si licuit Scoto ac Caietano, ut vere licuit, matrimonia quae vel non verborum sed rerum notis, vel per procuratores conficerentur, ab Ecclesiae Sacramentis eximere, ecqua religio nos astringit, ut matrimonium, quod civiliter et profane Judaeorum, Saracenorum, Ethnicorum more, sine sacris ceremoniis sineque Ecclesiae ministro contrahitur, Sacramentum esse proprie fateamur? Praesertim cum contraria sententia non modo probabilior sed et ad catholicam fidem tuendam facilior et ad Lutheranorum tela depellenda solidior sit.

11. Age vero, quando me in hunc locum deduxit oratio, quibus ego argumentis persuasus sum, eisdem lectori persuadere conemur, matrimonium eiusmodi Sacramentum proprie non esse, quod scilicet et signum sanctificationis sit, et eiusdem sanctificationis in sumentibus

digne causa sit. Quem laborem spero me non frustra suscepturum, cum videam mecum et rationes et testimonia et Sacramentorum demum naturam totam mirifice consentire. Illud vero mihi persuasi primum, quoniam Sacramenta proprie dicta sacrae sunt religionis ceremoniae. Sacrorum enim usus ad religionem, qua Deum colimus, pertinet. Quocirca Sacramentum opus est religionis. In Sacramentis quoque profitemur, nos salutem a Deo salutari quaerere: haec vero professio, quae fidei interioris externa testatio est, ad eam virtutem attinet, qua Deo cultum exhibemus. Atque peccata, quae in Sacramentorum abusu sunt, virtuti religionis adversantur. Et Augustinus [1] non quodlibet signum rei sacrae definit esse Sacramentum, sed quod sit sacrum signum. Quibus rebus efficitur, ut Sacramenta divini cultus ac religionis sacra quaedam opera sint. Cum igitur matrimonium solis verbis viri et feminae civiliter profaneque contractum, licet rei sacrae signaculum sit, non sit tamen opus religionis sacrum, certe non est proprie Sacramentum. Alioqui si rebus satis est significationem affigere, ut Sacramenta dicantur, serpens aeneus atque manna proprie sint sacramenta, atque adeo in universum omnia, quae gratia significandi res sacras instituta sunt. Id quoniam absurdum est, consentiamus verum illud esse quod posuimus, connubia sine sacro ministro sineque aliqua religionis sacra ceremonia inita, non esse Christianae religionis Sacramenta.

12. Deinde Concilium Florentinum, enumeratis septem Novae Legis Sacramentis, *Haec omnia Sacramenta*, inquit, *tribus perficiuntur, videlicet rebus tamquam materia, verbis tamquam forma, et persona ministri conferentis Sacramentum.* Quorum si aliquod desit, non perficitur Sacramentum. At in matrimonio, quod modo versamus, nullus est Sacramenti minister; nullum ergo conficitur Sacramentum. Nec vero audiendi sunt illi, qui putabunt virum ac feminam esse sibi vicissim Sacramenti ministros: quos ego manifestis argumentis evincerem, nisi ad alia graviora festinaret oratio.

13. Praeterea, fideles non se existimant esse sacrilegos, si non sunt in gratia quo tempore sic profane contrahunt: in animis ergo fidelium inscriptum est eiusmodi contractum non esse Ecclesiae Sacramentum. Nam, si Sacramentum esset, sacrilegium haud dubie committeret is, qui in peccato mortali coniugem duceret. Atque si excommunicatus matrimonium huiusmodi contraheret, sacrilegus quoque bis esset, utpote qui Sacramentis Ecclesiae se indigne ingereret, quibus

[1] Lib. 10. *De civit. Dei* c. 5.

privatus per Ecclesiam est. Quae omnia quam abhorreant a fidelium communi sensu, facile, etiamsi ego non admoneam, intelligitur. Ad haec Augustinus in *epist. ad Bonifacium* tradit,[1] oportere res ipsas corporeas, quibus Sacramenta constant, imaginem et similitudinem gerere eius sanctificationis, cuius signa et causae esse dicuntur; ut baptismus lotione exterius administrata, spiritualis ablutionis, quam efficit, imaginem et figuram habet; Eucharistia refectione potus cibique visibilis invisibilem refectionem adumbrat. Eodemque omnino modo in ceteris Sacramentis externa quadam actione et repraesentatione sanctificatio interior delineatur et quasi ob oculos ponitur. Matrimonium autem huiusmodi civile et profanum nec sanctificationis imaginem gerit, nec ad sanctificandum sub quadam exteriore sanctitatis specie exhibetur. Non est itaque proprie Sacramentum.

14. Praeterea Concilium Florentinum docet, idque theologorum omnium decretum est, omnia Sacramenta verbis constare tamquam forma, qua perficitur Sacramentum. Incredibile est autem, nisi a forma sacra Sacramentum perfici. Quemadmodum enim humana forma hominem efficit et albedo facit album, ita prorsus necesse est a forma sacra quodcumque Sacramentum exsistere. Atqui in matrimonio, quod civili more profaneque contrahitur, nulla verba sacra sunt; nulla igitur est ibi Sacramenti ne facies quidem. Nec vero dici potest, verba, quibus utuntur contrahentes, nempe: *Ego te accipio in meam,* etc. esse huius Sacramenti formam. Primo, quia verba eius, qui suscipit Sacramentum, materia Sacramenti esse possunt, forma esse non possunt. Forma siquidem ab agente exsistit in passum, mediantibus causis administris. Sacramentorum ergo formae a Deo per sacrorum ministros in eos prodeunt qui Sacramenta recipiunt; id quod inductione manifestissima liquet in omnibus Sacramentis, quae sine controversia Sacramenta sunt. Tum quia in omnibus Sacramentis, licet materia sit res aliqua naturalis, et quae ante in humanos usus conferri soleat, forma tamen supernaturalis sit oportet, cuius scilicet et vis et significatus non a natura, sed a causa quadam superiore oriatur. Cum enim Sacramentum quiddam supernaturale sit, forma, qua constituitur, per fidem accipienda est, non item per naturam. At illa verba: *Ego te accipio in meam,* etc. undique naturalia sunt atque omnibus usurpata gentibus, quae etiam sine fide contrahunt. Adde, quod forma Sacramenti significat eum spiritualem effectum, cuius causa Sacramentum esse dicitur. Nam Sacramenta, ut in scholae proverbio est, efficiunt quod figurant. Significatio autem

[1] Epist. 23.

Sacramenti in forma vel maxime elucet. Illa vero verba: *Ego te accipio in meam,* etc. nullius effecti spiritalis signa sunt. Verba insuper, quae sunt Sacramentorum formae, divina institutione praescripta et determinata sunt, neque possunt hominum arbitrio immutari, quemadmodum D. Thomas in *tertia parte* demonstrat. At verba, quibus matrimonium contrahendum sit, nulla sunt omnino definita: sed innumeris verborum formis, non synonymis sed variis et dissimilibus eiusmodi contractus fieri potest. Non ergo verba illa, quibus utuntur sponsus et sponsa ad contrahendum, forma Sacramenti christiani sunt. Praeterea, quando verba aliqua sunt forma Sacramenti, si nutus vel scriptura vel aliud unumquodlibet signum eorum loco verborum substituitur, inanis nimirum actio est. At si contrahentes loco verborum nutus vel scripturam supponant, aeque conficiunt matrimonium ac si verborum millibus uterentur. Quod profecto si quis recte consideret, non leve argumentum est cur verba contrahentium huius Sacramenti materia sint. Nam praeterquamquod materiam Sacramenti is, qui suscipit, administrare potest, formam non potest, cum in idem forte Sacramentum verba loco materiae formaeque recurrunt, pro verbis, quae materiae vicem habent, nutus aliaque signa poni possunt, pro verbis autem, quae formae vice sunt, poni non possunt. Quae res in poenitentiae Sacramento facile cernitur. Verba igitur contrahentium, pro quibus omnino verbis signa quaevis alia substituere licet, materia Sacramenti esse forsitan queant, forma non queant. Id quod hoc etiam argumento confirmari potest. Nomen enim Sacramenti pro materia accipi solet, pro forma non item: quemadmodum D. Thomas egregie diserteque docet *4. Sent. dist. 1. q. 1. a. 1., q. 5. ad 1.* et *dist. 3. q. 1. a. 1., q. 1. ad 2.* Baptismus enim, id est ablutio, Sacramentum est, non illa verba: *Ego te baptizo,* etc. Unctio, confirmatio poenitentiaque similiter. Verba autem contrahentium sunt Sacramentum, ut idem auctor testis est *Additionum quaest. 44. art. 1. ad. 1.* Dicimus namque matrimonium esse Sacramentum. Matrimonium autem contractus ille est, qui ex amborum verbis constituitur. Verba igitur contrahentium materia Sacramenti sunt, forma non sunt. Iam illa falsa et commentitia esse quis non videt, quae iuniores theologi confinxere, ut civilem hunc humanumque contractum Christi et Ecclesiae Sacramentum esse tuerentur? Quae quidem pleraque infidelibus valde nugatoria sunt, fidelibus autem parum solida. Hic tibi dicit contrahentes ipsos esse materiam sacramenti, hic non ipsos sed consensum; alius, gestus et nutus, qui a viro feminaque exceptis verbis adhibentur: alius, prioris loquentis verba materiam esse affirmat, posterioris

formam. Quae utinam graviter, vere, probabiliter dicerentur, ne iure ab haereticis rideremur. Quorsum autem attinet, in re gravissima tenuiter, ne dicam ridicule philosophari? Quorsum in re ad fidem et religionem necessaria tanta varietas et inconstantia? Non enim, ut Hieronymus ait, *potest unquam verum asseri, quod diversum est.* Et rursum, *Verum,* inquit, *non esse quod variat, etiam maledicorum testimonio comprobatur.* Quid quod materiam nos et formam Sacramenti quaerimus, hoc est res quasdam religione sacras, hi vero de forma materiaque contractus profani naturalisque respondent? Nam si apud ethnicos de pacti illius conventionisque materia et forma controversia esset, non aliter profecto illi ac nostri theologi loquerentur. Ita Lutherus more suo theologos satis iocose lusit, quod religionis nostrae Sacramentum ex his vel integrum et perfectum constituissent, quae penitus omnia in matrimoniis paganorum reperirentur. Ac certe materiam et formam civilis naturalisque contractus, quibus in omni semper lege omnes usi sunt, quaeque perpetuo et fidelibus et infidelibus fuere communes, easdem omnino esse materiam et formam, quibus integra et perfecta nostrae religionis constituantur Sacramenta, non Luthero dicam, sed vix cuiquam persuaderi poterit, nisi ei, apud quem tantum opinio praeiudicata potest, ut etiam sine ratione valeat. Equidem cum ad respondendum argumentis Lutheri me comparo, quibus ille multipliciter Sacramentum hoc conatur evertere, non id defendendum sumo, matrimonium eiusmodi Sacramentum esse, in quo nulla sacri facies appareat, quodque univoce cum ceteris Sacramentum esse, ne cogitatione quidem informari posse videatur. Sed sive nostra opinio vera sive falsa sit, nihil enim moror, si Lutherani de hoc matrimoniorum genere disceptare voluerint, intelligant se in scholae disceptationes incurrisse; nec oportere Catholicum ad eorum argumenta respondere. Sin vero argumententur matrimonium cum sacris ceremoniis, cum sacra materia, cum sacra forma, a sacro ministro administratum, quemadmodum in Ecclesia Romana semper usque ab apostolis administratum est, si hoc, inquam, argumententur Sacramentum Ecclesiae non esse, tunc Catholicus respondeat fidenter, animose defendat, secure contra pugnet. Poterit enim consentaneas causas omni poscenti reddere de ea, quae est in Ecclesia firma, perpetua constansque doctrina; poterit fidem quoque nostram et suaviter insinuare fidelibus et graviter ab infidelium calumniis vindicare. Quam ego cum Lutheranis disputationem libentissimo nunc animo aggrederer, si id huius libri institutum pateretur. Video autem me plus quam ratio argumenti positi postulabat, digres-

sum esse, si digressio tamen dicenda est, ubi quod in utramque partem adeo probabiliter disputari potest, hoc nos contendimus non ad catholicam fidem, sed ad scholae opiniones referendum. At ea res verbis paucioribus dici poterat. Poterat sane. Verum difficile est, ut in omni loco verba rebus quasi paria et demensa respondeant. Et libuit tandem quamplurimis argumentis addicere, sine Ecclesiae ministro coniugii Sacramentum nullum esse, ut inde pateret eam quaestionem nullo modo ad fidem attinere, quod secundo loco pollicitus sum.

15. Attende nunc, lector, dum illud, quod postremum erat, absolvimus. Non omnes, inquam, scholae theologi in eam sententiam convenerunt, quemadmodum in argumento sumitur. Quin etiam nonnulli graves auctores nobiscum sentiunt. Atque in primis Guillelmus Parisiensis, in libro *De Sacramentis, tract. de Matrimonio, cap. 9. quaest. 1.*[1] negat, matrimonium veri nominis Sacramentum esse et sacramentalem virtutem habere, nisi sacerdotali ministerio consecratum fuerit. Nam Magistrum et Durandum non refero, qui in universum opinantur matrimonium gratiam non conferre. Qui profecto hoc loco non errassent, nisi communis opinio in extremo posita eis vehementer improbaretur. Patres item Concilii Coloniensis aperte inficiantur, clandestinum matrimonium esse proprie Sacramentum; atque iidem quoque non obscure asserunt, aliud esse verbum, quo contrahitur matrimonium, aliud, quod efficit matrimonii Sacramentum, nec satis esse ad Sacramentum ea verba, quibus mutuus consensus exprimitur, sed aliud verbum requirendum, quod, ut in ceteris Sacramentis, accedens ad elementum faciat Sacramentum, quod utique verbum fidei sit, non naturae. Quorum in hoc sententiam difficile est factu non probare. In eo non probo, quod verbum illud, quo Sacramenti forma continetur, non inde petunt, unde semper Catholicis petitum est. Enimvero quibus ritibus quibusque omnino verbis Sacramenta Ecclesiae conficienda sint, non aliunde verius, tutius, constantius peti potest, quam ab Ecclesiae Romanae perpetua consuetudine. Sed de his non est hic locus disserendi. Alio forte opportunius propriam huius Sacramenti materiam et formam explicabimus. Nunc ad id quod instituimus. Non ii solum, quos diximus, nostrae sententiae assentiuntur, sed Petrus Paludanus *4. sent. dist. 5. quaest. 2.* imprudens in eam quoque descendit. Nam quum vir et femina civiliter contrahunt, etiamsi peccatores sint, nec poenitentiam agant, non credit eos esse reos sacrilegii. Id quod nullo modo probabile esset, si eiusmodi matrimo-

[1] Vid. etiam eund. cap. 1. De baptism.

nium esset verum Ecclesiae Sacramentum. Omnes quippe sine controversia sacrilegi sunt, qui post peccatum mortale sine poenitentia Christi Sacramenta percipiunt. D. vero Thomas, licet in scriptis communes fere opiniones sequeretur, sed a veritate tandem rationeque coactus nostrae opinioni subscripsit. Cum enim in *4. dist. 1. quaest. 1. art. 3.* docuisset verba in omni Sacramento necessaria esse, *quinto* id *argumento* impugnavit in hunc modum: *Poenitentia et matrimonium sunt Sacramenta; sed de integritate eorum non sunt verba aliqua,* etc. Cui argumento ille quidem respondit quod *matrimonium secundum quod est in officium, et poenitentia secundum quod est virtus, non habent aliquam formam verborum; sed secundum quod utrumque est Sacramentum, in dispensatione ministrorum Ecclesiae consistens, utrumque habet aliqua verba.* Hactenus D. Thomas. Et *4. lib. Adversus gentes, cap. 78.* non aliter docet nuptias Sacramentum esse, nisi ad modum, quem diximus, per Ecclesiae ministros populo dispensentur. *Ea,* inquit, *quae per ministros Ecclesiae populo dispensantur, Sacramenta dicuntur. Matrimonium igitur, secundum quod consistit in coniunctione maris et feminae intendentium prolem ad cultum Dei generare et educare, est Ecclesiae Sacramentum. Unde et quaedam benedictio nubentibus per ministros Ecclesiae adhibetur.* Haec ille. Ac patrum quidem memoria matrimonium proprie esse Sacramentum, ita demum proditum est, si sacerdotis ministerium interveniat. Sic Callixtus in *epistola ad omnes Galliarum episcopos prodit;* [1] sic Syricius *ad Cumerium Tarraconensem episcopum, cap. 4;* sic Nicolaus *31. quaest. 2. c. Lotharius;* sic Hormisda, Evaristus, Isidorus, quos refert Gratianus *30. quaest. 5.*, prodidere; sic Concilium Carthaginense IV. cap. 13. referturque 30. quaest. 5. cap. *Sponsus.* Sic Concilium Lugdunense et refertur 35. quaest. 3. cap. *Nulli;* sic Concilium Lateranense de Simoniacis cap. *Cum in Ecclesiae corpore;* sic Concilium Constantiense sub Martino V. in fine Concilii; sic Clemens *De privileg. Religiosi;* sic Ambros. *lib. 1. Epistolarum, epist. 1.* quae scribitur ad Vigilium. Quorum ego testimonia nec adscribo, nec expendo, quoniam, ut dixi, alterius et loci et temporis est disputatio. Certe Evaristus [2] matrimonium clandestinum sine sacerdote contractum, tantum abest ut Sacramentum Ecclesiae fateatur, ut adulterinum etiam contubernium appellet. His adde, quod nostrae etiam opinioni subscribunt iurisperiti propemodum universi, qui quum negant matrimonium gratiam conferre, sine dubio id intelligunt de contractu civili, quem Sacramentum latius usurpato vocabulo appel-

[1] 1. q. 4. cap. « Consanguineorum ». [2] In epist. 1. suorum decretorum.

lant. At cum administratio sacerdotalis accedit, non obscure iurisperiti tradunt per actum sacerdotis consecrantis coniugium gratiam conferri, ideoque non licere pro eo pecuniam accipere, quia Sacramentum ecclesiasticum est. Ubi iureconsulti probabilius, ut equidem sentio, quam theologi loquuntur; tametsi theologi etiam quidam docti sane et graves inventi sunt, quibus communis illa reliquorum sententia displicet. Pro qua si qui adhuc contra nos steterint, non debent statim nostra placita damnare, sed idonea aliqua argumentatione refellere. Ego enim etsi non is sum qui nihil unquam falsi approbem, sed ea quae dissero tamen, non arroganter praeiudico nec revoco ad arbitrium meum, sed vel sanctorum testimoniis vel ratione probabili consentaneaque confirmo. Sic iure ac merito possum a viris doctis postulare, ut de me non nisi causa cognita iudicent. Quod si rationibus, quibus ego ducor, falsam me habere sententiam doceant, gratissime accepturus sum. Ut vero sine argumentis quisquam sola me asseveratione vincat, fieri certe vix potest. Sed de scholae auctoritate dictum est satis.

CAPUT VI. 58

DE AUCTORITATE IURIS PONTIFICII PRUDENTIUM.

1. Atque hic quidem liber concludi iam poterat, nisi theologiae iuris pontificii prudentia iungeretur essetque proinde hoc etiam loco explicandum, quantum iuris huiusmodi prudentium auctoritas theologo ad argumentandum conferat. Sunt enim quidam usque adeo in ea facultate doctis infensi, ut illorum auctoritatem ab usu prorsus theologiae remotam esse arbitrentur. Nos vero, huiusmodi doctorum auctoritas quanti sit theologo facienda, paucis ostendemus, illo principio sumpto, theologis, qui Pontificum canones ignorent, nimis multa deesse ad usus theologiae necessarios.

2. Principio enim, si a theologis animarum cura non est aliena, sed potius animas regere eorum quasi peculiare munus est, procul dubio canonici iuris scientia est illis necessaria. [1] Nam quemadmodum non est in abbatem eligendus nisi qui ante fuerit in regula competenter instructus, ut *cap. Officii de elect.* Innocentius tradit, ita ne cura quidem Ecclesiam gubernandi est ei committenda, qui eccle-

[1] D. Antoninus 3. p. tit. 22. c. 2. § 6.

siasticas regulas nescit. Theologus igitur, qui vel episcopus vel parochus futurus est, nisi canones ante didicerit, quibus fideles debent in Christiana religione et Ecclesiae ceremoniis institui, non habebit profecto ad rem hanc publicam gerendam theologiae officinam satis instructam. Atque hinc illa sunt ex Coelestino, Leone, Augustino, septima Synodo, Concilio Carthaginensi, Concilio Toletano 4., Concilio Aurelianense 4., quae partim a Gratiano, partim a Burchardo referuntur. [1] Quibus omnibus locis idem omnino praescribitur, hoc est sacerdotes canonum ecclesiasticorum oportere esse peritos. Episcopis item iuris canonici intelligentiam esse necessariam facile ostenditur ex *cap. Accedentibus, De excess. praelat.*, ubi definit Pontifex ad episcopum pertinere de causis matrimonialibus cognoscere, publicas poenitentias vel iniungere vel tollere, indulgentias concedere. At haec omnia nisi sciat quomodo et quatenus per ius liceant, nulla ratione rite agere potest. Qua de re quoniam late disserunt Innocentius Ostiensis, Antonius de Butrio, cardinalis Abbas et ceteri iurisperiti in *cap. Cum in cunctis, De elect.* et in *cap. Nisi cum pridem, De renunt.* et in *cap. 1. De consanguinit. et affinit.*, Gratianus quoque *21. dist.*, Cosmus in *pragmat. sanctione Gallicana, tit. de collat. § taliter,* Joannes de Anania in *cap. Quia nonnullis, de magistris,* Augustinus *De Anc.* in *lib. De potestate eccles. quaest. 108. art. 3.*, Antoninus *3. part. tit. 5. cap. 2.*, nos hic nihil superaddemus. Solum argumentabimur canonici iuris cognitionem theologo esse pernecessariam. Cum enim theologi propria functio sit exhortari fideles in doctrina sana, iidem quippe theologi, qui magistri animarum esse dicuntur; doctor vero Ecclesiae non divinas modo leges, verum etiam ecclesiasticas populum docere debeat: absurdum sane est auferre a theologi munere canonum disciplinam. Nam licet in Scriptura Sacra praecepta vivendi maiori ex parte tradantur, sed, ut cardinalis Turrecremata in *prooemio decreti* docet, doctrina morum in specie, secundum gradus singulos et ordines officiorum Ecclesiae, sine iuris ecclesiastici cognitione non habetur. At sermones morales absoluti esse nequeunt, si generatim et non speciatim habeantur, ut Aristoteles in *Ethicis* suis monet. Ad disciplinae igitur ecclesiasticae cumulum theologus nimirum sacras Ecclesiae leges debet addiscere. Confirmat autem hoc vel maxime Concilium Lateranense sub Innocentio III. in *cap. Quia nonnullis, De Magistris.* Praecipit enim quod theologus in ecclesia cathedrali ad docendum constitutus sacerdotes doceat in Sacra pagina et in his prae-

[1] Gratianus dist. 38. et 61. et Burchardus lib. 2. cap. 159.

sertim informet quae ad animarum curam spectare noscuntur. Atqui canonibus plurima sunt instituta, quae ad animarum pertinent curam; canones igitur non debet theologus ignorare.

3. Praeterea *omnis doctrina divinitus inspirata utilis est ad docendum, arguendum et corripiendum, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus, 2. Timoth. 3.* At canones ecclesiastici instinctu Spiritus Sancti sunt editi, ut Damasus ait *25. quaest. 1. cap. Violatores.*

4. Praeterea, theologi a Summo Pontifice et episcopis adsciscuntur tamquam adiutores et comministri, non solum in praedicationis officio, verum etiam in audiendis confessionibus et poenitentiis iniungendis ac ceteris eiusmodi quae ad salutem animae pertinent, ut ex *cap. Inter cetera, De off. ind. ordin.* tum etiam rerum experimento docemur. Confessiones autem audire ac poenitentias iniungere sine iuris peritia vix quisquam potest. Nam quod Caietanus dixit, [1] poenitentes in excommunicationibus, suspensionibus, irregularitatibus aliisque eiusmodi poenis ad iurisperitos remittendos esse, ne confessor ipse alterius facultatis onere praegravetur, id ignoro prorsus quemadmodum sine magnis incommodis fieri queat.

5. Primum enim interdum in poenas iuris incurrunt feminae, quas pro conscientiae remedio iurisperitorum adire domos absurdum erit ac certe parum muliebri verecundiae consentaneum. Deinde etiam cum iurisperiti et scientiam et verba locare soleant, ad confessionis Sacramentum non nisi prius data pecunia erit accessus. Adde, quod homines vel sacerdoti verentur sua peccata detegere. Quod si ad iurisperitos etiam relegentur, Sacramenti huius onus gravius efficietur, quam ut ferri ab imbecillis possit. Sed quid ego incommoda numerare pergo, in quae confessores incidant necesse est, atque adeo poenitentes, si confessores ipsi canonum sunt ignari, cum manifestiora sint quam ut indicare debeamus? Fatendum est igitur iuris peritiam theologis magno usui futuram. Nec adeo longe repetita argumenta conquirere opus est, cum passim ipsi videamus quanta canonum multitudine theologorum sint referta volumina, illorum praesertim, qui indices quaestionum scripsere, quas Summas nuncupare consuevimus. Ubi quantum ius canonicum theologis conferat, vel ipsi iudices esse possunt, qui quantumvis eximia doctrina polleant, has et legunt et amant epitomas. Sed et *Summa* ipsa Caietani, si, quae ex iure canonico multa continet, demas, magna ex parte imperfecta reperietur.

[1] In *Summa verb. confessori necessaria.*

6. Praeterea, cum ad theologum nullae causae frequentius referantur, quam matrimonii, si non respondeat, indoctus habebitur; sin citra iuris peritiam respondeat, ne dicam impudens, erit imprudens. Nam ut Alexander *cap. 1. De con. et aff.* tradit, causae matrimonii non sunt tractandae per quoslibet, sed per viros discretos et qui statuta canonum non ignorent. Ad haec Summorum Pontificum decreta a iure divino, hoc est a libris utriusque Testamenti dimanasse creduntur, id quod habes *De translat. episc. cap. 1.* et *De accusat. cap. Qualiter et quando, secundo.* Cum ergo theologia ex eisdem fontibus suos rivulos ducat, inepte nimirum theologus faciet, nisi opera Summorum Pontificum velit uti, qui cum multorum consiliis exquisitis, tum Spiritu Sancto suggerente, ex divinis oraculis dogmata et leges sive ad fidem sive ad fidelium mores et ecclesiasticos ritus et ceremonias collegerunt. Item, theologica facultas non est eiusmodi, ut tantummodo animo rem cernat, sed etiam aliquid molitur et facit. Est enim, ut scholae verbis utar, partim speculativa, partim practica, quemadmodum D. Thomas *1. part. quaest. 1. art. 4.* demonstrat. At iuris canonici disciplina theologia quaedam practica est, ut Alvarus Pelagius docet *lib. De planctu Eccles. 2. art. 20.*, tum quia eius facultatis finis est dirigere animas per canonicas leges in salutem aeternam, tum etiam quia in solo volumine Decretalium multi casus et articuli continentur, utiles et necessarii tam in consiliis animarum et poenitentiae foro, quam in regendis et disponendis Ecclesiis et rebus ecclesiasticis. [1] Agit enim liber ille de baptismo, de sacra unctione, de celebratione missarum, de matrimonio, de ordinibus et ceteris Sacramentis; de statu monachorum, de clericorum honestate, de voto, de iureiurando atque aliis eiusmodi; de simonia, de periurio, de usuris, de furtis et reliquis id genus criminibus; de irregularitate, suspensione, excommunicatione, interdicto poenisque similibus; quae omnia si theologus ignoret, non solum idiota erit, ut *cap. Ex multa, De voto* Innocentius vocat, sed in multis, praesertim quae ad actionem pertinent et ad mores christianos, hallucinatur. Atque utinam theologi, qui iuris canonici sunt penitus ignari, vel a decernendis conscientiae casibus abstinerent, ne imperiti risui haberentur, cum de his nonnunquam respondent ut magistri, quae nunquam ut discipuli didicerunt; vel certe ea essent modestia praediti, uti iurisperitos consulerent, ne divinando de sensu proprio responderent. Quod si docere vellemus, in quot errores theologi nonnulli ob iuris pontificii

[1] Vide Innoc. sup. prooem. Decretal.

ignorationem incurrerint, facillimum quidem esset, nisi esset longum et alio nostra oratio properaret. Sentiamus igitur, id quod positum est, iuris canonici doctrinam theologo esse valde necessariam, eo vel maxime, quod Summi Pontificis et Conciliorum auctoritas, quae huius doctrinae voluminibus continetur, theologis argumenta subministrat propria theologicae facultatis, ut abunde duobus ante libris demonstratum est.

CAPUT VII. 59

QUIS USUS IURIS CANONICI IN THEOLOGICA FACULTATE.

1. Sed enim hoc posito non adhuc apparet, cuinam usui iuris interpretes et professores theologis disserentibus esse possint, quaeve argumenta et qualia eorum auctoritas theologicis disputationibus administret. Id quoniam nemo vel leviter attigit, dicam ego, ut potero, incondite fortasse sed tamen ut res possit intelligi. Iuris pontificii volumina circa varia rerum genera versantur. Primum enim catholicam fidem et profitentur et explicant, ut in *tit. De summ. Trinit.* Deinde de moribus definiunt et religione Christiana, quantum aut ex evangelica lege, aut naturae ratione definire licet; ut videre est in *tit. De usura, De iureiurando, De divortiis, De simonia.* Praeterea, disserunt quoque de moribus ecclesiasticis deque religionis ceremoniis et officiis ministrorum Ecclesiae, quatenus haec omnia disponuntur legibus positivis; nam scholastico verbo libenter utimur, nec grammaticorum censuras pertimescimus: alioqui, ut Aristoteles ait, res gravissimae interdum nitore verborum atque ornamentis immodicae diligentiae deformantur. Atque haec mihi causa est, cur sermone eo quandoque utar, qui scholae notus est, ne, ut quidam latinissime loquentes, a scholae theologis iure optimo irridear. Quoniam vero scio, graves sententias inconditis verbis elatas, delicatiorum praesertim aures offendere, adhibere soleo sermonis munditiam non odiosam nec exquisitam nimis, tantum quae fugiat agrestem quorundam negligentiam. Sed ad rem. Humanas ego leges de ritibus et moribus ecclesiasticis, quoniam sic vocant, positivas appellavi: quales sunt multae in *tit. De celebrat. Miss., De cler. peregr. coniugatis, De aetate et qualitate ord., De observ. ieiun.* et breviter in *lib. 1. decret. De officiis iudicum,* et in *2. De ordine iudiciario.* Postremo autem huiusmodi pontificia iura praescribunt poenas his, qui leges

vel evangelicas vel naturales vel etiam ecclesiasticas perruperint, ut in *tit. De excom., De rapto, De apost., De haereticis* licet cernere.

2. *Prima conclusio.* Hoc igitur fundamento posito, sit prima conclusio: in his quae ad fidem pertinent, iurisconsultorum auctoritate theologus non eget. Quin potius eorum titulorum expositionem, qui de fide decernunt, legisperitus a theologo mutuari debet. Ratio vero in promptu est. Sive enim Pontifices seu Concilia, quae in volumina iuris coguntur, quidquam definiant, quod ad fidem spectare videatur, id certe, ut alio iam loco explicuimus, non ex sensu suo sed ex Sacris Literis, atque Christi et apostolorum traditionibus colligant necesse est. Cum ergo principia, unde Pontifices et Concilia ad quaestionem fidei decernendam proficiscuntur, propria sint theologicae facultatis, cuius est cognoscere quae a Deo sunt revelata quaeque his sunt vel consequentia vel repugnantia, plane conficitur, in eiusmodi rebus canonum sacrorum intelligentiam non a iurisperitis sed a theologis esse petendam. Id quod patres, quibus est fidei cognitio mandata, libenter agnoscunt. Non enim prius quemquam haereseos crimine damnant, quam theologi definierint, quod in iudicium venit, id haeresim esse.

3. Quae cum ita sint, non video equidem quonam consilio nunc apud nostros in negotio cognitionis fidei partes postremae, ne dicam nullae, theologis permittantur, iureconsultis vero vel primae vel etiam omnes. Cumque praecipuus sit in hoc negotio labor decernere quid haeresis sit, quid haereticum faciat, quid fides teneat, quid contra cum fide pugnet, quantum et quatenus doctrinae sanae ac catholicae adversetur id quod reus asseruerit; ad reorum quidem poenas decernendas, quod posterius est, decreti sunt in republica iudices; ad illud autem, quod et gravius est et in fidei negotio prius, nullos habet respublica theologos patres conscriptos, quorum de culpis iudicium, cum de poenis iudicant, iurisperiti sequantur. Faxit Christus, cuius haec causa est, ut principes christiani, qui huic operi, quo fides et religio continetur, libentissime favere solent, rem, quam semel coeperunt, absolvant et gravissimo tribunali theologos probatissimos, probatissimos inquam, adiungant ad huius divini negotii absolutissimam moderationem. Id enim si fuerit Ecclesiae praestitum, nihil erit quod in sanctissimo et maxime necessario inquisitionis officio desideretur. Sed de prima conclusione satis. Iam pergamus ad reliqua.

4. *Secunda conclusio.* In his etiam quae ad mores pertinent, quatenus vel lex evangelica vel ratio philosophiae de huiusmodi praescribit, iureconsultorum auctoritas parum aut certe nihil theologo

conferre potest. Quin rectam et sanam eorum rerum cognitionem iurisperiti a theologis mutuam accepturi sunt. Nam quemadmodum musicus ab arithmetico conclusionum suarum rationem sumit, quod hae conclusiones a principiis arithmeticae derivantur; ita et si quae dogmata de moribus ius Pontificum vel ex evangelio vel ex philosophia colligit, ea sane tamquam a propriis principiis accepta theologus agnoscet rectiusque et intelliget et interpretabitur. Qua ex re facilis coniectura est, iurisperitos quosdam in summo errore et magna veritatis ignoratione versari, cum asserunt in materia usurarum, simoniae et aliis eiusmodi, in quibus de peccato mortali agitur, ad iurisperitos potius quam ad theologos recurrendum. Quo in errore fuerunt Ancharanus in disputatione cuius initium est: *Antiquis et modernis temporibus,* et Joannes de Anania in *cap. In civitate, De usuris,* et Alexander in Concilio primo, et Alvarus Pelagius *lib. 2. art. 20.* et Ostiensis in *cap. penult. De aetat. et qualit. ordin.* Quos tamen non est difficile refellere. Nam cum theologo Sacrarum Literarum cognitio propria sit, quaecumque de moribus vel in Sacris Literis continentur vel ex eisdem per certam connexionem conficiuntur, ubivis theologus invenerit, ea tamquam sua vindicabit, iurisperitus autem ut aliena mutuabitur. Cumque rursum philosophiae principia a theologis etiam habeantur, ut qui de virtutibus et vitiis, de fine humanae vitae deque actionibus, quibus ad hunc finem pervenitur, longe lateque disserant, et super harum rerum iactis fundamentis morum fabricam exstruant; certe quae in iure de moribus ex principiis naturae ratione constitutis praescribuntur, ea theologus quasi suo sibi iure assumet iureconsultisque exposita et enucleata tradet.

5. *Tertia conclusio.* In tertio illo genere rerum, ubi scilicet de moribus Ecclesiae et religionis institutis per leges tantum pontificias decernitur, in illo etiam postremo, ubi poenae iuris praefiniuntur, iurisperitorum omnium communis consensus concorsque sententia theologo magnam fidem facere debet, si quando incidat quaestio circa res huiusmodi. Ut si exempli causa veniat in dubium, an hic aut ille homo sit vel irregularis vel excommunicatus vel interdicto vel suspensioni obnoxius; item an delegatus possit subdelegare, an episcopus in his illisve possit dispensare (scholae verbis liceat uti), an Ecclesiae pastor rite sit electus, num iudex ecclesiasticus causam in iudicio legitime definierit: in his aliisque sexcentis huius generis, theologus insolentissimus erit si quod ignorat iudicarit, insolentior si posteaquam iurisperitos consuluerit, omnium auctoritati refragabitur. Etenim, ut alias saepe diximus, cuiusque rei peritia non aliis certius meliusque

contingit quam eiusdem rei peritis hominibus. Ita doctissimis quibusque in arte sua fidem habere opus est. Iuris ergo pontificii prudentibus in his, quae propria sint illius facultatis, non credere erit profecto temerarium.

6. Deinde, in eiusmodi canonum interpretatione Ecclesiae iudices et administri concordem omnium iurisconsultorum sententiam amplectuntur. Qui enim in actionibus vel iudiciis ecclesiasticis suo sensu et non communi iurisperitorum omnium duceretur, sine dubio suo illum iudicio Ecclesia coerceret. Ita Ecclesia usum iudicum approbando, [1] eorum quoque videtur intelligentiam approbare, quos hi in Ecclesiae administratione sequuntur. Nec alienum est a vera coniectura, Christum Dominum iuris huius peritis quodammodo etiam adesse in legum ecclesiasticarum vera interpretatione. Cum enim sacri canones instigante Spiritu Sancto ad Ecclesiae sint utilitatem editi, ut Damasus papa definit, consentaneum est, ut Ecclesia, cui canones illi sunt necessarii, quo in religione et moribus ecclesiasticis contineatur, interpretes a Deo sanos acceperit earum legum et institutorum, quibus est administranda. Parum enim profuisset leges mortuas in membranis scriptas habere, nisi haberet quoque respublica christiana vivos interpretes, qui rectum earum legum sensum assequeretur. Deus itaque, quoniam non deficit in necessariis, non in theologos solum sed in iuris pontificii peritos spiritum veritatis effudit. Quapropter ex concordi omnium sententia probabilissimum argumentum sumere theologus potest ad eas quaestiones decernendas, quae circa illa duo rerum genera posteriore loco posita exorientur. Exorientur autem in utroque genere plurimae, quarum definitionem theologis ignorare fas non est; his vel maxime, qui aut laicorum et clericorum confessiones audiunt aut etiam theologiam in academiis profitentur. Hi enim, quoniam de multis quae ex iure pendent magnum munus respondendi sustinent, si responsa atque decreta iurisconsultorum negligant, periculose nonnunquam ac turpiter errabunt. Quae autem cum viris in sua quibusque arte peritis consuluntur, ea aut minimo aut nullo certe periculo respondentur. Ac de septimo quidem loco satis dixisse mihi videor.

[1] *De constit.* cap. 1.

DE OCTAVO LOCO

QUI

RATIONIS NATURALIS

ARGUMENTA CONTINET

LIBER NONUS.

CAPUT I. 60

PRIMUS ERROR IN HUIUS LOCI USU VITANDUS, NE PLUS AEQUO IN RE THEOLOGICA RATIONI NATURALI TRIBUATUR.

Sequitur ut doceam quidnam argumentorum ratio naturalis theologo suppeditet, quod in octavo loco me acturum pollicebar. Agam autem, quantum res ipsa patietur, brevissime. Est enim hic locus late patens, et quamquam non est theologiae proprius sed alienus, magnus tamen est et cum ab scholasticis reliquis tum a D. Thomae familia excultus uberrime; non quod de loci huius aut vi aut usu quisquam adhuc scholae theologus disputaverit, sed quod universi philosophiam ceterasque naturali ratione partas disciplinas vel in scholam Christianam invexerint vel certe ab aliis invectas excoluerint: pro sua quidem facultate quisque, sed in theologorum, ut ita dicam, grege sine controversia D. Thomas excelluit. Principio autem in huius loci tractatione duos errores contrarios fugere debemus. Primus est eorum, qui usque adeo argumentis a ratione ductis addixerunt se ut, sive disputent sive scribant, Scripturam Sacram sanctorumque patrum libros ne legisse quidem videantur. Qui parum illis dissimiles sunt, quos Eusebius *5. lib. Hist. eccles. postremo cap.* commemorat, in tantum stultitiae prolapsos, ut si quis sermonem de Scripturis proposuisset, illi e contrario proponerent utrum ille sermo, de quo agebatur, coniunctum an separatum genus syllogismi faceret. De quibus rursum Eusebius, *Derelinquentes,* ait, *Sanctas Scripturas Dei, geometriam tractant,*

et qui vere de terra sunt, de terra loquuntur: et ideo eum, qui de sursum est et de coelis venit, ignorant. Denique Euclides apud eos vel maxime in geometriae disciplinis viget. Sed et Aristoteles et Theophrastus ab his in admiratione habentur. Galenus vero a nonnullis eorum adoratur etiam. Ac fuisse olim in Ecclesia nonnullos, qui rationem auctoritati praeferentes, rem theologicam syllogismis absolverint, Augustinus in *epist. ad Dioscorum num. 56.*, Bernardus quoque *epist. 189.* testes locupletissimi sunt. Hoc vero seculo fuisse etiam in Academiis multos, qui omnem ferme theologiae disputationem sophisticis ineptisque rationibus transegerint, utinam ipsi non fuissemus experti. Egit autem diabolus, quod sine lacrimis non queo dicere, ut quo tempore adversum ingruentes ex Germania haereses oportebat scholae theologos optimis esse armis instructos, ea nulla prorsus haberent, nisi arundines longas, arma videlicet levia puerorum. Ita irrisi sunt a plerisque, ac merito irrisi, quoniam verae theologiae solidam effigiem nullam tenebant, umbris utebantur, easque ipsas utinam sequerentur. Ferantur enim e Scripturae Sacrae principiis, cuius isti vel umbras non sunt assecuti. Quocirca homines verbo tenus in theologia magistri pugnavere illi quidem adversum Ecclesiae inimicos, sed valde tamen infeliciter. Male enim se res habet, cum quod ingenio et eruditione effici debet, id tentatur a viris, qui et ingenio parum valent nec sunt admodum eruditi. Errabant illi autem a principio statim studiorum suorum. Cum enim facultates eas, quae linguam expoliunt, mirum in modum neglexissent, cum se se in sophistica arte tersissent diutius, tum demum ad theologiam aggressi, non theologiam sed fumum theologiae sequebantur. Quod si vituperandi sunt qui per ignorantiam erraverunt, quid de iis existimandum est, qui volentes et prudentes in errorem inciderunt? Nam cum rem perditam et collapsam sua restituere auctoritate deberent, tempori, ut inquiunt, servientes non modo sophismata non profligarunt, verum etiam auxerunt. Quae nimirum cum a philosophia tum vero magis a theologia tollenda sunt, aeque argutandi ars, quae vult illa quidem videri se esse dialecticam, sed abest ab ea distatque plurimum. Dialectica enim est locata in peritia usuque partiendi, finiendi, argumentandi, id quod theologo est pernecessarium; sophistice autem nihil habet nisi argutationes vanas, quarum nullus in theologia fructus est. Quin adeo nulla pernicies theologiae maior inveniri potest, quam in sophismatum faece simulatio theologiae. Ex quo illa absurda nascuntur, ut sophistae theologi esse videantur. Quod si quem etiam ista delectant, ne bellum omnino indixisse videar sophismatibus, quorum est etiam

fortasse quidam modus, non intelligo, quid causae fuerit viris doctis, ut sub dialecticae nomine exponibiles, obligationes, insolubiles, reflexivas aliave id genus monstra in scholam intulerint, de usu autem dialecticae non fecerint ne verbum quidem ullum. Nonne igitur illa sunt pueris utilia? sint; nam nos quoque sophistae fuimus aliquando: sed, obsecro, ita utilia habeantur ista, non ut ornamenta virorum sed ut exercitamenta puerorum. Atque vel ipsi pueri intelligant sophismatum brevem quendam ludum esse oportere, aliumque usum a dialectica requirendum, philosophiae theologiaeque maxime necessarium. Verum haec hactenus. Iam ad propositum revertamur. Qui igitur theologiae dogmata humanis metiuntur argumentis, nec ea, quae a ratione ducuntur, volunt praeponderari auctoritate, hi primum omnem vim theologiae et gravitatem amittunt, deinde faciunt ut theologia detracta auctoritate non solum contemnatur, sed ne theologia quidem sit. Nam si vera et legitima theologia est, a fide descendat oportet, ubi huius facultatis propria principia resident, quemadmodum in huius operis initio constituimus. Fides autem tota Scripturarum et Ecclesiae auctoritate continetur. Quamobrem satis exploratum habere possumus, quam male valeant ii de re theologica aut scribere aut disputare, qui Sacros Libros, apostolorum traditiones, Conciliorum dogmata, iuris Pontificii decreta, sanctorum veterum doctrinam vel reiiciunt vel ignorant. Itaque hoc quidem opinantium genus pellatur e medio; est enim totum improbabile et impium; qui opinantur aptiora theologo ea argumenta esse, quae ex ratione, quam ea quae ex auctoritate ducantur. Rebus enim ante dictis aperte intelligitur, cum de Deo praesertim divinisque mysteriis disputatio incidit, argumentis philosophiae praeponenda esse argumenta quae pertinent ad Dei fidem, qua nihil theologo debet esse antiquius. Sed prioris huius erroris levitas, quoniam facile deprehenditur, non est pluribus refutanda.

CAPUT II. 61

EXTREMUM ALIORUM ERROREM PERCENSET QUI A NATURAE RATIONIBUS PRORSUS ABHORRENT, QUORUM ETIAM ARGUMENTA PROPONIT.

1. Alter autem error illorum est, qui solis Sacrarum Literarum testimoniis aut interdum etiam scriptorum veterum omnia definiunt, ab argumentis naturae haud aliter abhorrentes, quam si essent theo-

logiae adversa et inimica. Hunc autem errorem plurimis testibus suadent.

2. *Primum argumentum.* Ac primus testis citatur Gregorius Nazianzenus, *orat. 1. in Julianum,* ubi ait disciplinam nostram esse pythagoricam. Atqui apud Pythagoraeos tantum auctoritas praeiudicata poterat, ut sine ratione valeret. Alter est Hieronymus *in 10. Matth. cap.,* quo loco non vult Evangelii doctores humanae ratiocinationis praesidiis niti; quia huiusmodi, ut inquit, *virgo et baculus arundineus est, quem si paululum presseris, frangitur, et manum perforat incumbentis.* Et *in 31. cap. Jeremiae,* de verbis Dei humano sensu argumentari dicit esse sacrilegum. Tertius est Augustinus *lib. 1. De actis cum Felice Manichaeo, cap. 10.* Cum enim Felix Manichaeus efferret, quod docuisset discipulos suos initium, medium et finem, et quomodo vel quare factus sit mundus, de cursu solis et lunae deque aliis huiusmodi rebus physicis; [1] Augustinus contra ait, quod Spiritus Paraclitus non docet has veritates. Christianos enim vult facere, non mathematicos. Sufficere autem ut homines de his rebus propter humanos usus noverint id quod in schola didicerunt, scilicet priusquam ad Christi religionem converterentur. Propter humanos usus, inquit: ad usum igitur theologiae humanae ratio doctrinae nihil Catholico proderit. Referuntur etiam a Gratiano *37. dist.* duo testimonia, unum ex Ambrosio, alterum ex quarto Concilio Carthaginensi, quibus suaderi videtur humanas disciplinas, ut perniciosas, vel certe ut inutiles, a theologia repellendas. Concilium quippe Carthaginense quartum vetat episcopis, ne libros gentilium legant. Ambrosius autem dicit astrologiam et alias huiusmodi disciplinas nihil valere ad salutem, sed in errorem mittere. Epiphanius quoque *Haeresi 76.* adversus Aetium disserens, ait, quod non revelat Deus Patrem et Filium per Spiritum Sanctum his qui de ipso per syllogismos ratiocinantur. Qui ergo in theologiam humanas rationes invehunt, hi divinae revelationis non possunt esse partecipes.

3. *Secundum argumentum.* Nec solum testimoniis patrum sed Sacrarum etiam Literarum abutuntur in sui erroris confirmationem. Principio enim afferunt illud *Ecclesiast. 1.: Proposui in animo meo quaerere et investigare sapienter de omnibus quae fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea. Vidi quae fiunt cuncta sub sole, et ecce universa vanitas et afflictio spiritus.* Si ergo occupatio pessima est studium humanae litteraturae, si vanitas et afflictio spiritus, non est profecto a theologis expetenda.

[1] Socr. lib. 1. *Histor.* cap. 8.

4. *Tertium argumentum.* Deinde argumentantur ex illo *Proverb. 5.: Ne attendas fallaciae mulieris: favus enim distillans labia meretricis,* etc. Et postea: *Quare seduceris, fili mi, ab aliena,* etc. Hanc autem humanam sapientiam interpretantur, quam nimirum esse fallacem *ad Coloss. 2.* testatur Apostolus in haec verba: *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam.*

5. *Quartum argumentum.* Addunt illud *1. ad Corinth. 1.: Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* Addunt etiam illud ex eodem Apostolo *1. Corinth. 8.: Scientia inflat;* aliud quoque *1. ad Timotheum 6.: Si quis non acquiescit sanis sermonibus et ei, quae secundum pietatem est, doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones.* Quo loco volunt Apostolum significare disciplinas humanas morbos esse solamque Christi doctrinam esse sanam: hanc secundum pietatem, idest religioni conformem et consentaneam esse, illas non esse.

6. *Quintum argumentum.* Praeterea, apostoli non habuerunt philosophiam: non est igitur theologo necessaria. Si enim Spiritus Sanctus docuit apostolos omnem veritatem, iuxta Domini pollicitationem *Joannis 16.*, et has disciplinas non docuit; sequitur non esse christiano doctori utiles atque adeo ne versari quidem circa veritatem. Praeterea, vel philosophia est theologo necessaria, dum imperfectos in Ecclesia instruit, vel dum perfectos alloquitur. Imperfectis lac Apostolus dat, nec existimat se quidquam inter huiusmodi scire, nisi Christum, et hunc crucifixum. Perfectis vero sapientiam loquitur, non huius seculi, neque principum huius seculi, hoc est philosophorum. Non ergo theologus philosophia eget, sive cum parvulis seu cum provectioribus sermones divinos conferat.

7. *Sextum argumentum.* Pergunt etiam argumentari, quod si utilis et necessaria esset theologo philosophia, hoc esset ob id maxime, quod non alia via et ratione melius philosophi Christo repugnantes evincerentur. At hoc constat esse vanissimum; primum quoniam evacuaretur crux Christi, ut Apostolus ait, [1] si de philosophis et sophistis per humanam sapientiam triumpharet; rursus quoniam, ut idem Apostolus *2. ad Corinth. 10.* auctor est, arma Christianae militiae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus

[1] *1. Cor. 1. 17.*

scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.

8. Non ergo theologus, Christi miles, humanarum disciplinarum praesidiis eget, ut fidei adversarios possit evincere. Id quod exemplo Nicaeni Concilii facile demonstratur, ubi philosopho superando plus valuit simplicis hominis sincera fides, quam omnes omnium dialecticorum et philosophorum argutiae. [1] Certe Hieronymus *ad Pammachium adversus Joannis errores*, argumenta a ratione ducta et de gentilium fonte manantia, tamquam gentilium arma, Christiano dicit esse deponenda. Postremo etiam argumentantur Christi doctrinam perfectam esse; non itaque philosophiae subsidiis indigere.

CAPUT III. 62

MEMORATI ERRORIS ARCHITECTOS AC SECTATORES PERCENSET.

1. His argumentis nituntur illi, qui in hoc errore fuerunt. Nam fuisse quosdam testatur Clemens Alexandrinus *1. Stromatum lib.* in haec verba: *Non me autem latuerunt ea, quae ab aliquibus imperite tumultuantibus iactantur, qui dicunt oportere in his versari, quae fidem continent, externa autem et quae sunt supervacanea, transilire, quae nos frustra conterunt et detinent in iis quae ad fidem nihil conferunt. Alii autem etiam philosophiam ex malo ad hominum perniciem existimant in vitam esse ingressam, ut quae profecta sit a maligno aliquo inventore.* Et rursum *eodem libro, Nonnulli,* ait, *qui se putant esse ingeniosos, nec philosophiam attingere volunt nec dialecticam, sed nec contemplationem discere naturalem, sed solam et nudam fidem requirunt, perinde ac si cum nullam vitis curam gesserint, velint ab initio statim botros accipere. Dicitur autem Dominus vitis allegorice, a quo cum diligentia et agri colendi arte, quae fit ratione ac sermone, fructus est vindemiandus,* etc.

2. Lutherus etiam, qui omnes omnium haereticorum haereses in unam fecit Camarinam confluere, non modo asseruit philosophiam esse theologo inutilem et noxiam, verum etiam omnes speculativas disciplinas errores esse. Scilicet morum philosophiam novus hic Socrates mirifice complexus est: quae in contemplatione versatur, eam solum damnat. Cornelius quoque Agrippa, vir post hominum memoriam vanissimus, in suo illo libro, qui *De vanitate scientiarum* in-

[1] Ruffin. lib. 1. cap. 8.

scribitur, non sicut Zethus ille Pacuvianus, philosophiae solum, sed omnibus humanis disciplinis atque adeo divinis bellum indixit. Atque horum hominum ingenium quale esse soleat, non est necesse disputare: est enim in promptu. Facile siquidem intelligitur, quamobrem isti discipulos suos a facultatibus, quae ratione constant, alienos esse velint.

3. Quemadmodum enim Epicurus reiicit dialecticam, [1] Alfaquini etiam Mahumetis Saracenos procul ab omnibus disciplinis abducunt, quoniam intelligunt disciplinas artesque omnes rationales doctrinae perversae esse contrarias; ita Lutherani, nequando a discipulis errores sectae absurdissimi deprehendantur, cupiunt eos ab omni cognoscendi ratione sevocare. Sed enim cum veritas veritati nunquam adversetur; consentiat semper, et subserviat, iure ac merito scholae nostrae auctores nobilissimi humanas omnes scientias, tamquam ancillas, ad artem et ministerium verae sapientiae advocarunt. Id quod Julianus invidens, Christianis lege interdixit studiis bonarum artium. Socrates *lib. 3. Historiae ecclesiasticae cap. 12. et 16.*, Sozomenus *lib. 6. Hist. tripartitae, cap. 37.* Quapropter mirari non desino, morem eiiciendi humanas rationes, cum in theologia disseritur, in quibusdam etiam Catholicorum gymnasiis insertum esse, haud parva certe iactura ecclesiasticae disciplinae, si illa consuetudo invalescat. Erunt enim ii, si ita res procedit, optimi praestantissimique theologi, qui plurima loca memoria tenuerint, et, quod iurisperitis obiicitur, qui elenchi fuerint librorum et indices. Id quod in Germania, regnante Luthero, accidit, ut sutores, qui Novum Testamentum memoriae mandarant, magni et praeclari theologi haberentur: atque adeo mulierculae, quoniam Evangelia et Paulinas epistolas memoriter recitare poterant, omnium Academiarum theologos ad disputandum provocarent, auderentque viris concurrere non virgines sed mulieres corruptissimae.

4. Talis scilicet est lutherana theologia, in qua quoniam nullum acumen, nullum ingenii specimen est, optimo quisque splendidissimoque ingenio, quamlibet acie mentis et veri perspicientia polleat, quamlibet rerum et divinarum et humanarum ordinem ac connexionem teneat, quamlibet omnium causas, effecta, antecedentia, consequentia non animo solum perlustrarit sed etiam comprehenderit, nullo tamen apud istos habeatur in pretio. Sed haec alio loco forte tempestivius dicentur. Nunc ad id, quod erat institutum, revertamur.

[1] Plutarch. *De plac. philos.*, Euseb. lib. 1. *Praepar. Evang.* cap. 5.

CAPUT IV. 63

IN QUO RECENSITUS ERROR REFELLITUR.

Aures itaque ad naturae rationes occludere, si quando a theologis afferantur, id nos in errore maximo ducimus. Si enim cadit in theologum aliquando, ut de rebus humanis philosophetur, quod profecto cadit, nisi ex eo extirpatam humanitatem arbitremur, quaenam, rogo, causa est, cur naturales argumentationes a theologia pellamus, ne, ut quae divina sit, humanis adminiculis eguisse videatur? Non egeat his, esto: cum suis, hoc est divinis quasi lineis contineatur. At volumus ne nos theologum, qui solum divina calleat, in humanis erret, labatur, caecutiat, hallucinetur? Quid autem interest, ratione animi sublata, non dico inter rusticum et theologum, sed inter theologum et pecudem aut saxum etiam aut truncum aut quidvis generis eiusmodi? Quae vero ista sit mens, vel quae hominis ratio potius, si nec philosophiam nec dialecticam habeat nec ullam omnino humanae rationis disciplinam? Intelligendum est autem Christianae doctrinae professores duabus quasi indutos esse personis; quarum una est communis, ex eo quod omnes participes sumus rationis, a qua omnis argumentatio naturae trahitur et ex qua ratio inveniendi argumenti naturalis exquiritur; altera autem, quae proprie theologis est attributa, unde argumenta expectantur, quae propria sunt theologicae facultatis. Deponat igitur theologus personam hominis, si ita placet, cum divina tractat; cum vero tractat humana, quaenam, rogo, stultitia erit hominem ex homine tollere? Quamquam in quacumque disputatione, sive de humanis sive de divinis disseratur, utramlibet personam deponere stultissimum erit. Quid enim stultius esse potest quam vel pedem abiicere, cum caput munus suum explet, vel caput tollere, cum pes munere suo fungitur? Nam nec pes capiti officit nec caput pedi, quin etiam, ut Apostolus monet, [1] non potest caput dicere pedibus: *Non estis mihi necessarii.* Sic nimirum, cum nec humanarum rerum intelligentia divinarum cognitioni obsit, nec divinarum cognitio humanarum intelligentiae, neutram debemus in alterius propria functione abiicere, nisi volumus esse stulti. Porro qui theologiam sic instituit, ut nihil habeat cum naturae ratione coniunctum, omniaque

[1] 1. *Cor.* 12. 21.

egregiae disciplinae dogmata sola Scripturarum fide metitur, hic, si in ea opinione persistat et non interdum naturae bonitate vincatur, nec theologiam colere tuerique possit nec fidem nec humanitatem. Non humanitatem: saepe enim dicendum est, quia sine ratione humanitas extirpatur; qui autem rationales disciplinas theologo auferunt, hi suam illi rationem eripiunt; quoniam si veritatem, quae in disciplinis cernitur et hominis intelligentia, a ratione tollas, iacebit profecto, vel nulla erit potius. Nec fides rursum se ipsa sola sine doctrina et ratione tutari potest. Nam philosophia et omni ratione disputandi sublata, cum fide sancta rusticitas manet, quae, ut Hieronymus ad Paulinum scribit, quantum prodest vitae merito, tantum simplicitate nocet, si adversariis non resistat. Itaque vacillabit fides, nisi fidelis, quod Petrus ait, paratus sit reddere rationem, id quod sola fide sine ratione fieri non potest. Theologia denique citra naturae rationem non constat. Cum enim sit homo rationalis, est illi ingenita ratiocinatio, sive agat secum quid, sive cum altero, sive velit humana seu divina cognoscere. Quare ubi homines disserent, rationem naturalem repellere nec debent nec vero possunt, nisi homines esse desierint. Ratio enim res omnes continet, quoquo te verteris, praesto est, nulla disputatione excluditur. Quamobrem qui naturalem rationem ab usu theologiae remotam esse volunt, ii omnem a theologia disputationem excludunt: sine qua tamen, quid in unaquaque re verum sit, discerni et comprehendi non valet. Quocirca hoc quidem constat, ut opinor, theologis inter theologos necessariam esse rationem, quae est disputationis cuiusque fons a natura constitutus. Quid quod gratia non tollit naturam sed perficit, nec natura gratiam repellit sed suscipit? Sacra igitur theologia humanae naturae rationem non abiiciet. Multa etiam in theologiae principiis continentur, ut alio quodam loco diximus, quae, nisi naturali ratione et discursu interveniente, intelligi et explicari non possunt. In principiis vero ipsis haerere, a consequentibus et repugnantibus oculorum aciem sevocare stultum erit. Rationem item si a theologia submoveas, theologia ipsa et rem amittet et nomen. Nec enim quidquam aliud est theologia, si interpretari velis, quam sermo ratioque de Deo. Si autem rem ipsam quaeras, est, ut a veteribus theologis definitur, rerum divinarum scientia. *Scientia* vero, ut Aristoteles demonstravit, [1] *nonnisi per syllogismum quaeritur.* Quod si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse fere, cuius in Scriptura Sacra mentio non fiat, non angelum, non animam,

[1] 2. *Post.* lib.

non aerem, non ignem, non aquam, non coelum, non terram; concedatur profecto verum esse, si ornate et erudite haec theologus explicare velit, philosophiam, hoc est rerum huiusmodi intelligentiam eum habiturum. Maximum itaque ornamentum theologiae tollit, qui ex ea tollit philosophiam, qua Scriptura etiam ipsa Divina, nedum humana ratio excolitur. Ac, mea quidem sententia, omnis institutio theologiae humanae rationis adiumenta desiderat, sed illa in primis in qua de rebus naturae disseritur. Disseritur autem de huiusmodi saepenumero. Atque, ut illud omittam, quod sacra doctrina mores naturae moderationi consentaneos praescribit, vitia rationi contraria refutat; quo loco sive in schola de hisce definias quidquam, sive populo in concione persuadeas recta, prava dissuadeas, naturae, rationis, philosophiae opem contemnere, amentis erit: hoc tamen expeditum est, multa in Sacris Literis haberi, quae sine philosophiae, arithmeticae, geometriae, geographiae astronomiaeque subsidiis expediri non queunt. Pleni exemplorum sunt Sacri Libri, cum saepe alias tum maxime ubi rerum naturalium quasi miracula, quae in disciplinis humanis explicantur, a Salomone, Davide, Iob et ceteris prophetis in divinae vel potentiae vel sapientiae commendationem afferuntur. Quod quoniam in tertio decimo libro fuse sumus ac diligenter persecuturi, non libet in praesentia exponere. Nunc enim satis est fuisse demonstratum, rationes humanas homini theologo non solum utiles sed etiam necessarias esse. Homo quippe, rationem omnem tollens, theologus ex auctoritate omnia statuens, esse certe nullo modo potest. Quo etiam magis vituperanda est rei maxime necessariae tam noxia reprehensio. Una est enim philosophia in rebus humanis, de cuius utilitate Ecclesiae scriptores eodem omnes ore consentiunt, quamquam a Lutheranis ipsa contemnitur, et fallacia quaedam atque ostentatio esse dicitur. Qui autem hoc dicunt, aut nihil contra naturae rationem existimant se dicere, aut censent se gigantum more bellare cum diis, id est naturae repugnare. Si nihil existimant dissonum rationi se docere, quid cum illis disseras, qui rationem naturalem homini theologo eripere, non intelligunt rationi esse contrarium? Sin adversari quidem rationi putant, errant in eo turpiter, quod homini rationali errorem rationi adversum suadere se posse credunt. Abeant igitur, et quoniam cum hominibus homines nec ratiocinari nec philosophari volunt, ei qui sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) se suamque theologiam insinuent.

CAPUT V. 64

PHILOSOPHIAM THEOLOGO NECESSARIAM OSTENDIT.

1. Porro ut ad illud, quod de ecclesiasticorum auctorum consensu diximus, revertamur, Clemens Alexandrinus *1. Strom. lib.* et a nobis stat et multas etiam causas affert, cur philosophia sit theologo necessaria. Unam ad philosophos edocendos; simili enim edocemur simile. Sicut ergo Apostolus Hebraeis Hebraeus factus est, atque adeo omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret; ita theologiae professor fiat necesse est philosophus philosophis, ut hos convenientius faciliusque lucretur. Exhibenda enim cuique sunt quae ei conveniunt et quae sunt familiaria, ut per propria ad fidem veniat veritatis. Atque hanc etiam causam *5. lib. Strom.* resumit. Alteram affert ad refellendos sophistas. Nam quo pacto fallaces philosophorum argutias refutare possumus, nisi arguendi et refellendi artem persequamur? Tertiam, quod varia ac multiplex praeceptoris doctrina et delectat et admirationem adfert, atque adeo auditores captat. Quod varie item multiformi argumento suadetur, id firmius haeret animis discipulorum. Apostolus quoque docere se ait [1] *in omni sapientia, ut exhibeat omnem hominem perfectum in Christo. In omni,* inquit, *sapientia,* hoc est divina et humana, ut cuiusvis generis homines afficeret perficeretque in Christo. *Astitit* praeterea *Regina a dextris* Christi, *circumdata varietate.* [2] Ad haec quo modo ferri ac silicis concussione ignis, sic hominum doctissimorum conflictu et disputatione veritas elicitur. Quam ob causam peripateticorum morem de omnibus rebus in utramque partem disserendi Cicero sibi dicit placuisse. Disputationes autem inter homines humanae disciplinae imperitos solent esse ineptissimae. Quod si inutilis esset sapienti philosophia, quorsum Deus Salomoni philosophiam indidisset? [3] *Dedit* autem illi *Deus horum, quae sunt, scientiam veram, ut sciret dispositionem orbis terrarum et virtutes elementorum, divisiones temporum, stellarum dispositiones, naturas animalium, vim ventorum, differentias virgultorum.* Si igitur Dominus harum rerum scientiam docet, est vero Deus, qui utilia docet, ut Isaias ait, certe illa non potest esse theologo noxia, sed erit potius accommoda. Et si haec scientia vera est, ut dicit Salomon, quid dicet Lutherus, qui specu-

[1] *Coloss.* 1. 28. [2] *Psalm.* 44. 10. [3] *Sap.* 7. 17.

lativas omnes disciplinas errores esse affirmat inanesque fallacias? Pergit Clemens argumentari ex eo etiam, quod athleta, qui non se prius instruxit ad certamen, iure contemnitur. Qui ergo ad certandum cum fidei adversariis multiformibus non est etiam multiformi disciplina instructus, is non est dignus qui in perfectis theologis habeatur. Insuper, *dividere,* inquit, *voces, quae in Scriptura afferuntur ancipites, theologo necessarium erit, ne ex amphibolia et eludat et eludatur.* Hoc autem praestare sine grammaticae artis auxilio non poterit. Quod si grammatica semel admittitur, quidni dialectica? quidni philosophia? An volunt grammatici sibi solis theologiam vindicare, ceteros omnes, dialecticos, physicos, astronomos, geometras ab illius participatione secludere? Id quoniam constat esse vanissimum, fateamur necesse est humanas disciplinas theologo esse perutiles. *Quod si non sunt,* inquit Clemens, *adhuc necesse est illas addiscere, ut rite valeant damnari. Qua enim fronte de his sententiam ferimus, quae perspecta et cognita non habemus?* Hactenus Clementem Alexandrinum secuti sumus, non ut interpretes, sed, ut solemus reliquos, iudicio arbitrioque nostro, quantum quoque modo videtur e fontibus eorum haurientes.

2. Origines autem, ut Eusebius auctor est *lib. 6. Ecclesiast. hist. cap. 15.*, [1] philosophiae studia detrectantibus respondet, se huic quidem operam navasse diligentem, sed non absque virorum gravissimorum exemplo, Panthaeni, Heraclae aliorumque similium, qui cum essent doctores apostolici, nihilo secius philosophorum libros legere et in philosophiae studiis exerceri solebant. Refert etiam Eusebius Origeni morem istum fuisse, ut si quos nostrorum adolescentulorum ingeniosos videret, traderet eis etiam ea, quibus philosophi discipulos suos velut primis elementis imbuere solent: dicere vero solitum, non parum ad intelligentiam Scripturarum emolumenti fidelibus conferri, si in liberalibus et philosophicis litteris exercerentur: nostrae enim philosophiae partes Graecos antevertisse; nec debere partes suas omittere veritatem, quia eas sibi praeveniens falsitas vindicasset. Vide etiam Eusebium *lib. 4. cap. 7.* et Sozomenum *lib. 3. Hist.* suae *cap. 15.*

3. Theodoretus quoque *lib. 8. Hist. tripart. cap. 8.* Didymum refert grammaticam, rhetoricam, arithmeticam, geometriam, astronomiam syllogismosque Aristotelis didicisse, quod adversus mendacium arma veritatis exsisterent. Fortiter enim expugnantur hostes, quando adversum eos ipsorum armis utimur. Socrates *3. lib. cap. 16.* et Damasus *4. lib. cap. 18.* Neque statim prava opinione fallaris, contra

[1] In versione Muscul. habentur haec cap. 18. et 20.

hostes hoc esse licitum, in aliis disputationibus dissimulandum; quia, ut Hieronymus ad Magnum ait, omnes pene omnium doctorum Ecclesiae libri eiusmodi eruditionis plenissimi sunt. Quod autem ibidem Theodoretus ait, huiusmodi disciplinis veritatem, nempe fidei, non erudiri, id significat, non his Evangelium quasi tignis fulciri, aut inde Catholicae veritatis probationem pendere. Alioqui viri gravissimi ad ea etiam suadenda, quae fidei nostrae ac religionis propria sunt, naturalia argumenta inseruerunt. Exemplo nobis sunt Eusebius *lib. 3. Hist. eccles. cap. 25.* et *lib. 9. cap. 8.,* Melito rursum apud eundem *lib. 4. cap. 26.,* Justinus quoque, eodem Eusebio referente, *lib. 4. cap. 8.,* Tertullianus praeterea in *Apolog.* id quod Eusebius etiam retutit *lib. 2. cap. 24.,* Lucianus denique martyr et summa eruditione vir, eodem Eusebio auctore, *lib. 9. cap. 6.* Non hic refero Damascenum *4. lib. cap. 4.,* non Epiphanium *Haeresi 76.,* non Augustinum *lib. 1. De mo. Eccles.* [1] et toto *primo Adversus Cresconium libro,* qui ut grammaticus dialecticam in Augustino damnabat, et *De util. cre. cap. 97.* et *Contra epist. Funda. cap. 4.* et *18. De civit. cap. 41.,* non Bedam *37. dist. cap. Turbatur,* non Hieronymum *ead. dist. cap. Si quis artem,* et *cap. Qui de mensa,* non Synodum Eugenii papae *cap. De quibusdam,* non Clementem *cap. Relatum.* Haec, inquam, et alia plura non refero, quoniam libris sequentibus huiusmodi argumentum sum diligentius persecuturus. Id modo constat, clarissimos viros non solum ad ea suadenda quae rationi naturae consentiunt, sed etiam ad ea quae lumen naturae superant, humanis rationibus usos esse: eisdemque ab ethnicis calumniantibus Christianam religionem asseruisse.

CAPUT VI. 65

APOSTOLOS ALIOSQUE SANCTOS VIROS NATURAE ETIAM RATIONIBUS USOS EVINCIT.

1. Sed quoniam haereticis proclive est veterum patrum usum auctoritatemque contemnere, ostendam deinceps, ipsorum quoque apostolorum doctrina et exemplis rationes naturales in theologiam invectas: his adductos exteros ad fidem, confirmatos fratres, invitatos dociles, repulsos repugnantes. [2] Adducuntur primum ratione exteri ad fidem, et quasi praeparantur. Deus quippe ad fidem in mortalium mentes

[1] Cap. 3. [2] Clem. Alex. lib. 1. et 7. *Strom.* cap. 8.

inducendam naturae incitamentis utitur, ut primo loco fusius explicatum est. Hinc etenim et resurrectionis suae oculatos testes protulit, et miracula doctrinae coniunxit; [1] nimirum, ut apostoli non solum per verbum sed etiam per ipsum opus persuaderent fidem audientibus, ut Epiphanius *lib. 2. Haeres. 51.* docet, et Ambrosius in *Comment. epist. ad Rom. cap. 1.: Testis,* ait, *doctrinae virtus est, ut quia quod praedicatur, incredibile mundo est, gestis fieret credibile.* Et Beda *lib. 3. in Luc. cap. 7.: Concessa,* inquit, *primo potestate signorum, misit praedicare regnum Dei, ut fidem verbis daret virtus ostensa.* Signis ergo et miraculis via fidei per sensus et rationem sternitur. Sic enim Sergius Paulus vir prudens, *cum vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini.* [2] Sic Centurio [3] videns quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: *Vere filius Dei erat iste.* Petrus etiam ac Paulus [4] quo suavius audientes ad fidem resurrectionis allicerent, ratione naturae ostendunt, locum illum Scripturae: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem,* de David intelligi non posse, ac proinde de Christo intelligendum. Ac Petrus ipse alio iterum loco [5] Christi resurrectionem insinuat audientibus, primum testium oculatorum certissimo testimonio, deinde evidentia miraculi editi. *Nos,* ait, *testes huius sumus.* Et mox, *In nomine eius,* inquit, *hunc, quem vos vidistis et nostis, Deus confirmavit, et dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum.* En Petrus, sensus ipsos citando testes clarissimos veritatis, Christi resurrectionem suadere conatur. Nec frustra tamen; multi enim audientium crediderunt.

2. Confirmantur deinde ratione naturae fratres. Non enim ait: *praecedentibus,* sed: *sequentibus signis;* nec: *Sermonem inferente,* sed: *confirmante, Marci ult. cap.* Ita Hieronymus *in 8. Matth. cap.* adnotat, Dominum, post sermonem illum montis, egregium miraculum edidisse, ut per hoc praeteritus apud audientes sermo firmaretur. Petrus insuper persuasurus fidelibus conclusionem illam de legalibus, de qua in Concilio erat controversia, *Viri fratres,* inquit, [6] *qui novit corda, Deus testimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum,* etc. Et protinus tacuit omnis multitudo, et audiebant Barnabam et Paulum narrantes quanta Deus fecisset signa in gentibus. En quae acciderant res externae et sensuum testimonia referuntur in controversia etiam fidei apud Catholicos dirimenda. Atque in Concilio illo legem de abstinendo a sanguine et suffocato, idolothyto et fornicatione, apostoli nullo modo

[1] *Act.* 1. v. 3. et 3. v. 15. et 15. v. 30.
[2] *Act.* 13. 12.
[3] Matth. 27. 54. Luc. 23. 47.
[4] *Act.* 1. 2. et 13.
[5] *Act.* 3. 15.
[6] *Act.* 15. 8.

tulissent, nisi rationem naturae sequerentur. Testimonia siquidem nulla suppetebant, quae ad eam legem probandam idonea viderentur. Non modo igitur ad externos, qui naturam ducem solam habent, sed etiam ad eos, qui intra Ecclesiam sunt, humanis rationibus theologo licet uti. Id vero eo loco magis, ut ante iam diximus, ubi res naturae lumine cognoscibiles, sive alienis seu nostris persuadere cupit. Hac enim via Barnabas et Paulus ingressi sunt, ut *Act. 14.* legitur. Nam cum sacerdos et populus Barnabae et Paulo sacrificare vellent, quod erat naturae rationi contrarium, naturali quoque ratione ipsi contradixerunt: *Viri,* inquiunt, *quid haec facitis? Et nos mortales sumus, similes vobis homines, annunciantes vobis converti ab his vanis ad Deum vivum, qui fecit coelum et terram et mare et omnia quae in eis sunt. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de coelo, dans pluvias et tempora fructifera,* etc. Quia ergo res naturales testimonium perhibent Deo, quemadmodum hoc loco Apostolus asserit, non est absurdum, quin etiam est maxime consentaneum, ut theologus de divinis quoque disserens, huiusmodi etiam naturalium rerum testimoniis utatur. Nam et *Act. 17.* Paulus idem probat, Deum non indigere aliquo, quod coeli et terrae sit dominus, et det ipse omnibus vitam et inspirationem et omnia. Probat item, Deum non esse longe ab unoquoque nostrum, quoniam in ipso vivimus, movemur et sumus. Ac Propheta *Psal. 138.* ostendit Deum cognoscere nos et intima nostra, qui formavit nos et posuit super nos manum suam. Quod idem naturale argumentum habes et *Psal. 93.* Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest, id quod ante ponebamus, dociles quidem, si infideles sunt, ratione allici invitarique ad fidem, sin vero fideles, confirmari: utrosque autem in his, quae naturalia sunt, persuaderi. Quod si indociles sunt et repugnantes, ut evincantur, ratio quoque naturae valet. Principes enim et seniores *videntes Petri constantiam et Joannis,* [1] *comperto quod homines essent sine litteris et idiotae, admirabantur: hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.* Caecus quoque ille apud Joannem Judaeos Christo adversos naturae ratione eludit inquiens: [2] *In hoc mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos.* Dominus item *Matth. 12.* eos qui calumniabantur, quod in sabbato curasset aegrotum, naturali et ratione et exemplo refellit; et *Matth. 22.* Sadducaeos refutat duobus principiis positis. Quorum unum erat *Exodi* testimonium illud: [3] *Ego sum Deus Abraham, Isaac et Jacob;* quo posito et adversariorum con-

[1] *Act.* 4. 13. [2] Joan. 9. 30. [3] *Exod.* 3. 6.

sensu approbato, alterum Christus e ratione naturali assumpsit, nempe non esse Deum mortuorum sed viventium. Quo syllogismo collegit, Abrahami, Isaaci et Jacobi animas vivere, quod Sadducaei repellentes, resurrectionem mortuorum ex consequenti negabant. Rationes itaque naturales contra fidei adversarios multum valent. Nec sunt arma Saulis, quae pugilem Christi magis gravent quam iuvent, ut quidam inepte per allegoriam argumentantur: sed si allegoriis agendum est, sunt potius gladius Goliath, quem cum ipsi e manibus extorseris, suo illum gladio iugulas. Sed aiunt: si credo quod traditum est, quid opus est operosa disputatione? si non credo, nullis humanis rationibus persuadebitur. Egregio vero dilemmate rem alioqui lucidissimam obscurare volunt. Non credo, adducor: credo, confirmor: repugno, confundor. Ratione non domina sed administra, syllogismo non praesidente sed subserviente. Quid multa? Nonne videmus, cum reliquorum apostolorum, tum vero maxime Pauli epistolas et adversarios concidere, et fidei domesticos instruere non Scripturarum modo testimoniis, verum etiam naturae rationibus? Id quoniam dubium non est, maneat hunc disserendi morem a Christo Domino profectum, ab apostolis repetitum, a sanctis auctoribus confirmatum, theologis non solum utiliter sed etiam necessario usurpari.

CAPUT VII. / 66

EXTREMA QUORUNDAM THEOLOGORUM VITIA IN USU PHILOSOPHIAE CASTIGANTUR.

In hoc tamen disciplinarum genere theologiae professoribus et honesto et necessario duo illa vitia maxime vitanda sunt, quae Cicero commemoravit. Unum, ne incognita pro cognitis incertaque pro certis habeamus. Qua in re etiam in theologia multa peccantur, ut illi, qui Divi Thomae Scotique opiniones vel indiscussas amplectuntur, proque his non aliter pugnant ac pro aris et focis. Quamvis autem qui nihil certo comprehendi posse existimarunt, multa illi absurde dixerint, hoc praeclare tamen, debere sapientem ea quae sibi probabilia viderentur, sequi, quae contra, improbare, atque affirmandi arrogantiam vitantem fugere temeritatem, quae a sapientia dissidet plurimum. Sed hoc vitium effugere qui volet, non satis est si ad res considerandas adhibeat et tempus et diligentiam, nisi ad ea etiam, quae ignorat, a doctissimis quibusque interroganda adhibeat et curam

et modestiam. Qui vero in Academiis Christiani orbis insignibus litteras discunt, hi et eruditissimorum virorum frequenti disputatione instructi, et iuvenum exercitatissimorum quotidiana conflictatione vexati, vitium huiusmodi vitare facilius possunt. Praeclare autem cum eo agetur, cui praeceptor contigerit et eruditus et pius; qui cum certa ab incertis separet, tum vanis quaestionibus declinatis, utiles et necessarias seligat, doceatque discipulos esse quandam doctam, ut ita dicam, ignorantiam, sapientiusque esse quaedam nescire quam scire. Alterum enim est vitium, quod quidam nimis magnum studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias. Quo in genere multos etiam e nostris peccasse video; ut eas quoque quaestiones latissime persequerentur, quibus Porphyrius abstinuit, homo impius, sed in hac re prudens tamen, ut Platonis Aristotelisque discipulum possis agnoscere; qui nec quidquam nisi opportunis et loco et tempore tractavere, nec quaestiones ullas persecuti sunt, quae iuvenum ingenia obruerent, non iuvarent. Nostri autem theologi, importunis vel locis, longa de his oratione disserunt, quae nec iuvenes portare possunt nec senes ferre. Quis enim ferre possit disputationes illas de universalibus, de nominum analogia, de primo cognito, de principio individuationis (sic enim inscribunt), de distinctione quantitatis a re quanta, de maximo et minimo, de infinito, de intensione et remissione, de proportionibus et gradibus deque aliis huiusmodi sexcentis, quae ego etiam, cum nec essem ingenio nimis tardo, nec his intelligendis parum temporis et diligentiae adhibuissem, animo vel informare non poteram? Puderet me dicere non intelligere, si ipsi intelligerent qui haec tractarunt. Quid vero illas nunc quaestiones referamus? Num Deus materiam possit facere sine forma, num plures angelos eiusdem speciei condere, num continuum in omnes suas partes dividere, num relationem a subiecto separare aliasque multo vaniores, quas scribere hic nec libet nec decet, ne qui in hunc forte locum inciderunt, ex quorundam ingenio omnes scholae auctores aestiment. Illis igitur vitiis declinatis, quod in rebus naturalibus et cognitione dignis operae curaeque ponetur, id non modo, ut inquit ille, iure laudabitur, verum id ut fiat, erit etiam summopere necessarium, si theologi perfecti pleneque sapientes esse volumus. Prudenter enim Hieronymus Pammachium admonet, ut si adamarit captivam mulierem, id est sapientiam secularem, decalvet eam, et illecebras crinium atque ornamenta verborum cum emortuis unguibus amputet. Multos enim tunc foetus captiva dabit, et de Moabitide efficietur Israelitis.

CAPUT VIII. 67

QUAE SIT HUIUS LOCI FIRMITAS IN THEOLOGICA DISCIPLINA.

Quibus rebus expositis, superest ut doceamus, an hic locus in theologia firmus, an potius infirmus sit. Ubi nihil nobis immorandum esse video, cum naturae argumentationes constet unas certas, alteras incertas esse. Ac certae quidem sunt, quas dialectici demonstrationes vocant, hoc est quae ex perspicuis exploratisque principiis aliquid certo evidenterque conficiunt. Incertae vero, quae licet probabiles sint, coniecturis tamen huc atque illuc trahuntur; nullam habent suadendi necessitatem. Firmum argumentum illud est: *Non longe est Deus ab unoquoque nostrum: in ipso enim vivimus, movemur et sumus. Act. 17.* Illud item: *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? Psalm. 93.* Atque illud etiam: *Edentes et bibentes quae apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Lucae 10.* et *1. Corinth. 9.* Probabile argumentum hoc est, quo Petrus *Act. 2.* utitur: *Non enim ebrii sunt hi, cum sit hora diei tertia.* Ita patet naturae argumentationes, quae in usum theologiae veniunt, interdum infirmas, firmas nonnunquam esse. Nam qui omnium rerum infinitam volunt esse quaestionem, et nullo loco veritatem fixam constantemque persistere, ii et in naturam ipsam et in Deum impii sunt. Sapienter siquidem Apostolus, cum rationes a natura profectas manifestas esse dixisset, tum demum ad Deum eas auctorem revocavit. *Quod notum est Dei,* inquit,[1] *manifestavit.* Num per angelos? num per prophetas? num per apostolos? Minime id quidem: *Sed invisibilia Dei,* ait, *a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Conspicuae igitur et certae sunt quandoque naturae rationes. *Vani* namque *sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, neque operibus attendentes cognoverunt quis esset artifex.*[2] *A magnitudine etiam speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri.* Evidentes itaque sunt, atque adeo firmae naturales quaedam argumentationes. Non ergo speculativae disciplinae, quae ex huiusmodi argumentationibus conflantur et efficiuntur, errores sunt inanesque fallaciae. Quod Lutherus non stulte modo verum impie etiam asseruit. Quod enim humana scientia atque sapientia omnis a Deo

[1] *Rom. 1. 19.* [2] *Sap. 13. 1. et 5.*

...

CAPUT IX. 68

QUOMODO ARGUMENTIS DANTUR SECUNDO PROPOSITA.

1. *Rationes ad primum.* Principio itaque veterum nobis auctoritates exponunt. Quid enim latius, reverentiusve invenit. Quid enim est aliud naturae scientias omnes a patribus condemnare, quam eos libros non modo impiorum errore eruditos, sed etiam alienos ab humanitate? Nam, omnium horum rationem esse perditam, consequentia certa, principia

[1] Rom. c. 1. [3] Prov. c. 1.
[2] Gen. c. 1. [4] Cap. 2.
Sap. c. 2.

et causas rerum videt, earumque progressus, et quasi antecessiones inquirit, similitudines comparat et rebus visibilibus adiungit atque annectit invisibiles. Qua mentis inquisitione investigationeque efficiuntur naturales in homine disciplinae, quarum studium qui vituperat, haud sane intelligo quidnam sit quod laudandum putet. Quia vero longum esset alia loca ex eisdem ipsis patribus adscribere, in quibus humanae doctrinae commendantur, non libet nisi unum solum ex Augustino referre, in illo etiam ipso libro *Contra Felicem Manichaeum,* cuius testimonium nobis isti vel maxime obiiciunt. Augustinus igitur, quamvis eos haereticos reprehendisset, qui auderent auctoritatem Ecclesiae rationis pollicitatione superare, naturales tamen rationes suo loco et gradu commendat inquiens: *Fidei imperator clementissimus et per conventus celeberrimos populorum atque gentium, sedesque ipsas apostolorum arce auctoritatis munivit Ecclesiam, et per pauciores pie doctos copiosissimis apparatibus etiam invictissimae rationis armavit. Verum illa rectissima disciplina est, in arcem fidei recipi infirmos, ut pro eis iam in tuto positis fortissima ratione pugnetur.* Ex quo loco quid Augustino placeat, lectores vident. Cum enim apud illum ratio cum auctoritate confertur, iacet quidem rationis species, valet auctoritas. Sed nusquam ille tamen has duas argumentandi virtutes ita seiungit, quasi possit quisquam, qui non idem simul et ratione et auctoritate nitatur, esse theologus. Indoctum quippe armat fide, doctum etiam ratione. Non igitur humanas disciplinas naturalesve earum ratiocinationes damnant doctissimi viri, sed illos, qui cum in unitate catholica non sint et Christiano tamen nomine glorientur, audent imperitos quasi ratione traducere: quia iacere se abiectissime sentiunt, si eorum cum auctoritate catholica auctoritas conferatur, ut ab Augustino ad Dioscorum scriptum est. Illos etiam damnant, qui philosophiam Evangeliis praeferunt, quibus Averroes Paulus est, Alexander Aphrodisaeus Petrus, Aristoteles Christus, Plato non divinus, sed Deus, cuiusmodi nos ipsi praesertim in Italia vidimus multos, qui Scriptura Sacra neglecta ad horum philosophorum doctrinas tamquam ad Syrenum scopulos adhaerebant, postque galeros etiam et infulas non prophetas, non apostolos, non evangelistas, sed Cicerones, Platones, Aristoteles personabant. Eos quoque sacerdotes patres nostri reprehendunt, qui plus nimio philosophorum libris indulgent. Noluerunt enim illi, quos occupationibus et gravissimis et maxime necessariis oportebat esse districtos, eos philosophiae studiis praepediri. Basilius certe ac Gregorius tredecim annis, [1]

[1] Lib. 10. *Hist.* suae cap. 8. Ruffinus.

ut Literis Sacris totos se dederent, sapientiae secularis libris omnibus valedixerunt. Testatur etiam de se in *epist. ad Galat.* Hieronymus, annis quindecim nullum sapientium Gentilium librum ne in manus quidem ascendisse. Clemens porro Alexandrinus [1] huiusmodi viris, qui in Ecclesia doctores perfecti et absoluti esse debent, philosophiae studia, causa solum relaxandi animi, in otio permittit, et quoniam ancillas, ut vocarent ad arcem, sapientia misit, [2] admonuere patres, disciplinas, quas vocant liberales, theologiae subservire oportere, non dominari. Curaturum itaque illarum studiosum, [3] ne ancillarum amatoriis delectatus, dominam, hoc est veram sapientiam negligat; quin etiam curaturum, ut si Agar Aegiptia Abrahami complexibus insolescit, [4] eiiciatur foras atque exulet, nec sinatur aut Ismael Isaaci simplicitatem irridere, aut Agar Sarae bonitatem contemnere. [5] Affligat ancillam domina et corrigat, habeat in manibus, utatur ea ut libitum fuerit. Si enim modesta, erit utilis: quae, cum ei praeter modum indulgetur, est etiam perniciosa. Fugax est enim vita nostra, et quod plus temporis studiis humanis impartimur, id divinis adimamus necesse est, quibus nos Christi religio consecravit. Qui doctrinis item liberalibus nimium vacant, ii fere errores imbibunt, qui vix elui possunt. Qua de re lege quoque cautum est in Concilio Lateranensi sub Leone X., sess. 10. Est etiam lex apud nostros sanctissima, quae in huiusmodi disciplinis solum adolescentes, neque omnes, sed ingeniosos exercet; grandioribus autem natu ingenioque tardiore studia haec interdicit. Quod si legem perrumpunt quidem, aut in philosophia et dialectica plus temporis et curae sumunt quam aequum est, non propter istorum vitium est aut philosophia speculativa aut scholastica theologia, quae illam in usum suum vindicat, contumeliose vexanda. Nam ne illa quidem nos fugiunt, quae vulgi etiam sermone teruntur: *Nequid nimis: Modus omnibus in rebus est optimus,* et quod versibus persecutus est Horatius: *Est modus in rebus, sunt certi denique fines,* ceteraque gravissime. Notum enim lectoribus carmen. Utrumque itaque vitium reprehendimus, et eorum, qui Aristotelis Platonisve libros diu noctuque versant, et eorum, ac multo etiam magis, qui cum omni rerum naturalium cognitione vacui sint, ubi primoribus, quod aiunt, labris Sacras Literas degustarint, tum se theologos absolutissimos profitentur, tum philosophiam quasi rebus theologicis tractandis ineptam negligunt. Sed ad sanctorum testimonia satis dixisse videmur.

[1] Lib. 6. *Strom.*
[2] *Prov.* 9. 3.
[3] Clemens 1. *Strom.*
[4] *Genes.* 16. et 21.
[5] Hieronymo sermo in Prophetis incultus aliquando non placuit.

2. *Responsio ad secundum.* E Sacris vero Literis *Ecclesiastici* primum testimonium obiicitur. Cuius tamen veram germanamque intelligentiam facile assequemur, si libri totius quasi scopum et mentem teneamus. Salomonis autem eo libro praecipuum institutum est declarare quisnam sit hominis ille finis, gratia cuius sit conditus, hoc est quonam loco humana felicitas sita sit. Nam cetera, quae *Ecclesiastes* ex concione disserit, huc demum pertinent et revolvuntur omnia. Ponit igitur a principio statim generale pronunciatum illud: *Vanitas vanitatum et omnia vanitas,* quo significat, nulla huius seculi bona ea esse, quae finem homini suum exhibere possint veramque illi praestare felicitatem. Hoc enim sensu res omnes vanas Sapiens vocat. Nec absurde id quidem. Vanum namque id definiri solet, [1] quod fine caret, seu ad finem, qui quaeritur, otiosum est. Iure itaque res illae vanae vocantur, ut quibus quietem homo si quaerat, non inveniat: felicitatem si expectet, frustra expectet: finem suum si persequi ac tenere cupiat, vanus fiat. Themate igitur in hunc sensum ab initio concionis posito, quo universa huius mundi bona Salomon complexus est, tum deinde sigillatim omnia persequitur, ostenditque non in sapientia, non opibus, non divitiis, non voluptate hominis beatitudinem esse locatam. Monstrat autem *primo capite,* per humanas disciplinas hominem non beari. Id quam apte et divine probet, non est huius loci exponere. Tantum sunt lectores admonendi, ut ne Aristotelis vario versentur errore, qui in contemplatione rerum supremarum summum hominis bonum collocavit. [2] Qui si loqueretur de mentibus corpore solutis, et vitae futurae felicitatem quaereret, nobis, id est Divi Thomae familiae, aliquid profecto diceret. Sed cum de immortalitate animi tum hoc tum illud, nec idem dicat semper quidque potissimum sentiat, difficile sit intelligere, de altera profecto vita, quam vel non habebat exploratam, vel penitus ignorabat, ecquid dicturus erat homo aut impius aut certe varius et anceps sensuumque praesidio destitutus, quibus ille administris in iudicio rerum omnium utebatur? De felicitate igitur praesentis vitae loquitur. Hinc enim in *Ethnicis* et *Politicis* opes, divitias, amicos, salutem ceteraque huiusmodi caduca etiam et temporaria bona, quasi felicitatis adiumenta requirit. Et in *lib. De bona fortuna* sine exterioribus bonis, quorum fortuna, ut ait, est domina, negat aliquem felicem esse. Quam ob rem de iudicio Aristotelis dubitari non potest; recte ne autem dixerit an secus, de eo fortasse dubitari potest. Verum qui *Ecclesiastis* hoc *primum caput*

[1] 2. *Phys.* Arist. [2] 10. *Eth.* lib.

intellexit, is iam sine dubio poterit Aristotelis errorem facile deprehendere. Nam cuiusmodi felicitatem habebit superna illa ac supercoelestia contemplando animus tanta mole corporis non onustus, sed obrutus? * *Cogitationes,* inquit Sapiens, [1] *mortalium timidae et incertae providentiae nostrae. Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Et difficile aestimamus qua in terra sunt; et quae in prospectu sunt, invenimus cum labore: quae autem in coelis sunt quis investigabit?* ** *Ecclesiastes* quoque *primo, Cunctae,* ait, *res difficiles: non potest eas homo explicare sermone.* Miranda sane et digna Salomone sententia, quae declarat id quod Aristoteles quoque ipse severe atque prudenter dixit, mentis nostrae aciem non aliter ad ea quae manifestissima sunt caligare, quam noctuae oculos ad fulgorem solis. Quo magis Aristotelis consilium nonnulli, ac recte illi quidem, admirantur, quod cum non ignoraret quam infirmae essent ingenii nostri vires, memoria angusta, fluxa, infidelis; acumen retusum, impeditum, debile; segnis diligentia et tarda: in eo constituerit felicitatem, quod adeo in hac vita tenue est et exiguum, adeo obscurum et imperfectum, adeo infirmum et instabile, adeo non per se idoneum ad beandum, adeo denique paucorum hominum, ut nihil propemodum habere videatur ex his, quae verae felicitatis definitio continet. Qualis enim felicitas est, quae frequentissime intercipitur et rebus abiectissimis cedit? quae non est commune bonum humani generis, sed quod paucissimi consequi ac tenere possint? ad quam si omnes homines, ut par est, ad finem suum conarentur, respublica omnis interiret? quae aucta hominis requiem non augeat sed laborem? quae hominis desiderium non satiet, sed excitet? humana quippe mens, quamdiu hic vivitur, rerum cognitione torqueri potest, satiari non

* Hier. in c. *Eccl.* 10. « Lege », inquit, « Platonem; Aristotelis revolve versutias: Zenonem et Carneadem diligentius intuere, et probabis verum esse quod dicitur: " Labor stultorum affliget eos ". Veritatem illi quidem omni studio quaesierunt: sed quia non habuerunt ducem, et praevium itineris, et humanis sensibus rati sunt se comprehendere posse sapientiam ad civitatem minime pervenerunt, de qua in psalmo dicitur: " Domine, in civitate tua imaginem ipsorum dissipabis ". Omnes enim umbras, et diversas imagines atque personas, quas sibi in variis dogmatibus induerunt, in urbe sua Dominus dissipabit ».

[1] *Sap.* 9. 14.

** *Eccl.* 7. « Alta profunditas: quis inveniet eam? Lustravi universa animo meo, ut quaererem sapientiam », etc. et post: « virum de mille », etc. et cap. 8. « Apposui cor meum ut scirem », etc. et post: « Et intellexi, quod omnium », etc. *Eccl.* 1. « Qui addit scientiam, addit et laborem »; *Eccl.* 1. « Non satiatur oculus visu, nec auris auditu impletur », et 7. « Dixi: sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me ».

potest. Maneat igitur, vitae huius felicitatem in primae philosophiae usu, hoc est in rerum immaterialium contemplatione non consistere, ut quam morbus tollere valeat, dolor intercidere, inopia interturbare. Nam si ad hanc Aristotelicam felicitatem necessarius est aliorum etiam bonorum quasi concentus, talem nobis felicem Aristoteles fingit, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit, et, ut confirmare possum, nemo certe fuit. Quid quod, ut idem Aristoteles in libro *De bona fortuna* tradit, *ubi plurimus intellectus, ibi minima fortuna, ubi autem plurima fortuna, ibi minimus intellectus? Ecclesiastes cap. 9. Vidi,* ait, *nec sapientium panem nec doctorum divitias nec artificum gratiam, sed esse tempus casumque in omnibus.* Qua igitur ratione fortunae bona ad felicitatem necessaria esse dicemus, quae casui subiecta insipienti, quam sapienti magis obveniunt? Quanto sapientius Salomon hominis finem, qualis in hac mortali vita quaeri potest, in Dei timore et amore constituit! *Deum time,* inquit, *et mandata eius serva, hoc est omnis homo.* Atque sententiae huic reliqua omnis Divina Scriptura consentit. *Beatus vir,* ait, *qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis;* et: *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius;* et: *Beati immaculati in via,* etc. et *apud Matthaeum* Dominus, *Beati,* inquit, *qui esuriunt et sitiunt iustitiam;* et: *Beati mundo corde.* Nimirum in praesenti seculo aut haec beatitudo est, aut nulla omnino est. Per hanc enim veram et perfectam felicitatem assequimur, per hanc etiam summe beato, hoc est Deo maxime appropinquamus. Quemadmodum autem quo quidque est maxime calido propinquius ac similius, eo calidius est: ita quo quis Deo est in hac vita proximior ac similior, eo beatior ac felicior erit. Paulus etiam apostolus,[1] non modo D. Thomas,[2] dixit dilectionem Dei in hac vita cognitioni scientiaequae praestare. In dilectione itaque Dei huius vitae felicitas sita est, non in cognitione. Nec si rerum terrestrium atque coelestium cognitio, quam naturales in homine disciplinae pariunt, neminem facere felicem potest, statim est a Salomone damnata. Sed studium humanae scientiae occupationem vocat pessimam, quod molestissima sit. Malum enim in Scripturis[3] interdum non pro culpa sed pro poena usurpatur. Idem quoque studium vanitatem nuncupat, quod nec homini finem suum praestat et ad veram felicitatem consequendam otiosum est. Hoc vero testimonio si adversum liberales scientias abutimur, vituperemus simul opes, di-

[1] 1. *Cor.* 13. 2.

[2] 2. 2. q. 3. art. 6. ad 1. Nam quod Caietanus ait dilectionem Dei naturalem virtutem non esse, absurdum est.

[3] Isa. 45. 7. Amos 3. 6.

vitias, regna, artes, omnia denique quae sub sole fiunt. Nam eadem de his quoque Sapiens dixit. Illud quoniam stultissimum est, fateamur omnino ex verbis *Ecclesiasticis* nihil contra disciplinas humanas confici posse.

3. *Responsio ad tertium.* Multo vero minus ex *Proverbiis* conficitur: nam verba illa plane de caeca voluptate intelliguntur, [1] quam apud Ciceronem [2] Plato escam malorum appellat, quod ea videlicet homines capiantur, ut hamo pisces. Non est philosophia meretrix illa vaga et garrula, quietis impatiens, procax, blanda, adulatrix, praeparata ad decipiendas animas, sed, si quid tale est, est illa Thamar, quae causa prolis sedit in trivio, ad quam studiosus et fidelis Judas declinavit, indeque genuit Phares et Zaram, qui in Evangeliis memorantur. Non sunt musae sirenes, ut est apud Pythagoram: castae sunt, non meretrices: veraces sunt, non fallaces. Qui sirenum cantibus delectantur, hi sunt in vitio: qui musas amant, in vitio non sunt. In *epist.* autem *ad Coloss.*, eodem Clemente auctore, [3] non reprehendit Apostolus philosophiam veram, hoc est quae de naturae rebus vere sentit, sed epicuream, quae videlicet tollit providentiam et in deorum numerum refert voluptatem, et praeter res corporeas nihil esse credit. Huiusmodi ergo aliasque similes philosophorum doctrinas condemnat Paulus, quae ab ipsis auctoribus philosophiae nomine venditantur, cum nihil re vera minus sint, sed ignorantium hominum traditiones, quemadmodum eas vocat Apostolus. [4] Vera autem et naturalis philosophia non hominum traditione sed Dei revelatione habita est, ut supra eiusdem etiam Apostoli testimonio ostendimus. Cum vero *eodem ipso cap.* scriptum sit: *Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonis,* mirum est, cur Lutherus, Philippus et alii quos, quoniam adhuc in Catholicis habentur, nolo hic nominatim cum haereticis lacerare, eloquentiam et omnem sublimem dicendi characterem non reprehenderint. Absurdum est enim, ut quibus verborum disciplinae placent, his rerum cognitio displiceat. Sed periculosa curiositas (nam hoc dicit quidam) et nimia in definiendis rebus obscuris audacia e philosophiae studio sunt nobis natae. Atque idem excusatione summae stultitiae, summae improbitatis odium deprecans adiicit, se non in totum philosophiam damnandam putare. Hoc autem calumniandi genus quale sit et cuius hominis, quis non videt? Certe

[1] Clem. 1. *Strom.*
[2] In *Cat. Maior.*
[3] 1. et. 6. lib. *Strom.*
[4] *Coloss.* 2. 8.

non aperti, non simplicis est, non ingenui, non iusti, non viri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri. Non nascuntur, mihi crede, e studio philosophiae vitia, sed ex errore et ignorantia nascuntur. Quid enim philosophiae magis contrarium esse potest, quam aut vana periculosaque sectari, aut quod non satis exploratum sit et cognitum, id sine ulla dubitatione definire? Quid vero sibi vult oratio illa, se non in totum philosophiam damnandam putare? Quam igitur partem philosophiae damnat? An, ut Lutherus, eam quae contemplatur et cernit? Explicet atque excutiat intelligentiam suam, ut videat quae sit in ea species, forma et notio philosophiae. Nos enim non more vulgi doctrinam stoicam, aut platonicam, aut pythagoricam, aut aristotelicam, philosophiam appellamus; sed, ut homines definiendi periti, si interpretari volumus, studium sapientiae, si rem ipsam quaerimus, rerum humanarum ac divinarum, terrestrium atque coelestium scientiam. Quam non dico in totum, sed ne in partem quidem damnare, vel insignis stultitiae est vel malitiae manifestae. Augustinus porro *lib. 1. De morib. Eccles. Cathol. cap. 21.* curiosam naturae inquisitionem et nimium quendam amorem terrenae sapientiae cavendum intelligit, non veram philosophiam, quae est amor sapientiae moderatus.

4. *Responsio ad quartum.* Iam vero quod ex *priore ad Corinth. epist.* opponitur, nihil illud movere potest. Nam quod ait: *Perdam sapientiam sapientium,* id perinde est ac si dixisset: sapientiam sapientium obscurabo. Quomodo? Nempe illustrando mundum maiori doctrinae lumine, ad quam doctrina philosophorum omnis nulla esse videatur; sicut etiam sol fulgore suo stellarum lucernarumque lucem dicitur perdidisse. Prudentiam autem prudentium Deus reprobavit, quia non elegit, nisi quae stulta sunt mundi, ut confunderet sapientes. In quem sensum fortes et potentes reprobasse dicitur, quia infirmos et ignobiles elegit apostolos, ut Dei virtus magis in Evangelii praedicatione clareret.[1] Quamquam Clemens 1. *lib.* et 5. *Stromatum* docet, non esse hic forte sermonem de vere sapientibus et prudentibus, sed de his qui sibi sapientes et prudentes viderentur. Sicut non vocatur Evangelium stultitia, quod stultitia sit, sed quod ita huius mundi sapientibus visa sit. Nam illud: *Scientia inflat,* facillimum intellectu est.

[1] Id sentit Hieron. *in Isa.* c. 29. Quin tradit ibi, non de quibusque propheticum esse sermonem, sed de sapientibus et magistris Judaeorum, quos in adventu Christi Dei iudicio excaecatos constat. « Peribit », ait, « sapientia a sapientibus eius, et intellectus prudentium eius abscondetur ».

Non enim magis scientiam hic damnat Apostolus quam opes, regna, pulchritudinem, vires, abstinentiam virginitatemque damnaret is qui haec omnia inflare testaretur. Clemens vero Alexandrinus 2. *Stromatum lib.* de illis hoc exponit, qui se sapientes existimant, cum tamen superbi sint, nihil re vera scientes, sed languentes circa quaestiones. [1] Quae intelligentia ex eo probabilior efficitur, quod statim Apostolus subdit: *Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire.* Non itaque vera scientia inflat, sed quae videtur esse, nec est tamen, ea inflat. At 7. *Stromatum lib.* nove exponit inflare pro eo, quod est, facere ut magnifice sentiant qui eam habuerint. Refert vero in hoc illud *Ecclesiastici 4. cap. ἡ σοφία υἱοὺς ἑαυτῆς ἀνέψωσε*, id est: *sapientia filios suos inflavit:* sic enim vertit interpres. Quod alii: *exaltavit*, Hieronymus vero: *vitam inspiravit.* Verbum autem ἀνυψόω, elevare et tollere est. At vero illi testimonio ex 1. *ad Tim. cap. 6.* Divus Hieronymus in *Comment. super epist. ad Titum. 1. cap.* respondet in haec verba: *Quaeritur quare ad id quod Apostolus ait: « Secundum fidem electo rum Dei et cognitionem veritatis » iunxerit: « Quae iuxta pietatem est », utrumnam sit aliqua veritas quae non in pietate sit posita, et nunc ad distinctionem illius inferatur cognitio veritatis quae iuxta pietatem est. Est plane veritas, quae non habet pietatem, ut si quis grammaticam artem noverit vel dialecticam, ut rationem recte loquendi habeat, et inter falsa et vera diiudicet. Geometria quoque et arithmetica et musica habent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa pietatis. Scientia pietatis est nosse legem et intelligere prophetas, Evangelio credere, apostolos non ignorare. Absque pietate vero notitia veritatis delectat ad praesens: sed aeternitatem non habet praemiorum.* Hactenus Hieronymus. Sanos ergo sermones vocat Apostolus eos, qui salutem animae praestant, pios vero, qui pios et religiosos homines faciunt. Haec humana scientia non exhibet: sed non proinde est theologo inutilis.

5. *Responsio ad quintum.* At apostoli non fuerunt humanis litteris eruditi. Fateor. Christus non docuit eos geometriam, astrologiam, physicam. Et hoc item fateor. Spiritus Sanctus docuit eos omnem veritatem, nec philosophiam, arithmeticam aut geographiam docuit. Verum est et id quidem. Christus nobis et apostolis non dialecticam artem, sed nudam scientiam, quae fide ac bonis operibus custoditur, tradiderunt. [2] Non repugno. Non igitur sunt disciplinae istae Christiano doctori utiles. Id vero est quod ego constantissime pernego.

[1] 1. *Tim.* 6.

[2] Socrates lib. 1. *Hist. eccles.* cap. 8.

Apostolis siquidem, ut ait Clemens, [1] Spiritus Sanctus omnia plene suggerebat, quae erant et ad Scripturam Sacram intelligendam et ad docendum cuiusvis generis homines necessaria. Nos autem, qui Spiritus hoc peculiare donum non habemus, si humanarum simus litterarum rudes et ignari, nec divinas percipere sane possumus, nec perfecti esse in Ecclesia doctores. Christus etiam et apostoli non docuerunt nos humanas disciplinas, ut fides nostra non esset in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Docere etiam nihil voluerunt, nisi quod esset ad salutem necessarium. Alioqui, si exemplum placet, ignoremus grammaticam, quoniam apostoli grammatici non fuere. Simus barbari, quia non fuerunt eloquentes apostoli. Nihil consulto ac cogitato meditatum et praeparatum inferamus, quod apostoli haereticis, philosophis tyrannisque evincendis repente atque ex tempore sapientissime loquebantur. Quomodo autem docti sint omnem veritatem, Augustinus *in Joannem* declaravit. Sunt autem sine dubio humanae quaedam veritates, quas tametsi apostoli non sunt edocti, nos tamen utiliter addiscimus.

6. Quod enim disciplinis humanis subiecta sit veritas, quam tractent et in qua versentur, adeo est manifestum, ut stultum sit et me probare velle et alios negare. Quo vero tempore, quo loco, quocum hominum genere disciplinis humanis theologo sit utendum, nam et hoc in argumento quaeritur, alio libro sumus fuse ac diligenter explicaturi. Itaque nunc res eas praetermittimus, quarum ratio et maior est et in aliud tempus differenda. [2]

7. *Responsio ad sextum.* Tantum ergo postremum illud argumentum restat, cui respondere debeamus. Id quod argute Clemens Alexandrinus 1. *Stromatum lib.* facit, inquiens: *Non per ablationem philosophiae perimitur veritas, sed ad eam cooperatrix et adiutrix invenitur: sicut primus et secundus gradus ei qui ascendit in coenaculum, et grammaticus ei qui est philosophaturus. Nam et visus et auditus confert ad veritatem, mens autem est quae eam apposite et naturaliter cognoscit. Perspicuitas etiam opem fert ad tradendam veritatem: et dialectica, ne prosternamur ab haeresibus. Et est quidem per se perfecta Servatoris doctrina et nullius indiga, cum sit Dei virtus et sapientia. Accedens autem philosophia non veritatem facit potentiorem, sed debilem adversus eam efficit sophisticam argumentationem, et propulsans dolosas adversus veritatem insidias, vineae est sepes et vallum. Et quae est quidem ex fide*

[1] 1. *Strom.* [2] Lib. postr.

veritas, tamquam panis necessaria est ad vivendum. Quae autem praecedit disciplina, est obsonio similis et bellariis. Desinente coena, suavis est placentula, ut ait Pindarus Thebanus. Hactenus Clemens. [1] Hactenus etiam nos de octavo loco dixerimus. Ac si quae sunt forte reliqua, ea in nono, qui statim sequitur, disserentur.

[1] Socratem etiam vid. lib. 3. *Eccles. hist.* cap. 16.

DE PHILOSOPHORUM AUCTORITATE

NATURAM DUCEM SEQUENTIUM

QUAE NONO LOCO POSITA EST

LIBER DECIMUS.

CAPUT I. 69

HUIUS LOCI PERTRACTANDI NECESSITATEM EXPONIT.

Quemadmodum argumenta theologo ducerentur a philosophia, atque ab omni omnino ratione naturae, satis explicatum arbitror loco superiore. Sequitur, ut cetera persequar, quae pertinent ad philosophorum et historiae humanae auctoritatem. Hi namque soli duo restant ex locis qui sunt in initio propositi: de quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto ac iudicio meo dixero. Quamvis enim libri nostri non modo in scholastica pugna et concertatione versentur, sed multa etiam alia contineant iis utilissima, qui interiores scrutantur et reconditas litteras; tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris scholae nomen sit invisum, mirenturque in ea illustranda tantum me operae et temporis ponere. Ego autem, quamdiu res scholastica per eos gerebatur, qui iuventutem ad scholae theologiam incitare sunt soliti, meas curas cogitationesque omnes in id conferebam, ut me quavis via et ratione a scholasticis conflictationibus liberarem. Non enim existimabam meam operam scholae theologis quoquo modo necessariam. Cum autem Academia viros illos summos amiserit, et quidam ex reliquis, qui huius rei tuendae socii esse deberent, studia haec vel tamquam arida contentiosaque dimiserint, vel certe ut laboriosa et molesta declinaverint, Lutherani vero quasi noxia quoque reprehenderint, indignum iudicavi illi me otio dare, quod multis ante

mihi magnisque desideriis optaram. Itaque in his studiis ab initio versatus aetatis, existimavi honestissime me Christianae reipublicae inservire posse, si animum in schola meum vel repugnantem continerem. Cui cum multum adolescens, discendi causa, temporis tribuissem, posteaquam theologiam publice profiteri coepi, meque ipsum discipulis tradidi, tempus fere totum consumebatur in docendo; scribendi otium non erat. Sustinebam enim magnum onus, non discipulos modo quotidianis et lectionibus et disputationibus instituendi, verum etiam de multis et verbo et scripto respondendi. Accedebant etiam non infrequentes ad populum conciones, quibus me vel necessitas adiudicabat vel voluntas. Plures autem res praesertim magnas, eodem simul tempore non modo agere sed ne cogitare quidem possumus. Quamobrem de hoc opere absolvendo, in quo tantam difficultatem inesse videbamus, ut viro indigeret non solum egregie docto, sed nullis aliis negotiis praepedito, omnem omnino spem saepius abiecimus. Sed partim discipulorum precibus efflagitati, partim amicorum convitiis evicti, tuo vero iussu potius, pater optime, cuius studiis, praesertim in re tam iusta, cum difficile est tum ne aequum quidem obsistere, subcisivis, ut aiunt, horis, opus hoc informare decrevimus, ut si quo forte casu nequeamus absolvere, certe instituisse videamur. Eo vero me minus instituti mei poenitet, quod facile sentio, ut nihil aliud agam, excitare me homines non socordes ad rei magnae investigandae cupiditatem. Nos enim si non assecuti, at id secuti profecto sumus, ut ea his libris explicaremus, quae nec satis erant nota nostris, et erant cognitione dignissima. Sed iam ad instituta pergamus. Danda enim opera est, ut etiam si ad alia aberrare aliquando coeperit, ad haec revocetur oratio.

CAPUT II. 70

UBI ARGUMENTA PROPONUNTUR QUIBUS PHILOSOPHORUM AUCTORITAS ELEVATUR.

1. *Primum argumentum.* Fuisse olim in Ecclesia nonnullos, qui philosophorum auctoritatem a schola Christiana reiecerint, Clemens Alexandrinus perhibet, gravis in primis auctor. Tradit etiam hanc illos persuasionem induisse, quod Dominus *apud Joan. cap. 9.* dixerit, omnes quotquot ante se venissent, fures fuisse et latrones: nec audisse eos oves. Fures autem vocatos aiunt, quod fuerint sophistae fallaces. Nam sophisticem quandam furandi artem ipse quoque Aristoteles dixit.

2. *Secundum argumentum.* Et Justinus, cum docuisset philosophos similes esse latronibus, et tamquam deceptores redarguisset, per insidias Crescentis philosophi interemptus est, ut Eusebius scribit *lib. 4. Ecclesiast. hist. cap. 16.* Non sunt igitur philosophi audiendi, praesertim cum nostrae semper doctrinae repugnarint. Nam, ut Ruffinus *lib. 1. Ecclesiast. hist. cap. 2.* refert, Ario favebant viri in quaestionibus callidi, et ob id simplicitati fidei adversi. Atque Epiphanius *lib. 2. Adversum haereses cap. 69.* eo nomine taxat Arianos, quod fuerint novi Aristotelici, et ab hoc philosopho veneni iaculationes sibi ipsis affricuerint, relictaque Domini mansuetudine, Aristotelem induerint. Ita nec spiritus donum in se habere digni facti sunt. Et Hieronymus *Advers. Luciferian.* Arianam dicit haeresim argumentationum rivos de Aristotelis fonte mutuari.

3. *Tertium argumentum.* Paulus denique ait, philosophos dicentes se esse sapientes, stultos factos esse traditosque in reprobum sensum. Eorum igitur auctoritas nullius apud nos momenti esse debebit. His et similibus argumentis vetustus error ille nitebatur. Quem tamen iam diu sepultum sine ullo etiam argumento Lutherus suscitare conatus est, damnareque subinde cum scholasticos ceteros, tum magis D. Thomam quasi *auctor fuerit regnantis Aristotelis, vastatoris piae doctrinae:* sic enim loquitur contra Latomum. Videlicet Domitiani exemplo philosophos non urbe solum sed orbe pellendos esse credit. Nos autem quid fides Catholica ratioque sana teneat, breviter et sine disceptatione docebimus.

CAPUT III. 71

QUI PHILOSOPHI SINT THEOLOGIS UTILES.

1. Philosophorum auctoritas eorum, qui falsa senserunt, nostram non potest adiuvare doctrinam et latentia cognita facere, ut Augustinus ad Dioscorum [1] vere et sapienter scripsit. *Quid* enim *nobis est,* ait, *propter defensionem Christianae religionis, quaerere quid senserint Anaximenes, Democritus, Epicurus, Parmenides et Melissus aliique similes huius farinae philosophi, quorum doctrina erroribus naturae rationi contrariis plena fuit?* Non itaque omnes philosophi scholae nostrae probati sunt, sed illi, de quibus apud Platonem [2] Socrates, *Sunt,* in-

[1] Epist. 56. [2] In *Phaedone.*

quit, *in mysteriis multi quidem qui gestant ferulam, pauci vero Bacchi.* Magnifica vero vox, et magno viro ac sapiente digna, qua docemur multos utique barba et pallio tenus, sed paucos revera fuisse philosophos. Paucos igitur hos, qui scilicet naturae vim et effecta, morum ac vitae normam via et ratione investigarunt, magnaque ex parte consecuti sunt, theologis esse utiles, hac nos oratione contendimus. Nec video equidem cur eiusmodi philosophos tanto Lutherani odio prosequantur, nisi quod auctores obscuros intellectuque difficiles perdiscere nec volunt nec vero possunt. Etenim optimi cuiusque philosophi commentaria praesertimque Aristotelis discipulum non modo ingeniosum sed amantem etiam laboris exigunt. Isti vero cum parum ingenio valent, tum in laboribus e vita etiam Christiana pellendis occupati et sunt et fuerunt. Quamobrem, quod in philosophorum libris difficile atque arduum esse vident, id et horrent ipsi et ab eo iuvenum animos alienant. Quid autem sibi Theophilus Alexandrinus velit, penitus non intelligo, cum in 2. *Paschali lib.* Origenem carpit, quod philosophorum argutias tractatibus suis miscuerit, atque ita ex malo exordio in fabulas et deliramenta processerit, ac theologicum dogma ludum et iocum fecerit. Quanto illud apud Porphyrium, quamquam ab impio philosopho dictum est, verius tamen et luculentius dictum est, Origenem Graecorum divitias omnes ad Christianum dogma locupletandum convertisse. Sed haec forte obscura sunt, cum lente argumentis nullis appositis explicantur. Factis primum illustranda sunt summorum virorum haec, deinde patrum nostrorum testimoniis, tum rationibus apertissimis illis quidem, sed quam paucissimis. Cum enim in huiusmodi causis, quae scholae propriae sunt, vereor equidem, ne cui ex scholasticorum disputationibus, non ex Ecclesiae sensu deprompta nostra videatur oratio, interdum argumenta ducta a ratione perstringimus, et veritatem, quam sequimur, maiorum potissimum auctoritate suademus. Intelligendum est autem, cum proposita sint genera decem, e quibus argumenta ratiocinationesque manarent, splendidissimum videri, quod in veterum traditione exemplisque consistit. Atque si bono loco res essent, quae more aguntur et institutis Ecclesiae, de his nihil erat argumentandum: illa enim ipsa certissima argumenta sunt. Lutheranorum vero oratio tota mox erat eiicienda. Est enim inimica ecclesiasticae regulae, sine qua nihil rectum esse potest, nihil constans, nihil verum. Sed haec alias; nunc quod instat agamus. Porro olim Ecclesiae doctores summi fuere, qui iidem fuere philosophi, Didymus, Justinus, Origenes, Gregorius Nazianzenus, Basilius, Gregorius Nyssenus, Damascenus, Augustinus. Tales enim,

cum habebantur, ecclesiasticae scholae praefici solere, Eusebius *lib. 5. Eccl. hist. cap. 10.* scribit his verbis: *Consuetudo antiquitus tradita servabatur, ut Divinarum Scripturarum doctores in schola ecclesiastica habeantur viri dumtaxat scientia et eruditione probatissimi. Huius officii auctor et dux tunc satis illustris habebatur Panthaenus, qui in philosophis stoicis prius nobiliter floruisset.* Tradit quoque Origenes apud Eusebium, *lib. 6. cap. 15.* non solum a Panthaeno, sed ab Heracla aliisque plerisque doctoribus apostolicis philosophorum libros legi solitos. Quod si sanctorum loca referre voluerimus, quibus illi philosophorum testimoniis utuntur, non eorum modo, qui de moribus, sed eorum etiam, qui de natura scripserunt, verendum nobis est, ne in causa parum dubia testibus utamur minime necessariis. Legant isti omnia eorum commentaria, quibus de opere sex dierum disputatio instituta est; atque in his vel solis videre poterunt, et quanta fuerit maiorum nostrorum in perlegendis philosophis diligentia, et quantus sit philosophorum explicandis Sacris Literis usus. Vide autem etiam Hieronymum *in 17. cap. Jerem.* et *lib. 2. Adversus Jovinian.* Ubi etiam cum haeretico disserens, variis philosophorum testimoniis utitur: multisque philosophorum commentariis, rerum naturalium exemplis editis, plane docet, quantum horum auctoritas theologo ad argumentandum conferat. Sed de hac re paulo post. Nunc id, quod erat institutum, persequamur. Sane, ut reliquos praeteream, quos stare a nobis adversarii nostri non dubitant, Epiphanius certe ipse, quem nobis obiiciunt, philosophorum auctoritatem haud semel usurpat. Docturus enim *Haeresi 51.* quanam ratione essent haeretici fugandi, *Aiunt,* inquit, *hi, qui hac in consuetudine habuerunt, odore dictamni, styracis, libanotidis, abrotoni, bituminis, thymiamatis, lapidis gagatae aut cornu cervi fugari reptilia et venenum iaculantia.* Item *Haeresi 78.* cum multis argumentis suasisset Beatam Virginem post partum virginitatem conservasse, subdit: *Si vero etiam ab alia quadam speculatione ipsas res accipere convenit, attingemus quoque rationum naturae cognationes. Aiunt leaenam non parere praeterquam semel et unum.* [1] Cumque subiecisset causam, quam eius rei philosophi naturales redderent, collegit Beatam Virginem, quae leonem peperit de tribu Juda, non nisi semel atque unicum peperisse. Ea Epiphanius et Christianos instruens et cum haereticis de fide certans, philosophorum testimonia refert. Quin etiam Paulus non solum cum ethnicis persuadet, sed etiam cum fideles instituit, poetarum et philosophorum testimonia referre solet exque iis argu-

[1] Vid. Arist. 6. *Animal.* et Gell. lib. 13. cap. 7. et Herodot. lib. 3.

menta sumere. Nam ad Athenienses loquens ex Arati astronomi *Phaenomenis* usurpat illud: *Ipsius enim et genus sumus:* ad Corinthios vero ex Euripidis poetae tragoediis illud: *Corrumpunt bonos mores colloquia prava:* ad Titum autem ex oraculis Epimenidis philosophi illud:[1] *Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri.* Ac subiicit hic protinus: *Testimonium hoc verum est.* Si igitur quae dicit Apostolus, ea philosophorum testimoniis confirmat, Pauli etiam, non modo aliorum sanctorum exemplo facere nos idem et possumus et debemus.

2. Alter erat locus, a patrum testimoniis ostendere theologis philosophos esse utiles, ubi nihil laboris esse video, cum testentur hoc plerique quidem non obscure, sed apertissime, Augustinus *lib. De doct. christ. 2. cap. 40.,* Socrates *lib. 3. Hist. eccles. cap. 16.* Num locupletiores quaeris auctores? Citarem alios, nisi alio nostra festinaret oratio. Certe Hieronymus in epistola ad oratorem Magnum non testatur hoc modo, sed magnis etiam argumentis confirmat. Tertium est propositum, rationibus illud ipsum demonstrare. Id quod faciam plane, et faciam brevius, quam res tanta fieri possit.

3. Multa a philosophis prudenter fuisse et graviter disputata, multa etiam breviter et commode dicta, multa denique ingeniose et luculenter exposita, qui negaverint, ii non sunt verbis et ratione sed vinculis et carcere fatigandi. Atque si etiam hoc naturae ratio praescribit, ut quae viri graves, ingeniosi, eruditi acute diligenterque tradiderunt, ea iuvenes memoriae mandent, fierique studeant illorum et scientia et prudentia docti; necesse est philosophorum doctrinam non iuvenibus solum sed iis etiam omnibus esse utilem, quibus ullum aliquando commercium cum humana sapientia et prudentia futurum est. Quod si ita est, idque nos superiore loco satis ostendimus, theologos ad res multas huiusmodi commercium habituros; nimirum quoad poterunt et licebit, ab eorum latere non discedent qui recte de moribus et natura sentiunt. Idque ipsum si ita est, philosophorum certe libris theologi dare operam debent: non enim alios hodie reperient, qui de rebus huiusmodi aptius et sapientius philosophentur. Verum autem primum, verum igitur et extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, omnia esse Sacris Literis prodita, quae ad rationem hominis instituendam videntur esse opportuna et necessaria. Quorum error, quoniam abunde ex iis, quae supra diximus,[2] exploditur, non est hic pluribus refellendus. Quid enim

[1] Hoc Hieronym. et ad Titum 1. et ad Ephes. 5. Menandro tribuit; Clemens vero Alex. Euripidi.

[2] Lib. 8. et 9.

stultius esse potest, quam aut in Scriptura Sacra liberales omnes disciplinas traditas credere, aut huiusmodi disciplinis existimare hominis rationem non bene et utiliter institui? Quod si philosophia theologo utilis et bona est, eam autem nisi philosophorum libris adiutus consequi non potest, non utique sunt ei philosophi negligendi. Cum autem herbarum, lapidum, animantium, arborum, elementorum aliarumque rerum terrestrium coelestiumque cognitio Sacris Literis intelligendis sit magnopere necessaria, quemadmodum Augustinus 2. *De doct. christ. lib.* docet, nosque etiam sumus idem in 13. huius operis libro fusius demonstraturi; insanus profecto erit, qui in harum rerum cognitione paranda eos auctores neglexerit, qui et summo ingenio et magna pervestigatione et multi temporis experimentis in his cognoscendis elaborarunt. Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin philosophi plurimum theologis prosint, illud, de quo dubitari a doctis etiam potest, iam statuendum est, argumenta e philosophorum auctoritate petita, certa ne, an potius incerta sint.

CAPUT IV. 72

QUAM HABEAT IN RE THEOLOGICA CERTITUDINEM PHILOSOPHORUM AUCTORITAS.

1. Philosophorum omnium una eademque consensio certam fidem facit philosophici dogmatis. Quod enim in aliis artibus valet, ut auctores probati tantum apud eos, qui eam artem sequuntur, auctoritatis habeant, ut inde non nisi temere discedi soleat, id in philosophia ac multo etiam magis valere debet; ne in rerum naturalium cognitione vario discipuli versentur errore, nec habeant unquam quo sequantur. *Bene,* inquit Aristoteles *lib. 2. De coelo, sese habet quemque sibi persuadere, veteres et maiorum maxime nostrorum sententias veras esse.* Atque si in omni disciplina et arte oportet addiscentem credere, ut et Aristotiles idem prudenter admonuit, [1] et Theodoretus magna exemplorum vi ostendit et patefecit, in philosophia certe perdiscenda scientiae huius professoribus, in eandem praesertim sententiam concurrentibus, fidem habeamus oportet. Quanta vero arrogantia erit, quanta temeritas, non cum Platone dicam, Aristotele, Hippocrate,

[1] 1. lib. *De cur. Greg. asse.*

Galeno, Theophrasto, Themistio, Alexandro, Dioscoride ceterisque huius chori philosophis unum idem concinentibus dissentire, quorum scripta et magna cura studioque elaborata, et posterorum non examinatione modo expensa, verum etiam consensione probata sunt: sed contra sui temporis homines doctos dicere et singularia placita communibus anteponere? Nempe id est, ut ille inquit, bellare cum diis, id est naturae repugnare: maior enim pars eo deferri solet, quo a natura ipsa deducitur. Ex quo intelligitur non esse alienum theologicis institutis ad ea coniectanda, quae in natura dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, et, si morum quaestio est, usu peritos: et quid his de unoquolibet quaestionis genere placeat, exquirere. Quod si pictores et ii qui signa fabricantur, et veri etiam poetae, suum quisque opus a vulgo etiam considerari vult, ut si quid reprehensum sit a pluribus, corrigatur, quanto magis theologo prudenti non vulgi sed sapientum philosophorum iudicio, permultae de rebus naturae sententiae mutandae et corrigendae sunt, licet illi verae esse videantur? At enim in rebus, quae ad mores pertinent, non doctissimorum philosophorum modo, sed virorum quoque optimorum, nulla etiam causa reddita, valebit auctoritas. Nam, quod Aristoteles docte, ut omnia fere, tradidit, quemadmodum de saporibus palatum sanum recte iudicat, infectum non item: sic vir bonus et iustus bonum a malo rectumque a pravo egregie discernit, contra autem omnis affectus animi perturbati tollit iudicium veri idque adulterat. Adeo illud verum est, qualis unusquisque erit, tale etiam iudicium proferet. Atque ipse idem Aristoteles [1] plane testatur, non minus eorum, qui sunt experti, et seniorum prudentiumque sententiis, quam ipsis demonstrationibus adhibere animum oportere. Tamquam oculum enim, ait, per experientiam, habentes principia ipsa rerum agendarum cernunt, et ab iis perinde atque a natura acti recte discernunt. Quamobrem sancte ac prudenter Innocentius, [2] in morum iudiciis sanctorum exempla non sequi voluit. Gravissime quoque Plato in *Timaeo, Fieri* inquit, *non potest, ut deorum filiis fides non habeatur, etiamsi absque probabilibus et necessariis dicant demonstrationibus.* Et *Ecclesiasticus,* [3] *Cor,* ait, *boni consilii statue tecum. Anima* enim *viri sancti enunciat aliquando vera, melius quam septem circumspectores in excelso ad speculandum.* Quae causa mihi semper fuit, pater sanctissime atque optime, ut in rebus huiusmodi gravissimum iudicium tuum non minus exspectarem, quam alterius cuiusque eruditissimi philosophi atque theologi. Intelligebam

[1] 6. *Eth.* c. 11. [2] D. 20. cap. « De quibus ». [3] Cap. 37. 17.

enim, virtutes illas omnes, quas expertus fueram in te, nullo etiam dialectico syllogismo interveniente, id quod rectum esset, secuturas declinaturasque contrarium. Mihi autem haec oratio suscepta non de te est, sed de proborum genere toto. Neque illam de scientiae dogmatis sed de prudentiae iudiciis potissimum intellectam velim. Iudicia quippe prudentiae, mutatis moribus, permutantur; scientiae vero decreta non item. Ab his autem longe dissentio, qui decernendis conscientiae casibus (sic enim vocant), relictis doctissimis philosophis ac theologis, spirituales nescio quos homines consulunt, qui *visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini.* [1] Multa quoque perfectione exercitationeque virtutum opus est, quemadmodum ait *in 4. cap. Joannis* Origenes, ut bona et mala, vera et falsa diiudicare possimus. Rari autem illi sunt qui, quod Apostolus ait, exercitatos habeant sensus ad discretionem boni et mali. Sed haec hactenus. Nunc eo redeamus, unde huc digressi sumus. Constitutum est igitur philosophorum iudicium, eorum scilicet qui magna doctrina excellentique ingenio valuerunt, in magno pretio esse nobis habendum, si nolumus haberi temerarii.

2. Omnino si quidquam est probabile, nihil est profecto magis, quam naturae principem naturalis disciplinae doctores aliquos mortalium generi providisse. Quis enim adeo esset insipiens, ut Academiam unamquamlibet sine praeceptoribus institueret? Certe, quoniam notus in Judaea Deus, quasi divinae sententiae gymnasium erexit, rabbinos ibi etiam procuravit. Et quoniam apud Christianos evangelicae doctrinae Academias esse voluit, apostolos quoque, prophetas, evangelistas, doctores dedit, qui eam in Christi republica doctrinam profiterentur. Quapropter, cum universis gentibus edocendis naturae leges ac disciplinas ediderit, non fit verosimile, nullos huiusmodi legum ac disciplinarum magistros instituisse. Atque etiam, si ab alia similitudine argumentari convenit, Clemens Alexandrinus [2] philosophiam ait Graecis a Deo veluti proprium testamentum esse datam. Quemadmodum ergo nec Judaeorum nec Christianorum testamenta, ita ne Graecorum testamentum quidem absque interprete dereliquit. Quocirca divinae hic quoque procurationis erat, ut non omnes simul philosophi aut in Dei cognitione, aut in morum et vitae regula, aut etiam in rerum naturalium intelligentia, quae quidem esset ad illa duo priora necessaria, hallucinarentur. Quae res effecit, ut, iuxta Pauli sententiam, Graeci fuerint inexcusabiles. Qui tamen excusari possent, si

[1] Jer. 25. 16. [2] 6. *Strom.*

eorum praeceptores non ad veritatem bonitatis instructi satis informatique essent, auctore naturae optimo duce atque magistro. Id vero Scripturae etiam Divinae testantur. De Deo enim in *Psalmo* scriptum est: [1] *Qui docet hominem scientiam;* et rursum in *libro Job:* [2] *Qui docet nos super iumenta terrae, super volucres coeli erudit nos.* Nimirum sicut quibusdam animantibus, qui tamquam principes et duces reliquorum a natura dati sunt, concessi sunt quidam instinctus, quibus ad gregis quisque sui ducatum rectum utilemque ferantur, ab obliquo retrahantur et noxio; ita in hominum eorum mentibus, qui natura duces sunt ceterorum, inditas esse notiones credendum est, quibus in illa, quae ad imperitorum et rudium populorum doctrinam spectant, inducantur. Nec enim melior est belluarum conditio quam nostra. Atque Boetius magno vir ingenio in primisque doctus, communes sapientum conceptiones (sic enim appellat) non minoris facit quam si communes essent omnium hominum. Nosque ipsi, 6. ac 7. loco, ad eandem quoque rationem ostendimus, communia doctorum ecclesiasticorum praeiudicia non aliter esse accipienda, ac si omnium fidelium essent communes conspirantesque sententiae. Quamobrem id quidem non est dubium, quin verum et exploratum illud sit, de quo omnium philosophorum ratio consentit. Quomodo enim homines et ambitiosi honoris et gloriae, et caeci fere aviditate carpendi, et plurimis seculis maximisque locorum intervallis seiuncti, in unam sententiam convenirent, nisi in hanc quasi conspirationem naturae impulsu quodam agerentur? Ex quo rursum intelligi perspicique licet, id quod paulo ante dictum est, philosophos ab uno aliquo mortalium magistro excepisse ea, quae populis ac gentibus universis communi consensione conscripserint. Verissima ergo sunt communia philosophorum placita, nec ab illis licet, si omnes ad unum idem sentiant, dissentire. At Hieronymus *lib. 1. Adversus Pelagianos,* cum adversarius eam philosophorum communem sententiam obiecisset, qui unam habeat, eum omnes habere virtutes: respondet eam quidem philosophorum fuisse sententiam, sed non apostolorum, neque esse illi curae, quid Aristoteles, sed quid Paulus doceat. Sane quis sit Hieronymi in dialogo mos, quae in argumentis eludendis figura, ne longum faciam, hoc loco praeteream. Huic enim argumento facile respondetur, Hieronymum sententiam hanc eandem et veram consensisse, et philosophorum auctoritate probasse: ut *in Is. cap. 16. Philosophorum,* ait, *sententia est et apostoli Jacobi, haerere sibi virtutes, ut cui una defuerit,*

[1] *Psal.* 93. 10. [2] *Job* 35. 11.

huic omnes desint. Et *in 56. cap.* eiusdem prophetae, *Virtutes,* inquit, *invicem se sequuntur, ita ut qui unam habuerit, omnes habeat, et qui una caruerit, cunctis careat.* In dialogo igitur illo non vult Hieronymus se in dogmate fidei auctoritate philosophorum urgeri, quam tamen ipse idem aliis locis usurpat.

CAPUT V. 73

QUIBUS FINIBUS ARISTOTELIS AUCTORITAS CIRCUMSCRIBENDA?

1. Cum vero de unius aut alterius philosophi secta disseritur, longe diversa quaestio est. Atque quo quisque doctior et gravior est, eo est illius quidem et probabilior auctoritas et fide dignius testimonium. Sed nulli theologus ita sese adiudicare debet, ut ab eo ne latum quidem unguem putet discedendum. Non enim aequum est, ut apud Christi discipulos tantum ethnici unius auctoritas possit, ut etiam sine ratione vincat. Refert certe in quacumque arte plurimum, unum in illa excellentem auctorem legere, cui potissimum te addicas. Nullus tamen, et quamlibet eruditus, sentiendi tibi ac dissentiendi auctor futurus est. Nemo enim fuit omnium, qui non, ut homo, interdum hallucinaretur. Enimvero quis primas inter philosophos habeat, quisve proinde ille sit, cui praecipuam dare operam operae pretium sit, variae sunt doctissimorum hominum discrepantesque sententiae. Nam, ut alios praeteream, in huiusmodi causa aliud D. Augustino videri solet, cui cave quemquam anteponas; nec enim doctior vir Augustino quisquam nec clarior; aliud autem videtur D. Thomae maximo gravissimoque theologo atque philosopho. D. Augustino Plato summus est, D. Thomae summus est Aristoteles: sic fere res habent, ut id doctrinae genus quisque maxime probet, cui a teneris annis maxime assuetus est. Exoritur Augustini ratio ex altera parte, nullos esse omnium christianae magis doctrinae concordes quam Platonicos. Plato siquidem fuit ex Hebraeis philosophus, ut Clemens Alexandrinus [1] auctor est. Imo vero, inquit Thomas, Peripateticorum doctrina christiano dogmati consentit plurimum. Clemens enim Alexandrinus *lib. 5. Strom.* etiam refert, Aristobulum multis libris probasse philosophiam peripateticam ex lege Mosaica et aliis dependisse prophetis. Ac D. Thomae sententia quidem et omnium pene gentium

[1] 1. *Strom.*

et multorum seculorum usu probata est. Platonem enim iam inde a multis annis vix in angulis homines otiosi legunt: Aristotelis vero magno consensu orbis Academiae resonant. In Aristotelem quoque illud elogium unicum universae consentiunt gentes, per antonomasiam philosophum, hoc est philosophorum primarium fuisse. Iure ergo illum amplectimur, cuius de laude omnium sit fama consentiens. Divo etiam Thomae ita sunt theologi scholastici assensi, ut in schola theologiae Plato ne locum habeat quidem, ita eam Aristoteles occupavit. Illud constat, neminem in rebus naturalibus plene eruditum esse posse, si solum Platonem legat. Solus autem Aristoteles abunde sat est, ut sit homo in philosophiae tribus omnino partibus eruditus. Sane, ne quis causetur, misero seculo Aristotelis theologis, Platonem autem meliore Ecclesiae statu placuisse, sciat is, quicumque est tandem, scholam aristotelicam Alexandriae tum etiam vigere solitam, cum ibi doctores apostolici vigerent plurimum. [1] Sed enim, ut mihi quidem videtur, nec Augustini nec Thomae contemnenda est sententia. Nam et iis concedendum est, qui Aristotelem amant, et iis forsitan, qui Platonis amici sunt. Quorum iudicium in eo quod de animi immortalitate, de Dei providentia, de rerum creatione, de finibus bonorum et malorum, deque alterius vitae vel praemio vel poenis, Platonem apertius constantiusque locutum asserant, difficile factu est non probare. Probanda vero magis est D. Thomae opinio, sed ita tamen ut adhibeatur moderatio quaedam, sine qua probari illa non potest. Placet enim quoque nobis Aristoteles, et recte placet, modo ne repugnantem etiam illum ad Christi velimus semper dogma convertere. Id quod interpretes facere solent, qui vim contextui saepe afferunt, atque Aristotelem cogunt, ut velit nolit pro fide catholica pronunciet. Periclitemur autem, si placet, et in iis quidem exemplis, in quibus errasse Aristotelem vulgus theologorum fortasse non putat. Nec enim hoc loco de aeternitate mundi mentiumque praefinito numero disserendum est: sed ne de animi immortalitate quidem. Nam illa priora obvia sunt omnibus, haec autem quaestio in his commentariis, quos de anima scripsit, accuratissime est a Caietano disputata. Verum haec consideremus, quae difficiliora sunt, et quae Aristoteles vafre verbisque de industria ad imponendum compositis, obscure videtur enunciasse, ut si a doctis fortasse viris quandoque et vere reprehenderetur, haberet quo posset elabi atque ab amicis excusari. Nec ego hic tamen adversus Aristotelem accusationem instituo, virum doctissimum deque

[1] Euseb. lib. 7. *Eccl. hist.* cap. 32.

humanis litteris omnibus bene meritum. Sed cum plerique ab illo nunc non aliter atque ab oraculo pendere videantur, secureque omnia illius opera legere, minuenda est haec opinio, ne ab huius philosophi placitis dissentire, piaculi loco sit. Audivimus enim Italos esse quosdam, qui suis et Aristoteli et Averroi tantum temporis dant quantum Sacris Litteris ii, qui maxime sacra doctrina delectantur; tantum vero fidei quantum apostolis et evangelistis ii, qui maxime sunt in Christi doctrinam religiosi. Ex quo nata sunt in Italia pestifera illa dogmata de mortalitate animi et divina circa res humanas improvidentia, si verum est quod dicitur. Nihil enim praeter auditum habeo: cum homines Aristotelis inflati opinionibus turpiter sibi blandiantur, et inde in maximo versantur errore. Sed haec hactenus. Nunc ad propositum revertamur.

2. Primus igitur locus ubi contra Scripturarum fidem errasse Aristotelem existimo, habetur *De somno et vigilia,* quo loco negat Deum immittere somnia, redditque eius rei causam, quod si Deus eorum esset auctor, sapientibus vel maxime et his quidem vigilantibus ea immitterentur.

3. Alterum exemplum est in *Tractatu de bona fortuna,* ubi res fortuitas divinae gubernationi ac directioni subtrahit, duobus argumentis persuasus: uno quod res secundae pravis obveniant, quorum Deum habere curam non sit vero simile: altero, quod Deus potius dirigeret in effecta fortunae homines sapientes, cum contra fere videamus imprudentissimos quosque esse fortunatissimos.

4. Tertius locus est *lib. 1. De coelo,* ubi quidquid genitum esset, id corruptibile asseruit: nec incorruptibile quidquam, quod non esset ingenitum. Posuerat vero ante omnia varias harum vocum significationes, ne res verbi ignorantia clauderetur. Ratus itaque se adversus Platonem bonam habere causam, certamque proinde sibi victoriam pollicitus, contra morem suum non obscure sed quam fieri potuit aperte docuit, quidquid incorruptibile esset, id ingenitum esse ac perpetuum oportere, hoc est nullo unquam modo incepisse. Sic enim vocem illam interpretatur. Qua ex re fieret, ut anima rationalis aut corruptioni esset obnoxia, aut esset certe ingenita ac sempiterna.

5. Quartus locus est *lib. 5.* rursumque *12. Metaphys.,* quibus locis definit, Deum animal esse perpetuum et optimum. Vocat autem Deum communi nomine substantiam quamcumque coelestem et divinam. Nam post haec incipit inquirere, an in illa substantia sempiterna una an plures sint. Atque eodem *lib. 12.* consentit bene, antiquos res illas praestantissimas deos appellasse. Ludit autem per amphiboliam: nunc

enim mentem ipsam Deum vocat, nunc coelum, cuius anima mens est, id quod *libro* etiam 2. *De coelo* videre licet. [1] Sed ne quis sit admiratus, quod coelestes substantias animalia hic Aristoteles nuncupet; nam veterum more substantiam animatam sive anima sensitiva seu intellectiva vocat animal: itaque arbitratur Deum illum unum principem ceterorum, extremo coelo affixum, per se movere ipsum, quomodo ceterae mentes suos orbes movent, suntque Aristotelis ipsorum orbium animae: ut et D. Thomas 2. *Cont. gent. c. 70.* admittit. Nec Aristoteles aut *8. Physi.* aut *12. Metaph.* hominis intelligentiam ad aliud principium revocat, quam ad illam primam mentem, quae vi sempiterna primum mobile ciet.

6. Quintus locus est eodem quoque libro, ubi substantiis intellectualibus coelorum motricibus virtutem tribuit infinitam, quod infinito tempore moveant.

7. Sextus locus est eodem etiam libro, ubi, ut mihi quidem videtur, Dei providentiam praemiaque et supplicia, quae probos et improbos in futura vita manent, fabulas esse significavit, gratia vulgi continendi in officio confictas. *Reliqua,* ait, *fabulose iam sunt allata ad persuasionem vulgi atque ad usum legum vitaeque humanae utilitatem.* Ecquae enim, rogo, illa sunt veteribus tradita, in quibus haec ambo conveniant, ut sint et ad usum legum et ad vitae humanae utilitatem tradita, nisi ea, quae nos explicare voluimus, Aristoteles noluit, ne proborum hominum, eorum vel maxime, qui reipublicae curam gererent, invidiam sibi odiumque conflaret? Nam, quod Aristoteles Deo rerum humanarum providentiam adimat, maxima auctoritate theologi affirmant, Clemens Alexandrinus *lib. 5. Strom.* et Epiphanius *3. lib. Adversum haereses, cap. ult.* [2] Quos autem locupletiores auctores quaerimus, quam sanctos eruditos in Graecorumque doctrinis apprime versatos? Anne ipsius etiam Aristotelis de se testimonium exspectamus? Nimirum *12. Metaphysices libro* verbis artificiose excogitatis, ne in hoc etiam a more suo discederet, absurdum esse docuit, Deum de quibusdam intelligere, quod praestet videre aliqua, quam non videre. Ubi non dicit absurdum esse Deum quaedam intelligere, sed de quibusdam intelligere, aut meditari, ut vetus interpres reddidit: ut non tam simplex rerum vilium intelligentia, quam providentia earum et cura significaretur. Sentit itaque Deum magna curare, parva negligere. Atque in libello *De mundo,* si modo eius est hoc opus, Deum facit similem magno Persarum regi Xerxi vel Cambysi vel Dario, qui

[1] Tex. con. 13. [2] Caiet. 2. 2. q. 36. art. 2.

ipse per se maxima et pulcherrima regni obeat munia, minora et sordida mandet aliis. Ac *19. Ethicorum libro, Quod si dii,* inquit, *curam habent aliquam humanarum rerum, quemadmodum existimatur et creditur, rationabile est, eos amantibus mentem honorantibusque favere, tamquam rerum sibi carissimarum curatoribus ac bene agentibus.* Nota, *ut existimatur et creditur,* et cetera. Iam Diogenes Laertius aperte tradit Aristotelem Dei providentiam ad coelestia usque perstringere. Iam quod libertatem Deo in naturae rebus Aristoteles neget, viri docti et graves ita magnis argumentis suadent, ut supervacaneum sit eas hic a me rationes repeti, quas in promptu est ex illorum libris cognoscere. Certe ubi de mundi aeternitate velis equisque, ut aiunt, cum Platone certat, si naturae auctorem liberum faciat, ridiculus esse videatur. Quid de indignatione ob prospera impiorum eventa, quam ad bonos mores pertinere *2. Rhetoricorum libro* affirmat? Quid quod *7. Politicorum libro* praescribit, nihil mutilum et imminutum orbatumque natura educendum? Scilicet, ne nimia filiorum multitudine res sua illa publica formam speciemque congruentem amitteret; propter quam etiam causam praevertendos foetus existimat, abortumque ante animationem faciendum. Nam postquam vitam acceperint, nefas putat attingere. Quid de animarum infinita multitudine? Quam admittat necesse est, ne in Pythagorae μετεμψύχωσιν incidat. Illa vero admissa, cum infinita corpora esse non posse existimet demonstratum, resurrectionis articulum non admittet. Quid quod duo principia Aristoteles posuit, Deum et materiam? Nec enim rerum creationem ex nihilo agnovit. Cuius quidem rei testes non mediocres, sed haud scio an gravissimos, Clementem Alexandrinum Epiphaniumque noli, lector, contemnere. Atque haec quidem Aristotelis sensa fuisse, verecundius assero propter D. Thomam, qui huius philosophi solet fere esse patronus: sed doctores doctissimi probant illum ita sensisse, quos ego in hac parte secutus sum. Si quis vero pro Aristotelis sensu apologiam adornet, cum hoc ego non magnopere contenderim. Tantum a lectore postulo, ut mihi concedat, si potest, Aristotelem in his locis errasse: sin hoc non licet per D. Thomam, at illud certe dabit, vel caute eum ut varium et lubricum esse legendum, vel certe esse in nonnullis placitis reprobandum. Mihi utrumvis satis est, et tum hoc tum illud probabilius videtur, nec praeterea quidquam probabile Quantum ergo philosophi vel simul omnes vel separatim singuli ad faciendam fidem habeant virium, satis, ut arbitror, diligenter explicatum est.

CAPUT VI. 74

UBI SATISFIT ARGUMENTIS CAPITE SECUNDO POSITIS.

1. *Responsio ad primum.* Nullius vero negotii erit, obiectiones contra a principio positas repellere. Primum enim facile intelligitur, non eos, qui missi sunt, sed illos, qui venerunt, vel pseudoprophetas vel pseudophilosophos a Domino reprobari. *Non mittebam,* inquit, [1] *et ipsi currebant.* Veros autem philosophos divinitus fuisse procuratos, satis supra, ni fallor, argumentati sumus. Deinde Graeciae philosophos alia ratione fures esse dictos contendit Clemens, quod ultra quam a Moyse et prophetis sapientiam subripuerint, gloriolae aucupandae gratia quasi suam iactare sunt soliti. Pythagoras quidem discipulus fuit Judaei cuiusdam Nazareti, ut Alexander in *libro De Symbolis Pythagoricis* scribit. Quin Divus Ambrosius Pythagoram genere fuisse Hebraeum non obscure tradidit. Certe fuisse circumcisum Clemens Alexandrinus auctor est. [2]

2. Clearchus autem Peripateticus in *1. lib. De somno* dicit se nosse Judaeum quendam, gravissimum non solum eloquio sed etiam animo, cum quo versatus est Aristoteles. Nam Platonem non solum a Pythagora, sed a nostris etiam doctrinam accepisse et Augustinus et Clemens testati sunt, et Ambrosius multis argumentis suadet. Id quod Plato ipse in *Timaeo* ingenue fatetur. Cum itaque ea quae a philosophis recte et sapienter dicta sunt, nostris nos disputationibus inseruerimus, repetemus nostra tunc, non aliena mutuabimur. Ac de primo quidem argumento hactenus. Nam cetera sunt huiusmodi, ut negotium lectori facturi simus, si ea modo refutemus.

CAPUT VII. 75

DE IURIS CIVILIS IN THEOLOGICIS CONTROVERSIIS AUCTORITATE: QUIBUS IMPETATUR ARGUMENTIS.

1. Quoniam vero pertinet quidem ad hunc locum iuris civilis auctoritas, et ita pertinet ut non recondita quadam ratione cernatur,

[1] Jer. 23. 21.

[2] Vide Josephum 1. *Cont. Appi. Ale.* libro.

sed sit in promptu; necesse est ut de illa quoque pauca dicantur. Est enim sine dubio iuris legumque peritia recta morum et vitae disciplina: philosophia autem vitae lex est ac ratio. Quo fit, ut legum civilium periti philosophi censendi sint, scilicet qui veram, ut ille ait, philosophiam profitentur. Ius vero civile nulla in parte theologis prodesse posse ex eo primum suadetur, quod huiusmodi iura discere, presbyteris atque adeo monachis est interdictum. Repugnat ergo theologiae illa facultas, a qua ut clerici abhorreant, lege canonica praescribitur. Cumque theologia rursum de rebus divinis sit, ius vero civile in rerum humanarum earumque temporalium administratione versetur, vix intelligi potest, quem usum theologo de rebus aeternis disserenti scientia, quae res temporarias administrat, praestare queat. Ac Cyprianus fatetur quidem [1] Pontifices legibus imperatorum uti, sed pro cursu rerum tantummodo temporalium. Non igitur viri ecclesiastici, cum res theologicas, hoc est divinas sempiternasque, tractare volunt, leges imperiales usurpare debent. Imperatorum quoque edicta, quae ius civile continent, Dei quandoque legibus adversantur. [2]

2. Non ergo theologus ex illis argumentum aliquod idoneum accipiet ad conclusiones theologiae comprobandas.

CAPUT VIII. 76

IURIS CIVILIS STUDIUM THEOLOGO UTILISSIMUM PROBAT.

Sed illud verius est, iuris humani facultatem in multis theologo commodam esse posse. Si enim illi canonica scientia est necessaria, huic autem peritia legum adeo coniuncta et colligata est ut vix altera possit ab altera separari, theologus sane, ut ius canonicum, ita quoque et civile cum illo connexum vindicare debet. Quod autem sacrorum statuta canonum principum constitutionibus adiuventur, vicissimque illas iuvent, testatur Lucius III. *De novi operis nun. cap. 1.* Unde illud apud Italos: *Il legista senza capitolo vale poco, ma il canonista senza legge vale niente,* factum est iam tritum sermone proverbium. Rursum Pontificum iura plerumque civili auctoritate rationeque utuntur. A theologo igitur, cui ius pontificium familiare esse oportet, non erit iuris civilis cognitio aliena. Augustinus praeterea non im-

[1] Dist. 14. cap. « Quoniam ». 10. cap. « Lege », 96. cap. « Bened. ».
[2] 11. q. 3. cap. « Imperator », dist.

probat, si terreni imperii leges in suum adiutorium haeretici assumant; id enim fecit Apostolus. Probandus est igitur, ac multo etiam magis, theologus, si adversum haereticos, cum vel de rerum temporalium dispositione recta disserit, vel de moribus in republica aut constituendis aut constitutis, legum civilium auctoritatem adsciscit. Id quod Augustinus idem contra Donatistas saepe facit. Nec enim peculiarem aliquem locum referre libet, cum iam multis hoc sit a Divo Augustino usurpatum. Ad haec, in disputationem de iustitia et iure incidat theologus aliquando necesse est: quo loco sane ineptus erit, si ea, quae graviter a viris clarissimis de iure dicta sunt, negligere voluerit. Praeterea, in pactis, stipulationibus ceterisque contractibus, in rerum dominio, praescriptione, testamentis, donationibus, testibus, iudicibus aliisque sexcentis huius generis, quoties theologo opus est album a nigro aequumque ab iniquo secernere? Saepe nimirum; si eius munus esse creditur, animarum cavere periculis earumque saluti consulere: iniustitia quippe mortale peccatum est. Quare nihil est mirandum, si, qui et multorum confessiones audire debet et de iniustitia plurimis respondere, ab eo legum qualem qualem cognitionem ipse requiram. Quid enim ad restitutionis materiam apte exacteque tractandam de rebus huiusmodi theologus disputaturus est? Num iustitiae et aequitatis, in foro etiam conscientiae, rectus arbiter esse poterit, nisi multa a iureconsultis et civili prudentia mutuetur? Minime id quidem. Nam licet iustum iniustumque internoscere philosophorum Divique Thomae libris theologus adiutus possit: at id solum faciet in genere; in specie autem sine iuris aliqua peritia non faciet. Sed haec videri possunt obscuriora, cum sine appositione exemplorum lentius disputantur. Exemplis illustranda sunt haec, quae rationibus subtilius, quam satis est, disputari videntur. Proferam autem aliqua e multis exempla; nam omnium erit operis infiniti. Sit igitur primum: si poenitens dicat se habere scrupulum super his aut illis bonis, quae videlicet ex praescriptione longi temporis possidet, quae ex donatione uxoris alienae habet, quae ex testamento minus solemni quaeve ab intestato obvenerunt. Sit secundum exemplum: si ait poenitens se habere litem super hac illave causa, nescireque se an cedere debeat liti, an potius illam valeat iuste prosequi. Sit tertium: si quis primogenitus a theologo quaerat, an peccet mortaliter, nisi sorores iusto matrimonio collocet, nisi aes alienum solvat, quod parens contraxerit, nisi protogenium curet et tueatur. Quid in donatario? An teneatur ad debita? Quid in domino? An a subditis possit solita quaedam munera exigere eosque ad consueta onera sive realia sive personalia obligare? Pla-

cent enim nobis hoc loco quidem iurisperitorum illae voces; nec semper nos oportet accurata dictione disserere; quin satius est de nominibus parum esse solicitos, esseque interdum faciles et negligentes, quemadmodum Plato nos et in *Theaeteto* et in *Politico* admonuit. Verum haec obiter. Iam ad illa redeamus. Sed quid opus est plura? Anne speciatim definire, quando in iudiciis, in contractibus, in ultimis voluntatibus ac nonnunquam etiam in delictis committatur iniustitia, vires theologi non excedit? Cum casus occurrant innumeri, qui naturae lege definiri non queunt. Id si ita est, ut est certe, insolentiae erit maximae, in eiusmodi quaestionibus iuris peritiam contemnere. Iuris autem peritia non aut consultius investigari aut inveniri certius potest, quam in iuris voluminibus; quae non alia quaecumque philosophorum volumina, nec eloquentia nec prudentia superant. De quinquaginta loquor *Pandectarum* libris. Nam posteriores leges multum omnino utraque in re ab illis declinarunt. Quod si bibliothecas omnium philosophorum unus Ciceroni visus est duodecim tabularum libellus et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate superare, quid nos credere oportet de illis quinquaginta libris, quibus non leges modo duodecim tabularum, verum multae etiam aliae continentur de hominum conventionibus deque iure et aequo prudenter sancteque praescriptae? Sanctum, inquam, volumen est, et iustitiae templum merito illud Justinianus appellavit. [1] Atque cum e sacra morum philosophia ius esse ortum civili constet, ut fontem, sic certe et rivulos theologus colet, ne parum sit in philosophiam ipsam religiosus. Sane qui ius civile theologo negligendum putat, is bonam partem philosophiae moralis revellit: cuius subsidium si quis illi neget de moribus disserenti, stultus esse videatur. Quia ergo saepe utitur theologus subsidio iuris in disputatione theologica, idcirco istam iuris scientiam theologiae tamquam ancillulam pedissequamque adiunxi.

CAPUT IX.

QUAE VIS AC POTESTAS ARGUMENTI EX IURE CIVILI DESUMPTI.

Et quamquam argumentum, quod a iure civili ducitur, nec certum fortasse nec exploratum est, sed probabilissimum est tamen, cum omne tum illud magis, quod a legibus Christianae reipublicae usu

[1] C. de ve. iu. enu. l. 1.

probatis theologus accipiet. Non enim sine divino nutu huiusmodi leges Romanis esse datas credendum est, quin divinitus per ora principum promulgatas fuisse Joannes VIII. praedicat. Et Augustinus inquit, humana iura per imperatores et rectores seculi Deum humano generi distribuisse. Ac Demosthenes leges inventum munusque deorum esse putat. Et Cicero principis legem ad iubendum et vetandum aptam, rationem rectam esse ait summi Jovis. [1] Et Salomon, *Divinatio,* inquit, [2] *in labiis regis, in iudicio non errabit os eius.* Ad Dei ergo procurationem pertinuit, ut numine quodam legum romanarum latores afflarentur, quo ad reipublicae moderationem ea scita praescriberent, quae essent iusta atque legitima. Quamobrem si theologus ex illis argumentum sumat, nihil abhorrebit a professionis suae instituto, et si non certo, at probabiliter argumentabitur. Nec enim mihi Ludovicus Vives probari potest in eo, quod universam legum romanarum et vim nititur frangere et elevare auctoritatem. Plus ille nimio interdum sibi indulget, dum corruptas disciplinas persequitur; nec novitios solum errores, qui vel irrepserunt vel invaserunt, coarguere, sed antiquorum recepta placita convellere pertentat, maximo quidem verborum ambitu, sed vi quandoque argumentorum minima. Dixit ille quidem in libris *De corruptis disciplinis* multa vere, multa praeclare: atqui fidenter pronunciavit aliquando, tamquam e divorum concilio descendisset. Multo autem viris doctis probaretur magis, siqua diligentia et disertitudine causas corruptarum artium expressit, eadem collapsas restituisset; sed in tradendis disciplinis elanguit, cum in carpendis erroribus viguisset. Nec mirum. Nam aliorum errata etiam probabiliter reprehendere, facile est id quidem; artes vero, quas iam inde a multis annis viri quidam et indocti et barbari deflexerunt, ad rectam lineam revocare, scilicet hoc opus, hic labor est. Hucque erat omnino conandum, si quidquam magna laude dignum agendum erat. Aliud est autem leges civiles, praesertim in republica bene instituta, longo usu probatas reprehendere, aliud errorem interpretum increpare. Quamquam Ludovicus, quod ad iurisperitos attinet, eadem nobiscum sensit. Ait enim: ac iuris civilis veteres interpretes summo olim in honore fuere, iure quidem merito magnisque rationibus. Quoniam ius civile, ut a praeclaris philosophis graviter prudenterque editum fuerat, ita illud etiam non nisi graves prudentesque philosophi interpretabantur. Postea vero quam facultas

[1] L. nam, et ff. de leg. et l. ius civile, ff. de iustit. et iure.

[2] *Prov.* 16. 10.

haec in eorum manu esse cepit, qui nulla philosophia, nulla gravi disciplina ante instructi ad eam et ornati accesserant, scientiae huius splendor omnis deletus est: neque eius professores habentur in pretio nisi a vulgo, quod litibus plenum est omne. Quemadmodum autem Aegyptii sacerdotes mirifice colebantur, quod multam in mathematicis posuissent operam, [1] geometria vero Aegyptus tota indigeret, confusis per annos singulos agrorum limitibus ab inundante Nilo: sic cum lites inundatione sua orbis Christiani fines pervaserint, miscuerint, confuderint, necesse est eos honore summo affici, qui iurgiorum componendorum dicuntur esse periti. Componant nec ne, ipsi viderint: hoc nos certe videmus, minus ibi esse litium, ubi minus est huius generis litteratorum. Novitios itaque eos iureconsultos ne ego quidem in usum theologiae vindicare cupio. Nec enim mihi iureconsultus est leguleius quispiam, cautus et acutus, cautor formularum, anceps syllabarum, iniustitiae aeque ut iustitiae patronus. Sed id doceo, civiles leges, eas vel maxime quae Christiani populi usu et more observatae diu sunt, theologo ad argumentandum esse utiles. Sed de his satis. Nunc de historiae auctoritate dicamus. Nam argumenta, quae posuimus, ut iuris civilis auctoritatem elevaremus, faciliora sunt, quam quibus refutandis nostra immorari debeat oratio.

[1] Diodor. in pri.

DE HISTORIAE HUMANAE AUCTORITATE

QUAE POSTREMO LOCO EST POSITA

LIBER UNDECIMUS.

CAPUT I. 78

NUNCIUS DE MORTE PARENTIS VIX DUM FINITO SUPERIORI LIBRO ALLATUS ENARRATUR.

Superiorem locum vix dum finieram, et ecce nuncius affertur, parentem meum carissimum Viennae diem extremum obiisse. Eo vero audito nuncio, si motum me negem, quam id recte faciam, viderint sapientes, sed certe mentiar. Motus sum enim tali parente orbatus, qualis, ut arbitror, apud mortales reliquus nullus est. Cum autem ego illi meas has lucubrationes nuncuparem, scilicet a laboribus, quos eius potissimum causa susceperam, aliquandiu cessatum est. Mihi enim ante ita iucunda huius libri confectio erat, ut non modo omnes abstergeret laborum molestias, sed efficeret labores molles etiam et iucundos. At vero postea nihil omnino erat, quo taedium et cura levaretur. Etenim vivo patre, cum de locis theologicis aliquid vellem scribere, ille mihi occurrebat non eo solum dignus munere, sed in cuius etiam nomine vigiliae nostrae gratius apparerent. Nunc autem quem similem inventurus sum, ut patris loco substituam? Solebam mihi equidem carissimum parentis vultum sistere; et quotiescumque scribendum erat, aut ego eram cum illo aut ille mecum. Ille addebat aculeos, ille torpentem excitabat, ille ne oscitare quidem me sinebat: tanta erat in absentem etiam patrem reverentia. At modo opus coeptum persequi cupienti aqua haeret, ut aiunt, nec quidquam conor, ut non labascat animus victus quam cito. Longo enim a me ille spatio seiunctus, non minus mihi reliquit moriendo doloris quam afferebat

vivendo laetitiae. Sed cum accepto vulnere otium mihi magnum insperatumque contingerit, nihil autem agere animus nec deberet nec posset, ad postremum locum omnino appellendus fuit; ne res bene et utiliter inchoata, eius morte interciperetur, qui etiamnum e superis vigiliarum mearum munus exigit. Nec vero dubitem ego quaerenti cui scribam, respondere: Patri meo scribo, qui me non ipsi haec tantummodo dare voluit, sed etiam aliis prodere. Quanta igitur apud theologos sit historiae humanae et utilitas et auctoritas explicaturi modo sumus. Orabit autem sine dubio pater, ut quod iter illo in terris cogente carpsimus, eodem nunc e coelis favente peragamus.

CAPUT II. 79

DE HISTORIAE HUMANAE IN THEOLOGIAM UTILITATE.

1. Emersi iam e vadis, et scopulos praetervecta est oratio mea. A rebus enim difficillimis ad res faciles delapsus sum, neque historiae humanae auctoritate explicanda potest aut ingenium aut theologia mea periclitari. Multo vero id minus, cum illud explico, quam sit theologo humana historia utilis et necessaria. Nullos quippe hic adversarios habemus, nulla contra veritatem argumenta sunt. Etenim viri omnes docti consentiunt, rudes omnino theologos illos esse, in quorum lucubrationibus historia muta est. Mihi quidem non theologi solum, sed nulli satis eruditi videntur, quibus res olim gestae ignotae sunt. Multa enim nobis e thesauris suis historia suppeditat, quibus si careamus, et in theologia et in quacumque ferme alia facultate inopes saepenumero et indocti reperiemur. Cum vero pateat, quandoque in re quondam gesta theologicae disputationis cardinem verti, quis est hic, qui neget, interdum etiam in scholastica disputatione opus esse ex annalium monumentis testes excitare clarissimos veritatis? Equidem historiam esse theologo disserenti necessariam, cum saepe alias tum maxime in hoc opere animadverti, ubi quantus mihi fuerit historiae humanae usus, qui superiores libros attigerint, ii facile iudicabunt. Nam quam magnus postea futurus sit, non audeo ego in praesentia dicere, ne montes aureos videar polliceri.

2. Certe quantum historiae cognitione theologus indigeat, vel illi abunde magno argumento sunt, qui eius ignoratione sunt in varios errores lapsi. Huius generis quidam exemplum ponunt, quod Traianum Gregorii precibus a gehenna liberatum, non vulgo solum, sed Divo

etiam Thomae olim iuveni persuasum est. Persuasum est autem Joannis Damasceni auctoritate, cui D. sane Thomas plurimum deferebat. Sed illius fabellae, inquiunt, argumento nemo adduceretur, si ex temporum ratione intelligeret, Joannem Damascenum rei eius auctorem esse non posse, ut qui plus uno seculo iuxta horum sententiam Gregorium antecesserit. Nam Raphael Volaterranus, Vincentius Bellovacensis ac Divus Antoninus illum tradunt sub Theodosio floruisse. Sed hoc exemplum ineptum est, cum Joannes ille Damascenus, qui quatuor *De orthodoxa fide* libros edidit, sub Constantino et Leone floruerit, hoc est Divo Gregorio iam defuncto. Nec in re aperta opus est aut Joannem patriarcham Hierosolymitanum aut rerum scriptorem Romanarum *lib. 21.* et *22.* aut alios etiam historicos excitare, ubi Joannes ipse Damascenus non obscure indicat, quo tempore extiterit. Primum enim Cyrillum saepe refert, qui post Theodosium fuit. Synodi quoque Chalcedonensis aliquando meminit. Quin *lib. 3. cap. 10.* Petri cuiusdam Gnaphaei facit mentionem, qui sub Justiniano in quinta Synodo damnatus est. Sed et *lib. 4. cap. 17.* contra Iconomachos scribit, eosdemque in *libro Haeres.* Iconoclastas et Thymoleontes appellat, a Leone scilicet, qui sectae illius praecipuus et auctor et adiutor fuit. Eodem praeterea *Haeres. libro* Monothelitas commemorat Cyrum, Sergium et Eustathium, qui damnati sunt in sexta Synodo sub Agathone papa: adversum quos copiose etiam scripsit *lib. 3. De orthod. fid. cap. 14.* et *15.* Quae omnia qui expendat, is facile intelliget Joannem Damascenum post Gregorium extitisse. Nam quod Trithemius ait, duos fuisse huius nominis, alterum sub Theodosio, qui libros illos theologiae composuerit, alterum sub Leone, qui pro imaginibus depugnarit, id commentitium totum est, ut ex locis modo recitatis apparuit. Nec vero historiam ego illam probo. Mirum enim est, hominem graecum rem nostram, et toto, ut ipse inquit, orbe vulgatam Graecis suis prodidisse, quam historiam tamen omnis Latinorum ignorat. Sint ergo fabulae, non repugno, ea quae de Traiano et Gregorio referuntur. At non ob illam causam tamen, quia prior Gregorio Damascenus fuerit. Verum hoc in genere hispanus noster Genesius Sepulveda nuper erravit, homo neque meo iudicio imperitus et suo valde doctus, certe et eloquendi arte clarus et a theologiae studio non abhorrens, qui cum persuadere vellet, barbaris novi orbis oppugnandis iustam esse belli causam, in eam argumentationem incubuit, quod Gregorius in *epistola lib. 1. septuagesima tertia* (id quod refertur *23. quaest. 4. Si non*), Gennadium commendat, qui tantum Christianae dilatandae causa reipublicae bella susceperit, quatenus Christi nomen per subditas gentes

fidei praedicatione circumquaque discurreret. Hoc vero Gregorii testimonium quam sit ineptum ad rem propositam comprobandam, is quoque ipse Genesius facile iudicasset, si ex historiis didicisset, eos, adversum quos bella Gennadius gessit, hostes non imperii Romani modo, verum etiam Ecclesiae Christique fuisse. Id quod ex alia quadam ad eundem Gennadium epistola, quae est in eodem lib. numero 72. luce clarius videre licet. [1] Nec dubitari potest, [2] Vandalos, quorum reliquiae eo usque in Africana provincia supererant, Ariana peste affectos: nec ignoratur Donatistas, quibus Africa tum etiam plena erat, praemiis et vi contra Catholicos, non solum disputatione pugnasse. Sed de his exemplis non est hic locus disserendi, ubi breviter et in transcursu theologum admonemus, ut ne historiam ecclesiasticam negligat, cuius et cognitio magnos fructus parit et ignoratio parit errores.

3. Iam vero Augustinus *lib. De doctr. christ. 2. cap. 28.* ethnicorum etiam historias ad intelligentiam Scripturae Sacrae plurimum conferre tradit, ostenditque ex earum ignoratione quosdam circa Scripturas errasse. Videlicet Irenaeus et Tertullianus [3] circa aetatem, qua Christus passus est, in vario sunt quidem errore versati, sed ob eandem causam tamen. Historias enim humanas hoc loco neglexerunt, quibus cognitis ea res facillime expeditur. Quamquam uterque erroris sui ex Evangelio quoque poterat admoneri. Atque Erasmus, quas tenebras super universam terram factas plane scribit Evangelista, [4] eas ipse super Judaeam tantum fusas intelligit, [5] falsaeque intelligentiae causam ponit neque veram, neque, si vera esset, satis idoneam, quod si hae tenebrae tanto spatio contigissent per universum orbem, aliquis certe seu latinus seu graecus scriptor eius rei meminisset. Nam epistolam, qua Dionysius adstruit eclipsim illam se diligenter et vidisse oculis et animo considerasse, quasi nomine Dionysii confictam deridendam propinat. At vero nec quam philosophiae et doctrinae laudem Dionysio Areopagitae eripere conatur Erasmus, eam ego in hoc opere asserere instituo; nec id etiam reprehendo, quod D. Hieronymum eius interpretationis auctorem facit, cui non alius quisquam Scripturae interpres apertius contradicit. Illud ago,

[1] 23. q. 3. cap. « Sicut ».

[2] Prosp. in *Chron.*

[3] Iren. 2. lib. c. 39. et 40. Tertull. in opere *Advers. Jud.* Vid. Euseb. l. 1. *Eccl. hist.* cap. 10. Epiph. *Haeresi* 51. Aug. lib. *De doctr. christ.* 2. c. 28. Iren. in 40. anno Christum passum esse dixit, Tertull. in 30. secutus Clem. Alexandr. in 1. *Strom.* et Lactant. *Inst. divin.* lib. 4.

[4] Matth. 27. 45.

[5] In annot. sup. Matth. c. 17. et super *Act. Apost.* c. 17.

nisi humanas historias hic ignoraret Erasmus, tenebras profecto illas aliter, ac vere quidem, interpretaturum. Phlegon enim Olympiadarum egregius supputator, in *lib. 14.* ita scribit: *Quarto autem anno 207. Olimpiadis, magna et excellens inter omnes quae ante eam acciderant, defectio solis est facta. Dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellae coelo visae sint, terraeque motus in Bithynia Nicaenae urbis multas aedes subverterit.* Quem annum cum passione Dominica concurrisse Eusebius in *Chronicis* patefecit. Lucianus quoque presbyter antiochenus, vir moribus et eruditione praecipuus, cum gentibus de fide Christiana disputans, *Requirite,* inquit, *in annalibus vestris, et invenietis temporibus Pilati, Christo patiente, fugato sole interruptum tenebris diem.* Auctor est Eusebius *lib. 9. Ecclesiast. hist. cap. 6.* Tertullianus demum, *Eodem,* inquit, *momento dies, medium orbem signante sole, subducta est. Deliquium utique putaverunt, qui id super Christum praedicatum non scierunt: et tamen eum mundi casum relatum in archiviis vestris habetis.* Hactenus ille *in Apoc. cap. 21.* Quibus ex rebus facile intelligitur, Sacris Literis exponendis historias etiam Gentilium esse necessarias. Quae quamquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat, sunt tamen nobis in tertio decimo libro fusius explicanda.

4. Cum igitur ibi haec simus exemplis manifestissimis illustraturi, non est cur quae eius libri propria doctrina erit, hoc nos eam loco importune antevertamus. Atque ut geometrae solent non omnia argumentis ostendere, sed postulare, ut quaedam sibi concedantur, quo facilius quae velint, explicent: sic ego interim a lectore postulo, ut mihi concedat esse in Libris Sacris loca plurima, quae sine historiae humanae cognitione expediri non queunt. Quod autem in dissertatione adversum fidei christianae inimicos rerum gestarum monumenta theologo peropportuna sint, clarissimorum virorum usus aperte confirmat. Tertullianus ex ipsis Romanorum historiis argumentatur, [1] pessimos quosque saevos Christianis crudelesque fuisse. Bonum itaque esse id, quod mali homines insectarentur. In libro vero ad Scapulam, quot rerum gestarum exemplis usus est, ut persuaderet ob vexatos Christianos, multos Gentilium praesides tristes exitus habuisse? Quamobrem qui cum nostris pugnavissent, eos cum Deo quoque sine dubio certasse. Cyprianus [2] idolorum omnium vanitatem qua historiarum scientia et commemoratione coarguit? Hieronymus [3] quot quamque varias adversum Jovinianum historias in commendationem

[1] In *Apologetico* 1.
[2] In lib. *Quod. idola non sint dii.*
[3] 1. lib. *Advers. Jovinian.*

virginitatis castitatisque commemorat? Lucianus presbyter, quemadmodum supra diximus, ipsos Gentium annales excitat ut nostrae etiam fidei dogmata illorum testimoniis asserat. Eusebius [1] Judaeos et paganos saepe ex historiis humanis refutat. Non ergo historia solum ecclesiastica, sed ea etiam, quae est ab ethnicis auctoribus scripta, theologo contra adversarios fidei utilissima est. Quapropter rudem esse omnino in historiis Gentium, aut inertissimae segnitiae est aut fastidii delicatissimi. Enimvero quod commode ac prudenter non in concionibus modo sed etiam in disputationibus theologus exempla proferat, dum quippiam vel iustum esse suadet vel iniustum, quoniam a viris aut probis aut improbis usurpatum est, Tertullianus, [2] Hieronymus [3] aliique viri gravissimi satis ostendunt, qui non raro huiuscemodi persuasionis genere delectantur. At exempla probabilia sine historiae cognitione proferri qui possunt? Quam late igitur historiae utilitas fusa sit, apparet: siquidem quacumque theologi ingredimur sive concionando sive disputando seu Sacras Literas exponendo, in aliquam historiam vestigium ponimus. Itaque cum ad has multas res theologo perutiles sint historiarum libri, studiose profecto ab eo legendi sunt, ne turpiter in rebus ad se maxime pertinentibus erret, eaque ignoret, quae ignorari non sine imprudentia modo, sed ne sine imperitia quidem possunt. Historia quippe, ut Cicero verissime dixit, cum magistra vitae est, tum lux etiam veritatis. De historiae ergo utilitate hactenus dictum est; nunc de auctoritate videamus.

CAPUT III.

ARGUMENTA CONTINET, QUIBUS AUCTORITAS HUMANAE HISTORIAE IMPUGNATUR.

1. Quamquam, ut paulo ante dicebamus, e locis scopulosis enavigavit oratio, nec ea, quae in huius loci explicatione disserenda sunt, ingenii vim aciemque desiderant, egent tamen quaedam horum gravi maturoque iudicio. Qua ex re fit, id quod vix credibile est, ut in loco facili et explicato perdifficiles et lubricae quaestiones exsistant. In primis enim constituendum est, qualis quantaque sit historiae humanae auctoritas et quam faciat in theologia fidem, quod non adeo

[1] 1. lib. *Eccl. hist.* cap. 6. et 11. lib. 2. cap. 2. lib. 3. cap. 7.

[2] In *Apolog.*

[3] Lib. 1. *Cont. Jovinian.*

expeditum est; deinde quis auctor probabilis ac fide dignus existimari debeat: quae res est omnium difficillima. Cum enim non ex sermone hominum recenti, sed ex maiorum memoria atque annalium vetustate eruenda saepe sit veritatis explicatio eius, quae in theologica disputatione versatur, oportebit sane de historia praesertim veteri iudicare, historicos omnes internoscere, mendacesque a veracibus secernere. Quam facultatem quoniam mihi nec arrogo, nec debeo, fateor me non sine metu ac pudore quodam hanc provinciam suscepisse munere necessitatis, non voluntatis opere perfuncturus, non quod mihi in tanto officio tamque gravi causa cura defuerit, sed quod video periculosum esse, eo vel maxime loco iudicem velle fieri, ubi vir ille nimirum exigitur, qui et antiquitatis memoriam in numerato habeat, et prudentia summa gravissimoque iudicio sit praeditus. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa aut ignorationis meae aut temeritatis aut utriusque etiam deprecatione, ad earum rerum, quas proposuimus, explicationem disputationemque veniamus.

2. Principio itaque historiae humanae auctoritatem argumentis appositis impugnabimus. Mox docebimus ex eiusmodi historia qualia in theologiae usum argumenta ducantur. Tertio loco ostendemus quinam illi auctores sint, quos in historia theologi probare debeant. Postremo argumenta opposita refutando finem huius libri faciemus.

3. *Primum argumentum.* Primum ergo argumentum, quo historiae humanae fides labefactari potest, est huiusmodi. Joseph secundum naturam filium fuisse Jacob, secundum legem fuisse filium Eli, Africanus in epistola ad Aristidem, Justinus martyr *quaest. ad Orthodoxos 66.*, Eusebius *lib. 1. Ecclesiast. histor. cap. 7.*, Nicephorus *lib.* item *1. cap. 11.*, Ambrosius *lib. in Lucam 3.*, Hieronymus *in 1. Matthaei cap.*, Augustinus *lib. 2. De concord. Evang. cap. 3.* et *2. Retractat. lib. cap. 5.* et *16.*, Damascenus *lib. 4. cap. 15.*, Beda *lib. 1. in Lucam cap. 10.*, Theophylactus *in Lucae 3. cap.* omnesque fere patres scripserunt. Neque illis subito reperta haec, aut sine auctoribus conficta sunt, sed ab ipsis Salvatoris nostri propinquis et consanguineis tradita, quemadmodum Africanus affirmat. Haec vero multis argumentis commentitia esse probat *lib. 1. Harmoniae Evangelicae* Osiander, atque, ut sibi quidem videtur, ita probat, ut non modo D. Thomae ceterisque theologis quasi portenta somniantibus insultet, verum etiam eos insanos appellet qui haec primi in lucem ediderunt.

4. *Secundum argumentum.* Secundum argumentum est, quod Joseph vir Mariae alteram prius uxorem habuisset, ex qua filios su-

sceperit, qui fratres Domini in Evangelio dicuntur. Eusebius *lib. 2. Ecclesiast. histor. cap. 1.*, Nicephorus *lib. 2. cap. 3.* ubi etiam refert Hyppolitum eiusdem sententiae auctorem, Ambrosius in *libro De instit. virgin. cap. 6.*, Epiphanius *lib. 2. Contr. haer. cap. 51.* et *78.*, Hilarius *can. 1. in Matth.* aperte consentiunt. At historiam hanc Hieronymus *in Matthaei 12. cap.* tamquam apocryphorum deliramenta contemnit: quin etiam adversus Helvidium asserit, audaci eam temeritate confictam.

5. *Tertium argumentum.* Hieronymus scribit, veterem historiam narrare, quod Herodias, cuius Matthaeus meminit, [1] filia fuerit Aretae regis: idem quoque adstruit Beda *lib. com. in Marcum 2.*, Eusebiusque, Ruffino interprete, *lib. Ecclesiast. histor. 1. cap. 13.* At illud esse falsum et Josephus *lib. 18. Antiq. cap. 5.* et Egesippus *lib. 2. De exci. Hier. cap. 12.* testes locupletissimi sunt. Quibus etiam assentitur Nicephorus *lib. 1. cap. 20.* Nihil igitur ex rerum veterum publica commemoratione, non certo dicam, sed ne probabiliter quidem suadere possumus. Nam si historias, quae in his tribus argumentis referuntur, explodere et pro nihilo putare licet, nulla profecto humana historia reperietur, quae quidquam habeat ad faciendam fidem virium.

6. *Quartum argumentum.* Magos, qui Christum adoraturi ex Oriente venerunt, reges fuisse, nedum philosophos, tradunt Cyprianus in *sermone de Baptismo Christi et manifesta Trinit.*, Athanasius *quest. 2. ad regem Antiochum*, Hieronymus *in Psal. 71.*, Augustinus *serm. 43. Ad fratres in eremo, et de mirabilibus Sacrae Scripturae*, si tamen haec opera Augustini sunt, Chrysostomus *homil. 6. in Matth.*, Tertullianus *Contra Judaeos*, doctor quidam antiquus, nomine Christianus, *in cap. Matth. 2.*, Isidorus in praefatione Missae, quae vulgo dicitur *Mozárabe*, Divus Thomas *in Matth. cap. 2.* et *in Joannis 11. cap.*, nam et *tertia parte, quaest. 36. art. 3.* ait, non solum fuisse sapientes, sed potentes. Eiusdem sententiae fuerunt Albertus Magnus, D. Vincentius, Nicolaus Liranus, Dionysius Carthusianus, Simon de Cassia, doctor incognitus *in Psal. 71.*, Titelmannus, Joannes Echius, D. Antoninus aliique ex iunioribus, quos longum est enumerare. Ac certe historia esse videtur per manus a maioribus nostris accepta. Sed haec tamen communis traditio nullam prorsus in Ecclesia facit fidem. Quin probabilissime a Baptista Mantuano aliisque recentioribus asseritur, Magos reges non fuisse. Non enim id silentio praetermissurum Evangelistam,

[1] Matth. 14.

quod ad rem magnopere pertinebat; nec Herodem, si reges essent, eos adeo imperiose et inciviliter excepturum.

7. *Quintum argumentum.* Magos venisse Hierosolymam diebus a Christi nativitate tredecim, non Hieronymus modo et Augustinus, verum etiam omnes prope auctores et veteres et recentes memoriae prodiderunt. At Epiphanius *Haeresi 51.* constanter affirmat, post duos annos a nato Christo Magos ex Oriente advenisse. [1] Cuius opinionis duae causae sunt non omnino pessimae. Una, quod in die Purificationis non agnum [2] sed turturem aut columbae pullum Christi mater obtulit; non ergo potuit invenire manus eius pretium agni, atque adeo ne thesaurum quidem a Magis acceperat. Altera causa est, quod Herodes occidit omnes pueros a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Non est autem verosimile, Herodem bimos pueros interfecturum iuxta tempus stellae, cuius apparitionem diligenter a Magis exquisierat, si ab ortu stellae ad Magorum adventum non nisi tredecim dies interfluxissent. His adde, quod ipsi quoque testati sunt, se stellam in Oriente vidisse. Quae profecto verba plus aliquid significant quam regionem unde profecti sunt, comparatione tantum ad Hierosolymam orientalem fuisse. Si igitur, ut plane scribit Evangelista, ab Oriente venerunt, cum non sit obscurum Hierosolymam longissimo intervallo ab Oriente distare, intra tam paucos dies et stellam vidisse et consilium de profectione communicasse et adornasse iter et ab Orientis partibus per tot regiones ac populos ad Palaestinam accessisse, prorsus abhorret ab humanae iudicio rationis.

8. *Sextum argumentum.* Miraculum nuptiarum in die anniversaria Epiphaniae fuisse editum, *posteritati suae,* quod ait Maximus, *fidelis mandavit antiquitas.* At Epiphanius contra docet, [3] eodem die, quo Christus natus est, completo iam anno trigesimo, filium cum matre convivio nuptiali interfuisse. Nihil igitur certum ex temporum publica commemoratione accipere possumus.

9. *Septimum argumentum.* Lex verae historiae est, ut Hieronymus saepe dixit, [4] ea scribere, quae vulgus existimat, quamvis re ipsa falsa sint. Sic enim Joseph ab ipsa quoque Maria appellabatur pater Jesu, et Herodem Evangelista contristatum esse ait, non quod re vera aut Joseph pater Christi esset aut Herodes esset animo contristatus, sed quod illud eo tempore sic vulgo ab hominibus putaretur, hoc

[1] Id. Zachar. Chrysopol.
[2] *Levit* 12. 6.
[3] *Haeresi* 51.
[4] *Adv. Helvi.* et in Matth. 14. cap. Idem Beda lib. 2. *Comm. in Marc.*

autem discumbentes existimarent: cum potius illud credendum sit, dissimulasse mentis suae malitiam artificem homicidam, cum tristitiam in facie et laetitiam haberet in mente. Ob quam causam vulpes est a Domino appellatus. [1] Unde et Josephus *18. Antiq. lib. cap. 7.* asserit, ab Herode Joannem esse occisum, quia timebat ne auctore Joanne defectionem populus moliretur. Ambiguum igitur omne argumentum est quod ex historia petitur. Nam vulgi ferme opinio falsa est: et poterit omnis eiusmodi argumentatio refelli, quod historicus non veritatem rerum, sed vulgi opinionem expresserit.

10. *Octavum argumentum.* Augustinus *sermone 71. de immolatione Isaac, Antiquorum,* ait, *relatione refertur, quod Adam primus homo in ipso loco, ubi crux fixa est, fuerit sepultus.* Et Cyprianus in *sermone de resurrectione Christi, Adam,* inquit, *sub loco, quo crux Domini fixa est, humatus traditur ab antiquis.* Atque Paula et Eustochium in epistola ad Marcellam, eandem historiam tamquam habitantium ore celebratam narrant. Ita eam refert quasi minime dubiam Epiphanius *lib. 2. Contr. haeres. cap. ultimo.* At Hieronymus *in Matth. 27. cap.* et *in 5. cap. epistol. ad Ephes.* quasi fabulam irridet, quod Josue *14. cap.* Adam in Cariath-Arbe dicatur esse conditus. Opinionem vero Hieronymi Isidorus sequutus est.

11. *Nonum argumentum.* Clemens Alexandrinus, [2] Eusebius Caesariensis, [3] Theodoretus, [4] Hieronymus [5] et Augustinus [6] ex annalium ratione colligunt, septuaginta desolationis annos in secundo Darii Hystaspis fuisse completos. At hoc non modo falsum et commentitium est, sed Sacris etiam Literis adversum, quae non implicite et absconditе sed patentius et expeditius continent, septuaginta illos annos statim ab initio regni Cyri absolutos. [7] Nullum ergo idoneum argumentum ex temporum ratione promitur.

12. *Decimum argumentum.* Hieronymus [8] auctor gravissimus historiae prodit quod in secundo Darii anno templum aedificari coeptum est. At vero explorate perceptum est et cognitum Zorobabelem sub Ciro templi fundamenta iecisse. [9] Imbecillum ergo est quodcumque argumentum ex historia humana depromptum, quamlibet historiae auctor gravis sit.

13. *Undecimum argumentum.* Plerique historici, et ii nobiles, tra-

[1] Euseb. lib. 1. *Eccl. hist.* cap. 11.
[2] Clem. in 1. *Strom.*
[3] Euseb. in *Chron.*
[4] Theod. in 1. Zach. cap.
[5] Hieronymus in prooemio super Agg. et in 1. Zach. cap.
[6] Aug. lib. 18. *De civ. Dei* cap. 26.
[7] Dan. 9. et 2. *Paral.* 26. et 1. *Esdr.* 1.
[8] In 7. cap. Dan.
[9] *Esdr.* 3.

diderunt [1] Artaxerxem aedificationem templi impediisse. At contra Scriptura tradit, [2] templum aedificatum esse praecipiente Cyro, Dario et Artaxerxe.

14. *Duodecimum argumentum.* Josue post mortem Moysis viginti sex annos imperasse, auctores sunt Josephus *lib. 5. Antiq. cap. 1.*, Sabellicus Aeneas *1. lib. 4.*, Nauclarus *Chronographiae* suae *generatione 28.* Nam Eusebius in *Chronicis,* atque hunc secuti Isidorus, Severus Sulpicius et Joannes Carionensis, viginti septem annos Josue imperio tribuerunt. Quae si vera essent, non esset vera summa quadringenta octoginta annorum, quae ab exitu filiorum Israel de Aegypto ad templi aedificationem *3. Reg. lib. cap. 6.* colligitur.

15. *Decimum tertium argumentum.* Si qua historia theologo probanda est, ea erit maxime quae omnium Ecclesiarum ore celebratur. At eiusmodi multae nullam faciunt prorsus in theologia fidem. Etenim, ut ea praetereamus quae ridicule et false de Cirico et Julita, de Gregorio, de Catharina martyre deque undecim mille virginibus referuntur, certe historia Thomae apostoli apocrypha et commentitia est, non solum Gelasio *15. dist. cap. Sancta Romana,* sed etiam Augustino *lib. 22. Contra Faust. cap. 79.* et *lib. unico Advers. Adimantum cap. 17.* et *lib. 1. De serm. Dom. in mon. cap. 38.* His adde Marthae et Mariae Magdalenae fabulam, quae narrat ad Mariam quidem Magdalum, ad Martham vero Bethaniam sorte hereditaria pervenisse: cum contra scribat Joannes [3] Bethaniam castellum Mariae Marthaeque fuisse.

16. *Decimum quartum argumentum.* Ea historia reliquas videtur excellere, quae a Summis Pontificibus probata est: Constantini vero donatio, lepra, baptismus, sanitas, non modo historiis celebrantur Ecclesiae, verum etiam per Summos Pontifices approbantur. [4] At haec ficta esse omnia multi viri doctissimi contenderunt. Nulla igitur ecclesiastica historia theologo idonea argumenta ministrat.

17. *Decimum quintum argumentum.* Nemo in ecclesiasticis viris est, qui historiae probabilis auctor haberi queat. Non Philo in *Temporum breviario.* Nam in eo libello, quamvis exiguo, tot mendacia sunt, ut sint numeratu difficillima. Non Josephus. Primum, quia multa tradit Sacris Literis vehementer repugnantia. Deinde, quia tertium *Esdrae* librum in historia sequitur, quem Hieronymus non aliter

[1] Joseph. l. 11. c. 3. Archi. 1. par. tit. 4. c. 1. Herman. in *Chron.*
[2] 1. *Esdrae* 6.
[3] Joan 11. 1.
[4] In extrav. Unigenit. de poen. et remiss., quae est. Clem. 6. et in cap. « Fundam. de elect. » in 6.

quam somnia reiicit. Postremo, quia in temporibus rerum notandis vario fuit errore versatus. Ecquis ergo in Ecclesia auctor historiae certus habebitur? An Africanus? Sed huius historia Gelasio [1] apocrypha est. An Eusebius? Sed huius quoque historiam, tamquam aprocrypham, idem Gelasius reprobat. Sed in *Historia tripartita* Sozomenus princeps habetur. At hunc damnat Gregorius, inquiens: [2] *In historia Sozomeni de quodam Eudoxio aliqua narrantur. Sed ipsam historiam Sedes Apostolica recipere recusat: quoniam multa mentitur, et Theodorum nimium laudat, atque usque ad ultimum sui diem magnum Ecclesiae doctorem fuisse praedicat.* Si igitur qui primas in historia ecclesiastica partes habent, incerti ac mendaces auctores sunt, nimirum neque ex aliis, quorum minor est auctoritas, idoneum sumet theologus argumentum ad suas conclusiones corroborandas.

18. *Decimum sextum argumentum.* Innocentius 20. *dist. cap. De quibus,* solas ecclesiasticas historias in causis Ecclesiae finiendis approbavit. Ethnicorum ergo de rebus gestis monimenta parum in theologiae usum valere possunt. Id quod Concilium Florentinum sessione septima confirmat in haec verba: *Romanorum aut Graecorum historia nequaquam in Synodo uti debemus.*

19. *Septimum decimum augumentum.* In Assyriorum monarchia Berosus commendari supra ceteros solet. At huius auctoris nulla exstat historia. Nam quae Berosi nomine est ab Annio edita, eam fictam esse viri eruditi deprehenderunt. In Persarum vero rebus gestis commemorandis praefertur Metasthenes, qui veros et publicos Persarum annales, ut fertur, secutus est. At huius etiam monimenta multo falsiore titulo Annius edidit. Metasthenes siquidem iste Annianus octo solum Persarum reges fuisse tradit, cum tamen fuerint quatuordecim, quos ordine et Hieronymus *in 7. Danielis cap.* et Eusebius censet in *Chronicis.* Iam Graecarum rerum historia quid nisi fabulas continet, quas illi passim pro veris historiis edunt? Cicero quippe auctor est gravis [3] quod testimoniorum religionem graeca natio non coluit. Scipio item apud Livium [4] non aliter historias graecas ac fabulas refert. Vere quoque dixit Fabius, [5] graecis historiis plerumque poeticae similem esse licentiam: ut iure illud ex satyra vulgi etiam sermone teratur: [6] *Et quidquid Graecia mendax audet in historia.* Atque Josephus in *prooemio lib. De bello Judaico* veritatem a Graecis in historia negligi

[1] 15. dist. Sancta Romana.
[2] Lib. 6. epist. 31.
[3] In orat. pro L. Flacco.
[4] Dec. 3. lib. 8.
[5] Lib. 2. *Orat. instit.* cap. 4.
[6] Juven. *Sat.* 10.

testis est. Id quod in 1. *contr. App. lib.* confirmat. Sed et e nostris Hieronymus [1] cum graecas historias opposuisset: *Non debemus,* inquit, *eorum auctoritati acquiescere, quorum mendacia detestamur.* Sane, ut taceam de reliquis, Herodotus et Xenophon, quos historiae parentes Graeci habent, confictis fere narrationibus abutuntur.[2] Quid in imperio Romanorum? An ulli exstant annales publici, quibus crederę debeamus? Minime gentium. Sed quisque pro affectu suo res illorum gestas scripsit. *Laudationibus porro,* quod Tullius ait,[3] *historia rerum Romanarum est facta mendosior.* Quaedam autem in Livio esse, quaedam in Sallustio, quaedam in Cornelio Tacito, quaedam in Trogo, quorum fides manifestis testimoniis labefactari possit, Flavius Vopiscus[4] verissime dixit. Nil ergo fidei ethnicorum historiis habendum est, utpote quae nullam habeant non modo certam sed ne probabilem quidem auctoritatem.

20. *Decimum octavum argumentum.* Postremum argumentum historias omnes generaliter et ecclesiasticas et profanas impugnat. Illud est huiusmodi. Fidem humanam idcirco Aristoteles virtutum intellectualium numero exemit, quod iuxta ad falsum et verum inclinat. Theologia ergo, quae tota veritate perpenditur, non accipiet ab humana fide adiutorium, ne verax cum fallaci ad argumentandum consociationem contrahet: quoniam tale argumentum ex ea parte, qua humanae fidei innititur, aeque falsitati ac veritati innitetur. Confirmat autem hoc vel maxime, quod homines mendaces sunt fallereque et falli omnes ad unum possunt. Sive igitur pauci seu plures historici quidquam affirment, imbecilla ea omnis argumentatio erit, quae in testimonia hominum inclinata recumbit. Quocirca argumentum quodcumque ex humana historia petitum imbecillius est, quam ut in theologia ullam omnino faciat fidem. His argumentis loci huius auctoritas impugnatur. Nam si quae sunt alia, erunt autem fortasse plura, similia sunt, atque adeo similiter refellentur.

[1] In c. 27. Ezech. vid. Joseph. l. 1. *Contra Appionem.*

[2] Cicero, *De legibus* cap. 1. « Apud Herodotum », inquit, « historiae patrem, et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulae ».

[3] *De clar orator.*

[4] In vit. Aureliani.

testimonia reiecerint, vitae magistram, prudentiae subsidium, lucem veritatis historiam neglexerint.

4. *Tertia conclusio.* Si omnes probati ac graves historici in eandem rem gestam concurrant, tunc ex horum auctoritate certum argumentum promitur, ut theologiae dogmata firma etiam ratione constituantur. Exempla sunt eius rei multa, sed pauca subiiciam. Petrum Romae et collocasse sedem et pro Christo martyrii gloria coronatum esse, omnes graves historiae tradunt: unde nos certa in quinto libro argumentatione confecimus, Romanum episcopum Petro in pontificatu succedere. Item Concilium Nicaenum tempore Constantini a Silvestro vero Ecclesiae Pontifice esse coactum, historici quique gravissimi prodidere. Ea nos e re colligimus concilii Nicaeni definitiones certas esse: quod certum sit Synodum Ecclesiae generalem Romano pontifici comprobatam errare non posse: certum quoque Nicaenam eiusmodi esse, cui nec universitas pastorum Ecclesiae defuerit, nec Romani episcopi comprobatio. Plurima sunt eiusmodi, quae communi historicorum consensione traduntur. Haec non modo negare sed in his etiam addubitare stultissimum est. Quid enim stultius esse potest, ut eundem locum diutius urgeam, quam si ea genera belluarum, quae in Rubro mari Indiave gignuntur, nulla esse dicamus, quia nunquam vidimus? Omnia tollamus ergo, si ita placet, quae aut historia nobis aut testes graves et probati adferunt. Ita fit ut Mediterranei mare esse non credant, nec in insula nati, in qua lepusculos vulpeculasque solum viderint, credant leones et pantheras esse; si vero de elephanto quis dicat, etiam rideri se putent. Historiae igitur fides vel certa habenda est, cum in idem auctores universi consentiunt. Certa quippe apud homines ea sunt, quae negari sine pervicacia et stultitia non possunt. Praeclare itaque Josephus *1. Contra Appionem lib.* illud veritatis historiae signum certum esse dixit, si de iisdem rebus eadem omnes conscribant. Verum de his, licet breviter, diximus tamen quod satis est. Nam his paucis expositis, nisi ego fallor, qualis quantaque sit historiae humanae auctoritas facile intelligetur. Historia nimirum etsi, ut Quintilianus ait, scripta est non ad probandum, sed ad narrandum, aliquid tamen sine dubio probat, probabiliter fere; nam aliquando etiam necessarie. Nunc argumenta contra historiae fidem posita diluamus.

CAPUT V. 82

UBI RESPONDETUR ARGUMENTIS CAPITIS TERTII.

1. *Responsio ad primum.* Non est facile contrarias obiectiones excutere: sed excutiendae sunt tamen. Atque in primo argumento quidem non Osiander modo, verum etiam Catholici quidam omni vi et ratione contendunt, id, quod de duobus patribus Joseph naturali et legali refertur, commentum, portentum, monstrum, somnium esse. His enim nominibus sententiam illam Africani notandam putant. Certe auctor libri *Quaestionum Vet. et Nov. Testam.*,[1] sive Augustinus is fuerit seu quisquam alius, sententiam eam asserit nec probabilem esse nec ad ullam rem proficere; ne sit qui existimet veterem historiam solis iunioribus displicuisse. Utuntur autem hi ad Africani traditionem infirmandam argumentis huiusmodi.

2. Primo, quod nullum vel testimonium vel exemplum nec e sacris nec ex profanis Hebraeorum litteris erui possit, quo talis primogenitus filius defuncti nuncupetur: non ergo mortuus ille pater primogeniti vocabitur.

3. Deinde, ut demus, inquiunt, quantumvis iniqua conditione, eiusmodi primogenitum duos patres sortitum esse, adhuc tamen nihil faciet, ut evangelicae discrepantiae scrupulus eximatur. Nam legalem filium nemo poterat ex uxore defuncti procreare, nisi frater fuisset defuncti germanus simulque cum eo habitasset, quemadmodum *Deut. 15.* evidentissime traditur. Illud vero non contingit nisi ex eodem patre natis: nam qui diversos habent patres, ii diversas etiam capiunt hereditates, atque adeo non habitant simul. Nunc autem Jacob et Heli nec fuerunt ex iisdem patribus, avis aut proavis, nec simul habitare potuerunt, cum alter censeatur in posteris Nathan, alter in posteris Salomonis. Nam, quod etiam argumentantur, Joseph non fuisse vocatum nomine patris legalis, quae res erat necessaria iuxta illam *Deuteronomii* legem, id exiguum sane ac mendicum argumentum est, cui Augustinus et *5. lib. Quaestionum in Deut. q. 46.* et *lib. 2. Retract. c. 12.* nullo negotio respondet. Mihi vero opinio communis magis placet, quamvis illorum opinio non displiceat qui asserunt Heli Josephi socerum fuisse eundem, qui et Joachim parentem Vir-

[1] Quaest. 56.

ginis Mariae; ut Lucas genealogiam Christi per matrem attexuerit, Matthaeus vero per eum, qui pater putabatur. Nec proinde tamen genealogiam mulierum contra Scripturae usum Evangelista texuit. Nam cum ait: *Qui fuit Heli,* relativum ad Christum referendum est, ut sit sensus: Et ipse Jesus putabatur quidem esse Josephi, at re vera non illius fuit, sed Heli. Cum enim sine virili opera ex virgine matre natus sit, nullum habuit in terris, cuius filius vere dici posset, praeter Heli, qui avus scilicet ipsius maternus erat. [1] Ne quis ergo miraretur, quod in texenda genealogia Christi ab nepote statim transilierit ad avum, interiecit causam; quia Joseph, quem patrem Christi dicere debebat, non vere erat pater, sed putabatur. Quamquam et relativum ad Joseph quoque referri potest, ut intelligas eum fuisse Heli non naturalem filium, sed ad eum modum quo gener soceri filius esse dicitur. Itaque Josephum evangelistae ad parentes suos retulerunt, alter ad eos quos ex se habuit, alter ad eos, quos ex coniugio sortitus est. Huius opinionis Augustinus *lib. Quaestionum evangelicarum 2. q. 5.* meminit. Hanc tenuit auctor libelli cuiusdam de ortu Virginis, qui Hieronymo falso tribuitur. Hanc Joannes Annius, Joannes item Lucidus, Georgius Wicelius aliique nonnulli iuniores amplexi sunt. Huic etiam nominum significatio consonat. Nam Joachim, Eliachim, Heli idem fere significant, [2] proque eodem fere usurpantur, *4. Reg. 23., 2. Paral. 36.* Probabilis opinio haec sit. Quis negat? Sed ne ipsa quidem certa est. Osiandri enim argumenta, quae ille firma esse existimat, sunt profecto infirmissima.

4. Obiicit primo, nusquam in Sacris Literis reperiri quod ille primogenitus filius mortui nuncupetur. Id vero de more imprudenter obiicit. Si enim Obed filius Noemi illique natus esse dicitur, [3] cur non dicatur natus Maaloni, huiusque proinde etiam filius? Item, [4] *Accipiet eam,* inquit, *frater eius, et suscitabit semen fratris sui, et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit.* Praeterea, ecquid, obsecro, est suscitare semen fratris, nisi filium illi gignere? Quid? Nonne illud manifestum est: *Ille sciens non nasci sibi filius, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur? Genes. 38.* At haec ipsa loca retulit Osiander: retulit quidem, sed ita tamen ut apertis testimoniis respondere nequiverit, nisi haereticorum ritu aut vulgatam editionem

[1] *De verb. signific.* Nam et rex.

[2] Philo Anianus tradit, Syris et Aegyptiis Joachim, Eliachim et Heli esse synonyma.

[3] *Ruth,* 4.

[4] *Deut.* 25. 5., Matth. 22. 24., Luc. 20. 28.

accusaret aut etiam Scripturae et verba et sensum eluderet. Nam sanctorum omnium communem intelligentiam pro nihilo habere est illi familiare, et cum ceteris Lutheranis gentile ac proprium. Iam quod secundo loco accipit, fratres, de quibus lex loquitur, simul habitare oportere, id est in eadem hereditate paterna, atque adeo germanos esse ab eodemque patre genitos, speciem fortasse veritatis habet, veritatem nullam profecto habet. Fratres quippe in illa *Deuteronomii* lege non germani modo intelligendi sunt, verum etiam consanguinei, qui Scripturarum usu fratres appellantur. Id quod non communi solum sanctorum omnium sententia, sed aperto Scripturae testimonio comprobari potest. Booz enim Maalonis non germanus erat sed propinquus. Nec confundimus nos negotium redemptionis cum negotio leviri, quod Osiander calumniatur. Sed contendimus summoque omnino iure contendimus exemplum libri *Ruth* ad legem illam *Deuteronomii* pertinere. Alioqui si eos simul habitare interpretamur qui in eadem hereditate paterna habitant, cur non magis, nam hoc simplicius est, eos qui in eadem domo? Ita quamvis fratres germani sint, nisi eandem domum habeant communem, ea lege minime tenebuntur. Quod ne Osiander ipse quidem, quamlibet perfricta fronte, concessurus esset. Exponamus igitur, quod et Hebraeorum mos et legis ratio exigit, tum etiam fratres habitare simul, cum in eodem oppido vel civitate habitarint. Id vero non duobus solum uterinis, quales Jacob et Heli fuisse perhibentur, usuvenire potuit, sed propinquis etiam aliis vel remotis. Nihil ergo nos Osiandri argumenta movent, quominus fidem Africano habeamus.

5. Illud forte movere potest, quod in tertia conclusione capitis superioris asseruimus, communem scriptorum omnium traditionem certo, nedum probabiliter pro vera historia habendam esse. Huic autem Africani traditioni historici omnes ecclesiastici testimonium perhibent. Igitur non modo probabilis sed certa illa doctrina erit, quae duos patres Joseph legalem et naturalem infert. Minime vero. Multum enim refert, res gestas qua historici asseveratione narrent. Si enim is ipse, qui primus auctor historiae fuit, rem non ut visam ac certam sed ut auditam et incertam scripserit, tunc qui simili temperamento rem ceu probabilem referunt, ii quamvis consentiant omnes, non faciunt tamen historiae firmitudinem. Porro autem Africanus, unde ceteri hanc historiam acceperunt, nihil praeter auditum habuit, nec referentibus certam habuit fidem. Nam postquam rem, perinde ut a Judaeis quibusdam acceperat, ad Aristidem retulisset, huiusmodi verba, Musculo interprete, adiecit: *Sive itaque ad hunc modum sive aliter habet res ista,*

non poterit quisquam, meo iudicio, clariorem illius, scilicet quae obiecta erat, evangelistarum discrepantiae expositionem reperire. Quisquis autem aequo animo praeditus est, idem quod nos curabit, etiamsi certum desit testimonium; ob id videlicet, quod meliorem ac veriorem expositionem proferre non poterit. Evangelium sane per omnia, quae vera sunt, tradit. Hactenus Africanus. Quibus verbis satis ille significat, si componendis evangelistis ratio alia quaecumque probabilior appareret, eam se libenter amplexurum. Quae omnino res et Augustinus et Thomas [1] videtur compulisse, ut praeter hanc, alias quoque rationes tollendae discrepantiae investigarent. Sed de primo argumento satis multa diximus.

6. *Responsio ad secundum.* Ad secundum vero dicendum est, huiusmodi quoque res non tam ex fide historiae, quam ex probabili eorum coniectura pendere, qui Sacras Literas interpretantur. Non est enim aliquis probatus auctor qui asserat se praeter Mariam, aliam Josephi uxorem aut vidisse aut certis testibus accepisse. Sed cum in Evangelio fratres Domini legerentur, et religio vetaret filios Mariae suspicari, Scripturae expositoribus coniectandum fuit quonam id pacto fieri potuerit, ut veritas Evangelii cum Mariae perpetua virginitate congrueret. Ita quidam filios Joseph ex alia uxore intulerunt. Christique proinde fratres non veros sed qui putarentur, interpretati sunt: nam et Joseph non verus erat pater sed putabatur. Neque horum coniectura vana commentitiaque fuit nullave ratione tantum ad respondendum haereticis excogitata; sed probabiles habuit causas, quae Scripturarum etiam testimoniis niterentur. Primum quia Jacobus Hierosolymitanus episcopus non peculiariter esset frater Domini cognominatus, si cognatione solum fratres Domini vocarentur: cum et Jacobus Zebedaei filius, a quo ille cognomento distinguitur, ad eum quoque modum frater Domini esset. Deinde non simpliciter quidam in Evangelio diceret: [2] *Ecce mater tua et fratres tui foris stant quaerentes te* alloqui, si generali sanguinis coniunctione fraternitatem definiret. Jacobus namque et Joannes tunc temporis cum Christo intra domum erant, qui illo modo erant fratres.

7. Accedit quod apud Marcum a quibusdam dictum est: [3] *Nonne hic est faber filius Mariae, frater Jacobi et Joseph et Judae et Simonis? Nonne et sorores eius hic nobiscum sunt? Filius,* inquiunt, *Mariae, frater Jacobi et Josephi,* etc., ut non ex Maria sed ex Josepho fratres intelligerentur. Unde et iuxta Lucam interrogant: [4] *Nonne hic est filius*

[1] 3. par. q. 31. art. 3.
[2] Matth. 12. 47.
[3] Marc. 6. 3.
[4] Luc. 4. 22.

Joseph? Atque sorores, filias Josephi Esther et Thamar intelligendas esse, Hippolytus ac Nicephorus graves in primis auctores asserunt. Fratres ergo similiter intelligendi sunt Jacobus, Joseph, Simeon et Juda, quos quatuor filios ex priore coniuge, cui nomen erat Salome, Josephum suscepisse, iidem auctores prodidere. Accedit etiam quod Josephum, cum Mariam uxorem accepit, octuaginta annorum fuisse senem, Epiphanius non semel adstruit. At in tam longa aetate non est profecto verisimile illum sine coniuge extitisse. Haec auctores illi sine fidei discrimine argumentari atque adeo asserere potuerunt. Sed Hieronymus tamen rem diligentius animadvertens, ut erat in Sacris Literis apprime versatus, probabiliorem multo rationem invenit, quia citra et Mariae corruptionem et Josephi bigamiam fratres Domini in Scripturis intelligerentur. Quod enim Jacobus frater Domini vulgo cognominatus, Josephi filius non fuerit, ex Evangeliis videtur manifeste colligi. Marcus siquidem quos *cap. 6.* fratres Domini vocatos scripserat, eos *cap. 15.* filios cuiusdam Mariae scribit esse, quae nimirum uxor Josephi esse non poterat, nisi duas illum simul uxores habuisse contendas, Mariam Virginem et alteram Mariam, quod nulla ratio probat, nulla prodit historia. Quin hominem pauperem, qui vix unam alere et sustinere posset, duarum coniugum onera subiisse, et imprudentiae et incontinentiae argumentum est. Ea vitia viro iusto tribuere quam sit stultum, ne dicam impium, non est opus longa oratione suadere.

8. Adde quod haec eadem a Joanne Maria Cleophae cognominata est. Erat autem Cleophas fratres Josephi, ut Eusebius *lib. 3. Eccl. hist. cap. 11.* ex Egesippo retulit: ob quam causam, nisi me coniectura fallit, soror Mariae Virginis appellatur. Nam et leviri fratres vulgo dici solent, et fratrum uxores sorores. Non igitur, ut sentio equidem, Maria illa tamquam mater sed tamquam uxor Cleophae nomen accepit. Josephi itaque coniux non erat; atque adeo nec huius filii, filii erant Josephi sed Cleophae. Verum quemadmodum Josephus pater Christi existimabatur, sic filii Cleophae, Jacobus, Joseph, Judas, Simeon, existimabantur Christi consobrini, Christique patruus, Cleophas. Qua ratione Maria ista Christi matertera nuncupari potest, non quod vere Mariae Virginis germana fuerit sed quod soror et habita et dicta sit. [1] Atqui consobrinos fratres etiam dici, omnis Scriptura demonstrat. Nec prioris opinionis necesse est argumenta refellere.

[1] Isidor in lib. *De ortu et vit. et obit. sanct. patr.* dicit Alphaei filium fuisse sororis matris Domini, unde et fratrem Domini vocatum.

non poterit quisquam, meo iudicio, clariorem illius, scilicet quae obiecta erat, evangelistarum discrepantiae expositionem reperire. Quisquis autem aequo animo praeditus est, idem quod nos curabit, etiamsi certum desit testimonium; ob id videlicet, quod meliorem ac veriorem expositionem proferre non poterit. Evangelium sane per omnia, quae vera sunt, tradit. Hactenus Africanus. Quibus verbis satis ille significat, si componendis evangelistis ratio alia quaecumque probabilior appareret, eam se libenter amplexurum. Quae omnino res et Augustinus et Thomas [1] videtur compulisse, ut praeter hanc, alias quoque rationes tollendae discrepantiae investigarent. Sed de primo argumento satis multa diximus.

6. *Responsio ad secundum.* Ad secundum vero dicendum est, huiusmodi quoque res non tam ex fide historiae, quam ex probabili eorum coniectura pendere, qui Sacras Literas interpretantur. Non est enim aliquis probatus auctor qui asserat se praeter Mariam, aliam Josephi uxorem aut vidisse aut certis testibus accepisse. Sed cum in Evangelio fratres Domini legerentur, et religio vetaret filios Mariae suspicari, Scripturae expositoribus coniectandum fuit quonam id pacto fieri potuerit, ut veritas Evangelii cum Mariae perpetua virginitate congrueret. Ita quidam filios Joseph ex alia uxore intulerunt. Christique proinde fratres non veros sed qui putarentur, interpretati sunt: nam et Joseph non verus erat pater sed putabatur. Neque horum coniectura vana commentitiaque fuit nullave ratione tantum ad respondendum haereticis excogitata; sed probabiles habuit causas, quae Scripturarum etiam testimoniis niterentur. Primum quia Jacobus Hierosolymitanus episcopus non peculiariter esset frater Domini cognominatus, si cognatione solum fratres Domini vocarentur: cum et Jacobus Zebedaei filius, a quo ille cognomento distinguitur, ad eum quoque modum frater Domini esset. Deinde non simpliciter quidam in Evangelio diceret: [2] *Ecce mater tua et fratres tui foris stant quaerentes te* alloqui, si generali sanguinis coniunctione fraternitatem definiret. Jacobus namque et Joannes tunc temporis cum Christo intra domum erant, qui illo modo erant fratres.

7. Accedit quod apud Marcum a quibusdam dictum est: [3] *Nonne hic est faber filius Mariae, frater Jacobi et Joseph et Judae et Simonis? Nonne et sorores eius hic nobiscum sunt? Filius,* inquiunt, *Mariae, frater Jacobi et Josephi,* etc., ut non ex Maria sed ex Josepho fratres intelligerentur. Unde et iuxta Lucam interrogant: [4] *Nonne hic est filius*

[1] 3. par. q. 31. art. 3.
[2] Matth. 12. 47.
[3] Marc. 6. 3.
[4] Luc. 4. 22.

Joseph? Atque sorores, filias Josephi Esther et Thamar intelligendas esse, Hippolytus ac Nicephorus graves in primis auctores asserunt. Fratres ergo similiter intelligendi sunt Jacobus, Joseph, Simeon et Juda, quos quatuor filios ex priore coniuge, cui nomen erat Salome, Josephum suscepisse, iidem auctores prodidere. Accedit etiam quod Josephum, cum Mariam uxorem accepit, octuaginta annorum fuisse senem, Epiphanius non semel adstruit. At in tam longa aetate non est profecto verisimile illum sine coniuge extitisse. Haec auctores illi sine fidei discrimine argumentari atque adeo asserere potuerunt. Sed Hieronymus tamen rem diligentius animadvertens, ut erat in Sacris Literis apprime versatus, probabiliorem multo rationem invenit, quia citra et Mariae corruptionem et Josephi bigamiam fratres Domini in Scripturis intelligerentur. Quod enim Jacobus frater Domini vulgo cognominatus, Josephi filius non fuerit, ex Evangeliis videtur manifeste colligi. Marcus siquidem quos *cap. 6.* fratres Domini vocatos scripserat, eos *cap. 15.* filios cuiusdam Mariae scribit esse, quae nimirum uxor Josephi esse non poterat, nisi duas illum simul uxores habuisse contendas, Mariam Virginem et alteram Mariam, quod nulla ratio probat, nulla prodit historia. Quin hominem pauperem, qui vix unam alere et sustinere posset, duarum coniugum onera subiisse, et imprudentiae et incontinentiae argumentum est. Ea vitia viro iusto tribuere quam sit stultum, ne dicam impium, non est opus longa oratione suadere.

8. Adde quod haec eadem a Joanne Maria Cleophae cognominata est. Erat autem Cleophas fratres Josephi, ut Eusebius *lib. 3. Eccl. hist. cap. 11.* ex Egesippo retulit: ob quam causam, nisi me coniectura fallit, soror Mariae Virginis appellatur. Nam et leviri fratres vulgo dici solent, et fratrum uxores sorores. Non igitur, ut sentio equidem, Maria illa tamquam mater sed tamquam uxor Cleophae nomen accepit. Josephi itaque coniux non erat; atque adeo nec huius filii, filii erant Josephi sed Cleophae. Verum quemadmodum Josephus pater Christi existimabatur, sic filii Cleophae, Jacobus, Joseph, Judas, Simeon, existimabantur Christi consobrini, Christique patruus, Cleophas. Qua ratione Maria ista Christi matertera nuncupari potest, non quod vere Mariae Virginis germana fuerit sed quod soror et habita et dicta sit. [1] Atqui consobrinos fratres etiam dici, omnis Scriptura demonstrat. Nec prioris opinionis necesse est argumenta refellere.

[1] Isidor in lib. *De ortu et vit. et obit. sanct. patr.* dicit Alphaei filium fuisse sororis matris Domini, unde et fratrem Domini vocatum.

Nonnulla enim assumit, quae certis de causis a plerisque aliter existimatur. Ut filios Zebedaei Christi esse consaguineos, et proinde Scripturae usu fratres, item Josephum octuaginta annos natum esse cum Mariam uxorem accepit. Quae res dici possunt, probari non possunt. Nam et *Act. cap.* 1. Lucas cum Jacobum Alphaei, Simonem et Judam retulisset, subdit: *Hi omnes erant perseverantes in oratione cum Maria matre Jesu et fratribus eius.* Constat autem Jacobum Alphaei, Simonem ac Judam fratres Domini appellatos. Sed de his disputatum est ab aliis diligentius. Nos in praesenti non id agimus. Tantum dicimus, ex diversis opinionibus, quas in Scripturarum interpretatione orthodoxi sequuntur, minime historiae fidem periclitari. Haec quippe sola oratio erat secundo argumento confutando necessaria.

9. *Responsio ad tertium.* At tertium sic diluitur. Non fuit Herodias filia Arethae regis sed Aristobuli, sicut Josephus multis in locis [1] testatus est. Id quod nomen quoque ipsum indicat. Est enim quasi patronymicum ab Herode, nihilque proinde aliud significat quam filiam vel neptem vel aliquam e posteris Herodis. Quamobrem cum Aretha rege Arabum nihil videtur habere commune; cum Herode Magno, cuius fuit neptis, commune habet genus. Quod autem Hieronymus tradit ex vetere historia, pace tanti viri dixerim, in ea re sine dubio fallitur. Apparet eum sane vel in historiam quampiam auctoris incerti incidisse; ob id enim quidam veterem historiam appellatam volunt: vel certe in Eusebii [2] latinam incidit, quam Ruffinus fecit sua traditione vitiosam. Quo autem res planior fiat, verba loci illius subscribemus: *Concordi vero testimonio etiam Josephus de hoc scribit nominatim, etiam de Herodiade commemorans, velut de coniugio fratris Philippi viventis violenter abstracta et suis ab Herode incestis nuptiis sociata, propria et legitima uxore depulsa; quam Herodiadem filiam fuisse dicit Arethae regis Arabiae.* Hactenus Eusebius, Ruffino interprete. E quibus verbis si tollas nomen *Herodiadem* posteriore loco positum, quod nec Eusebius habet, nec Josephus, vera erit lectio, atque adeo germana Eusebii graeci in latinum conversio. Nam relativum, *quam,* non ad Herodiadem, quod Ruffinus falso intellexit, sed ad propriam et legitimam uxorem depulsam referendum est: quod recte Musculus in nova nunc interpretatione fecit. Verum de tertio argumento haec nobis dicta sint.

10. *Responsio ad quartum.* Ad quartum ita respondeo. Quidquid sit de Magis, an fuerint reges nec ne, quod in controversia est po-

[1] Lib. 18. *Antiq.* c. 9. Lib. 1. *Eccl. hist.* c. 13. [2] Lib. 1. *Eccl. hist.* c. 13.

situm, certum illud est, non ex ea re historiae fidem labefactari, quod plurimi auctores Magos reges fuisse tradiderint. Nempe res haec eius generis est, quam nemo historicorum sese affirmet aut vidisse aut ex viris fide dignis, qui viderint, audivisse. Nituntur itaque auctores illi non historiae auctoritate, quam nullam probatam habuere, sed probabilibus coniecturis, quas porro habuere nonnullas. Qualis est quod in Magis videtur impletum illud: [1] *Reges Tharsis et insulae munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent*; item illud: [2] *Ambulabunt reges in splendore ortus tui,* etc.: quae in Epiphania Domini non hodiernum vulgus, sed antiquus semper Ecclesiae chorus intonuit. Accedit quod, ut Tertullianus ait, *Magos reges fere habuit Oriens.* Accedit quod in reges illud maxime quadrat: [3] *Apertis thesauris suis,* etc. Exstat etiam Claudiani epigramma, ubi Magos appellat Chaldaeos reges. Quod si Claudiani non est, certe elegantissimi poetae est. Hanc opinionem, ut quae plausibilis sit ac popularis, Christi fideles iam olim libenter induerunt. Neque operae pretium iudico, si quis in concione publica eam dissuadere conetur. Nam dissuadere nihil attinet, ac frustra niti, et nihil aliud quam laborando odium quaerere, extremae dementiae est. Quod si paucis forte quibusdam fidem argumentatione tua feceris, multas tamen in populo querelas, dissidia ac lites induces. Sine ergo plebem probabilissimam opinionem, praesertim quae penitus insedit atque inveteravit, cum suis maioribus retinere. Quod si coniecturis aliis permotus contrariam sententiam habes, liceat per me, equidem non repugno. Illud ago, sive haec sive illa opinio vera sit, non inde historiae auctoritatem aut elevari aut imminui, cum neutra earum opinionum historiae auctoritati, sed probabili coniecturae innitatur. Quod enim regum nomen Evangelista suppresserit, id omnino nihil est. Non enim existimavit Evangelii testimonium regio apparatu cumulandum, quod Magorum sapientiam et gravitatem amplissime ornaverat. In veritate sane occulta confirmanda regia appellatio obscura et otiosa erat, Magorum vox praeclara et opportuna. Nam quod Herodes Magos parum honorifice exceperit, hoc aut Herodiani fastus indicium est, aut Romanae gloriae et maiestatis. Indignum vero est magni regis tumorem in minutorum invidiam odiumque convertere.

11. *Responsio ad quintum.* De quarto igitur argumento hactenus. Nunc ad quintum respondeamus. Non Hieronymus modo, Augustinus, Thomas ac ceteri fere omnes auctores, verum etiam antiqua Eccle-

[1] *Psal.* 71. 10. [2] Isa. 60. 3. [3] Matth. 2. 11.

siae traditio tenet quod Magi Christum decimo tertio die, ex quo natus fuerat, adorarunt. Cuius quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset cur tanta id consensione ab Ecclesia receptum sit, quamquam veteri traditioni in huiusmodi rebus multum debetur fidei, ut ratio alia non subsit, has causas tamen inveniebam duas, easque ambas ex ipso Evangelio collectas. Unam, quod Matthaeus dicit: *Cum natus esset Jesus, ecce Magi ab Oriente venerunt.* Sane si quando Magi venerunt Christus esset anniculus aut bimus, ut Epiphanius, Zacharias, Faber, Osiander existimant, non dixisset Evangelista: *Cum natus esset, ecce Magi.* Quod non de re tam sera sed de subita et improvisa vel certe proxima et quasi praesente dici solet. *Necdum*, inquit, [1] *intra se verba compleverat, et ecce Rebecca egrediebatur.* Et Poeta: *Audiat haec aliquis, vel qui venit, ecce Palaemon.* Hinc etiam cum Mariae dixisset angelus: *Ecce concipies,* etc., intelligens ipsa statim se concepturam, ait: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Recens ergo natus erat infans, quando Magi invenerunt. Altera causa est haec: Magi invenerunt puerum in Bethlehem: ergo ante diem purificationis accesserunt: quia ultra id temporis Christus non fuit in Bethlehem. Lucas enim iis descriptis, quae ad purificationem attinebant, subdit: [2] *Ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilaeam in civitatem suam Nazareth.* Non ait: *in Bethlehem,* sed: *in Nazareth.* Cur autem Bethlehem reverterentur, ubi adeo nihil habebant supellectilis, et Virgini ad reclinandum infantem non alius quam praesepe locus fuerit in diversoria? Nec Evangelista docet eos venisse ut morarentur, sed ut profiterentur in civitate sua. Manserunt itaque ibidem quantum necesse fuit ad implendam legem, quae iubet, ut post circumcisum infantulum maneat mulier *triginta tribus diebus in sanguine purificationis suae.* Intra quos dies Bethlehem venisse Magos recte credimus, et puerum indicio stellae inventum adorasse.

12. In ea vero ratione, quae primum opponitur, quidam liberalitatem ac beneficentiam Virginis animadvertunt, quae brevi aurum acceptum in pauperes erogavit: alii prudentiam, quod viaticum paraverit in Aegyptum. Sive enim Joseph ante purificationem de fuga ab angelo fuerit admonitus, iuxta illud: [3] *Cum recessissent, ecce angelus apparuit in somnis,* etc. sive Magi oraculum de reditu per aliam viam Virgini communicaverint: credibile profecto est feminam prudentissimam iam inde illud, quod ad fugam et peregrinationem opus erat, providere. Sunt qui modestiam advertant. Atque haec ratio mihi vi-

[1] *Genes.* 24. 15. [2] Luc. 2. 39. [3] Matth. 2. 13.

detur sanctissime et providentissime constituta. Non decebat enim, ut quae pauper erat, ea divitum oblationem subito inferret. Ab omni fastu et ostentatione erat virgo aliena, nec mutare conditionem illi erat animus, quam sciebat Dei Filio placuisse. Quid quod aurum Deo a Magis oblatum in sacros fortasse usus censuit consecrandum? Prima itaque adversariorum ratio his omnino modis facile diluitur. Secunda pressius videtur urgere. Si enim diligenter a Magis Herodes tempus stellae didicit, *occidit,* autem *omnes pueros a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis,* biennium ergo ante stella Magis apparuit. Non igitur mox a Christo nato advenerunt. Nam statim recedentibus Magis, Herodes occidit pueros. Illa enim particula *tunc* non minus rem praesentem proximamve significat, quam vocula *ecce,* cuius vim paulo ante expendebamus. Ait vero Evangelista: *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, mittens occidit.* Sed hic nobis bifariam solvi potest. Primum enim, quod Euthymius admonuit, illa oratio: *Secundum tempus,* etc. non refertur ad id quod praecessit *a bimatu,* sed solum ad particulam *infra,* cui proxime coniuncta est. Itaque continenter legendum est: *Occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus eius a bimatu.* Et ibi facta hypodiastole subiungatur: *Et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis.* Non itaque intelligendus est peremisse bimulos secundum tempus exquisitum, sed tantum alios minimos, quibus videlicet solis tempus stellae accomodavit. Sed ais: Cur bimos interfecit, si non secundum tempus stellae? Respondeo: Cur in omnibus finibus Bethlehem, si in Bethlehem, iuxta prophetam, natus est Christus? Quemadmodum ergo ex propria malitia ampliavit locum, sic ampliavit et tempus. Deinde probabile est id, quod mihi semper verosimilius fuit, Herodem Romam evocatum, ut accusationi filiorum responderet,[1] stragem illam puerorum edere distulisse; quam edidit postea cum Hierosolymam regressus est. Quod si necesse esset biennium Magis ad iter faciendum concedere, quod tamen absurdum est, non protinus necessario fit consequens, ut biennio post Christum natum advenerint. Multo enim facilius expeditiusque dicetur, quod Chrysostomo Augustinoque video placuisse, apparuisse stellam Magis tanto ante Christi nativitatem, quantum fuit opus ut tot regionibus ac provinciis peragratis, puerum haud multo ante natum adorarent.

13. Cum vero demum quaeritur, qui fieri potuerit, ut ab Oriente Magi tam paucis diebus pervenerint; huic quaestioni responsum fa-

[1] Joseph. lib. 16. *Antiq.* cap. 7.

cile et promptum est. Non enim opus fuerit, quod Remigius facit, eam rem nati pueri facultati viribusque tribuere, qui Magos ad se tam brevi dierum spatio perduxerit. Sed Oriens in Sacris Literis frequenter accipitur pro terris quae orientales ad illam sint, in qua sunt qui loquuntur. Ut ibi: [1] *Elegit sibi Loth regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente.* Item: [2] *De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum de montibus Orientis.* Sive ergo Magi posteri fuerint Balaam, ac proinde ex Mesopotamia Syriae venerint, ut Chrysostomo, Hieronymo et Ambrosio visum est; sive ex Arabia accesserint, quae sententia Justini martyris perpetua fuit; seu sapientes alii, vel Persae vel Chaldaei, quod Magorum nomen prae se fert: dubitari non potest, quin totum illud quidquid erat itineris decem diebus conficere potuerint. Distat siquidem Hierusalem ab Aram centum septuaginta duabus parasangis persicis et hispanis, ab Ur vero Chaldaeorum ducentis duodecim. Atque cum Laban Jacob fugientem a Mesopotamia in Judaeam insequeretur, septimo die consecutus est illum in monte Galaad, qui est principium Libani. [3] Et ferebat tamen Jacob greges et uxores ac parvulos. At Laban non ante tertium diem fugam deprehenderat. Quid quod in regione illa abundant dromedarii, quos uno die stadiorum mille iter conficere, scribit in *Vita Apollonii* Philostratus? [4] Aristoteles quoque *lib. 9. Hist. animal. cap. ultimo* testatur, celerius eos currere, quam Nisaeos equos. Nec te illud turbet, quod Hieronymus *in Jerem. 25. cap.,* imo Jeremias ipse, Chaldaeam, ait, in aquilonis parte iuxta situm Hierusalem collocatam esse. [5] Quia enim inter aquilonem et orientem sita est, modo aquilonaris, modo orientalis nuncupatur. Haec fastidioso lectori scio molesta fore: sed erat ostendendum quam temere quidam a sincera historiae fide et communi sanctorum opinione dissenserint. Verum de quinto argumento satis. Nunc sequentia refellamus.

14. *Responsio ad sextum.* Sane quidem, cum in sexto argumento Epiphanii sententia contra historiae fidem ponitur, nihil prorsus movere nos debet. Primum, quoniam in rerum gestarum temporumque ratione nullos ille graves auctoresse qui solet: atque adeo in earum rerum memoria interdum fallitur. Deinde, quoniam hoc saltem loco nulla argumentatione probabili, nullis prolatis veteribus monumentis, antiquo Ecclesiae usui contradicit. Quod si verum est, ut verum est profecto,

[1] *Gen.* 13. 11.
[2] *Num.* 23. 7.
[3] *Gen.* 31. 23.
[4] Lib. 2.
[5] Idem Zachar. c. 2.

Christum passum esse anno aetatis suae trigesimo tertio inchoato per tres menses ac decem fortasse dies; nam de hac re nullam modo quaestionem habere volumus; docuisse autem eum tribus annis, ut Ignatius in *epist. 1. ad Trallianos* et Eusebius in *Chronicis* prodiderunt; certe Epiphanii opinio videtur vera esse non posse. A trigesimo namque anno expleto usque ad passionem, non nisi duo anni supersunt. Quamvis nodum hunc solveret Epiphanius, si tempus doctrinae Christi non a nuptiis, sed a baptismo inchoaret. Quod nos quoque dicere oportet, qui Maximi sententiam veteremque Ecclesiae usum propugnamus; nuptias quippe anno post baptismum integro elapso factas esse credimus. Qua in re nobiscum dissentiunt quidam, nec sine causa dissentiunt tamen. Primum enim toto illo anno nihil, inquiunt, scriptum haberemus de doctrina Christi; quin eo anno nihil omnino docuisset. Quod est credibile nullo modo. In baptismo siquidem Filius, ac sapientia Dei, dux populi atque magister, Patris testimonio declaratus est. Nec post Evangelii munus evidentissima Triadis commendatione testificationeque susceptum, otiosus Christus tot diebus vitam in silentio degeret. Sed illud, ut par erat, protinus exequeretur. Id quod non coniectura nostra solum, sed Joannis etiam Evangelio comprobatur. Joannes porro ita diserte rerum gestarum post baptismum tempora notat, ut ad nuptias, non dicam annus, sed ne pauci quidem menses interfluxisse videantur. *Altera,* inquit, *die vidit Joannes Jesum venientem ad se;* et rursum paulo inferius: *Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis eius duo,* etc. Et postea: *In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum,* etc. Denique statim *in secundi capitis initio: Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.* En cum Joannes Judaeorum legatis respondisset, postero die vidit Jesum venientem ad se; quo tempore Jesus nec notus erat nec discipulos acceperat, ut ex hoc primo Joannis capite manifestissime liquet. Sed postero die, hoc est tribus a legatione diebus, duo discipuli Joannis secuti sunt Jesum: ac proximo huic die exiens in Galilaeam Jesus ipse Philippum invenit. Cum vero subiungit Evangelista: *Et tertia die nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae,* satis aperte indicat, quam breve tempus inter baptismum, vocationem discipulorum ac nuptias fluxerit. Non itaque annus integer intercessit. Praeterea, post secundum adventum in Galilaeam coepit Jesus praedicare, ut Matthaei *cap. 4.* dicitur. Non ergo ante nuptias praedicaverat. Nam illae factae sunt, cum post baptismum primo advenit in Galilaeam. Quod si annus integer a baptismo ad nuptias interfluxisset, iam tres anni praedicationis Christi nullo modo invenirentur. Adde quod ex ea sententia

consequens fieret ut Christus anno aetatis suae trigesimoquarto inchoato fuerit passus. Illud non obscure colligitur; quoniam si vera esset, quinquies pascha a baptismo ad mortem intervenisset. Primum id esset, de quo nihil habemus in Evangelio scriptum inter baptismum et nuptias. Secundum quod Joannes statim post nuptias commemorat, *cap.* 2. ubi Christus ementes ac vendentes ex templo primum eiecit. Tertium de quo fit mentio Joannis *cap.* 5., cum sanavit paralyticum. Quartum, cuius idem evangelista meminit, *cap.* 6. inquiens: *Erat autem proximum pascha.* Quintum, in quo passus est Christus: de quo Joannis *cap.* 12. et 13. Nam quod tertium illud, de quo dubium esse potest, festum paschae fuerit, non modo Rupertus, [1] sed Irenaeus etiam [2] testatur. Ac re vera nomen festi simpliciter pro pascha solet in Evangeliis accipi; ut ibi: *Non in die festo, Matth.* 26.; item: *Secundum consuetudinem diei festi, Luc.* 2.; item: *Eme ea, quae opus sunt nobis ad diem festum, Joann.* 13. Cum itaque Christus baptizatus fuerit anno tricesimo aetatis suae inchoato per tredecim dies; *erat* enim *incipiens quasi annorum triginta,* ut Lucas affirmat, [3] si quinquies festum paschae intercessit, nimirum mortuus est anno aetatis suae trigesimoquarto. Quod licet Beda [4] aliique nonnulli iuniores asseruerint, defendi tamen nulla ratione potest, ut Paulus episcopus Forosemproniensis, *lib.* 9. 2. *par.* et *lib.* 4. *eiusdem partis,* Joannes item Lucidus in libro *De vero die passionis Christi* ostenderunt. At vero nullae huiusmodi rationes ab antiqua patrum traditione, quam communis Ecclesiae consuetudo in divino officio, hymnis antiphonisque confirmat, potuerunt me movere. Non quod haec ad fidem religionemve magnopere attineant, sed quod in rebus vel ex utraque parte probabilibus, vel etiam ambiguis, veteris ecclesiasticae historiae fides communis me delectat.

15. *Ad primum alterius opinionis argumentum.* Sed prima videamus. Anno, qui inter baptismum et nuptias fluxit, nihil omnino docuit Christus: cessator ergo fuit maximus, qui post iniunctum munus tamdiu fuit otiosus. Sane quidem eo anno non est publice concionatus Christus, neque turbis Evangelium praedicavit. Sed non fuit interim otiosus. Quin et frequenter ad Joannem accessit, ut frequens etiam de ipso Joannes testimonium diceret, et privatim quoque docuit quosdam, ne Ecclesiae concionator repente prodiret. Non enim discipuli

[1] Lib. 5. *Com. in Jo.*
[2] Lib. 2. cap. 39.
[3] Luc. 3. 23.
[4] Lib. *De temp.* cap. 47. Annus 34. non annus passionis Christi, quia pascha illo anno fuit in die martis.

Joannis illum Rabbi, [1] hoc est magistrum appellarent, nisi iam docere incepisset, quemadmodum Caietanus noster diligenter advertit.

16. *Ad secundum argumentum.* Nam quod aiunt ex Joannis Evangelio colligi, paucos dies inter baptismum et nuptias intercessisse, id nullo modo verum est; cum Joannes adventum Jesu ad baptismum nusquam omnino narraverit, ut idem Caietanus manifesta argumentatione confecit. Quamquam in eo fallitur, quod pro certo asserit, ex quatuor Baptistae testimoniis, quae primo capite Evangelista refert, tertium datum esse die proximo post secundum. Secundum quippe, ut mihi videtur quidem, de futuro est; et licet Scripturae ordine sequatur, tempore tamen primum etiam testimonium antecessit, ut vel Caietanus ipse confitetur. Illud enim, quod a Joanne legatis Judaeorum impartitum est, idem omnino ipsum fuit, quod se ante dixisse Baptista meminerat. Estque multo vero similius eo tempore nondum Christum a Joanne baptismum suscepisse. *Medius,* inquit, *vestrum stetit, quem vos nescitis, ipse est, qui post me venturus est.* Cum ergo Evangelista inquit: *Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se,* nec intelligit de adventu ad baptismum, nec scribit quid postero die a legatione Judaeorum gestum sit: sed docet, tertium testimonium altero die post illud, quod primo loco scripserat, datum esse. Nam secundum obiter est utrique, id est primo et tertio ab Evangelista interpositum, ut explicaretur Baptistam semper fuisse sui in testificatione similem, nec aliud futurum ante dixisse, quam in praesenti testificaretur. Itaque temporis ordine, ut diximus, illud fuit primum, quod secundo loco Evangelista commemorat. Deinde secutum est id, quod a principio positum est. Post hoc proximo die tertium Baptista testimonium dedit, cum vidit Jesum venire ad se. Saepe enim post baptismum, ut supra dictum est, ad Joannem veniebat. Postero autem die quartum testimonium addidit cum interessent illi ex discipulis eius duo, quorum unus erat Andreas. Cum igitur non constet quantum temporis inter baptismum et tria illa testimonia de praesenti fluxerit, quamvis omnia illa post baptismum data sint, certe ex Evangelio Joannis non colligitur, paucos dies inter baptismum ac nuptias interfluxisse. Quid quod cum ait: *In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum,* non Christum fortasse Evangelista intellexit, sed Andream, quem primum dixerat invenisse Simonem, nunc dicit, postero die invenisse Philippum, cum ex habitaculo Christi in Galilaeam exiisset? Ob id

[1] Joan. 1. 38.

enim interpres latinus ait: *Et dicit ei Jesus,* cum nomen Jesus non reperiatur in graeco.

17. *Ad tertium argumentum.* Quot autem dies intercesserint inter postremum illud testimonium Joannis, coram duobus discipulis tributum, et hunc diem, quo Andreas invenit Simonem, incertum est. Nam illud quidem apud Matthaeum de publica ad plebem praedicatione intelligitur: cum perspicuum sit, in primo adventu Christi ad Galilaeam, quem solus Joannes *cap. 2.* narrat, iam Christum discipulos habuisse. Matthaeus autem de secundo adventu loquitur, quum iam Joannes erat in carcere. Non igitur de privata doctrina sed de publica et populari intelligi potest.

18. *Ad quartum argumentum.* At vero tempus praedicationis Christi quantum fuerit, non satis a veteribus expeditum est. Eusebius quoque ipse parum sibi in hac re constare videtur. Nam in *Chronicis* post quintumdecimum annum Tiberii tribus annis scribit Dominum praedicasse; idque adstruit a Joanne etiam in Evangelio conscriptum. [1] Ceterum idem in libro *Demonstr. Evangel. 8. demonstr. 2.* Joannis item testimonio confirmat, tribus annis et sex mensibus Christum praedicavisse. Quod si ad passionem venit anno Tiberii decimo octavo, ut in *Chronicis* Eusebius ait, qui fieri potest, ut post annum Tiberii quintumdecimum, annis tribus et sex mensibus praedicarit? Atqui post annum decimumquintum Tiberii inchoatam esse Evangelii doctrinam, e Lucae *3. cap.* patescit.

19. *Ad quintum argumentum.* Nos autem si trium annorum doctrinam explere volumus, unum doctrinae privatae, duos vero publicae doctrinae impartiemur. Huic enim totum triennium dare nulla ratio cogit, nulla probat auctoritas. Negamus siquidem, probabiliterque negamus, festum, cuius Joannes *cap. 5.* meminit, pascha fuisse. Chrysostomus porro [2] ac Cyrillus [3] affirmant, festum fuisse pentecostes. Quod mihi, fateor ingenue, non fit vero simile. Primo, quoniam post pascha Jesus moratus est in Judaea cum discipulis suis, ut *cap. 3.* Joannes scribit: at mora iuxta Scripturae usum in paucis his diebus, qui ad pentecosten interfluxerunt, intelligi non potest: eo vel maxime, quod postquam Christus moratus in Judaea est, abiit iterum illa relicta in Galilaeam, quemadmodum Joannis *cap. 4.* dicitur. Ac rursum e Galilaea venit Hierusalem, quod habes *cap. 5.* Quae omnia tam brevi tempore, nisi Christum cursorem faciamus, expediri vix queunt.

[1] Hieron. in 9. cap. Dan.
[2] Chris. hom. 35. in Jo.
[3] Ciril. lib. 2. 123. cap. Idem ait Liran.

Caietanus sane *in 4. Joannis cap.* [1] haud absurda ratione computat, Christum in Judaea post pascha celebratum, in quo vendentes eiecit de templo, longam multorum mensium moram interposuisse. Non igitur festum illud, quod *cap. 5.* commemoratur, pentecostes solemne erat.

20. *Ad sextum argumentum.* Deinde quod *cap. 5.* unum miraculum Evangelista narrarit in pascha patratum, et quod *sexto* statim *capite* ad alterum pascha transierit, omnibus et gestis et dictis unius anni intermissis, non ita probabile apparet. Festum ergo illud, in quo paralyticus sanatus est, ut recte Caietanus existimavit, hyemale fuit. Nihil autem interest sive dicas fuisse festum dedicationis templi secundi sub Zorobabele, quod celebrabatur tertia die mensis Adar, [2] hoc est februarii, sive potius festum sortium, quod Judaeis solemne erat 14. et 15. die eiusdem postremi mensis. [3] Tunc enim ordine egregio *cap. 6.* sequitur: *Erat autem proximum pascha,* etc. Sed in huius argumenti confutationem nimis multa diximus.

21. *Responsio ad septimum.* Septimo vero argumento libri secundi capite decimo octavo respondisse videmur. Sed ibi breviter: nunc ubi proprius est locus, longiore oratione argumentum illud refellendum est. Non sunt verba Hieronymi in eum sensum intelligenda, ut existimemus ad veritatem historiae satis esse, si ea, quae auctor affirmat, vera a vulgo esse credantur, tum etiam cum falsa sunt. Alioqui si ad eam regulam liceret Scripturae historias interpretari, diceremus, cum Apostolus ait, Saulem regnasse quadraginta annis, eum vulgo loquentem hoc, quod fama crebrior haberet, dicere voluisse. Quod Beda *in 13. cap. Actor. Apost.* asseruit: recte ne an secus, aliorum esto iudicium. De tanto quippe viro non libet in praesenti iudicare. Diceremus rursum, Matthaeum virum Mariae Josephum appellasse, non quod revera esset, se quod vulgo esse crederetur: turbatum quoque Herodem et omnem cum illo Hierosolymam non re quidem sed opinione vulgi: mortuus denique, si ita placet, esse Christum, non vere sed ad vulgi existimationem apparenter. Certe si consuetudinis Scripturarum est, ut opinionem multorum sic narret historicus, quomodo eo tempore ab hominibus credebatur: omnia quae de Nabuchodonosore, Dario, Cyro, Alexandro, Samsone, Machabaeis Scriptura refert, poterit quis inficias ire, quod videlicet auctores sacri ea narrarint, quae vulgo erant persuasa, non quae ipsi vera esse crediderint. Quod quam sit

[1] In illud: « Adhuc quatuor menses sunt, et messis venit ».

[2] 1. *Esd.* 6. 15.

[3] *Esth.* cap. 9. 12.

auditu horribile ac pertimescendum, nemo fidelium non videt. Alius est igitur Hieronymi sensus multo et sanior et verior, quem ex subiecta partitione facile lector accipiet. Falsae vulgi opiniones in duplici sunt differentia. Quaedam, quae non nisi verbis falsis significari atque exprimi possunt: ut Christum esse Joannem Baptistam vel Jeremiam vel unum ex prioribus prophetis. Atque huiusmodi opiniones semper auctores sacri ita referunt, ut non ex se sed ex vulgi nomine retulisse videantur. Aliae sunt vulgi opiniones falsae quidem, sed verbis iis expressae ac significatae, quae in sensu aliquo vulgari vera sint: ut Joseph esse patrem Christi ad vulgi sensum falsum omnino erat, sed vere tamen pater, et sine falsitate dicebatur tum quoniam nutritius erat tum quoniam vir matris erat. [1] Et licet vulgi sermone, vere tamen privignus filius vocatur, mater noverca, vitricus pater. In quibus rebus, fateor, vera historiae lex est vulgi opinionem exprimere. Nam si de priore rerum genere sermo sit, in historia profana absurdus est, in sacra etiam impius. Sapientes quippe cum vulgo loquuntur fere, sed non sentiunt cum vulgo. Nec mendacii tamen rei sunt, quoniam quae loquuntur, ea secundum aliquem verbi significatum vera esse intelligunt. Sic Maria Virgo dixit: *Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te,* sermone vulgi quidem, sed vere tamen. Sic etiam si nullam habuisset interiorem admirationem Christus, vere tamen admiratus dici posset, cum speciem admirantis exhibuit, quemadmodum Beda *lib. 2. in Luc. cap. 24.* exposuit. Sic contristatum Herodem Matthaeus Marcusque dixerunt, qui tristitiam haberet in vultu. In quem sensum hypocritas tristitiam simulantes, tristes quoque appellavit Dominus. [2] Vulgata enim dictione rerum vocabula pro rerum imaginibus usurpantur. Tametsi in praescriptis exemplis et Christus, si Divo Thomae credimus, aliquo modo interius admiratus est, et Herodes etiam contristatus. Etenim peccatores simul in vitiis tristantur et exultant, gaudent dolentque. At de hoc argumento satis. Iam pergamus ad reliqua.

22. *Responsio ad octavum.* Non debuit sane tantopere ridere Hieronymus Adami in loco Calvariae sepulturam: nec nos, viri licet sanctissimi exemplo, historias eiusmodi ridere debemus. Vulgus, video equidem, hisce rebus credendis nimium est facile. Credulitas etiam in optimi cuiusque mentem facillime irrepit. At viri quidam excellentes cum a vulgi facilitate et credulitate declinant, in adversum quandoque vitium incurrunt: suntque tum etiam increduli, cum in

[1] Vide Bed. lib. 1. in Luc. cap. 7. [2] Matth. 6. 16.

fide nihil est vitii, in incredulitate vitii nonnihil est. Testimonium autem, quod ex Josue *c. 14. Historiae veteri* opponitur, nihil profecto urget; utpote cum nomen Adam eo loco non proprium sit sed commune. Reddit enim Scriptura causam, cur quae post Hebron, ea ante Cariath-Arbe, id est civitas Arbeae dicta sit; quod videlicet Arbe, quam Arbeam Septuaginta vocavere, homo inter gigantes magnus ibi fuerit. [1] Qui sensus praeterquam quod Scripturae contextui aptissime iungitur (quapropter a Chaldaeo interprete, Pagnino, aliisque viris clarissimis expressus est), inde etiam facile probari potest, quod *capite* eiusdem *libri decimo quinto* Arbe pater Enach fuisse dicitur: ut promptum sit cuique intelligere, et Arbe nomen fuisse gigantis proprium, a quo Cariath-Arbe nominata sit, et Arbe patrem primumque fuisse illius terrae gigantum. Omitto hic versionem Septuaginta, [2] qui tametsi magnitudinem non ad Arbe sed ad civitatem retulerunt, ut ea urbs metropolis intelligeretur, satis tamen indicarunt Arbe nomen esse gigantis proprium, unde civitas illa suum olim cognomentum acceperit. Itaque primi parentis in civitate Arbeae fuisse sepulcrum, nec ex eo loco neque aliunde colligitur. Quin illud multo probabilius est, quod publica rerum veterum memoria prodidit, primum Adam ibi iacere conditum, ubi secundus etiam sepultus est. De octavo igitur argumento hactenus.

23. *Responsio ad nonum.* Nonum argumentum non solum in chronographia, sed in Scripturarum intelligentia difficillimam quaestionem habet, quae auctores nobilissimos in varias sententias traxit. Josephus sane [3] septuaginta illos annos Judaicae captivitatis ad primum Cyri annum computavit. Quem secuti sunt Africanus in *5. Temporum volumine,* Abulensis noster *in 2. Matth. cap. quaest. 91.*, Annius cum Philone suo *lib. 14.*, Joannes Lucidus *lib. 2. cap. 11.* aliique viri graves et antiqui et iuniores. Nituntur vero hi Scripturae Sacrae clarissimis testimoniis. Primum est Jeremiae *cap. 25.* inquientis: *Servient gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. Cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis,* etc. Septuaginta ergo anni Judaicae captivitatis iam tunc expleti erant, cum Babylon capta a Persis ac vastata est. At rem hanc primo anno Cyri gestam esse, nemo est qui ignoret. Item *Jeremiae cap. 29.: Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo*

[1] Sic omnes Hebraei testantur. Sed Hieronymus videns in Hebr. utroque modo vocem accipi posse, reliquit in latina lingua eandem hebr. vocem.

[2] Certe habuerunt aliud exemplar hebraicum.

[3] Lib. 11 *De antiq. Jud.* cap. 1.

super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Quam vaticinationem primo Cyri anno fuisse expletam *2. lib. Paralip. cap. 36.* et *1. lib. Esdrae cap. 1.* non obscure traditur. Atque Hieronymus ipse, quamvis aliis in locis aliter senserit, in hunc tamen Jeremiae locum non potuit cum manifesta veritate pugnare. *Nisi,* inquit, *septuaginta anni expleti fuerint, Cyro rege Persarum laxante captivos, nequaquam in patriam revertemini.*

24. A contraria parte illud primum est, quod angelus, qui in Zacharia loquebatur, *Usquequo,* ait, *non misereberis Hierusalem et urbium Juda, quibus iratus es? Iste iam septuagesimus annus est.* [1] Istum autem annum Darii secundum eundem esse, Zacharias *cap. 1.* testatus est: non ergo sèptuaginta anni in primo anno Cyri, sed in secundo Darii completi sunt. Quo argumento Clemens, Theodoretus, Eusebius, Hieronymus Augustinusque nituntur. Quod vero exponunt quidam, *iste iam septuagesimus annus est,* scilicet iam diu transactus, vix audiri sine molestia potest: cum pronomen, *iste,* hanc intelligentiam evidentissime excludat: quae, si pronomen abiiceretur, esset fortasse probabilis. Deinde septuaginta illi anni, quos praedixerat Jeremias, non transmigrationis Judaeorum, [2] sed desolationis templi ac civitatis intelliguntur. At septuaginta desolationis anni non sunt ad primum Cyri annum, sed ad secundum Darii referendi. Annus ergo septuagesimus, de quo est Jeremiae vaticinatio, non in primo Cyri anno, sed in Darii secundo expletus est. Illud prius, quod in hac argumentatione sumpsimus, ex *2. Paralipom. cap. 36.* probari facile potest, ubi haec verba scripta sunt: *Cunctis diebus desolationis egit sabbatum usque dum complerentur septuaginta anni,* etc. Et *Danielis 9.: In anno primo Darii filii Assueri de semine Medorum, ego Daniel intellexi numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni.* Et *Jeremiae 25.: Et erit terra in solitudinem et in stuporem, et servient regi Babylonis septuaginta annis.* Anni ergo septuaginta non transmigrationis sed desolationis intelligendi sunt, ut Josephus etiam testis est *libro De antiq. 10. cap. 10.* et *lib. 1. cont. App.* Desolationis autem annos non in primo anno Cyri, sed in secundo Darii fuisse com-

[1] Idem confirmant verba illa: « Cum ieiunaretis et plangeretis per hos 70. ann. », etc.

[2] Transmigrationem hic dico, cum Joachim sponte dedit se, translatusque est in Babylonem an. 8. regni Nabuchodonosor. Quomodo Ezech. 1. usurpatum est, ac recte quidem, ut Hieron. in Jere. 24. cap. annotavit. Nam transmigrationis vocem scio a Josepho aliisque aliter aliquandoque usurpari.

pletos, id enim posteriore loco sumptum est, *Esdrae* testimonio a Hieronymo [1] comprobatur. Esdras quippe verbis minime obscuris testimonium perhibet, templum usque ad Darii tempora deturbatum perstitisse. Septuaginta igitur eversionis annos non ad primum Cyri annum sed ad Darii secundum computare debemus. Quibus ex rebus satis profecto intelligitur, quantis omnino tenebris quaestio praesens Sacras etiam Literas circumfundat: sed in ratione quoque temporum adeo impedita et complicata est, ut vix aut nullo certe modo expediri atque extricari possit. Clemens porro Alexandrinus a desolationis initio quod decimo nono Nabuchodonosoris anno et Sedeciae undecimo fuisse *4. Regum 25.* scribitur, ad primum annum Cyri, quo laxata captivitas Judaeorum est, non nisi triginta annos computavit. Cui numero, ut dixi, Eusebius, Theodoretus, Hieronymus Augustinusque consentiunt. Cuius rei etiam illud argumentum est, quod si ad imperium Cyri septuaginta anni interfluxere, Mardochaeus certe ea aetate res tales ac tantas gessisse invenietur, qua per summam senectutem non dico rempublicam administrare, sed ne inter vivos quidem numerari possit. Fuit namque ex eorum numero captivorum, quos cum Jechonia rege Juda Nabuchodonosor transtulit [2]. Quare vel secundum illos, qui non a desolatione sed a transmigratione septuaginta annos computare volunt, expleta captivitate, hoc est primo Cyri anno, iam Mardochaeus erat propemodum octogenarius, nisi credamus illum bimum aut trimum in Chaldaeam esse translatum. Sed fac anniculum fuisse. Minimum ergo unum et septuaginta annos natus erat, quando laxata per Cyrum captivitas est. Cyrus autem, ut nobilissimus quisque tradit historicus, [3] aut triginta aut triginta ferme annos imperavit: Cambyses et Magi imperarunt novem. In principio itaque regni Darii Hystaspis Mardochaeo anni aetatis centum decem accesserant. Ponamus igitur id, quod videtur cum ratione pugnare minus, Darium fuisse eum, sub quo res Mardochaei gestas Scriptura complectitur. [4] Nam illas sub Ar-

[1] In prooemio super Agg. l. 1. c. 4. et 5.

[2] *Esther* 2. 6. et 11. 4.

[3] Clem. Alex., Euseb., Hieronym., Africanus 30. annos Cyro tribuunt. Herod. 29. Solus Metasthenes Annian. 24. assignat: sed a Babylone tamen expugnata. Itaque reipsa idem cum ceteris sentit.

[4] Confer principium lib. *Esth.* cum initio cap. tertii 3. lib. *Esdrae*. Huius opinionis Joann. Carion fuit. Joseph. lib. 11. *Antiq. Jud.* cap. 6. virum Esther Longimanum credidit, Euseb. in *Chronicis*, Memnonem. Josephum videtur sequi August. lib. 14. *De civ.* cap. 36. Josephus 6. annos solum illis assignat lib. 11. *Antiq. Jud.* cap. 2. Herodot. lib. 3. annos 7. et menses 5. cui potius habenda fides, quoniam eo tempore fuit. Cambyses parum propitius Judaeis fuit, Assuerus multum.

taxerxe Longimano, aut etiam sub Memnone contigisse, ut qui multis annis Dario fuerint posteriores, longe incredibilius est; nullo vero modo probabile ad Cambysen filium Cyri haec ipsa traducere, qui octo solum annos tenuit imperium. At post duodecimum Assueri annum quaedam Mardochaei gesta historia sacra commemorat. Non ergo Assuerus ille Cambyses fuit, praesertim cum huius acta actis illius nullo pacto cohaereant. Manet ergo Mardochaeum eo etiam tempore, quo ad centesimum vigesimum secundum annum vitam perduxerat, [1] non imbecillum, ingravescentem seniove confectum, sed solidum, robustum ac valentem in rebus magnis praeclarisque gerendis fuisse versatum. Quod in illis seculis vix credi potest: utpote cum multo ante nondum hominum aetate adeo inclinata, illud Propheta dixerit: *Si autem in potentatibus octoginta anni et amplius eorum labor et dolor.* Quas ob res triginta anni, quos ad primum Cyri Augustinus, Hieronymus, Eusebius, Theodoretus Clemensque Alexandrinus colligunt, historiae *libri Esther* magis convenire et quadrare videntur, quam numerus septuaginta qui aliorum opinione colligitur. Nisi Philonis Aniani fabulis delectamur, qui Mardochaeum ait decem et octo annis aetatem Isaaci superasse. Verum enimvero Josephus [2] a decimo nono anno Nabuchodonosoris, quo anno templum deturbatum eversumque fuisse Sacrae Literae produnt, ad finem regni Balthassar, cum Babylon a Dario et Cyro capta est, non solum septuaginta annos, sed multo etiam plures enumerat. Scribit enim Abilamarodachum, [3] Nabuchodonosoris filium, annis decem et octo imperasse, Neglisarem [4] deinceps annis quadraginta; Labosordachum post mensibus novem; Balthassarem denique annis decem et septem. Itaque praeter annos, quibus a templo vastato Nabuchodonosor vixit, qui fuere non pauci, septuaginta sex alii, si Josephus vera dicit, ad primum Cyri intercesserunt. [5] Berosus autem in *3. lib. Chaldaeorum* non nisi quadraginta et octo annos a desolatione ad Cyrum supputat. Nabuchodonosorem namque ait quadraginta et tres annos imperium tenuisse: huius filium Evilmerodachum annos duos. Niglisar, quem maritum sororis Evilmerodachi fuisse tradit, annos quatuor; Labosordachum Niglisaris filium menses novem. Nabonidum ex eadem gente annos decem et septem, cuius postremo anno Babylon a Cyro capta

[1] Centesimum trigesimum secundum colliges, si a desolatione septuaginta annos enumeres, ut vere sunt enumerandi.

[2] Lib. 10. *Antiq. Jud.* cap. 13.

[3] Evilmerodachum legit Hier. *Dan.* 5.

[4] Niglisar legit Hieron. *Dan.* 5.

[5] A transmigratione Joachim ad primum annum Evilmerodachi filii Nabuchodonosoris 37. annos interfluxisse scribitur 4. *Reg.* lib. cap. 25.

est. Quae eadem ferme computatio ex Phoenicum historiis habetur, quas Josephus *1. cont. Appio. lib.* retulit. At Metasthenes a vastatione Hierusalem ad primum annum Cyri septuaginta annos computavit in hunc modum. Nabuchodonosor, qui templum civitatemque vastavit, imperium tenuit quadraginta et sex annis; Evilmerodach filius eius triginta; Reg. Assar huius filius tres; Lab Assar Dach huius frater sex; Balta Assar, horum etiam fratrer, quinque. Si enim acceperis viginti et sex annos, quibus post eversum templum [1] Nabuchodonosor vixit, et illis addideris quadraginta et quatuor, quibus Nabuchodonosoris filius unus ac tres nepotes imperarunt, conficies dictum numerum septuaginta. In ratione igitur temporum quaestio haec valde implicita est, atque ita implicita, ut ne a viris quidem historiae peritis explicari posse videatur.

25. Nam Judaei, quippe qui chronographiae penitus sint ignari, nihil hoc loco et quaestione valent, nisi mera somnia fingere. In quibus etiam Liranus est, qui suo arbitratu septuaginta annos ab octavo Joachim patris Jechoniae ad quartum Cyri numeravit, [2] tantum ut sententiam suam diceret, nullius gravis auctoris testimonio subnixam; nulla annalium ratione probatam, nullis argumentis persuasam, a Sacris etiam Literis alienam. Sed hoc in re ambigua ferri potest. Illud quis ferat, quod nonnulli apud Eusebium a decimotertio anno Josiae ad primum annum Cyri septuaginta illos annos, de quibus est controversia, computandos esse adstruxerunt? Quid, quod in hac etiam quaestione illud varium atque irretitum est, quod vel maxime erat explicatu necessarium, ut huius quaestionis difficultas exponeretur? Nempe, an Balthassar filius Nabuchodonosoris fuerit, an nepos, an pronepos. Nam si verum est, quod Eusebius ait, Balthassar filium fuisse Nabuchodonosoris, fratrem Evilmerodachi, nihil absurdum videtur dicere, cum negat a demolitione templi ad primum Cyri annum plures quam triginta annos intercessisse. Sin autem idem Nabuchodonosoris non filius, non nepos, sed pronepos fuit, tum vero inter eversionem civitatis et primum annum Cyri non nisi triginta annos interfluxisse, nullo modo est credibile. At fuisse pronepotem, Hieronymus auctoribus Beroso ac Josepho *in 5. Danielis cap.* affirmat; et refertur *De verborum significatione, cap. Nam et rex.* Quamquam Josephus *lib. 10.*

[1] Beda ponit mortem Nabuchod. a 31. anno post eversionem Hierosolymorum.

[2] Joseph. lib. 10. *Antiq. Jud.* c. 7. scribit, Joachim 8. anno regni sui fuisse a rege Babylon. captum. Sed contra *Dan.* 1. dicitur, quod anno tertio regni Joachim venit Nabuchod. Quod autem eodem anno sit captus, Eusebius in *Chronicis* docuit.

Antiq. cap. 13. Balthassar nepotem Nabuchodonoris fuisse scripsit. Quod et Metasthenes Annianus asseruit. Quae omnia idcirco a me tam prolixe sunt posita ut lector intelligat primum, huius argumenti quaestio quantis sit difficultatibus illigata; deinde ne in re perdifficili ac perobscura, quam explanare nemo adhuc potuit, sententiam a me expectet perspicuam, certam, constantem, sed probabilem, verosimilem, minime absurdam.

26. Principio igitur illud pono, quod, nisi ego fallor, satis abunde probatum est, septuaginta annorum initium a desolatione sumendum esse non a transmigratione, hoc est, non ab octavo anno regni Nabuchodonosoris, cum Joachim cognomento Jechonias ultro se dedidit *4. Reg. 24.*, sed ab undevigesimo eiusdem Nabuchodonosoris, quando Nabuzardam templum, domos murosque civitatis evertit, *4. Reg. 25.* Id quoniam, ut dixi, ex *2. Paralip. cap. 36.*, *1. Esdrae 1.* et *Jerem. 25.* ostensum est, supervacaneum existimo, si eadem iterum resumantur. At Caietanus in *2. Paral. 36. cap.* contra dicit, a Jechoniae transmigratione septuaginta annos computari oportere, quod Jeremias *cap. 29.* iis, qui cum Jechonia translati sunt, ait: *Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos et suscitabo,* etc. Verum satis expeditum est, ea, quae cap. 29. dicuntur, ad sensum cap. 25. esse referenda. Non enim inquit: *Cum coeperint in vobis impleri septuaginta anni,* sed: *cum coeperint impleri septuaginta anni,* illi scilicet quos praedixerat. Perspicuum est autem, septuaginta annos cap. 25. desolationis intelligendos esse; tum quoniam omni populo Judaeae loquitur, ut patet ex initio capitis; tum quoniam per transmigrationem Jechoniae non est facta universa terra illa in solitudinem et stuporem. Tum quoniam statim subditur: *Et servient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis.* Si autem soli illi, qui cum Jechonia commigrarunt, septuaginta annis servierunt, quomodo omnibus dicitur: *Et servient omnes gentes istae,* etc.? Nempe etiam vicinae Hierusalem, etc. Quid quod etiam si solitudinis fuissent septuaginta anni, desolationis tamen non fuerunt, si a transmigratione Jechoniae computamus? Aliud quippe est solitudo, aliud desolatio. Non ergo septuaginta anni a transmigratione Jechoniae numerandi sunt. Quamobrem qui vel a decimotertio anno Josiae, vel etiam ab octavo Joachim, aut a tertio quoque huius computare septuaginta annos incipiunt, eos equidem ab hac disputatione multo magis removendos existimo.

27. Primum itaque fundamentum praeclare iactum est. Deinde non mihi sane verosimile fit, a desolatione ad primum Cyri annum nonnisi annos triginta interfluxisse, quos Eusebius et qui Eusebio con-

sentiunt, Theodoretus, Hieronymus et Augustinus, numerent necesse est, si ad secundum annum Darii Hystaspis [1] septuagesimi anni absolutionem trahant. Constat siquidem, Nabuchodonosorem patrem Evilmerodachi ad quadragesimum quintum annum imperium perduxisse. Quos illi vere Metasthenes Annianus tribuit. A transmigratione enim Jechoniae ad primum annum Evilmerodachi, triginta septem anni effluxerunt, *4. Reg. 25.* et *Jerem. 25.* Iam ergo Nabuchodonosor hos triginta septem annos imperavit. His si addas octo annos, quos ante regnarat, *4. Reg. 24.*, annos quinque et quadraginta conficies. Nec huic sententiae repugnat Hieronymus, qui *in Daniel. 5. cap.* Nabuchodonosorem ait annis tribus et quadraginta regnasse. Quam sententiam ex Josepho accepit *1. contra Appionem lib.*, Josephus vero a Beroso in *3. lib. Chaldaicorum.* Computat namque annos integros, non integros excludit. Qui mos est auctoribus profanis sacrisque familiaris. Sic *Jerem. 23.* scribitur, primum Nabuchodonosoris annum, eundem regis Joachim fuisse quartum, cum tamen anno tertio Joachim regis Juda, Nabuchodonosor rex Babylonis in Hierusalem venerit et obsederit eam, *Daniel. 1.* Eodem autem tertio anno Joachim, Judaeam captam a rege Babylonis, Eusebius etiam in *Chronicis* auctor est. Annus ergo tertius Joachim primus erat Nabuchodonosoris, sed non integer: annus vero Joachim quartus, idem Nabuchodonosoris primus integer fuit. Nos porro annos Nabuchodonosoris quadraginta quinque, licet non omnes integri fuerint, numeramus. Sicque de annis non integris in tota hac disputatione loquimur. Unde error Eusebii coarguitur, qui non nisi triginta octo annos imperii Nabuchodonosori assignavit. Ponit enim illius mortem anno a desolatione decimonono, cum in vigesimosexto ponenda esset, si verum est, ut verum est certe, Nabuchodonosorem post desolationem viginti sex annos imperium tenuisse. Nam a decimonono anno, in quo templum vastatum est, ad quadragesimum quintum ad quem Nabuchodonosor vitam regnumque perduxit, anni sex et viginti computantur. Item si a triginta et septem annis, quos a transmigratione Joachim Nabuchodonosor vixit, undecim ademeris, quibus regnavit Sedecias, viginti sex annos pariter supputabis. Atque hinc etiam error alter Eusebii refellitur, qui Evilmerodacho ceterisque Nabuchodonosoris posteris quatuor dumtaxat annos imperii reliquit, aut plurimum sex, neque eos integros tamen. Certe si a desolatione ad primum annum Cyri triginta anni numerentur, cum vigintisex ex illis Nabuchodonosori accesserint, quatuor

[1] Alii Hidaspim vocant.

solum aut quinque restant, quos Evilmerodacho, Neglisari, Labosordacho, Balthassari impartiamur. Hos enim Nabuchodonosori ordine successisse, non Josephus modo affirmat, verum et Hieronymus Berosum prodidisse consentit. Quae res omnino mihi magnam admirationem movet. Quid enim causae Hieronymo fuerit, equidem non intelligo, ut Beroso Josephoque consentiens Balthassar Nabuchodonosoris pronepotem fuisse crediderit, et cum Eusebio tamen a fine regni Nabuchodonosoris ad primum Cyri annum adeo paucos annos computarit. Eusebius enim excusari forte potest, qui Balthassar fratrem Evilmerodachi fuisse, filium vero Nabuchodonosoris existimavit. Sed cur Eusebium excusem, cum Matthaeus dicat, Jechoniam post transmigrationem Babylonis genuisse Salathiel, Salathiel autem Zorobabel? Hic autem in primo anno Cyri iam grandior erat, cum esset dux et princeps Judaeorum. At ne intelligi quidem potest, Jechoniam in tam paucis annis ab Eusebio computatis nepotem adeo adultum habuisse. Non ergo a desolatione ad remigrationem triginta solum anni intercesserunt. His duabus conclusionibus illam adiicio, a desolatione ad primum Cyri annum septuaginta annos intercessisse. Quam ego conclusionem negare non queo, cum *25. cap. Jeremiae* et *36. 2. Paralip.* diligenter expendo. Si quis autem his Scripturae testimoniis apte ac probabiliter respondebit, cum eo equidem non magnopere contenderim. Mihi profecto, ut dixi, nulla via explicandorum eorum testimoniorum apparet, nisi plane consentiendo, quod ad primum annum Cyri septuaginta desolationis anni interfluxerunt. Intelligo autem quosdam rei huius summam ita distinguere, ut captivitatis septuaginta annos a transmigratione ad primum annum Cyri computent: at in secundo Darii anno septuaginta desolationis absolvant. Quod si verum esset, discrepantium opinionum probabilis sane concordia esset inventa. [1] Sed nihil falsius invenio, cum ad veritatem coepi revocare rationem. Transmigratio enim fuit in anno Nabuchodonosoris octavo, ut *4. Reg. lib. cap. 24.* scribitur, desolatio vero in eiusdem regis anno undevigesimo facta est, *4. Reg. 25.* Vastatio ergo post undecim annos transmigrationis successit. A primo autem anno Cyri ad Darii secundum sine controversia plures quam triginta interfluxerunt. Nullo ergo modo fieri potest, ut a transmigratione Jechoniae ad primum annum Cyri septuaginta anni, a desolatione item ad annum Darii secundum septuaginta alii numerentur. Quocirca variis dissentientium auctorum

[1] V. Theodoret. in 1. cap. Zach.

sententiis omissis, ad argumenta cum tertia hac conclusione pugnantia respondeamus.

28. Obiicitur primum, quod angelus apud Zachariam, cum de secundo Darii anno loqueretur, *Iste*, ait, *iam septuagesimus annus est.* Cui nos argumento ante omnia respondemus, locum illum ab interprete Chaldaeo Sancteque Pagnino multo aliter atque ad Scripturae sensum fortasse aptius fuisse conversum. Horum porro versio sic habet: *Usquequo, Domine, non misereberis Hierusalem et urbium Juda, quibus iratus es istis septuaginta annis?* Nimirum enim apud Hebraeos interrogatio non in illius orationis medio rumpitur, sed ad finem continenti sermone produci potest. Qua ex re fit, ut in editione nostra, tametsi oratio divisa est, duae tamen interrogationes in una angeli querimonia intelligantur; quarum prior illa sit: *Usquequo, Domine, non misereberis Hierusalem et urbium Juda, quibus iratus es?* posterior illa: *Ille septuagesimus annus est?* Quasi angelus in hunc modum conquereretur: Itane, Domine, promissionis tuae oblitus es? num iste est septuagesimus annus, quem scilicet et tu nobis tanta benignitate promiseras, et nos a te tam ardenti desiderio expectabamus? ecquid nobis confert laxata captivitas, facultas concessa et templum exstruendi et civitatem, si illud eversum, haec vastata perseverat? Nec vero insolitum est, ut quaedam passim sine nota interrogandi proferantur, quae rectius aliter enunciarentur. Habes exemplum, ut cetera omittam, in *epist. ad Romanos cap. 8.* cuius nos particulam sic pronunciare solemus: *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus, qui iustificat. Quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* At Augustinus [1] rectissime indicat sic legi ac proferri oportere: *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui iustificat?* ut tacite respondeatur: non. Et item: *Qui est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis?* quasi dicat: absit. Quo in loco vides percunctationibus duabus duas interrogationes adiunctas cum multum habere venustatis tum acrimoniae plurimum. Quod ego idem in praesenti de angeli querela sentio. Maior quippe vis in illa inerit, si duabus interrogationibus continebitur. Sed fac, nihil hic percunctatione quaesitum. Anne idcirco nihil est, quod non dolore exspressum videatur? Puto equidem, nec absurde puto, illa quasi dolentis ac deiecti animi verba esse, quae nihil minus conquestione depressa, quam sublata interrogatione signi-

[1] Lib. 3. *De doctr. Christ.* c. 3.

ficent. Id quo melius intelligatur, exemplis etiam Scripturae illustrandum est, quae aperte mihi rem totam videntur exponere. Jeremias [1] primum duas quoque querelae eiusdem partes facit, quarum una interrogationem habet, altera non habet: *Quare,* inquit, *via impiorum prosperatur, bene est omnibus, qui praevaricantur et inique agunt? Plantasti eos, et radicem miserunt, proficiunt et faciunt fructum.* Simillimum ex Habacuc exemplum proferam. [2] *Quare,* ait, *non respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio iustiorem se? Et facies homines quasi pisces maris et quasi reptile non habens principem.* Num prophetae hi aliud conquestione atque interrogatione denotarunt? Num quidquam asseruere, dum queruntur? Non certe plus quam dum interrogant. Ad eundem ergo modum angelum in Zacharia duas suae querimoniae particulas fecisse intelligo, quarum prior per interrogationem expressa sit, posterior per conquestionem. Non itaque asserit, illum annum, in quo loquitur, septuagesimum a desolatione esse: sed istum tam promissum, tam desideratum iamdiu praeteriisse conqueritur: nihil enim, ut modo diximus, conquerendo exprimit, nisi quod interrogando expressisset. Iram Dei scilicet ultra tempus praefinitum trahi, illa interrogatione questus est: *Usquequo non misereberis?* Misericordiam item plus nimio differri questus est, illam conquestionem adiiciens: *Iste septuagesimus annus est.* Quod non vultu asserentis sed flentis, voce videlicet queribunda, proferendum est. Verum de Zachariae testimonio satis. Opponitur deinde, quod anni septuaginta non captivitatis sed eversionis numerandi sunt; id quod nos libentissime concedimus. Sed septuaginta eversionis annos non in primo Cyri sed in Darii secundo expletos esse, id vero constantissime pernegamus, non nostra opinione nos, sed Scripturae testimonio freti. [3] At, inquis, templum usque ad Darii secundum annum deiectum eversumque permansit. Si nihil templi factum intelligis, falsum est: cum in primis Cyri annis altare fuerit exstructum templique fundamenta iacta, ut 1. *Esdr. lib. cap.* 3. et 5. scribitur. Sin templum ais non fuisse Cyro regnante perfectum; ita est sane: sed ne usque ad Darii sextum quidem annum perfectum est, quemadmodum 1. *Esdr. lib. cap.* 6. legimus. Quin Josephus [4] memoriae prodidit, templum usque ad annum nonum Darii non fuisse omni ex parte expletum. Cui opinioni Judaei consentientes, quadraginta sex annis aiunt templum aedificatum. [5] Atque idem Josephus

[1] Jer. 12. 1.
[2] Habac. 1. 13.
[3] Dan. 1. 3. *Paral.* 26. et 1. *Esd.* 1.
[4] Lib. 11. *Ant. Jud.* cap. 4.
[5] Joan. 2. 20.

libro eodem, cap. 5. tradit, templum ne anno quidem Xerxis vigesimo quinto esse suis numeris omnibus absolutum. Quocirca si demolitio templi tamdiu perdurasse intelligitur, quamdiu informatum illud atque imperfectum mansit, nimirum septuaginta anni non iam ad secundum sed ad sextum vel nonum Darii, vel etiam vigintiquinque Xerxis numerabuntur. Quid, quod septuaginta anni vastitatis non modo templi sed urbis etiam intelligendi sunt? *Ego,* inquit,[1] *intellexi numerum annorum, de quo factus est sermo ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni.* Si igitur ad eum modum annos vastitatis accipimus, cum Hierusalem in vigesimo etiam Artaxerxis anno adhuc deserta perstiterit, muri dissipati, portae consumptae, ut 2. *Esdr. cap.* 2. habes, dicemus utique septuaginta illos annos ad Neemiae quoque tempora protrahendos, cum civitas ab eo est per Artaxerxis imperium instaurata. Nos ergo, tametsi in secundo[2] vel saltem tertio Cyri anno templi fabricam inchoatam esse credimus, septuaginta tamen eversionis annos tunc expletos arbitramur, non quando templum aut inceptum, aut consummatum est, sed quando Judaeis est laxata captivitas dataque adeo facultas, ut in patrium solum remigrarent, altare exstruerent, fabricarent templum, civitatem reficerent, ruinas implerent. Quem omnino sensum, ut diximus, a Sacris videmur Literis accepisse,[3] quae verbum Jeremiae primo Cyri anno impletum esse tradiderunt.

29. At Mardochaei actas, imo potius res praeclare gestae cum nostra opinione dissentiunt. Nam si tanta fuit, quantam ex nobis adversarii colligunt, non modo summa sed decrepita etiam ac caduca fuit, nec rebus ita magnis gerendis idonea. Cuius argumenti responsio illa, quae a viris doctissimis accepta est, non est omnino contemnenda. Ecquid enim absurdi est, si illis adhuc seculis homo unus aut alter aetate, temperamento, corporis animique vigore longe reliquis sui temporis senibus antecelluerit, cum etiamnum quidam sint, quorum in summa senectute nec ingenium, nec memoria, nec ceterae animi vires non modo labefactatae sed ne extenuatae quidem videantur? Atque hac responsione illud quoque argumentum diluitur, quod ex *Aggaei* 2. trahi potest. *Quis in vobis,* inquit, *est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima?* etc. In secundo igitur anno Darii quidam supererant, annos nati centumsexdecim et eo amplius. Si enim septuaginta

[1] Dan. 9. 2.

[2] In 2. anno Cyri templi fundamenta posita, Jos. 1. *cont. Appio.* lib. tradit. Cui ego libenter assentio.

[3] *Paral.* 36. 1. *Esdr.* 1.

annis desolationis, triginta Cyri, Cambysis et Magorum novem,[1] Darii duos et quinque vel etiam septem addas, quibus ante vastitatem vixerant, si templum videre et gloriae eius post tot annos recordari potuissent, certe summam illam centumsexdecim annorum conficies. Atque haec responsio quidem minus absurda iudicabitur, si triginta Cyri anni non a capta Babylone sed ab Astyage victo numerentur. Tunc enim primum Persarum ac Medorum regnum accepit. Denique hoc quoque respondendum censeo: quod Mardochaeus fuisse legitur de eo numero captivorum, quos transtulit Nabuchodonosor cum Jechonia rege Juda, non sic accipi oportet, quasi si ipse tunc fuerit inter captivos numeratus, sed quasi ex illis exstiterit exque eis duxerit originem. Hoc vero in Mardochaei laude Scriptura posuit, quod non ex iis fuerit parentibus, qui prophetis contradixerunt, sed ex eis, qui Jeremiae obtemperarunt. Quae huius loci interpretatio ex *1. Exdr. lib. cap. 2.* colligitur, ubi numerantur illi qui ascenderunt de captivitate, quam transtulerat Nabuchodonosor, et in Judaeam reversi sunt; cum ex ipsis quidam non in Babyloniam venerint, sed patres eorum. Compertum siquidem ex Matthaeo est, Zorobabelem in Babylone genitum fuisse. Sed et *3. Esdr. lib. cap. 5.* ita legis: *Sunt autem hi qui ascenderunt ex Judaea,* etc. Nullam ergo vim Scripturae afferimus, si interpretamur Mardochaeum de Hierusalem translatum esse, quod pater eius translatus sit. Quod si quis adhuc hanc intelligentiam violentam esse contendat, sic quoque respondere possumus. Assuerus ille, de quo in libro *Esther* perpetua mentio fit, Astyages fortasse fuit pater Darii Medi.[2] Hunc enim Daniel *cap. 9.* Assuerum vocat. Vel certe Cyaxares huius pater: quem primum Asiae populos in provincias distinxisse, Herodotus tradit. Fuisse etiam ait, cum ingenti tenebatur ira, peracerbum. Quae omnia in Assuerum apprime conveniunt, qui in libro *Esther* eisdem coloribus pictus est.

30. Nec refert, hi an alii Medorum reges ante Cyrum Asiae imperitarint. Scimus enim Ctesiam Cnidium apud Diodorum in tertio, alios atque Herodotus scripsit, posuisse. Sed Herodotum Eusebius sequitur. Accedit, quod nusquam Assuerus iste rex Babylonis dicitur, sed Persarum atque Medorum. Ante Cyrum autem et Darium avunculum una erat monarchia Medorum atque Persarum: Babyloni rex proprius imperabat, ut in *1. lib.* Herodotus scribit. Accedit etiam, quod

[1] Hier. annum Magorum perpetuo excipit, et 8. solum Cambysi assignat.

[2] Hier. communem sententiam sequitur, Assuerumque illum Artaxerxem a Graecis appellatum, ait. At nec Astyages nec Cyaxares Artaxerxes vocatus est.

huic expositioni omnia consonant, nec ex ea quidquam absurdi emergit. Nam quod Mardochaeus primum in Babylonem translatus sit, deinde in Susis appareat, nulla repugnantia est. Constat enim fieri potuisse, ut Babylonii quosdam ex captivis Persis Medisque vendiderint: ut causas alias omittam, quae eius rei multae esse potuerunt. Danielem sane in Babylonem principio translatum, compertum est; at in Susis potea exstitisse, *cap.* eiusdem prophetae *8.* legimus. [1] Quanto illud urgentius adversarios premit, quod si tempore aut Darii Hystaspis aut Artaxerxis Longimani illa contigissent, quae ipsius *Esther* narrat historia, nullo modo Esdras Neemiasque silentio praeteriissent? Nam haec ad Artaxerxis Memnonis tempora referre, si Mardochaeus cum Jechonia commigravit, somnio quam simillimum est. Nec me fugit, Susa regiam aliquando Medorum ac Persarum civitatem, in qua Assuerus convivium illud instruxit, a Dario Hystaspis filio conditam, Plinium *lib. 6. cap 27.* scribere. Quae res si vera est, illa de Astyage aut Cyaxare sententia vera esse non potest. Sed Plinii nos auctoritas urgere nequit. Quin multo probabilius Strabo in *lib. 15.* scribit, Susa Thitoni patris Memnonis aedificium esse. Atque Herodotus *lib. 5.* urbem Memnonis vocari solitam, ait, non Artaxerxis Memnonis sed illius praestantissimi iuvenis, qui Priamo e Syria auxiliaturus venit, qui etiam in Susis regiam aedificavit, Memnoniam ab illo cognominatam, ut Diodorus scripsit *lib. 3.* Susa vero ante Cyrum fuisse conditam, Daniel certissimus auctor est. *Anno,* inquit, *tertio regni Balthassar, cum essem in Susis,* etc. Quam urbem metropolim esse regionis Elamitarum, Hieronymus vere quidem interpretatur, sed in ea Danielem turrim exstruxisse falso existimat. Josephus siquidem in *10. lib. postremo cap.* Danielem ait apud Ecbatana Mediae turrim eam aedificasse, apud Susa vero primariam Persidis urbem illa vidisse, quae *Danielis 8.* narrantur. Quamquam Susa proprie nec Persidis nec Mediae civitas est, sed Susiae Persis Medisque vicinae. [2] Quae quoniam non duabus his provinciis modo, verum etiam Babyloni confinis erat, inque harum trium regionum medio collocata, ideo reges Persarum atque Medorum in ea sedem imperii locaverunt. Quod Cyrum fecisse Strabo affirmat, nos alios etiam priores fecisse credimus. Iam si Susa principium regni Assueri fuit, ut *1. lib. Esther cap.* dicitur, non fuit autem aut Darii Hystaspis aut Longimani aut alterius Artaxerxis co-

[1] Narrant Hebraei, ut in 10. Zach. cap. Hieron. refert, captivum populum Judaeorum non solum in Medos et Persas sed in Bosphorum quoque et septentrionalem plagam a Chaldaeis esse translatum.

[2] Ptol. lib. 6. cap. 2. 3. 4.

gnomento Memnonis Susa regni principium, sed vel Tithoni vel alius regis, qui primus Susa nobilitavit atque inde exordium imperii sumpsit; certe non est absurdum Assuerum virum Esther Astyagem Cyaxaremve huius patrem intelligere. Uterque enim Medis etiam ac Persis imperavit, quemadmodum scribit in *1. lib.* Herodotus. Restat ut illud tandem exponamus, qui fieri potuerit ut septuaginta annos, quos praedixit Jeremias, Josephus in primo Cyri anno expletos dicat: cum multo plures ipse idem in Nabuchodonosoris posteriorumque huius imperio computarit. Sed in numeris Josephi libri menda habent innumera. Quae ego menda viro diligentissimo atque gravissimo assignare nec volo nec debeo. Librariorum ergo vitio accidisse credendum est, ut in Neglisaris regno, pro viginti subiecta fuerint quadraginta; in Balthassaris autem, pro septem posita fuerint septemdecim. Hos enim duos numeros si correxeris, septuaginta anni constabunt, quos Josephus a desolatione ad primum Cyri annum scripsit, effluxisse. Sic tamen septuaginta annorum summa constabit, si post desolationem solos vigintiquinque Nabuchodonosori tribuas; quod vigesimus sextus inceptus fuit, non absolutus: si excludas item postremum Balthassaris, quod in illius initio Babylon in Cyri ditionem venit. Ac si quinque annos Balthassari dedit, sed ex scribentium vitio substituti sunt septemdecim, tunc septuaginta anni conflantur; nec opus erit eos, qui integri non fuerunt, excludere. Verum in his minutulis explicandis ego quoque mihi ipse displiceo. Sed harum rerum curiosis semel satisfaciendum fuit. Et gordianus iste nodus, quamvis multo labore verbisque etiam multis, erat tamen explicate distincteque solvendus.

31. *Responsio ad decimum.* Decimum argumentum facile est quidem, sed ad Scripturae cognitionem explicatu necessarium. Non enim Hieronymus solum, sed Aggaeus etiam scribit, in secundo Darii anno templi esse fundamenta iacta. Atque illud, quod ex commentariis in Danielem obiecimus, nihil habet omnino quaestionis: cum Hieronymus ipse *in Isa. 44. cap.* sua verba fuerit interpretatus. *Cyro vivente,* ait, *templi iacta sunt fundamenta.* Ceterum sub Dario anno illius secundo templum aedificari coeptum est. Hoc itaque facillimum, id difficilius, quod Hieronymus, imo Aggaeus ipse dicit in haec verba: *Ponite corda vestra ex die ista et in futurum, a quarta et vicesima noni mensis: a die, qua fundamenta iacta sunt templi Domini,* etc. Et Hieronymus:[1] *A die vicesima quarta noni mensis, in qua templi fundamenta sunt iacta,* etc. Loquitur autem sine dubio propheta de nono mense

[1] In Aggae. 2. cap.

anni secundi sub Dario. Huic argumento varie quidem a multis responsum est. Liranus sentit, fundamenta hoc sane loco appellari partem aedificii inferiorem, quae ceteras sustentet ac ferat, etiamsi ima non sit, sed fundamentis imis superposita. Beda credit, [1] atque id receptius est, templi interioris fundamenta vivente Cyro fuisse posita: atrii vero exterioris porticum et gazophylacii in secundo anno Darii. Illud quoque dici potest, sub Cyro fundamenta inchoata informataque fuisse, [2] sub Dario perfecta et consummata. Adde, a Cyro ad Darium quadraginta annis interfluentibus fundamenta et temporum iniuria et inimicorum opera fuisse propemodum eversa et labefactata: sed sub Dario reconcinnata refectaque fuisse. Unde et Josephus Ruffino interprete scripsit [3] quod sub Dario fundamentis restitutis superaedificabatur. Atque, ut quemadmodum sentio loquar, non mihi Aggaeus videtur adstruere quod in secundo Darii anno templi fundamenta iacta sint; sed hunc sensum propheta habet: attendite non solum ex die ista, quae videlicet est vicesima et quarta noni mensis, sed a die, qua fundamenta iacta sunt templi, et invenietis in templo meo inchoato nullos uberiores fructus praedia vestra tulisse. Nimirum enim negligentibus Dei religionem et cultum nihil adhuc prospere evenit. At ex die ista benedicam, etc. Et hic sensus paulo ante fuerat explicatus his verbis: *Et nunc ponite corda vestra a die hac;* ut supra*: antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini,* etc. Quasi ex eo tempore, quo primum iubente Cyro e Babylone venerint, eorum frugibus maledixerit, nec quidquam eis feliciter terra produxerit, quod in Dei opere et templi structura cessaverint. Sed de argumento decimo haec satis.

32. *Responsio ad undecimum.* In undecimo non est facile expedire, quisnam ille Artaxerxes fuerit, qui cum Cyro et Dario iusserit templum aedificari. Rabbi Samuel eundem esse credidit Darium et Artaxerxem. Hoc enim non proprium nomen sed regum Persarum omnium fuisse cognomen: ut Caesar Romanorum, Pharao Aegyptiorum. Non itaque tribus iubentibus templum aedificatum, sed duobus, Cyro et Dario Artaxerxe. Cui opinioni vehementer coniunctio repugnat, quae nomen Darii cum Artaxerxe non solum in latino sed in graeco et hebraico exemplari coniungit. Ineptae sane loquendi formulae sunt, Julius et Caesar, Marcus et Tullius, Chencres et Pharao. Huic quoque sententiae illud refragatur, quod pari ratione Artaxerxis cognomen Cyro fuerat addendum, qui rex utique nobilissimus Per-

[1] Refertur in Gloss. ordinaria. [2] 1. *Esdr.* 6. 3. [3] Lib. 11. cap. 4.

sarum fuit. Atque idem Rabbi per Artaxerxem, de quo cap. 4. sermo fit, vere, ut ego sentio, non Cambysen sed Cyrum intellexerit.[1] Cur igitur Scriptura cognomen utrique regi commune alteri adiiceret, ab altero auferret? Hanc denique opinionem illud minus probabilem facit, quod si Artaxerxes cognomen omnium regum Persarum esset, id esset absurdum, quod *1. Esdr. 7.* scribitur: *In regno autem Artaxerxis regis Persarum Esdras,* etc. Nullus enim peculiariter intelligeretur, non plus certe quam si solum regem Persarum sine Artaxerxis voce posuisset. Sed de hac sententia satis. Pergamus ad reliquas. Josephus porro apud Liranum, hunc Xerxem filium Darii interpretatur. *11.* quippe *Antiq. Jud. lib. cap. 5.* scribit, Xerxem filium Darii pietatis paternae perinde ut regni heredem fuisse: nihilque ex patris institutis circa divinum cultum immutasse, sed Judaeos summa fuisse benevolentia prosecutum. Addit etiam huius tempore Esdram quidem argento, auro et vasis pretiosis, quae ex universa provincia Babylonis attulerat, templum ornasse ac Dei cumulasse cultum: Neemiam vero eodem rege concedente non modo civitatem et muros instaurasse sed et id supplesse, quod ad fabricam templi deerat. Verum haec sententia duos scrupulos habet. Prior est, quod huic regi triginta octo annos imperii tribuit. Qua in re cum omnium chronographorum ratione pugnat, qui Xerxi filio Darii non nisi viginti regni annos impertiuntur. Posterior scrupulus est huiusmodi: *1. Esdr. 6. cap.* dicitur, quod Judaei aedificaverunt, construxerunt et compleverunt domum Dei, Cyro et Dario et Artaxerxe iubentibus, sed compleverunt tamen in anno sexto Darii. Necesse est igitur, ut Artaxerxes ille, quicumque tandem fuerit, ante annum Darii sextum fuerit. Alioqui quomodo usque ad sextum annum Darii construxerunt Judaei et compleverunt templum, vivente Cyro et Dario et Artaxerxe? Non itaque in nomine Artaxerxis Xerxes filius Darii intelligitur. Quae eadem causa eos etiam urget, qui hoc loco Artaxerxem Longimanum filium Xerxis accipiunt, cuius diebus, ut Eusebius est auctor, et Esdras et Neemias ea quae templo, civitati murisque deerant, expleverunt. Ac ne illud quidem verum est, quod nonnulli aiunt, Darium Medum hoc loco accipi oportere: nam Darium Hystaspis nomine Artaxerxis accipiunt.[2] Primum enim nusquam aut in Literis Sacris aut in auctore aliquo historiae probato

[1] « Notum », inquit, « sit regi, quod Judaei, qui ascenderunt a te ad nos », etc. *1. Esdr. 4.* Cyro ergo scribebant illi, a quo Judaei in Judaeam dimissi fuerant. Josephus ac ceteri hunc Cambysen interpretantur.

[2] Glos. interlin. Dan. 9. ait, Darium primum captum Israel solvisse, sed non probat.

legitur, quod Darius Medus templi fabricam aut iuverit aut iusserit. Solus quippe Daniel huius Darii mentionem fecit, nec tale quippiam illi assignavit. Deinde cum Darius hic avunculus Cyri esset, ut plerisque visum est, multoque aetate maior, ut visum est omnibus, nequaquam Scriptura Sacra contra aliorum omnium morem, Cyrum prius quam Darium nominaret: *Jubente,* inquit, *Cyro et Dario et Artaxerxe.* Quae eadem ratio vetat, ut Darius hic Medus per Artaxerxis vocem intelligatur.[1] Quamquam Septuaginta interpretes *Danielis* 7. pro Dario Artaxerxem interpretati sunt, quemadmodum Hieronymus noster admonuit. Praeterea, nulla historia neque humana neque divina Darium Hystaspis Artaxerxem appellavit. Nulla ergo causa est, cur hoc loco Darium Hystaspis Artaxerxes nomine intelligamus; praesertim cum in toto libro per nomen Darii non alius unquam, nisi Hystaspis filius intelligatur. Quid autem Scriptura nobis per nominis ambiguitatem illuderet, si in eadem etiam orationis clausula Darii nomen in varios significatus distraheret. *Aedificaverunt,* ait, *iubente Cyro et Dario et Artaxerxe, et compleverunt domum Dei istam, usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus Darii regis.*

33. Mihi duae viae huius quaestionis explicandae apparent. Una est, ut tueamur id quod nunc impugnatum est, Artaxerxem Longimanum hic accipi oportere; qui primus huius nominis in historiis profanis invenitur. Quae eadem sententia Bedae fuit. Loquitur autem Scriptura per anticipationem, id quod saepe alias sacri auctores factitarunt. Non enim omnes illi tres intelligendi sunt templum et aedificasse et complesse usque ad sextum Darii annum. Sed tres illi opus complevere quidem, quos Judaeis constat in opere faciundo explendoque favisse; at aedificatum est atque aliqua ex parte completum usque ad sextum Darii annum, Cyro et Dario iubentibus. Tametsi eo anno templum non est omni ex parte absolutum; quoniam, ut Josephus ait, Esdras ac Neemias sub Artaxerxe postea templi fabricam, ornatum et cultum expleverunt. Hoc vero solum a Josephi opinione nostra discrepat, quod ea, quae Esdras et Neemias gessisse in Scriptura referuntur, ille Xerxe filio Darii imperante, nos Longimano iubente gesta esse contendimus. Illud autem sine controversia verum est, Cyrum et Darium et Artaxerxem, eum, cui Neemias atque Esdras placuere, templum aedificasse, absolvisse et ornasse.

34. Altera quoque scrupuli huius eximendi ratio est, si dicamus, duas illas particulas, *et Artaxerxe,* ab Hebraeo quopiam adiectas esse

[1] Metasthen. Annii hunc ordinem invertit.

in margine primum, deinde textui, ut fieri solet, insertas: nec aliunde quam ex eodem libro exemplum huius erroris petere necesse est. In *cap.* enim *4.* sic latina editio habet: [1] *In regno autem Assueri, ipse est Artaxerxes,* etc., ubi tres illae voces: *Ipse est Artarxerxes,* non sunt Scripturae partes, sed ab expositore nescio quo in margine fortasse positae, scribentium errore textui nostro interiectae sunt, cum nec in hebraeis exemplaribus nec in graecis Septuaginta interpretum haberentur: quemadmodum etiam ante nos Liranus admonuit. Idem quoque error accidit in latinis codicibus, *2. Reg. cap. 8.* ubi verba illa: *De quo fecit Salomon omnia vasa aerea in templo et mare aeneum et columnas et altare,* nec hebraea exemplaria habent nec graeca Septuaginta, etc. Quod autem vitium in latinam editionem irrepsit, idem potuit accidere, ut in hebraea quoque irrepserit exemplaria. Qua de re et lib. 2. multa opportune diximus et iam iam in sequentis argumenti explicatione quaedam haud importune disseremus. Illud nunc dico, me non levi coniectura ductum de huius loci errore ita existimasse. Josephus siquidem *11. Jud. Ant. lib. cap. 4.* hunc ipsum *Esdrae* locum referens, sic ait: *Magis omnium studiis proficiebat templi aedificatio, iuxta mandata Cyri et Darii, prophetantibus interim Aggaeo et Zacharia: absolutumque est intra septennium.* Et *lib. 15 cap. postremo,* non alium templi auctorem facit Herodes, praeter Cyrum et Darium. Non ergo alius tertius in hebraeis exemplaribus veris habebatur. Verum haec hactenus. Cetera diluamus.

35. *Responsio ad duodecimum.* Argumentatio duodecima usque eo difficilis et obscura est, ut aut nullo modo aut multo difficillime dilui possit. Nimirum enim in historia cum sacra tum profana ita saepe librariorum vitio numeri depravati sunt, ut qui eos ad veram rationem revocare voluerit, is non dico in scopulosis locis arduisque versetur sed in labyrinthum inexplicabilium quaestionum intret necesse sit, unde exire non queat, nec si Thesei quidem filum habeat. Huiusmodi autem errores in historiis humanis prodere supervacaneum erit: nam obvii sunt passim plurimi. In sacris paucos quosdam commemorabo, qui satis sint tamen, ut intelligant omnes, quam lubricum et facile librariis sit, vel in Divina Scriptura numerum pro numero substituere. Agedum ergo primum huius rei exemplum proferamus, *lib. 2. Paral. cap. 15,* ubi ita legimus: *Bellum vero non fuit usque ad tricesimum quintum annum regni Assa.* Et e vestigio in initio *cap. 16: Anno autem tricesimo sexto regni eius ascendit Baassa,* etc. Quo utroque loco pro

[1] 1. *Esdr.* 4. 6.

tricesimo legere oportet vicesimum. Nam Baassa anno tertio regis Assa regnare coepit, solumque regnavit annos quatuor et viginti, ut *3. lib. Reg. cap. 15.* traditur: non ergo ad tricesimum sextum annum regis Assa regnum vitamque perduxit. Id quod perspicuum quoque fit ex *3. Reg. lib. cap. 16. Anno,* inquit, *vicesimo sexto Assa regis Juda regnavit Hela filius Baassa super Israel,* etc. Et posterius: *Anno vicesimo septimo regis Assa regnavit Zamri, qui scilicet occiderat Hela.* Quem errorem Joannes Lucidus in *2. Temporum lib.* animadvertit. [1]

36. Ne vero imperitus quisquam huius loci vitium in latinae editionis odium torqueat, aeque sciat graeca hebraeaque exemplaria esse corrupta. Id quod *2. Paral. cap. 36.* etiam contigit. Ubi in haec verba exemplaria omnia, quae mihi videre licuit, consentiunt: *Octo annorum erat Joachim, cum regnare coepisset, et tribus mensibus, ac decem diebus regnavit in Hierusalem, fecitque malum in conspectu Domini.* Quo loco, pro *decem et octo,* librarius aut indoctus aut negligens *octo* subiecit. Sic enim *3. Reg. 24.* vere legis: *Decem et octo annorum erat Joachim cum regnare coepisset,* etc. Alioqui quomodo fecit malum in conspectu Domini? Quomodo egressus est ad regem Babylonis, et cum esset natura bonus, ne civitas periclitaretur, ultro se dedidit? *4. Reg. 24.*, Josephus *10. Antiq. Jud. cap. 9.* Atque hunc etiam errorem Caietanus prior deprehendit. Nolo enim quidquam aliorum aut industriae aut ingenio detrahere. Verum ego etiam ipse interdum coniectura ducor ad suspicandum, auctores sacros quibusdam in locis alios numeros posuisse, quam nunc inveniantur. Verbi causa ponamus aliquid, ubi coniecturae huius argumentum appareat. *1. Reg. lib. cap. 13.* scribitur, quod filius unius anni erat Saul cum regnare coepisset. Quod si filius anni unius intelligitur, quasi puer unius anni innocens, qui nesciret inter dexteram sinistramque discernere, quonam pacto illud accipiemus: [2] *Filius viginti et unius anni erat Sedacias cum regnare coepisset?* Quid si hic etiam numerus ille viginti ex scribentium esset errore praetermissus? An non tibi videtur, si ita hi per incuriam negligentiamque fecissent, falsis interpretantium expositionibus locum esse daturos? Rursum, quale, quaeso, illud est: [3] *Filius triginta annorum erat David cum regnare coepisset, et quadraginta annis regnavit,* si filium unius anni innocentem interpretamur? In simili ergo dicendi forma similis sit interpretatio. Sed similis esse non potest, si unius anni filius Saul esse dicatur. Quamobrem verosimile est, auctorem libri *Regum* filium eum viginti et unius anni scripsisse; sed scri-

[1] Cap. 9. [2] Jer. 52. 1. [3] *Reg.* 5. 4.

ptorum vitio maiorem numerum in hebraeis exemplaribus omissum. Quem deinceps errorem in graeca latinaque exemplaria aut alii quilibet aut etiam interpretes transfuderunt. Quod idem 2. *Paral. cap. 15., 16.* et *36.* accidit, sicuti paulo ante demonstravimus. Et quoniam non est animus singula loca discutere, unum solummodo ex Rabani opinione adiiciam, ut iam demum ea, quae sunt huius argumenti propria, expediantur. *Jeremiae 52.* vulgata lectio sic habet: *Iste est populus quem transtulit Nabuchodonosor: in anno septimo Judaeos tria millia et viginti tres: in anno octavodecimo Nabuchodonosor transtulit de Hierusalem animas octingentas triginta duas: in anno vigesimotertio Nabuchodonosoris transtulit Nabuzardan magister militiae animas Judaeorum septigentas quadraginta quinque. Omnes ergo animae quatuor millia sexcentae.* Qua ex lectione subdifficiles et perobscurae quaestiones emergunt, quarum nonnullas Liranus movit, sed quam belle responderit, aliorum esto iudicium. Rabanus in Jeremiam ter Judaeos a Nabuchodonosore captos scribit, harumque trium captivitatum numerum hic a propheta censeri. Prima fuit, cum Nabuchodonosor Joachimum filium Josiae vinctum catenis duxit in Babylonem, 2. *Paral. 36.* [1] Nec enim est verosimile, non etiam alios plurimos cum Joachimo in Babylonem transtulisse. Nam et Daniel *cap. 1.* verbis non valde obscuris significat, anno tertio Joachimi quosdam e Judaea in Babylonem esse translatos. At Caietanus negat, [2] Joachimum in Chaldaeam advenisse. Sane quidem: verum infirma ratione negat. *Interfectus est,* inquit, *Joachimus in Judaea, et sepultura asini, iuxta Jeremiae praedictionem,* [3] *sepultus est, ac proiectus extra portas Hierusalem.* Quid tum? Quasi vero fieri nullo modo posset, ut ductus primum in Babylonem, deinde in Hierosolyma remitteretur, ubi, cum fidem regi Babylonio datam violasset, ingloria morte periret. Non itaque eamus inficias, Joachimum cum aliis multis in Babylonem esse traductum. Id enim non Rabanus solum sed Divinae etiam Scripturae tradunt. [4]

37. Secundam captivitatem Rabanus ponit in transmigratione Jechoniae, quae *4. lib. Reg. 24.* habetur expresse. Tertia quoque in *eodem lib. c. 25.* expressa est, cum Nabuzardan templum etiam urbemque vastavit. Trium ergo harum captivitatum, ut Rabanus autumat, Jeremias hic singillatim scribit numerum. Quae si vera sen-

[1] Joseph. 1. *Con. App. Ale.* lib. ex Beroso refert, Nabuchodonosorem primo anno regni sui quosdam Judaeorum captivos in Babylonem adduxisse.

[2] In 36. c. 2. *Paral.*

[3] Cap. 22. 19.

[4] 2. *Paral.* 36. 6.

tentia est, tres numeri mutandi sunt, ut pro septimo anno in prima captivitate scribatur: primo. Illa enim anno primo Nabuchodonosoris contigit, qui idem Joachimi tertius fuit: quemadmodum paulo ante dicebamus. In secunda vero captivitate, pro octavodecimo scribendum est: octavo. Constat enim Jechoniam in Babylonem octavo Nabuchodonosoris anno commigrasse, *4. Reg. 24.* Pro vicesimo autem tertio in captivitate postrema legi oportet: undevicesimo. Nam, *ut 4. Reg. 25.* scriptum est, *Jeremiae* item *52.*, Sedecias in anno decimonono Nabuchodonosoris ductus est in Chaldaeam. Nec huic sententiae repugnat quod *lib. Reg. 4. cap. 24.* decem Judaeorum millia cum Jechonia dicuntur esse translata. Quoniam Jeremias non vulgus promiscuum aut milites quoslibet annumerat, sed principes Judae et eos qui erant in dignitate aliqua constituti, ut Josephus *10. Jud. Antiq. lib. cap. 8.* animadvertit. Vel etiam eos hic supputat Jeremias, qui in libris *Regum* non fuerant numerati. Primae siquidem ac postremae captivitatis numerum auctor libri *Regum* omnino praeterierat. In secunda autem posuerat maiorem quidem, hoc est decem millia: praetermiserat minorem, quem hic supplet Jeremias, id est animarum octingentas triginta duas. Quod Josephus intelligens in *10. Antiq. Jud. lib. cap. 9.* utrumque numerum complectitur, asseritque eos, qui cum Jechonia ducti sunt, fuisse decem millia numero et amplius octingentos triginta duos. Quanquam primam captivitatem ad eum annum refert,[1] quo rex Babylonius Joachimum interemit insepultumque extra moenia iussit proiici. Tum enim scribit, tria millia Judaeorum Babylonem in captivitatem esse ducta. Qui annus proculdubio septimus Nabuchodonosoris fuit. In octavo namque Jechonias pro patre est constitutus, *4. Reg. 24.*, quod si accipimus, numerus primae captivitatis in Jeremia sine ulla correctione rectissime constat. Intelligo autem locum Jeremiae totum posse a mendi nota vindicari, si dicamus secundum captivitatem anno decimoctavo Nabuchodonosoris fuisse, annis scilicet integris numeratis; sicut et prima anno septimo est in hunc sensum adscribenda. Alioqui, si de annis non expletis sermo sit, prima in anno octavo, secunda in decimonono Nabuchodonosoris fuit. At tertia fuit anno vicesimotertio, cum quinto post excidium Hierosolymitanum anno, qui fuit regni Nabuchodonosoris vicesimotertio, invasit Coelen Syriam, Ammonitas Moabitasque subegit, Aegyptios perdomuit, ac repertos ibi Judaeos captivos Babylonem abduxit, ut Josephus auctor est *10. Antiq. Jud. lib. cap. 11.* Sed quoniam Jeremias eos nu-

[1] 10. lib. cap. 8.

merare videtur, non qui de Aegypto sed qui de Judaea translati sunt; quia rursum eas videtur captivitates recensere, quae a Sacris Historiis colliguntur; quia demum eam, quae sub Nabuzardam fuit omnium celeberrima, templique atque urbis incendio vel maxime nobilitata, tertio loco videtur scribere, ut eo redeat unde est paulo ante digressus, ut numerum annorum in secunda et tertia captivitate ad formam *4. lib. Reg.* restituendum contenderet, ei ergo non magnopere repugnarim. Nam si in prima captivitate Josephum quam Rabanum sequi malis, non equidem improbabo. Ego autem, ut ingenue loquar, nunquam mihi minus quam in hac digressione placui, quamquam magis adeo id argumenti difficillimi explicandi cupiditate, quam ulla alia culpa mea contigit: qui dum monere volo numerorum quaestiones lubricas esse atque difficiles, quod error in numeris facilis ac lubricus sit, mei pene sum oblitus: fecique id repentino quasi motu percitus, quod ne meditatus quidem opere ad hoc instituto facturus eram, ut de iis rebus, quae maximi sunt negotii, inter refellendum argumenta disputarem. Sed hoc tamen cedidit mihi peropportune, quod duodecimi argumenti difficultas omnis in eo numero annorum sita est, qui *3. Reg. lib. cap. 6.* praescribitur ab egressione filiorum Israel de Aegypto ad templum a Salomone inchoatum. Est autem in omnibus exemplaribus graecis, latinis et hebraeis idem omnino numerus annorum quadringentorum octoginta. Quem numerum ex scribentium errore a vero esse immutatum, hisce argumentis suaderi potest. Primum, quod Josephus *lib. Antiq. Jud. 8. cap. 3.* scribit, Salomonem templi fabricam exorsum esse annis quingentis nonaginta duobus [1] postquam Israelitae ex Aegypto excesserunt: mille vero viginti annis postquam Abraham in Chananaeam regionem e Mesopotamia migravit. Nam si quadringentis triginta, qui iuxta *Exodum* a migratione Abraham ad exitum Israelitarum de Aegypto interfluxerunt, quingentos nonaginta addideris, ab exitu ad templi aedificium coeptum, summa illa Josephi relinquetur annorum mille viginti, atque adeo et uterque sibi numerus, et inter se vicissim ambo constabunt. Deinde Josephus idem *lib. 11. Antiq. Jud. cap. 4.*: *Ante Saulem et Davidem,* inquit, *rempublicam iudices administraverunt. Qui reipublicae status plus quam quingentis annis duravit post Moysis et Josue*

[1] Sic. Gebenius, ac vere ille quidem transtulit. Numerus enim 502. qui habetur in versione Ruffini, ex scribentium errore est positus, nisi Josephus ipse secum pugnet lib. 11. cap. 4. Unde patet Sabellici error. Ennea. 1. lib. 9. ubi vulgatum vitium secutus affirmat annum templi inchoati fuisse ab eo, quo filii Israel de Aegypto sunt egressi, quingentesimum secundum.

imperium. Non ergo ab exitu Israel de Aegypto ad initium templi quadringenti octoginta solum anni intercesserunt.

38. Praeterea, Moyses quadraginta annis imperavit. Erat enim annorum octoginta cum eduxit Israel, *Exod. 7.*, et centesimo vicesimo aetatis anno mortuus est. *Deut. ultimo.*

Adde annos octo interregni, quibus Israelitae servierunt post mortem Josue regi Mesopotamiae, *Judic. 3.* Josepnus *6. lib. Antiq. Jud. cap. 5.* scribit hos fuisse duodeviginti. Quorum octo servitutis fuisse *lib. 5. cap. 7.* tradiderat.

Othoniel iudicavit populum quadraginta annis. *Judic. 3.*

Adde duodeviginti annos interregni, quibus servierunt regi Moab. *Judic. 3.*

Aod iudicavit populum octoginta annis. *Judic. 3.*

Adde viginti annos interregni, quibus servierunt regi Chanaan. *Judic. 4.*

Barac et Debora iudicarunt populum quadraginta annis. *Judic. 5.*

Adde interregnum septem annorum sub Madian. *Judic. 6.*

Gedeon iudicavit populum quadraginta annis. *Judic. 8.*

Abimelech tribus annis. *Judic. 9.*

Thola viginti tribus annis. *Judic. 10.*

Jair viginti tribus annis. *Judic. 10.*

Interregnum decem et octo annorum sub Philisthaeis et Ammonitis. *Judic. 10.*

Jephte sex annis iudicavit *Judic. 12.*

Abesan septem annis. *Judic. 12.*

Ahialon decem annis. *Judic. 12.*

Abdon octo annis. *Judic. 12.*

Interregnum quadraginta annorum sub Philisthaeis. *Judic. 13.*

Samson viginti annis. *Judic. 16.*

Heli quadraginta annis. *1. Reg. 4.*

Saul regnavit quadraginta. *Act. 13.* Nam Josephus *lib. 6. Antiq. Jud. cap. postremo* ait, illum regnasse vivente Samuele annis duodeviginti, post Samuelis mortem annis viginti.

David regnavit annis quadraginta. *2. Reg. 5.* et *1. Paralip. 3.*

Salomon quarto anno regni sui templi fabricam coepit. *3. Reg. 6.*

39. Qui in summam redacti faciunt numerum quingentorum septuaginta quatuor annorum. Quibus si adiicias annos Josue, Samgar et Samuelis, interregnum quoque quod, inter Samson et Heli Sacra Scriptura docet, maior utique summa, quam illa Josephi, conficietur. Plures igitur quam quadringenti octoginta anni ab excessu Israel de

Aegypto ad templi fabricam intercesserunt. Mendum itaque in hoc Scripturae loco inest, suntque proinde ad veram rationem codices hebraici, graeci et latini corrigendi. Ad haec, si graeca omnia exemplaria fidem aliquam faciunt, ut in eiusmodi rebus ambiguis et numerorum ratione controversa aequum est, Paulus [1] certe post terram Chanaam filiis Israel sorte distributam, tempus iudicum usque ad Samuel, quadringentis quinquaginta annis, non multo secus definivit. Sic enim graeca habent: **Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναάν, κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ Προφήτου.**

40. Quae Erasmus ita convertit: *Et deletis gentibus septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum. Et post haec annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usque ad Samuel prophetam.* In eundem sensum Pagninus vertit ceterique iuniores omnes interpretes. Nec enim graeca illa aliter reddi possunt. Quod si quadringentis quinquaginta, quos Paulus iudicibus a distributione terrae ad Samuelem impertitur, addamus Moysis quadraginta, Saul item quadraginta, David quoque alios quadraginta, et quatuor denique Salomonis: eandem profecto summam conficiemus cum ea, quae paulo ante e certis Scripturae testimoniis confecta est, quingentorum septuaginta quatuor annorum, ut Novum Testamentum Veteri omnino consentiat. Sed ait Caietanus, graeca omnia exemplaria et latina esse vitiata; et graece *τριακοσίοις*, non *τετρακοσίοις*, latine tercentis, non quadringentis, esse legendum. Qui sic? Evincitur, inquit, quoniam alias non constabit numerus annorum, quem *3. lib. Reg. cap. 6.* definit, scilicet, quasi non in hoc controversia sit, an ille numerus an hic scribentium errore sit inductus. Numero sane *3. lib. Reg.* reliquae omnes Scripturae dissentiunt. Numero *Actorum Apostolicorum* Scripturae consonant omnes. Non ergo hic, sed ille numerus vitio librariorum est corruptus.

41. Confirmat autem hanc sententiam illud tandem, quod qui contrariam tueri volunt, numerumque illum quadringentorum octoginta annorum retinere, ii tantum absurditatum in supputatione sua faciunt, ut vix audiri sine aurium molestia possint. Nicolaus [2] et Abulensis, [3] qui in Scripturae explanatione habentur insignes, ut summa illis quadringentorum octoginta annorum iusta constituatur, primum aiunt, annos Josue minime computandos, sed in Othonielis quadra-

[1] *Actor.* 13, 19.
[2] Nicol. 3. *Reg.* 6.
[3] Abulens. ibid. q. 4. et 3. lib. *Jud.* q. 12.

ginta includendos. Eodemque modo de Samuele iudicant, cuius annos similiter intra quadraginta Saulis includunt. Mox addunt, annos, quibus Judaei servierunt regi Mesopotamiae, aliisque postea sequenti tempore regibus, eis annis includi, quibus terra quievisse dicitur, vel etiam iudex hic aut ille Israelitis praefuisse. Unum solum annorum duodeviginti interregnum in computationem adsciscunt, ut cum tribus annis Salomonis summam quadringentorum octoginta annorum suo velle arbitratu conficiant. Sed, ut dixi, haec computandi ratio multum omnino absurditatis habet. Ut enim omittam alia, ne in re nota et perspicua multus et insolens sim, illud ante omnia expediri velim: ecquo pacto interregnorum anni in eos redigi valeant et contrahi, quibus sub iudicibus terra a praeliis dicitur quievisse? Sane in interregnis aut perpetuum Judaeis bellum contra inimicos fuit, aut servitus sine iudice misera, res afflictae, turbata omnia, nulla quies.

41. Praeterea, ecquid de quadraginta annorum interregno isti dicturi sunt, quod inter Abdonem et Samsonem Scriptura commemorat? An quadraginta illos annos in Samsonis viginti inclusuri sunt? An potius in Abdonis octo? Praeterea, cur unicum interregnum annorum decem et octo accipiunt, reiiciunt cetera? Quod si causam reddere ne unam quidem idoneam possunt, sane aut interregnum hoc cum ceteris abjiciant, et summa erit minor: aut cum hoc, ut par est, admittant reliqua, et summa erit maior. Ad haec liber *Judicum* explicate docet terram, duce Juda, qui successit Josue, minime quievisse, sed multis bellis fuisse agitatam, quibus Chananaei ac Pherezaei victi oppressique fuerunt. Nam Ductum Josue praeliis frequentibus turbulentum extitisse, *Josue* liber ipse manifestat. Cum vero rex Mesopotamiae, Josue Judaque defunctis, filios Israel pugna vicerit octoque annis servire coegerit, tunc tempora pacata quietamque terram describere, prorsus est a sensu communi alienum. Quod si annos Josue ac Judae illos quoque, quibus rex Mesopotamiae Israelitas expugnavit et oppressit, in id temporis trahas, quo terra quievisse dicitur, nonne turbidos et inquietos annos cum tranquillis quietisque confundes? Nonne etiam Scripturae Sacrae in aperta narratione vim afferes manifestam? Illa nimirum non obscure refert,[1] post mortem Josue, post Chananaeos Pherezaeosque devictos, post filios Israel per Othonielem a servitute liberatos, terram quadraginta annis quievisse. Quid Paulus? An non post Samuelem quadraginta annos Saulis regno impertitur?[2] Qua ergo ratione Samuelis annos in annis Saulis includemus?

[1] *Judic.* 3. 11. [2] *Act.* 13. 21.

quos triginta octo fuisse Josephus prodit, fuisse quadraginta prodit Paulus.

12. Nulla ergo ratione, ut videtur, numerus ille quadringentesimus octogesimus defendi potest. Ab eo siquidem tempore, quo filii Israel terram promissionis incolere habereque coeperunt, ad primum Jephthe annum trecentos interfluxisse, testis est Jephthe ipse locupletissimus.[1] Trecentis si addas quadraginta, quibus populus moram in deserto fecit, ac viginti annos Samuelis, qui ex *1. lib. Regum*[2] a quibusdam colliguntur, illos demum, quos a Jephthe ad quartum annum Salomonis ante numeravimus: eadem omnino summa constituetur, quae bis supra constituta est, quingentorum septuaginta quatuor annorum: ut quoquo te vertas, et sive ex temporibus interregnorum ac iudicum singulorum, sive ex Pauli calculo atque ratione, sive ex Jephthe testimonio et inculpatae defensionis iudicio, verum certumque annorum numerum ab excessu Israel de Aegypto ad templi fabricam efficere pertentes, semper eundem illum invenias quingentesimum septuagentesimum quartum. Porro autem qui numeri cuiusque summam exigue nimis et exiliter ad calculos revocare cupiunt, hi numerum cum verissimum ac rectissimum censent, quem plurimis consectis rationibus undique constantem, cohaerentem, consentaneum sibi ceterisque reperiunt, qui saepe in unum collati eandem prorsus summam efficiunt. His argumentis numerus ille *3. lib. Regum* infirmari potest: qui tamen non modo omnibus exemplaribus sed universis auctoribus latinis, graecis, hebraeis consentientibus confirmatur. Verumenimvero in numeri huius summa tuenda et conservanda vix reperias praesidium aliquod omni ex parte munitum. Eusebius etenim, qui sine controversia in ratione temporum diligentissimus est, hanc summam quadringentorum octoginta annorum defendit quidem, sed ita defendit tamen, ut defensionis ratio neglecta esse videatur. Principio namque decem annos Ahialone quadringentesimo octogesimo numero exemit, quoniam Septuaginta interpretes ait illum iudicem omisisse; quare coactus fuit viginti septem annos Josue administrationi dare, ut quadringentesimus octogesimus expleretur. Quod si decem annos Ahialon in quadringenta octoginta numero includeret, cum Josue viginti septem attribuerit, quadringentorum nonaginta annorum summa conficeretur. Incidit autem in codices mendosiores. Nam Complutentes eum iudicem in Septuaginta versione habent. Codex

[1] *Judic.* 11. 26.

[2] 1. *Reg.* 7. Joseph. lib. *Ant.* 6. c. 13. tradit, quod Samuel primum solus praefuit populo annis duodecim. Deinde Saule regnante annis 18.

quoque fuit illi similiter depravatus in tempore, quo iuxta Septuaginta Heli populum iudicavit. Scribit enim in Septuaginta interpretatione viginti annos inveniri. Atqui in Hispaniensi τεσσαράκοντα, id est quadraginta reperiuntur. Quem Eusebii errorem saepe sum admiratus. Si enim Septuaginta interpretationem sequi libuit, cur quemadmodum decem annos Ahialon, ita et Heli viginti non ademit? Quod si visum est Heli annos quadraginta retinere, cur decem Ahialon a numero exemit? Illud etiam incommodi Eusebio accidit, quod cum interregna omnia posteriorum Judicum temporibus includeret, videretque ex illis quaedam accidentia ineptissime sequentibus copulari, eam rem traditionibus Hebraeorum attribuit, ne ipse rei perabsurdae primus esse auctor videretur. Circa annos vero Samuelis ac Saulis eodem in luto cum ceteris haeret. Ambobus enim non plures, quam quadraginta annos assignat. At totidem Paulus soli Sauli impertitur. Josephus autem Samueli soli duodecim, regnante Saule duodeviginti: Sauli post Samuelis mortem viginti. Quo in loco Beda magna me admiratione afficit: primum quod sermonem permittit Paulo cum vulgarem tum etiam falsum: deinde quod ante Samuelem trecentos nonaginta sex annos iudices praefuisse eorum librum indicare asserit, cum in *Judicum* libro non nisi trecenti triginta novem reperiantur. Quare ad explendam summam illam necesse est Moysis quadraginta annos apponas, Josue vero septemdecim. At Josue septemdecim non ex historiae aut divinae aut humanae veritate, sed ex eorum opinione solum habentur, qui ad summam illam quadringentorum octoginta annorum numeros quoslibet revocare pergunt: idque ut faciant, non dubitant historias omnes contravenire. Quid, quod Josephum Beda ait Samueli annos viginti, Sauli totidem alios impertiri? cum quinquaginta ambobus sine dubio impertiatur, quemadmodum e locis ante citatis manifestissime constat. Caietanus porro via longe diversissima ingressus est. Nam quadraginta annos quidem soli Sauli distribuit: sed ut summa illa quadringentorum octoginta annorum constet, Josue annos decem, septem vero Samueli dispertit. Quod praeter historiae fidem suo solum arbitrio facit. Quid igitur? Semper ego alienarum opinionum relator tantum? Nunquam ne reponam? Sane et de meo aliquid exsolvere lectori debeo, si quid tamen probati nummi exsolvi possit.

43. Primum autem non existimo, aut fidei aut religionis quaestionem esse, num quadringentorum octoginta iste annorum numerus, qui in codicibus pervulgatis reperitur, librariorum vitio scriptus sit, an potius idem ab auctore sacro in suo exemplari positus. Ostendimus enim, errorem in numeris promptissimum esse atque facillimum. Osten-

dimus numeros quosdam in Libris Sacris ex scribentium errore vitiatos. Ostendimus denique multas esse causas, cur hic, de quo agimus quadringentorum octoginta annorum numerus corrupte esse inductus videatur. Atque Josephus et Sabellicus, hebraeus unus, latinus alter, cum locum illum ex *lib. 3. Reg. cap. 6.* referrent, non quadringentos octoginta annos, sed multo plures posuerunt. Incredibile autem videtur esse, Josephum, si omnia hebraea exemplaria quadringenta octoginta numerum habuissent, ab illo certo ac praescripto numero discessurum. Nec Hugo cardinalis, cum sententiam Josephi retulisset, eam reprobandam censuit. Non igitur si quispiam dicat, ab egressione filiorum Israel de Aegypto ad templum incaeptum quingentos annos et eo amplius interfluxisse, protinus refellendus est, quasi ea res ad fidem religionemve pertineat. Illud deinde sentio, interregnorum annos vere inter annos iudicum effluxisse: itaque non esse, quod Hebraei falso tradunt, in temporibus vel priorum vel posteriorum iudicum computandos. Quocirca Josephus, quoniam non ea solum tempora, quibus iudices praefuere, computare voluit, sed illa etiam, quae in interregnis sine iudice fluxerunt, vere summam quingentorum nonaginta confecit annorum. At auctor libri *Regum,* interregnorum annis omissis, eos tantum redegit in numerum, quos intellexit, dum iudices administrarent, intercessisse. Anni ergo plures ab eo, quo Israel excessit de Aegypto, ad templi initia fluxere. Sed ducum, iudicum et regum non fluxere, nisi quadringenti octoginta. Advertendum quoque, ex iis, qui populo a Moyse ad Salomonem praefuerunt, quatuor esse, quorum tempora nusquam Scriptura Vetus denotarit, nempe Josue, Samgar, Samuel, Saul: nam reliquorum omnium certus annorum numerus in ipsis est Testamenti Veteris libris designatus. E quibus summa colligitur annorum quadringentorum undeviginti. His si Salomonis adiungas tres, quarto enim anno templum fabricare coepit, [1] reliqui erunt anni quinquaginta octo quos Josue, Samgaro, Samueli Saulique dispertias.

44. Ac Samgar quidem, quoniam nondum vertente anno munere simul ac vita defunctus est, merito ab huius numeri summa eximitur. Cum vero Sauli Paulus [2] impertierit quadraginta, [3] dubium non erit, quin decem et octo sint inter Josue et Samuelem distribuendi. At decem ne ex his Josue, reliquos autem Samueli assignare oporteat, an contra

[1] Joseph. lib. 5. *Antiq. Jud.* cap. 8.
[2] *Actor.* 13. 21.
[3] Totidem Aug. lib. 18. *De Civ. Dei,* cap. 20. Num quod Eupolem. *Hebraeae* scriptor *histor.* 21. tantum ponit, ad id tempus referendum est, quo mortuo Samuele regnavit.

pauciores Josue, Samueli plures, de hac re dubitari potest. Caietano illud placuit, mihi etiam idem visum est. Quoniam Josepho aliisque probatis historicis longior ductus Josue fuit, quam Samuelis iudicatus. Nec nostrae huic opinioni contrarium est, arcam sub Samuelis tempora in Cariathiarim viginti annis permansisse. [1] Non enim his viginti annis, quod quidam falso existimarunt, [2] Samuel plebis israeliticae iudex erat sed propheta. Quin Scriptura ipsa satis, nisi ego fallor, aperte significat, post vicesimum illum annum coepisse a Samuele populum iudicari. In Josue autem tempore computando ita magna auctorum varietas et discrepantia est, ut nulla ex parte historiae labefactetur auctoritas; si ubi variae sunt historicorum discrepantesque sententiae, ibi nulla eorum premi nos urgerique patiamur. Josephus, [3] Gelenio interprete, Josue viginti quinque annos annumerat, Eusebius viginti septem, Beda, Joannes Lucidus aliique nonnulli septemdecim impertiunt, Cajetanus decem. Quamobrem cum nos decem et octo Josue Samuelique dispertiendos dicimus, nihil sane absurdi dicimus. Quamquam ratio subest, ut sine Scripturae veritatisque discrimine octo aut novem alios annos his duobus iudicibus adiungamus. Quid ita? Nonne hisce vel octo vel novem adiunctis, anni plures quam quadringenti octoginta efficientur? Efficientur utique. Falsum ergo erit, inquies, anno quadringentesimo octogesimo ex eo, quod Israel de Aegypto exiit, templum aedificari coeptum. Minime gentium. Quin utrumque verum esse nihil obstat: Scriptura enim minutos numeros praeterire aliquando solet. [4] Cuius rei exemplum paulo ante posuimus ex *4. Reg. lib. cap. 24.* ubi decem mille Judaei dicuntur esse translati, quibus tamen Josephus octingentos triginta duos adiecit, imo et Jeremias, quemadmodum est a nobis supra explicatum. Atque Scriptura Jonae post quadraginta dies ait Ninive subvertendam, et tamen Septuaginta interpretes quadraginta tres graecis literis prodiderunt, qui revera ab initio praedicationis Jonae computantur: hos vero tres sacer auctor omisit qui a toto triduo illa semper verba propheta intonabat: *Adhuc quadraginta dies, etc.* Quamvis ab initio, si Ninive subverteretur, quadraginta tres erant interfluxuri. Quod autem quadraginta tres dies Septuaginta interpretes scripserint, auctor est Justinus in dialogo cum Triphone. Quia vero Augustinus non quadraginta tres, sed tres solum legit, difficulter se ex hac quaestione extricavit, *lib. 18. de Civit. cap. 44.* Quae eadem causa erroris Hie-

[1] 1. *Reg.* 7. 2.
[2] Abulensis.
[3] Lib. 5. *Ant. Jud.* c. 1.
[4] Vid. Aug. 16. *De Civit.* lib. c. 24.

ronymo fuit. Si enim in Septuaginta non triduum sed quadraginta tres dies ipse legisset, omnis admirandi occasio cessasset. Sic ergo licet plures fuerint quam quadringenti octoginta anni, quia tamen non ad quadringentos nonaginta accesserunt, recte suo more Scriptura dixit annos quadringentos octoginta interfluxisse. Id si probabile est, ut est certe, iam vigintiseptem annos Josue et Samueli poterimus impartiri, Samueli decem, semptemdecim Josue, quos huic Beda, aliique viri graves impertierunt. Sed valeant istae numerorum tetricae salebrosaeque quaestiones, in quibus poteram ignorantiam meam simpliciter confiteri, et omne curiosorum hominum desiderium contemnere. At levioris culpae arbitratus sum, in explicanda difficillima argumentatione tam multa fuse, quam omnino nihil dicere.

45. *Responsio ad tertiumdecimum.* Tertiumdecimum argumentum parva difficultate nos implicat. Nec enim historias omnes tueri est animus, quae passim in Ecclesia lectitantur. Video tantum vulgi non solum in laicis sed in ecclesiasticis etiam esse, ut eas quoque fabulas oppido quam libenter accipiant, quas iamdiu Ecclesia explosit. In his certe Pontificum non diligentia modo verum etiam prudentia desideratur. Quidam namque dum reduviam curant, capiti incommodant. Videlicet historias graves pro apocryphis reddunt quidem, sed divinum Ecclesiae officium usque eo praeter solitum immutant, ut vix ulla antiquae religionis forma in quotidianis precibus relicta esse videatur. Qua ex re quam multa et magna mala Ecclesiae Dei accidant, non est huius loci et temporis dicere. Sed esto; quaedam in publicis Ecclesiae precibus habeantur ambigua, quaedam etiam falsa. Num idcirco historiis Ecclesiae omnibus fidem abrogare perges, quod nonnullae earum sint vulgo iactatae et creditae, in quibus, praesertim quoties de miraculis incidit sermo, ficta reperias fortasse plura, quae iure ac merito reprobentur? Mihi profecto illud Gelasii consilium placet, ut cum huius generis historias Catholici legerint, Beati Pauli sententia praecedat: *Omnia probate; quod bonum est, tenete.* Atqui irridere episcopos, de theologis scholae ludere, in monachorum imperitiam insultare, quasi fabulas huiusmodi ventris gratia rudi vulgo inferant et intrudant, haec non puto equidem hominis ingenui esse, qui ad bonitatem fuerit a natura compositus, nedum eius, quem Christus simplicem sicut columbam ad legem Evangelii formaverit. Quod si ex quibusdam fictis falsisque narrationibus historias gentium aestimemus, nulla omnino erit, quam non similiter illudamus. Id si hominum imprudentium atque adeo stultorum est, maneat, Divorum gesta, quae in Ecclesia legi solent, despici nullo modo oportere: quanquam

nonnulla ex his incerta sunt, apocrypha, levia, falsa. Nam et pleraque credibilia ac vera sunt, quaedam etiam certa. De tertiodecimo autem argumento hactenus.

46. *Responsio ad quartum decimum.* In quartidecimi argumenti responsionem multa sunt brevissime animadvertenda. Primum in maximo illi errore versantur, qui rerum gestarum memorias tamquam Ecclesiae oracula accipiunt, si eas in epistolis et decretis suis Pontifices aliquando usurparint. Non est idem, mihi crede, historiae approbatio et usurpatio. Utitur quidem interdum Pontifex, si quidquam suadere cupit, receptis opinionibus, sententiis rebusque vulgatis: at non continuo quaecumque in hunc usum attulerit, ea Sedis Apostolicae iudicio probat. Aliud quippe est suadentis munus, aliud definientis. Qui pronunciat, res veras ille adfert: qui suadet, nonnunquam etiam verosimiles. Audiebam de praeceptore meo puer, nullum omnino argumentum esse negligendum, in quo aliqua significatio veritatis appareat: amplectendum autem esse ita unumquodque maxime, ut quodque ad faciendam fidem erit aptissimum. Ad cuius praecepti formam non modo dialectici et oratores sed veteres etiam theologi suas disputationes effinxerunt. Nam in causam suam quisque et quibuslibet argumentis quandoque abusi sunt et vulgi etiam credulitate. Itaque imprudentium hominum erit, historias quasvis obiter etiam et ad praesentem causam a Pontifice adductas, non aliter amplecti, atque eas, quae sint Ecclesiae certo iudicio comprobatae.

47. Quod deinde ad Constantini donationem attinet, de eo non libet in praesentia disputare. Disputent alii, quibus cordi forte est Romanae Ecclesiae maiestatem amplitudinemque minuere. Laurentium Vallam scimus integro libro adversus receptam communi opinione sententiam declamasse. Iurisperiti, quae vulgo circumfertur eius donationis formula, eam commentitiam esse satis indicant, cum Paleae inscriptione denotant.[1] Eusebius, Ruffinus, Theodoretus, Socrates, Sozomenus, Eutropius, Victor ceterique probae fidei auctores, qui omnia Constantini gesta scripsere diligentissime, non modo nullam donationis eius mentionem faciunt, sed tradunt etiam orbem Romanum sic inter tres illius filios distributum, ut Italia uni eorum tota contigerit. Ammianus Marcellinus *lib. 15.* Constantium urbis dominationem habuisse et Leontium praefectum ibi constituisse, auctor est. Nonnullos deinceps imperatores Italiae atque adeo Romae imperasse, omnes historici memoriae prodiderunt. Haec et alia eiusmodi quis ignorat? Verum

[1] Dist. 96. cap. « Constant. ».

quid refert, a Constantino facta eo donatio sit, an a principibus posterioribus? Fictam et commentitiam fabulam dicunt a Nicolao Clementeque prolatam. Quasi vero Pontifex aut factam eam donationem suo decreto definiat aut Urbem eo solum titulo defendat. Negant donatam a Constantino Urbem esse: quamquam nequeunt probare id quidem. Sed quaero, quod donatam negant, ea si non donata esset, quidnam facerent? An Urbem Caesari concederent? Urgent rustice sane. Negant enim donatam esse et in eo perstant. Nos vero tamquam tormenta quaedam adhibemus, ut si responderit, quod donata a Constantino non est, idcirco ad ius nunc Caesaris pertinere, stultos se esse fateantur. Potuit enim donare alius. Potuit quoque Romanus Pontifex Urbem iusto alio nomine possidere. Certe longi temporis praescriptione potuit. Sin negaverint ius omne Caesari in Urbem, omnia, quae de Constantini donatione disputant, vana esse concedant. Sed iam, ne nos vani itidem simus, reliqua persequamur. Lepra Constantinum laborasse, apud idoneos auctores nusquam legi, sed eius nominis alium, cognomento Copronymum. Unde fortasse ambiguitate vocis error inductus. Nisi rumor iste de lepra inde ortus videri possit, quod Byzantio ad aquas calidas valetudinis gratia eum egressum ferunt. D. Thomas *3. par. quaest. 69. in 4. arg.* historiam vulgat, sumit atque, ut videtur, probat. Caietanus non item. Habet hic auctores suos Platinam in vitam Marci, Ludovicum Vives *lib. De cor. disc. 2.*, Alciatum *lib. Parerg. 7. cap. 19.*, qui aperte negant. Habet scriptores omnes veteres eius aetatis, qui tacuerunt, non omissuri, si scivissent, sciturі omnino rem, si fuisset. Nam quod nomine Constantini circumfertur edictum, tametsi Nicaeno Concilio adiunctum est, non tamen habet Concilii auctoritatem. Haec illi. Ego haec nec pro certis affirmare ausim, nec pro falsis refeliere. Silvestri acta, in quibus ea res gesta commemoratur, Gelasius non reprobat. [1] Refertur eadem in Synodo Romana sub Silvestro canon. 1., in septima rursus Synodo, actione 2. Eandem denique Nicephorus *lib. 7. cap. 33.* ut veram historiam refert. Quocirca Pontifices duos, Clementem ac Nicolaum, aut Divum etiam Thomam in eo quod ea historia usi sunt, nec ridere iure possumus nec arguere. Quamvis, ut dixi, leprae Constantinianae testis gravis et probatus ex veteribus nemo est. Itaque, si negemus, nec Pontificum nec historicorum auctoritatem labefacimus.

48. De baptismo historici quoque ipsi nobilissimi varie loquuntur. [2] Hieronymus in *Chronicis,* Eusebius *lib. 3. De vita Constantini,*

[1] 15. dist. cap. « Sancta Rom. ». [2] Haymo in epit. *Eccl. hist.* lib. 9. cap. 7.

Socrates *lib. 1. Historiae* suae *cap. 39.*, Theodoretus *lib.* item *1. cap. 31.*, Sozomenus *lib. 2. cap. 34.*, Cassiodorus, qui *Historiam* ab his tribus *ecclesiasticam* compilavit, Pomponius Laetus, aliique scriptores huius ordinis, Constantinum tradunt non Romae a Silvestro sed Nicomediae ab Eusebio episcopo, et quidem Ariano, sacrum baptisma suscepisse. Contra Damasus in *Libro pontificali* tradit, illum Romae a Silvestro sacris lustricis ablutum esse. Cui omnino consentiunt Marianus Scotus, Sabellicus, Platina in vitam Marci, Nicephorus *lib. 7. cap. 35.* et *lib. 8. cap. 54.*, ne Divum Thomam, Nicolaum, Clementem, duas denique Synodos in huius rei testimonium repetamus. Atque Nicephorus in hac re asseveranda et contraria opinione refellenda, oratione sane quam acri usus est. Ita enim suam de baptismo Constantini sententiam Ecclesiae consensioni tribuit, ut adversam Arianorum commentis assignet. *Qui in Oriente,* inquit, *olim Arianae sectae fuere, Constantinum Nicomediae, ab Eusebio eius urbis episcopo, iam moriturum baptismum suscepisse, prodiderunt, propterea eum sacrum lavacrum distulisse dicentes, quod id in Jordane perficere voluerit. Id vero ex eo facile refellitur, quod Ecclesia a Silvestro eum Romae baptizatum esse certo praedicat. Quapropter testatum omnibus esse volo, ut hoc sic etiam tuto et opinentur et credant. Ariani enim male sentientes animo et consilio diabolico hoc confinxerunt, non Romae baptizatum eum esse asserentes, aut fortasse eadem cum illis sensisse astruentes, perinde atque ab ipsis propterea baptismi gratiam susceperit. Quod absurditatis et mendacii plenum est. Quod si nondum sacri lavacri particeps fuit, consequitur, eum neque in Nicaena Synodo cum patribus congressum esse, neque cum eis mysteria participasse, sicuti historia tradit.* Haec ille. Et paulo ante: *Quod autem Romae a Silvestro sacratus sit, satis ostendit baptisterium, quod ad hoc usque tempus eius rei gratia in testimonium certissimum Romae asservatur.* Quae duae profecto rationes efficiunt, ut non temere iis accedam, qui Constantinum Romae sacro tinctum lavacro ferunt. Quod si baptisterium tam insigni structum apparatu, si rerum veterum publica commemoratio, non solum habitantium animis sed lapidibus etiam insculpta, nullum nobis argumentum est, iam iamque non dico quae vetustatis in Urbe monimenta sunt, sed quae sunt in orbe maiorum traditione recepta, ire ea omnia inficias poterimus, quamvis iudicia extent rerum, locorum, temporum manifesta. Ac nisi prius baptismi fuisset fonte sublatus, qui credi potest, Constantino episcopo aut culparum et querimoniarum libellos obtulisse, aut, ut Synodo et disputationibus interesset, permisisse? Baptizatus ergo ante Synodum Nicaenam fuerat Constantinus. Ubi haereticorum

industriam ac diligentiam in propaganda secta mirari satis non queo. Omnia quippe illi sus deque miscent, ut viri pietate insignes, praesertim si reges aut imperatores sunt, ipsorum partes fovisse videantur. Tanta vero arte id efficiunt, ut doctos etiam viros nedum imperitos fallant. Eusebius porro Pamphili, vel quia Eusebio Nicomediensi ceterisque amicis credulum se praebuit, vel quia sectam, cuius apertissimus propugnator erat, hac laude et gloria voluit ornare, eius fabulae primus auctor Christianis fuit. Huic enim scribendi Hieronymus ac reliqui auctores crediderunt. Sed de Eusebii fine plura postea. Nam Constantiam Constantino fratri Arianum presbyterum insinuasse, a quo vir religiosissimus seductus sit, hoc ut credam, quantum Constantiae levitas et inconstantia movet, tantum Constantini pietas et gravitas remorantur. Ac si presbyter ille Arianus pium alias imperatorem quidem, sed potestate, divitiis, honoribus, triumphis, meritis, secundis denique rebus omnibus insolentiorem factum decepit, ut Arium revocaret, Athanasium repelleret (viris etenim bonis in rebus eiusmodi facile imponitur); non tamen adeo in errore processisse credendus est, ut Ariano ritu alterum baptismum Nicomediae susciperet. Quamquam sunt qui existiment, qui per sororem falsum in fide Constantinum produnt, eos falsos nominis similitudine id patri attribuisse, quod filii scelere patratum est. Verum sive hoc modo sive alio res habeat, illud tenendum est, nervos atque artus esse sapientiae non temere credere, iis praesertim historicis, qui quoniam fidem divinam violarunt, fidei humanae auctoritatem amiserunt. Sed de his capite sequenti accuratius disseremus. Ad reliqua argumenta respondetur cap. ultimo.

CAPUT VI. 83

QUI SINT PROBATAE FIDEI AUCTORES, QUI CONTRA NON SINT.

1. Quatuordecim argumenta superiore capite singillatim refutata sunt. Nunc quintumdecimum, sextumdecimum, et septimumdecimum refelli oportet: quoniam haec tria unum atque idem exquirunt, quod supra sumus quidem in quadripartita divisione polliciti, [1] sed cogitationibus multis variisque distenti, tertium eius divisionis membrum voluntaria quadam oblivione contrivimus. Quis enim auctor historiae

[1] Cap. 3.

probatus sit, tertio loco me scripsi dicturum, nec exsolvi quod promiseram; quin operis instituti pene immemor factus sum. Eam quippe rem nitimur fere omnes aut ex memoria deponere, aut diu multumque protrahere, quam non libentes et voluntarii sed invite et repugnanter aggredimur. Atqui licet non constituto tempore et loco, reddam tamen in praesenti, et cum foenore fortasse reddam id quod me debere non inficior. Antea vero quam de historicis utrisque et ecclesiasticis et profanis sententiam meam dico, illud est operae pretium quaerere, sintne regulae aliquae et quidam historiae quasi indices, quibus historici cuiusque fides ac veritas exploretur. Nam Joannes Annius tres regulas ponit, easque Metasthenis testimonio confirmat, ad quas omnes chronicorum libros expendere et examinare haud secus atque ad lydium lapidem debeamus.

2. Prima, inquit, regula est ista. Suscipiendi sunt absque repugnantia omnes qui publica et probata fide scripserunt. Secunda. Gesta et annales *Quatuor Monarchiarum* non possunt negari et reiici ab aliquo, quia solum publica fide notabantur et in bibliothecis aut archiviis servabantur. Unde et in *Esdra* legimus, quod controversiae de reparando templo diffiniebantur ex annalibus Persarum servatis in bibliothecis. Tertia regula. Qui solo auditu vel per opiniones scribunt, hi tamquam privati recipiendi non sunt, nisi ubi a publica fide non dissentiunt. Ex quibus colligit, quod nemo in chronicis suscipiendus est, nisi annalibus *Quatuor Monarchiarum* concordet. Et in monarchia quidem Assyriorum, quia publica fide scripsit Berosus Chaldaeus, consequens est, ut in temporibus eiusdem monarchiae ipsi detur palma: et hunc secutis item ex Persis Metastheni, ex Graecis Xenophonti in aequivocis et Archiloco et Eusebio. Reiiciuntur a temporibus huius monarchiae ex Graecis Herodotus, Hellanicus, Acusilaus: ex Latinis Justinus, Gellius et Orosius, qui contra publicam et probatam fidem scripserunt.

3. In secunda vero monarchia Persarum et Medorum auctor publicae fidei fuit Metasthenes Persa et Ctesias Gnidius, ut in *3. libro* Diodorus notavit. Reiiciuntur Josephus ex Hebraeis, et Clemens, Tatianus, Africanus et Eusebius ex Graecis. Quia privatas opiniones secuti, contra publicam fidem notant reges et tempora, quae in bibliothecis et annalibus non fuerunt: et contra omnem publicam fidem scribunt, Cyrum ante dedisse licentiam Hebraeis in Babylone captivis, et mortuum, quam Babylonia Darius eius patruus potiretur. Proinde idem Eusebius, quoniam in tertia monarchia Graecorum et in quarta Romanorum publicam annalium fidem sequitur, in utraque recipitur. Recipitur et Philo Hebraeus, qui solus habuit chronographiam omnium

quatuor monarchiarum, et ideo solus ipse in temporibus ex Hebraeorum scriptoribus recipitur. Qui non per opiniones, ut Josephus, sed etiam Septuaginta seniorum testimonio usus certissima scribit. Haec Annius in *11.* et *14. libro,* hoc est, *in Metasthenem Philonemque* suos censet: fidenter sane, ut solent isti, nihil tam verens quam ne dubitare aliqua de re videretur. Sed videndum nobis, an in censura hac quantum securitatis est, tantum sit etiam veritatis. Nec vero libenter nos scriptorum, praesertim familiae nostrae, vitia detegimus. Sed in publica studiorum causa nullo modo praevaricandum erat. Cum viderem itaque viros quosdam eruditos in his Annii praeceptis et exemplis hallucinari, necessarium existimavi et regulas vanas esse ostendere et falsa item regularum exempla.[1] Principio igitur affirmare videtur Annius, in quatuor tantum monarchiis scribas certos haberi solitos, quos respublica in id constituerit, ut gesta temporaque notarent. Horum annales in locis tutis asservari; quemadmodum in bene instituta civitate videmus, quae instrumenta scripturarum publica a tabellionibus obsignata custodiae tutae committit. Verum illud non in quatuor solum monarchiis, sed in Phoenicum Aegyptiorumque republica fieri solere, Josephus auctor est, *1. Contra Appionem Alexandrinum lib.* Nec omnes quatuor illae monarchiae huiusmodi rerum gestarum scribas et annales publicos habuere, quibus rerum temporumque lites, si quae essent exortae, finirentur. Graecos siquidem hisce et scriptoribus et annalibus caruisse, multo probabilius est. Sane ante olympiades Eusebius scribit, Graecam de temporibus historiam falsam credi: quod ut cuique historico visum est, diversas Graeci sententias protulerunt. At post olympiades non asserit eius generis annales a destinatis reipublicae ministris adscriptos extitisse: sed id asserit, ex eo veram de temporibus Graecorum historiam credi, quo olympiades in usu esse coeperunt. Ac Marcus Varro, apud Censorinum, *lib. De natali die cap. 17.*. non aliud tradit quam quod Eusebius accipit, ante olympiades tempus μυθικον, hoc est fabulosum, extitisse, quia in eo multae fabulae referuntur. Cum olympiadibus vero coepisse ἱστορικον,

[1] Nisi forte Annius sentit, gesta et annos quatuor monarchiarum, non a privatis scriptoribus solere scribi, sed ab iis tantum, quibus resp. id muneris commisisset. Qui omnino sensus et falsior et absurdior est. Constat siquidem, in omni monarchia privatos quosdam historicos etiam fuisse. Nam, ut de Graeca Romanaque taceamus, in quibus ea res verti in dubium non potest, Diodorus in tertio Ctesiam aliosque de rebus Babylonicis discrepantes inducit, nec hos Ctesiae nec Ctesiam praeferendo. Quod certo indicio est, nullum eorum publica auctoritate scripsisse.

quod res eo gestae veris historiis contineantur. Itaque post olympiades Graeci res vere gestas scribere orsi sunt, habitaque est deinceps apud eos quaedam historiae ratio, temporum convenientia, et historicorum nonnulla consensio. Atqui Graecorum rempublicam certos historiae administros ex eo tempore constituisse dicere Annius poterit, probare non poterit. Quin e contrario Josephus bonus in primis auctor scribit, [1] Graecos nihil firmiter scientes tradidisse, sed *quod unusquisque,* ait, *opinatus est, hoc studuit explanare. Unde etiam libri se invicem arguunt, et in multis Hellanicus ab Acusilao discrepat: Hesiodum corrigit Acusilaus; Ephorus Hellanicum in plurimis ostendit esse mendacem: Ephorum vero Timaeus: Timaeum, qui post illum fuere: Herodotum vero cuncti. Sed neque de Siculis rebus, qui eas conscripserunt, neque rursum de Atticis hi qui Atticas, neque de Argolicis qui Argolicas memoriae prodidere, consentiunt. Nam et Thucidides in multis etiam tamquam fallax accusatur, licet scrupolosissimam sui temporis historiam scripserit. Causa vero huius dissonantiae ea praecipua est, quod non fuerit studium apud Graecos publicas de iis, quae semper aguntur, proferre conscriptiones. Non enim dumtaxat apud Graecos alios publica conscriptio et neglecta, sed neque apud ipsos Athenienses disciplinae cultores aliquid huiusmodi reperitur.* Hactenus Josephus. Qua ex re liquet, falso Annium Josephi testimonium usurpasse, ut probaret publicos Graecorum annales in templorum bibliothecis custodiri. Nihil enim tale Josephus argumentatus est, quale illi tribuit Annius. Sed hoc argumentatur, quod a Cadmo litteras Graeci se accepisse gloriantur, id persuadere illos non posse, cum nulla inscriptio vel in templi parietibus vel in vasis, statuis, ceterisque donis templo dicatis, ex eo tempore relicta sit. At in his tamen post litteras inventas, aut deorum, quibus ea dona offerebantur, aut offerentium nomina semper inscribi sunt solita. Plutarchus quoque auctor et ipse gravissimus affirmat, [2] nullos sua aetate publicos Graecorum annales exstare, praeter nuncupatos *Canones temporales,* quorum auctoritas parum apud eum valet, quod multarum rerum inventa in ipsis repugnantia tolli nequiverit, quamvis in ea re plurimi multum operae studiique posuerint. Vanum igitur et commentitium est, in Graecorum regno et monarchia post olympiades eiusmodi historicos publica auctoritate diffinitos destinatosque fuisse.

4. Illud autem vanius, in hac monarchia solos Philonem atque Eusebium accipere, qui publicos probatosque annales fuerint secuti. Etenim Eusebius, si eam auctoritatem suis chronicis posset adiungere,

[1] 1. *Cont. Appio. Alex.* lib. [2] In *Vitam Solonis.*

nullo modo reticuisset se huiusmodi annalibus inhaerere. Philo vero Judaeus nec quatuor monarchiarum annales habuit, quod illi falso sineque ratione ac testimonio tribuit Annius, nec, si habuisset, quidquam nobis attulisset commodi. Nulla enim Philo aut rerum gestarum aut temporum monumenta reliquit. Nam libellus, qui *De temporibus* inscribitur, cum fabularum plenus sit, nullius gravis auctoris est, nedum Philonis. Auctor certe eius libri non solum mendacia consectatur sed adeo etiam historiae rudis est, ut solos Hebraeos, nec praeterea quenquam de profanis scriptoribus legisse videatur. Sed hoc nec ita multo post satis abunde ostendemus. Nunc de Romanorum quoque annalibus pauca dicantur. Quibus fuisse publicos annales olim, Cicero in 2. *De orat. lib.* est auctor. *Ab initio,* inquit, *rerum Romanarum usque ad P. Mutium pontificem maximum res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Primo* item *De legibus libro* inducit Atticum sic loquentem: *Nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse nudius,* [1] *si aut ad Fabium, aut ad Catonem, aut ad Pisonem venias, tamen quid tam exile quam isti omnes?* Annales igitur isti pontificum maximorum a tempore P. Mutii intermissi sunt, illisque in historia Cato, Fabius Pictor, Piso aliique successere, graves omnino auctores quidem, sed sine publica auctoritate tamen. Nec vero audiendi sunt, qui eiusmodi pontificum maximorum annales post Publium quoque Mutium continuatos asserunt, quod hoc loco apud Ciceronem Atticus eos se vidisse significet: videre autem nullo modo potuerit, nisi essent continuati, cum Livius priorum temporum pontificios annales incensa a Gallis Urbe interiisse dicat. Non enim interiisse dicit omnes, sed plerosque. Qua ex re non fit, ut si in Livii manus annales isti pontificii non venerunt, quoniam rari ex incendio relicti sunt, ne in manus quidem Attici pervenisse existimemus, qui his quaerendis maiorem forte diligentiam et curam adhibuit quam Livius. Quamquam codices eiusmodi non semper hominum diligentiae obveniunt, sed fortunae. Annalium igitur pontificum maximorum post Publium Mutium facta intermissio est. Etenim, si ea pontificum diligentia perseverasset, aut annales isti publici in bibliothecis templisque deorum exstarent, nec tam multis locis animi penderet Livius et annalium incertitudinem causaretur, nec adeo saepe in notandis consulibus consulumque etiam annis erraret. Nam errasse Henricus Galareanus perquam diligen-

[1] Alii « iucundius » legunt, sed perperam et ad sensum Ciceronis parum apte.

ter ostendit: dubitasse de personis frequentissime Fabius Quintilianus ait.

5. Ac *decadis primae lib. 6.* Livius ipse, quae a condita urbe Roma ad captam eandem a Gallis urbem, id est ad olympiadem nonagesimam septimam quinque libris exposuerat, ea obscura et parum constantia queritur, tum quod perrarae per eadem tempora litterae fuerint, tum quod etiam, si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraeque interierint. Et rursum in *8. libro,* posteaquam historicorum Romanorum varias discrepantesque sententias posuit, *Nec facile est,* inquit, *aut rem rei aut auctorem auctori praeferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quaeque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe et singulorum gesta et publica monumenta rerum confusa: nec quisquam aequalis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur.* In *libris* quoque *9.* et *10.*, ut loca alia praetermittam, satis ille aperte docet, quam nullos habuerit certos probatosque annales, quos in scribendo sequeretur. Dionysius etiam Halicarnasseus se eiusmodi annales publicos minime consecutum haud obscure significat. Cum enim historiae suae fidem conciliare cuperet et veteres scriptorum Romanorum historias se consuluisse testaretur, eorum vel maxime, qui gravissimi et nobilissimi fuerint habiti, horum tamen annalium publicorum nullam omnino mentionem fecit, facturus sine dubio, si adeo magnam ac certam auctoritatem suo posset operi adiicere. Quid multa? Julius Caesar, auctore Tranquillo,[1] inito consulatu primus omnium instituit, ut tam Senatus quam populi diurna acta conficerentur et publicarentur. Quo satyricum illud attinet: *Cupient et in acta referri ;* Plinianum item illud: *Milone causam dicente lateribus coctis pluisse, in eius anni acta relatum est.* Veterem ergo pontificum maximorum morem, qui iam diu fuerat interruptus, Julius Caesar primus omnium renovavit. Nec me praeterit, Romanis quondam libros quoque linteos fuisse, qui nihil fere praeter consulum et magistratuum nomina continebant. Sed neque hos Livius vidit, quoniam incensa Urbe forte hi etiam perierunt: neque ita horum auctoritate permotus est, ut non eos interdum ab aliis citatos neglexerit. Quin Marcum Licinium cum libris linteis suis aliquando coarguit. Imo vero et Tuberonem et Licinium refert in discrepanti opinione utrumque libros linteos protulisse: ut intelligas, libris istis linteis quam tenuem et exilem fidem haberet Livius. Quibus ex rebus facile Annius refel-

[1] In *Vitam Julii Caesar.*

litur, qui circa finem commentariorum in Philonem suum adstruit, Titum Livium publicos annales Romanae monarchiae secutum esse, huiusque Philonem vestigiis institisse. Ubi multum omnino de gradu Philonem suum deiicit: qui si publicos omnium monarchiarum annales habuit, ut paulo ante Annius dixerat, imprudenter sane ac leviter Livium secutus est, quem constat, primum nullos publicos annales habuisse, deinde in plerisque dubitasse, denique errasse in multis et ita errasse, ut errorum quorundam ab aliis evincatur, quorundam ipse etiam se arguat.[1]

6. Nec patiar, ut quisquam mihi Flavium Vopiscum Syracusium opponat, qui in vitam Probi fatetur, se usum libris ex bibliotheca Ulpia, registris etiam scribarum porticus porphyreticae, actis demum Senatus ac populi. In vitam vero Aureliani scribit, Aurelianum in libris linteis, qui in Ulpia bibliotheca erant, ut quotidiana sua acta scriberentur, praecepisse. Multo vero minus illud feram, ut mihi Diodorus opponatur, qui in primo libro asserit, ex veteribus annalibus gesta se ac duces Romanorum cognovisse. Flavius quippe nihil nisi libros linteos restitutos diligentiamque pontificum maximorum non antiquam illam sed a Iulio Caesare primum instauratam affert: Diodorus autem non affirmat se publicos Romanorum annales nactum esse, sed veteres. At hi in privatis monumentis esse potuerunt. Nihil igitur afferunt, qui in Graecorum Romanorumque monarchiis publicos fuisse annales aiunt, ad quos ceteras oporteat historias revocare, ut si iis consentiant, approbentur, reprobentur si dissentiant. Ostensum est enim, nullos neque e Graecis neque e Romanis publicos annales exstare: atque adeo nullos auctores esse, qui secundum eiusmodi annales Graecorum Romanorumque scripserint aut res gestas aut tempora. Nisi forte in uno aut altero loco auctor quispiam affirmet, se eam rem, quam scribit, ex libris linteis aut elephantinis actisque publicis excepisse. Atqui ex una parte de tota historia iudicare stultissimum erit. Praeterquamquod si quis suam historiam dicat publicis huius aut illius monarchiae annalibus consentire, non continuo publicam eius monarchiae auctoritatem habet. Alioqui facile ac promptum cuique erit, ad omnem etiam fabulam legentium conciliare uno mendacio dicendo fidem. Id quod Philo historicus apud multos obtinuit, qui in historiis suis omnia tempora quadrasse ad veros quatuor monarchiarum annales, plerisque sine omni et ratione et testimonio persuasit. Historicum dixi; nam vetus ille Philo gravissimus philosophus,

[1] Vid. dec. 3. lib. 9.

idemque theologus eruditissimus, ut ab impudentia et mendacio, ita quoque ab historia scribenda alienus fuit. Eusebius enim, Hieronymus ac Suidas, qui Philonis opera diligentissime enumerarunt, nullum opus habent, in quo Philo res gestas regni cuiusquam temporaque notarit. Ita doctis omnino viris liber ille *De temporibus* inscriptione plane ementiente videtur esse suppositus. Quae res manifestis quoque argumentis evincitur. Primum illud est, quod libelli eius auctor scribit, stirpem Salomonis in Ochozia defecisse, et Joas, qui illi in regno successit, non de Salomonis sed de Nathanis fuisse progenie. Quod quam falsum sit, e Sacris Literis facile patescit. *Quarti* enim *lib. Regum cap. 11.* ita legitur: *Athalia vero mater Ochoziae videns mortuum filium suum, interfecit omne semen regium. Tollens autem Josaba filia regis Joram soror Ochoziae Joas filium Ochoziae, furata est eum de medio filiorum regis, qui interficiebantur, et abscondit eum a facie Athaliae, ut non interficeretur.* Et *cap. 12.: Tulit Joas rex Juda omnia, quae consecraverant Josaphat, Joram et Ochozias patres eius,* etc. Et *cap. 13.: Anno vicesimotertio Joas filii Ochoziae regis Judae,* etc. Item *2. Paralip. cap. 22.: Nec erat ultra spes aliqua, ut de stirpe quis regnaret Ochoziae,* etc. Est denique in hanc rem praeclarum illud testimonium, contra quod nullus est ad tergiversandum locus, e *1. lib. Paralip. cap. 3.* ubi in posteritate Salomonis, verbis nihil obscuris, recensetur Joas filius Ochoziae. Id quod Matthaeus explicate confirmat, inquiens: *Josaphat genuit Joram, Joram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Joathan, Joathan autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Ezechiam.* Generatione ergo et natura Ezechias filius erat Josaphat, ac proinde Salomonis, ut Matthaeus ait, et non Davidis edicto in filium deputabatur, ut asserit Philo.

7. Ecquis igitur eos ferat, qui contra apertissima Scripturae Sacrae testimonia, stirpem Salomonis in Ochoziam defecisse asseverant? Sed ne hic quidem ψευδόφιλος iste Philo finem mentiendi facit. Tradit quippe et id rursum, quod Scriptura filios Josaphat fratresque Joram appellavit, eos non vere filios Josaphat germanosque Joram, sed Nathanis posteros fuisse. Quod ut mireris, imo execreris etiam, verba subscribenda sunt, quae *2. Paralip. lib. cap. 21.* leguntur. *Dormivit,* inquit, *Josaphat cum patribus suis, et sepultus est cum eis in civitate David, regnavitque Joram filius eius pro eo, qui habuit fratres filios Josaphat Azariam et Jahiel et Zachariam et Azariam et Michael et Saphatiam. Omnes hi filii Josaphat regis Juda. Deditque eis pater suus multa munera argenti et auri et pensitationes cum civitatibus munitissimis in Juda. Regnum autem tradidit Joram, eo quod esset primogenitus. Surrexit*

autem Joram super regnum patris sui: cumque se confirmasset, occidit omnes fratres suos gladio. Quo in loco quae potest esse tergiversatio, quae tanta interpretandi licentia, quae tam magna comminiscendi libido, imo vero quae tam insignis impudentia, ut eos filios Josaphat verosque germanos Joram fuisse negemus, quos, non sic modo Scriptura vocat, sed reddit etiam causam, cur germanos fratres intelligi necesse sit? *Joram,* ait, *fratres habuit filios Josaphat,* aliunde fratres existimares: idque etiam, ne dubitare posses, iterum atque iterum repetit: *Omnes hi filii Josaphat regis Juda. Deditque eis pater suus munera multa; regnum autem tradidit Joram, eo quod esset primogenitus.* Quid autem illa commemorem, quae sine omni sacro et profano testimonio sineque ulla rationis coniectura Philo iste falsus comminiscitur? Ortam litem inter filios David ex Bethsabee, Davidis edictum de posteris in regnum quodam ordine successuris, a rege Joas omnes sequentes binomios trinomiosque etiam fuisse, a desolatione ad carceres Joachim viginti annos interfluxisse, Mardochaeum decem et octo annis aetatem Isaac superasse, Machabaeos simul cum pontificatu etiam ducatum a domo David subripuisse, unde inimicitias exortas multaque alia eiusmodi quae partim commentitia sunt, partim Sacris etiam Literis adversa. Quid? quod vel in humana historia Philo iste adeo saepe delirat, ut facile dicenti ipsi credas, se in ultimo anno aetatis suae decrepitae libellum illum scripsisse. Scribit siquidem, anno Cyri secundo Aggaeum et Zachariam prophetasse; item ob mortem Darii Histaspis opus esse impeditum, nec adiri potuisse Cyrum, qui bello Tamyrico erat implicitus; item Cyro Assuerum Priscum Artaxerxem successisse, qui et plus quam duodecim annos imperarit, et Holofernem in Judaeam miserit; item hunc duos filios habuisse, qui de imperio contenderint, sed cum alter eorum, hoc est Darius Longimanus, victoriam fuisset consecutus, in eius primo anno Jesum hortantibus iisdem prophetis templi aedificium aggressum. Quae omnia falsa esse et historicis probatis omnibus vehementer repugnantia, quis non videt? Itaque miror quid in mentem Annio venerit, ut eum librum, qui *De temporibus* inscribitur, in quo multa false pleraque absurde, nonnulla contra Scripturam etiam dicuntur, Philoni attribuerit, viro doctissimo et prudentissimo. Quis enim credat Philonem Xerxem illum Persarum regum omnium apud Graecos celeberrimum ignorasse? Darium Histaspis cum Dario Medo Cyri avunculo confudisse? Assuerum illum qui, opus templi impedivit, patrem Longimani existimasse? Nempe in eos errores solus ipse posset incurrere, qui utriusque litteraturae et sacrae et profanae rudis omnino et imperitus esset.

Non ergo Philo Judaeus, cuius ingenium, eruditionem, facundiam celebravit antiquitas, auctor illius libelli fuit, sed homo quispiam sine ulla bona arte, sine eloquentia, sine ingenio, sine litteris. Nullo certe loco Philo iste falsus platonizat, seu ubique non modo indocte et indiserte, verum inculte etiam atque inornate loquitur.

8. Sed ut eo, unde digressa est, recurrat oratio, cum monarchiae graecae atque romanae nulli nunc publici annales exstent nullique omnino auctores, quorum historiae ad illiusmodi annales conveniant et quadrent, nimirum in his duabus monarchiis regulae Annii nulli penitus usui futurae sunt. Sed et in prioribus duabus monarchiis mihi sane videntur otiosae, ad omnemque usum prorsus ineptae. Nam tametsi Medos ac Persas publicos annales asservatos habuisse Sacrae Literae prodiderunt, [1] Babyloniis etiam publicae auctoritatis historias fuisse, non Josephus modo testatus est, sed auctores alii nobilissimi; eiusmodi tamen annalibus nos hodie caremus omnique etiam historico, quem hosce annales secutum esse certum atque exploratum sit. Berosum fateor, quoniam valde probabile est, auctoritate publica Chaldaeorum historiam edidisse. Metasthenem vero publicum Persarum historicum fuisse et in Plinio [2] et in Josepho [3] legi, res Persicas non legi. Sed quoniam non in hoc contentionis summa impendent, demus illud Annio gratis: sicut et id quoque, Ctesiam Gnidium in Persarum et rebus gestis [4] temporibus accipiendum esse. Videlicet apud Diodorum in tertio Ctesias ipse testimonium perhibet, Graecis se veros certosque annales Persarum ac Medorum attulisse. Hoc igitur quoniam Ctesias de se dicit, credamus illi. Nam Lucianus Ctesiam Gnidium ait de rebus indicis scripsisse ea, quae nec ipse viderit nec de alio narrante audierit: itaque fabulas esse. At donemus haec interim, nec enim de omnibus certandum est: illud agamus, quos libros Berosi et Metasthenis nomine inscriptos Annius protulit, eos nec Berosi esse nec Metasthenis.

9. Berosum porro Annianum non verum esse, sed fictum, Raphael Volaterranus *lib. Anthropologiae 14.* animadvertit. Cui Ludovicus Vives [5] pluresque alii viri doctissimi assentiunt. Quae mihi res argumentis idoneis videtur confici posse. Primum, quod Berosus iste

[1] *Esth.* 2. 6. et 10. 1. *Esdr.* 4. 5. et 6. cap.

[2] Plin. in 6. c. 17. et in 7. c. 2.

[3] Joseph. lib. 10. *Ant. Jud.* cap. 12. et 1. *Cont. Appio.* lib.

[4] Ctesias Gnid. apud Diod. nullius Persarum regis mentionem facit, regum Medorum tantum seriem ponit, et in ea Mandanem quendam, quem historiae omnes ignorant, iure ut videtur quidem, quoniam nomen feminae potius est quam viri.

[5] In 1. lib. *De veris narrat.* statim a

Annianus scribit, [1] Noe praeter tres primores filios, Sem, Cham et Japhet, plures alios post diluvium genuisse, quod Sacris Literis videtur esse contrarium. *Tres isti,* inquit, [2] *filii sunt Noe, et ab his disseminatum est omne genus hominum super universam terram.* Non ergo alii filii Noe fuerunt, qui colonias orbis terrarum praecipuas, Noe iubente, constituerint. [3] Refert deinde, [4] cum Noe ebrius iaceret, Cham illius virilia comprehendisse ac tacite summurmurando carmine magico patri illudentem, sterilem eum perinde ac castratum effecisse. Scribit praeterea, [5] Noe in Italiam venisse, naturaliumque et divinorum libros conscriptos Italis reliquisse: eundem quoque Noe Janum illum extitisse, qui primus in Italia imperarit. Item Nemrod magis studuisse paci religionique deorum quam opulentiae, ideoque translatum a diis subito non comparuisse. Quae commentitia esse omnia facile ostenderem, nisi quod plus etiam nimio huius voluminis magnitudo crevit. Item ait, hunc ipsum Nemrod Assyrium, Medum et Magogum in Asiam misisse, qui regna condiderint Assyrium, Medum et Magogum. At hi cum essent filii Japhet, vel patre vel avo praecipiente, credibilius est colonias deduxisse: vel certe, ut *Geneseos cap. 11.* dicitur, is ipse Deus qui divisit linguas eorum in Babel, inde dispersit eos super faciem cunctarum regionum. Praeterea narrat [6] Semiramidem Babylonem urbem maximam ex oppido fecisse, et magis illam aedificasse quam ampliasse. At verius e contrario Berosus apud Josephum, in *1. Contra Appionem Alexandrinum lib.,* scriptores graecos reprehendit, qui falso tradiderint, a Semiramide Babylonem aedificatam et mira opera ab illa circa hanc fuisse constructa. Ad haec Berosus Annianus prodit, [7] Cenchrem Aegypti regem Hebraeorum magia in mari periisse. Quod utique nullo esset modo a Josepho praetermissum, qui cum hebraeae gentis antiquitatem adversum Graecos conaretur ostendere, [8] nullum aut prius aut antiquius expressum testimonium potuit Berosi proferre, quam ex *3. lib. Chaldaeorum,* ubi Nabuchodonosorem scripsit templum Judaeorum civitatemque vastasse. Berosus insuper Annianus nullam nec aperte nec obscure Abrahami mentionem facit. At Berosus ille

princ. *De trad. dis.* lib. 5. et in prooe. in lib. 18. *De civ. Dei,* Faber Stap. in 1. lib. Poli. Arist. l. 2.

[1] Lib. 3.

[2] *Gen.* 9. 19.

[3] Omnia quae de antiquitate sapientiae nostrae, quae eadem Judaeorum fuit, Joseph., Euseb., August. disputant, vana sunt, si haec vera sunt.

[4] In 4.

[5] In 5.

[6] In 5.

[7] In 5.

[8] 1. *Contra Appio.* lib.

verus, ut Josephus auctor est, [1] Abrahami implicite meminit his verbis: *Post diluvium autem decima aetate, apud Chaldaeos erat quidam iustitiae cultor, vir magnus et syderalis scientiae peritus.* Praeterea, Berosus Sennacherib regis Assyriorum gesta commemoravit, quemadmodum Josephus [2] Hieronymusque [3] testantur. At in Beroso Anniano nulla Sennacherib commemoratio est. Praeterea, fictus iste Berosus in Ascatade decimo octavo Assyriorum rege finem historiae suae fecit; post quem tamen viginti alii reges usque ad Sardanapalum Babylonis imperarunt. Sed hos tamen Berosus non omisit, quin eos etiam annumeravit, qui Nabuchodonosoris Nabulassaris filio usque ad Cyrum in imperio Babylonico successere, ut Josephus *Contra Appionem lib. 1.* Divusque Hieronymus *in Dani. 5. cap.* affirmant. Atque Metasthenes Annianus, cum trigintaocto Assyriorum reges a Saturno ad Sardanapalum numerasset, tempusque etiam regni cuiusque eorum subiecisset in his omnibus se Berosum sequi atque adeo eius se verba exscribere testatus est.

10. Nec vero dici potest, libellum istum *De antiquitatibus* fragmentum esse Berosi, non integrum opus, quoniam vel Annius ipse nobis tamquam integrum opusculum venditavit. Manethon quoque Annianus aperte dicit, se inde historiam exordiri, ubi finem historiae suae Berosus fecit. Ita in supplemento Manethon decem et octo regibus Berosi quatuordecim alios adiecit, quos si a Beroso accepisset, nullo pacto inficiaretur. Fictus est ergo Berosus iste Annianus, non mancus. Quid quod apud auctores veteres Berosus non Aegyptiorum, non Lybicorum, non Celtiberorum, non Italorum, non Germanorum, sed Chaldaeorum scripsit historiam? Annianus vero iste aeque horum omnium regnorum historicum se praebet. Nullum certe probatum auctorem invenies, qui Berosum, nisi in rebus chaldaicis testem excitet veritatis. Atqui, si auctor gravissimus res alias scripsisset, sine dubio in eis ab aliquo vel hebraeo vel graeco vel latino auctore aliquando citaretur. Sed nescio an Berosum istum satius fuisset nulla argumentatione conficere. Res quippe ita priscas memoriae prodit, ut licet falsas intelligere per tui animi coniecturam possis, arguere tamen per illarum vetustatem nimiam non possis. In rebus enim eiusmodi quo quisque improbior est, eo maiorem habet fingendi licentiam, adeo ut de libris quidem totis et auctoribus, quemadmodum ait Fabius, mentiarur tuto, quia inveniri, qui nunquam fuere, non possunt: de rebus autem ipsis vel tutissime mentiatur, quia nulli testes

[1] Lib. 1. *Ant. Jud.* c. 15. [2] Lib. 10. *Ant. Jud.* cap. 1. [3] In Isa. c. 37.

produci queunt, qui non sint pueri, si contra veterrimos proferantur. Qua in re cum episcopus quidam nostras deprehensus esset saepe peccasse (eos enim auctores citarat interdum, quos nulla unquam habuit aetas, eas res olim gestas scripserat, quas nulli homines ediderunt), respondit, referre nihil, in historia sic an aliter omnino sentias, quod omnia essent ambigua, nisi quae Sacris Literis continerentur. Indigna quidem episcopo eoque theologo sententia. Nam rusticus homo et vanus si haec dicat, non est mirum. Sed ut eo revertamur unde discessimus, facilius dico esse Berosum istum Annianum contemnere quam refellere. Nam viris doctis ipsa libelli lectio satis magna persuasio est, indoctis persuadere nihil attinet. Suo Beroso fruantur licet. Quem solum de temporibus inscriptionum quarundam, per annos quadringentos octoginta ante Ninum et Phoroneum supputasse, Annius ait Plinium tetigisse, cum Plinius tamen nihil aliud tradat quam Berosum usque adeo astrologia enituisse, ut Athenienses ei ob divinas praedictiones publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuerint. Fruantur itaque, ut dixi, Beroso suo, sed Plinii auctoritate non fruantur: imo ne probabili testimonio ullo quidem aut ratione aliqua consentanea. Illa enim ridicula est, Hieronymum Berosi huius verbis quandoque uti; quasi vero commento locus esse posset nisi Berosus iste fictus veri Berosi quaedam verba compilasset.

11. Sed iam Annii Metasthenem, quam fieri poterit brevissime, explodamus. Non autem persequar errata minuta, quae in parvo volumine plura sunt. Tantum quae sunt maiora videamus. Scribit igitur monarchiae persicae reges et tempora in hunc modum: *Baltassare interfecto, regnaverunt simul Cyrus et Darius annis duobus, inde solus Cyrus duobus et viginti. Filius Darii Priscus Artaxerxes Assuerus annis viginti: ultione interea sumpta de factione Tamyrica, quae per dolum patruum tradiderat Tamyrae, huius duo filii Cyrus Arthabanus et Darius Longimanus septem mensibus pro imperio dimicaverunt, et septimo mense Longimano victoria cessit, regnavitque annis septem et triginta. Eius filius Darius Nothus annis decem et novem, magnus Artaxerxes Darius Memnon annis quinquaginta quinque, Artaxerxes Ochus sex et viginti, nostra aetate Arses annis quatuor, Darius ultimus sex.* Hos quoque reges et tempora eodem ordine eisdemque pene verbis Philo Annii notavit, ut eundem fuisse utriusque fabulae artificem suspiceris vel potius intelligas. Hoc solum addit Philo, videlicet ex Hebraeorum officina, Assuerum istum Nabuchodonosorem esse, cuius res gestas *Judith* scribit historia. Illud autem in primis rogo, ecquis iste est Priscus

Artaxerxes Assuerus, qui patrem habuit Darium, patruum Cyrum, qui Cyro in imperio successit, qui viginti annos regnavit, qui et Nabuchodonosor fuit, cuius exercitum principemque militiae Holofernem mulier una deturbaverit, qui denique duos filios sortitus est, Cyrum Arthabanum et Darium Longimanum? Sane Cambysen respondent esse. Id namque Metasthenes paulo ante scripserat, Cyrum et Darium sex annos prius quam Babylonem caperent, bellum Tamyrae reginae illaturos, regnum Persicum Cambysi filio resignasse. Id etiam historicorum omnium consensione proditum est, Cambysen statim a Cyro Persarum imperium tenuisse. Assuerus ergo iste idem, qui et Cambyses fuit. At vero quae in prisco Assuero sive adiuncta sive antecedentia consequentiaque ponuntur, adeo sunt a Cambyse aliena, ut etiam contraria esse videantur.

12. Primum enim Darius Cambysis pater non fuit sed Cyrus. Id quod non Herodotus modo, Josephus, Hieronymus, sed universi scriptores graeci latinique testantur. Cuius omnino rei illud quoque argumentum est, quod Cyri parenti Cambyses nomen erat, ut historici uno ore dixerunt omnes. Darius autem nullum maiorem habuit, qui Cambyses vocaretur. Consentaneum est ergo, Cambysen filium Cyri fuisse, non Darii. Praeterea, si Cambyses Darii filius fuit, certe Dario mortuo in regnum patris successisset: at, Dario mortuo, Cyrus solus Persis ac Medis viginti duobus annis imperavit, ut etiam Metasthenes et Philo confessi sunt. Non ergo Darii filius Cambyses fuit, sed Cyri, cui in imperio successit. Praeterea, cum monarchia a Medis in Persas per Cyrum fuerit translata, ecquo pacto verisimile fit, filium Darii Medi in monarchiam successisse, filium Cyri Persae non successisse? Sed quid ego demens eam rem conor argumentis demonstrare, quae cum ex historiae fide pendeat, historicis omnibus consentientibus memoriae prodita sit? Nihil profecto necesse est, contra eum ratione pugnare, quem omnium et ecclesiasticorum et profanorum auctoritas vincit. Simile est quod deinde subiicit, Cyrum patruum fuisse huius Assueri. Fuerunt igitur Cyrus Persa ac Darius Medus germani fratres, quod cum ratione etiam pugnat. Atque auctores universi alios parentes Dario Medo, alios Cyro Persae fuisse scribunt. Quod rursum tertio loco addit, Assuerum istum viginti annos imperasse, illud historiis item omnibus adversum est. Apparet autem in hoc esse confictum, ut historia libri *Judith* sub isto scripta videatur: id quod Eusebius in *Chronicis* magis refert quam sequitur. Traditio quippe Hebraeorum est, quae nec idoneo testimonio nec probabili ratione consistit. Josephus sane repugnat, qui *lib. Jud. antiq. 11. ca-*

pite 2. Cambysen ait septimo anno regni sui mortem oppetiisse. Sed et Eusebius Cambysi octo solum annos imperii tribuit, Herodotus vero septem annos et menses quinque. At Nabuchodonosor, qui in libro *Judith* commemoratur, plures etiam quam tresdecim annos imperavit, ut cap. 2. habes. Non ergo Cambyses Nabuchodonosor ille fuit. Praeterea, omnes historiae produnt et Cambysen et Cyrum, cui ille in regno successit, reges Medorum Persarumque fuisse. At Nabuchodonosor libri *Judith* nusquam aut Medorum aut Persarum rex, sed ubique et Assyriorum fuisse et regnasse in Ninive civitate magna dicitur.

13. Ad haec si Cambyses Mediae rex erat, ut vere erat, quomodo Nabuchodonosor is fuit, qui Arphaxad regem Medorum obtinuit? Nempe quamvis fingere nostro arbitratu libeat id quod Philo Annius facit, Arphaxad factionis Tamyrice fautorem Assyrios, Medos ac Persas ad defectionem compulisse, at non proinde tamen regem eum Medorum Scriptura appellaret. Pari etiam ratione Persarum Assyriorumque rex Arphaxad iste vocaretur. Quid? quod Nabuchodonosor tum etiam rex Assyriorum fuisse dicitur, cum Arphaxad regem Medorum superavit. Quale ergo Philonis commentum est, Arphaxad cum Persis ac Medis Assyrios quoque ad defectionem compulisse? Praeterea, Arphaxad ille, contra quem Nabuchodonosor depugnavit, civitatem Mediae florentissimam condidit, cui nomen Ecbatanis, ut *Judith 1. cap.* legitur. At civitas haec multis ante Cambysen annis erat aedificata, a Diocle videlicet, quinto Medorum rege, quemadmodum Eusebius testatur in *Chronicis,* itemque in *primo libro* Herodotus. Nec excidit mihi scripsisse in *3.* Diodorum, Ecbatana ante Semiramidem condita, in quibus regiam quoque illa aedificarit: Plinio vero in *6. cap. 14.* Seleuci aedificium esse. Verum, quoniam non consulto, sed casu in huius rei mentionem incidi, satisfaciam utrique quasi praeteriens quam brevissime. Diodorus primum sepe ac multum in historia nugatur. Eandem certe habuit, ut ceteri Graeci, mentiendi libidinem. Quid enim levius in mentiendo, quam Graeciae regio vana et ad omnem impulsum mobilis? Nisi forte Diodorum defendit titulus libri eius, qui nunc unus exstat, *De antiquorum fabulosis gestis* inscriptus, qui, quoniam inscriptioni suae ipse respondet, neminem fallit. Quod enim promiserat, idem exsolvit. Nam quod Plinius in prooemio totius operis asserit, Diodorum apud Graecos primum desiisse nugari, id facile ex orationis Plinianae contextu intelligitur non ad historiarum falsitatem, sed ad inscriptionum vanitatem pertinere. Graeci enim auctores inanes ventosasque inscriptiones libris suis passim praepo-

nebant. At Diodorus, ut Plinius ibi refert, librum suum nullo levi vanoque indice invidiosum fecit, ut priores, sed bibliothecae historiam inscripsit. Non ergo Diodori nos urgebit auctoritas, si quae de Semiramidis magnificentia et in Ecbatanis exstructa regia Graecis fabulis decantata sunt, ea ipse vel retulerit vel etiam fuerit secutus. Plinius vero iis, qui urbes praeclaras condiderunt, nobilitandis sepe fallitur.

14. Sed ad rem. Cum Arphaxad eum, qui Ecbatana aedificavit, ante Cambysen fuisse certum exploratumque sit, fieri non potest ut Cambyses Nabuchodonosor ille intelligatur, qui ab Arphaxad Ecbatanarum conditore victoriam reportavit. Praeterea, Ninive tempore regni Persarum a Babyloniis vastata fuerat, ut Nahum vaticinatio indicat. Nec Persis monarchiam occupantibus regem proprium haec civitas habuit. At Nabuchodonosor, cuius in libro *Judith* mentio est, regnabat in Ninive civitate magna; non igitur quae *Judith* historia refert, ea sub Cambyse, sed, ut vere Carion sentit, ante Persarum imperium gesta sunt. Nec, ut ab hac sententia discedam, Achioris me verba movent, quae *cap. 5.* referuntur. Quoniam ante insignem illam captivitatem Babylonicam afflixit aliquoties Dominus omne semen Israel et tradidit eos in manus diripientium nunc Aegyptiorum, nunc Syrorum, nunc Assyriorum, nunc Moabitarum et Ammonitarum, donec tandem proiecit eos a facie sua. Quia vero in varias regiones captivi adducti sunt, sed brevi tempore reduxit eos Dominus in terram suam, idcirco in libris *Regum* eiusmodi minus celebres captivitates silentio premuntur. Nam et *Judic. cap. 18.* cuiusdam captivitatis mentio fit, quam Caietanus vere, ut ego sentio, dicit in libris *Regum* praetermissam. *Non enim,* ait, *omnia scripta sunt.* Non itaque Achior de captivitate illa insigni Babylonica loquitur, sed de alia quapiam. Judith porro aetate templum Hierosolymitanum non erat eversum, nec civitas ipsa vastata. *Iterum,* ait, *possident Hierusalem, ubi sunt sancta sanctorum.* At regnante Cambyse et eversum templum erat, et nondum civitas instaurata. Manet igitur, ea, quae ipsius *Judith* narrat historia, non esse ad Cambysen referenda. Merito igitur Assuerum istum priscum Artaxerxem negant ullum fuisse quidam: quoniam re vera, qualem Metasthenes Philoque describunt, nullus fuit. Qui etiam si fuisset, si a Cyro statim imperavit, Longimani profecto parens non fuisset. Ecquis enim dubitet, post Cyri et Cambysis regnum Darium Histaspsis Persarum dominationem adeptum, cui Xerxes filius in imperio successerit? Nimirum id Herodotus, Justinus, Orosius ceterique scriptores profani tradiderunt, atque universi etiam veteres ecclesia-

stici Josephus, Clemens, Aphricanus, Hippolytus, Eusebius, Hieronymus. Hieronymus certe eam rem non tamquam dubiam et incertam sed tamquam perspicuam atque constantem prodidit in *Danielis cap. 7.* inquiens: *Tres ordines, qui erant in ore bestiae, quidam tres reges post Cyrum fuisse Persarum autumant, et quae illis sunt nomina reticent. Nos vero cum post Cyrum, qui regnavit annis triginta, sciamus, apud Persas regnasse Cambysen filium eius et fratres Magos et deinceps Darium, cuius secundo anno coeptum est aedificari templum in Hierusalem; quintum, Xerxem filium Darii; sextum, Arthabanum; septimum, Artaxerxem Longimanum; octavum, Xerxem; nonum, Sogdianum; decimum, Darium Nothum; undecimum, Artaxerxem Memnomen; duodecimum, Artaxerxem Ochum; tertiumdecimum, Darium Arsanis filium, qui ab Alexandro superatus est: quomodo tres reges Persarum fuisse dicemus?* Hactenus Hieronymus.

15. Sane si in regum Persarum serie aut fratres Magos aut Arthabanum aut secundum Xerxem sive Thucydides seu quisquam alius historicus praeterierit, nihil mirum esse debet: quoniam illi vel brevissimo tempore imperarunt vel certe eo quoque brevi tempore de imperio cum aliis contenderunt. At Darium Histaspis et Xerxem filium eius, qui potentissimus rex atque ditissimus adversum Graeciam innumerabilem duxit exercitum, et ea gessit quae Graecorum et Latinorum gentilium ac fidelium historiae narrant, hos, inquam, duos tam excellentes ac praeclaros reges silentio transire, extrema ignorantia, ne dicam impudentia, est. Etenim hos in Persis regnasse si quis neget, negare etiam poterit Constantinum Theodosiumque Romae imperasse. Non enim plures gravioresque historici hoc quam illud affirmant. Atque Herodotus et Thucydides de his videlicet sui seculi regibus ita loquuntur, ut non res auditas sed visas narrare videantur. Nec si historiae suae Herodotus fabulas miscet, idcirco fides illi abroganda est in rebus sui temporis publicis et manifestis, in quibus nullus erat fictioni locus. Alioqui Plutarchus, qui minimos quosque errores Herodoti persecutus reprehensione est, hunc, quoniam erat maximus, potissimum insectaretur. Credamus itaque potius Herodoto, Thucydidi, Justino, Orosio, Aphricano, Eusebio, Hieronymo, Josepho ceterisque auctoribus probatissimis, quam Metastheni huic, non veteri et erudito, sed recenti, rudi, sine sensu, sine sapore, ignoranti atque adeo impudenti: nempe qui polliceatur scripturum se regum Persarum tempora, ut in annalibus publicis liquide et vere digesta sunt, reges quoque et nomina, quam apud eos splendidissime regnatum est: et tamen eos reges omittat, qui in Persis magnificentissime atque amplissime regnaverunt.

16. Nec me fugit, Joannem Carionem operose etiam contendisse, ut inter Eusebium, Hieronymum ac reliquos auctores graves et Metasthenem Persam istum nulla esse repugnantia videretur. Ita in summa discordia ac dissensione pacem conciliare nititur, et quae discrepant plurimum, ea facere ut consentiant vel maxime. Primum ergo ait Carion, Assuerum illum priscum, Darium Histaspis intelligi oportere. Qua una ex re totum disce Carionem. Quid enim stultius dici potuit quam Darium Histaspis patrem habere Darium Medum, patruum Cyrum, filium Longimanum? His enim attributis priscum illum Assuerum Metasthenes cumulavit. Quid autem a Dario Histaspis alienius, quam publico edicto vetare, ne templum Hierosolymis instauraretur, quod Assuero illi prisco Philo Annianus assignat? Nam causae a Carione redditae, cur a Metasthene Xerxes fuerit omissus, usque adeo ridiculae et ineptae sunt, ut non sint a me in praesentia referendae. Atque eas omnes singillatim Joannes Vergara, canonicus Toletanus, vir graecae ac latinae linguae peritissimus, in *libello 8. quaest.* hispane edito accuratius refutavit. Cuius nos opera et diligentia multum hoc loco adiuti sumus. Malumus enim, quod nos Plinius admonuit,[1] mutuum omnino reddere, quam in furto deprehendi. Illud enim Basilii praeceptum semper nobis probatum est, si quid ex alio discitur, minime celandum; more pravae mulieris, quae partus nothos clam supponit; quamobrem sermonis et doctrinae patrem ingenue manifestandum. Quibus rebus demonstratis, omni luce clarius apparet, id quod huius orationis institutum erat, Annii regulas in historiae iudicio utiles esse non posse. Quando ne ex his quidem posterioribus Chaldaeorum ac Persarum monarchiis annales ulli publici relicti sunt, nec auctoris cuiuspiam monumenta, qui historiam suam ad veram certamque eorum annalium formulam composuerit. Quocirca Josephum, Eusebium, Hieronymum ceterosque probae fidei auctores, in Persarum aut rebus gestis aut temporibus explodere, quod Metastheni huic, et iis qui praetexuntur, Susiani annalibus non cohaereant, magnum inscitiae, imo vero etiam temeritatis argumentum est, quo loco Joannes Driedonis vehementer erravit, homo quod ad theologiae diligentiam pertinet, plane doctus; quod ad historiae humanae cognitionem, valde rudis. Qui cum in haec Annii volumina incidisset, et Berosi Chaldaei, Metasthenis Persae, Ctesiae Gnidii, Philonis Judaei, Diodori Siculi, bibliothecae Susianae, Septuaginta seniorum excitatio inani verborum sonitu illius complevisset aures; ad Eusebii, Josephi, Hieronymi vocem

[1] In prooem.

oppido quam gravem obsurduit. Quanto prudentius Ecclesia, quae, cum Adam, Enoch et Noe quidam libelli producerentur, eos noluit recipere. Quoniam, ut Augustinus ait, *quo in auctoritate non essent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris. Nam et proferuntur quaedam, quae ipsorum esse dicuntur, ab eis quid pro suo sensu passim, quod volunt credunt.* Hactenus in *18. De Civitate lib. cap. 38.* Augustinus. Viro igitur prudenti, ut liber quisque sub antiquitatis nomine profertur maxime, ita maxime debet illi esse suspectus. Quam nos prudentiam secuti, Berosi hos Metasthenisque libellos, vel nimia vetustate suspectos haberemus, etiam si nihil illi continerent, quod viris gravissimis contraveniret. Quibus rebus efficitur, ut prima Annii causa, quamobrem in Persarum monarchia Josephum Eusebiumque reiici oporteat, futilis et vana sit. Nam altera falsissima est. Non enim aut Eusebius, aut quisquam alius probatus auctor scribit, Cyrum ante dedisse licentiam Hebraeis in Babylone captivis, et mortuum, quam Babylonia Darius ille Medus potiretur. Eusebius porro Darii Medi in *Chronicis* nusquam meminit, nec sub eo nomine nec sub nomine Ciaxaris, quo eum appellat Xenophon. Non ergo Eusebius scripsit, Cyrum ante interfectum esse quam Darius Medus Babyloniam cepisset, cum Darium omnino Medum in *Chronicis* praetermiserit. Herodotus autem nihil eiusmodi scripsit, quale illi Annius impingit. Darium Histaspis filium Eusebius Herodotusque commemorant: ille, ut solet, breviter regni tempora notans, hic latius eius gesta describens. In quibus illud refert, Darium Histaspis Babylonem, quae a Persarum imperio defecerat, iterum et obsidione cinxisse et expugnasse. Atque hinc turpis Annii error exstitit. Cum enim audisset Herodotum scribere post Cyri mortem Babylonem a Dario captum, existimavit eum de Dario Medo intellexisse; cum Darium Histaspis sine dubio Herodotus expresserit.[1] Nam a Cyro semel expugnatam Babylonem primo libro dixerat. Deinde in tertio ea iterum capta Darium Histaspis potitum affirmat, muros eius circumcidisse et portas omnes amolitum esse, quorum neutrum Cyrus fecerat prius eidem a se captae. Abeat ergo nunc Annius, et dicat Herodotum et Eusebium somniasse. Annius ipse re vera potius somniat, qui e duobus hominibus, Dario Medo et Dario Persa, unum facit,[2] exque duabus Babylonis expugnationibus item unam. Id quod proprie dormientium et somniantium est.

17. Sed ais: *Daniel cap. 11.* post Darium Medum quatuor solum

[1] In fin. lib. 3.

[2] In *Philon.* suum.

Persarum reges usque ad Alexandrum futuros vaticinatus est.[1] Non ergo quatuordecim fuere, quemadmodum nos Eusebium Hieronymumque secuti fuisse diximus. Huius argumenti ratio Tertullianum in eo libro, quem contra Judaeos scripsit, videtur impulisse, ut inter Darium Medum et Alexandrum quatuor dumtaxat Persarum reges intermedios poneret, Artaxerxem Ochum, qui et Cyrus, Argum denique, ac Darium ultimum, qui et Melas nominatus est. In quem errorem Nicolaus Liranus, licet a Hieronymo admonitus, videns prudensque incurrit, Hebraeorum somnia sequens, qui historiae humanae penitus sunt ignari. Quoniam nulla externi regni monumenta in lingua sua habent; nec alios aut Persarum aut Graecorum reges agnoscunt, nisi quos Scriptura commemorat. Quod qui parum perspiciunt, hi Judaeos in earum etiam Scripturarum explicatione sequuntur, quarum intelligentia, si Gentilium ignorentur historiae, aut vix aut certe nullo modo haberi potest. Ita Hebraei rationes saepe historiarum vertunt, et id, quod probare non possunt, fingere conantur. Quorum error eripiendus est omnisque opinio ad eam speciem traducenda, ut Scriptura Sacra interpretanda, in iis praesertim locis, quae res externas gentium attingunt, gentium monumenta sequamur. Rectius igitur veriusque Hieronymus quartum illum regem, quem Propheta commemorat, Xerxem Darii Hystaspis filium fuisse intelligit: tamen enim hunc Ethnicorom historiae narrant, qualem propheta describit. Quod autem Daniel, quatuor Persarum regibus enumeratis, novem, qui fuere post Xerxem, praetermiserit, hoc non solum contra nos sed contra Metasthenem Annii Philonemque etiam facit. Non autem curae fuit, ut Hieronymus ait, Spiritui prophetali historiae ordinem sequi, sed praeclara quaeque perstringere. Ac si quis prophetarum transitiones diligenter animadvertet, inveniet multa intermedia frequentissime pertransiri: quae si ex vatum silentio nunquam fuisse iudicabit, in magno eum errore necesse est et multarum rerum ignoratione versari. Hoc vero loco peculiaris causa fuit, cur in rege Persarum Xerxe Spiritus prophetae subsisteret. In eo siquidem Persarum monarchia maxime adversum Graecos eminuit, adeo ut ab innumerabili exercitus multitudine Graecia vel brevi momento vastanda atque exinanienda videretur. Itaque repente Danieli Alexander Graecus ostensus

[1] Dan. 9. et 11. ubi hos quatuor reges ait fuisse Cyrum, Cambysen, Assuerum maritum Esther et Darium filium Assueri, quem Alexander, ut inquit, debellavit. Darius autem iste postremus, iuxta horum sententiam, Longimanus intelligitur, sub quo aiunt templum aedificatum.

est, qui non solum Graecos posset a Persis eripere sed de Persis etiam triumphare. Sed de regulis Annii earumque regularum exemplis ac de tota demum Annii censura satis, ut arbitror, diligenter disputatum est. Quid igitur? (nam hoc dicet fortasse aliquis) nulla via ratioque erit, qua veraces historicos a fallacibus distinguere atque internoscere valeamus? Erit nempe, et multiplex etiam erit.

18. Prima lex ex hominum probitate integritateque sumetur. Quae omnino res locum habet, cum quae narrant historici, ea vel ipsi se vidisse testantur, vel ab his, qui viderunt, accepisse. Qualia sunt pleraque in epistolis Ambrosii, Cypriani, Hieronymi, Augustini, in libris quoque huius *De civitate Dei,* in *Dialogis* Gregorii, breviter, in omnibus fere doctorum Ecclesiae probatissimorum scriptis: in quibus mendacium suspicari, quod ad memoriam sempiternam transferre illi scribendo voluerint, piaculum est. Magnis quippe praeclarisque virtutibus viri sanctissimi atque optimi id consequi meruerunt, ut in rebus eiusmodi, quas vel spectasse se, vel ab aliis fide dignis, qui spectarint, se audisse testati sunt, fides omnino illis habeatur. Qua in re Erasmus Roterodamus aliique iuniores quidam saepe ac licenter errarunt. Quid enim liberius, licentius, immoderatius dici potuit, quam Hieronymum asserentem, Matthaei evangelium hebraicum describendi sibi copiam fuisse, in eo virum gravissimum sanctissimumque mentiri? Iure itaque piis hominibus nimia haec quorundam iuniorum liberiorque licentia displicuit, iure etiam in crimen vocata est. Haec autem prima lex in profanis quoque auctoribus locum habet. Quaedam enim Julius Caesar, quaedam Svetonius, quaedam Cornelius Tacitus, quaedam Plutarchus, quaedam Plinius narrant, quae auctores ipsi partim oculis aspexerunt, partim acceperunt ab his, qui ea praesentes aspexerant. In hisce vero auctoribus tametsi pietatem absolutaque virtutis officia spectare non licet, licet tamen probitatem quandam bonitatemque naturae. Quidam enim eorum aut veritatis amore inducti, aut ingenui pudoris verecundia usque adeo a mendacio abhorruerunt, ut iam pudendum fortasse sit, historicos gentium quosdam veraciores fuisse quam nostros. Dolenter hoc dico potius, quam contumeliose, multo a Laertio severius vitas philosophorum scriptas, quam a Christianis vitas sanctorum; longeque incorruptius et integrius Svetonium res Caesarum exposuisse, quam exposuerint Catholici, non res dico imperatorum, sed martyrum, virginum et confessorum. Illi enim in probis aut philosophis aut principibus nec vitia nec suspiciones vitiorum tacent, in improbis vero etiam colores virtutum produnt. Nostri autem plerique vel affectibus

inserviunt, vel de industria quoque ita multa confingunt, ut eorum me nimirum non solum pudeat sed etiam taedeat. Hos enim intelligo Ecclesiae Christi cum nihil utilitatis attulisse, tum incommodationis plurimum. Nominibus parco, quoniam huius loci iudicium morum etiam est, et non eruditionis tantum, in qua liberior potest esse censura. Nam quae morum est, haec debet profecto esse et in vivos cautior et in mortuos reverentior. Certum est autem, qui ficte et fallaciter historiam ecclesiasticam scribunt, eos viros bonos atque sinceros esse non posse, totamque eorum narrationem inventam esse aut ad quaestum aut ad errorem, quorum alterum foedum est, alterum perniciosum. Iustissima est Ludovici [1] querela de historiis quibusdam in Ecclesia confictis. Prudenter ille sane ac graviter eos arguit, qui pietatis loco duxerint mendacia pro religione fingere. Id quod et maxime periculosum est et minime necessarium. Mendaci quippe homini ne verum quidem credere solemus. Quamobrem qui falsis atque mendacibus scriptis mentes mortalium concitare ad divorum cultum voluere, hi nihil mihi aliud videntur egisse, quam ut veris propter falsa adimatur fides, et quae severe ab auctoribus plane veracibus edita sunt, ea etiam revocentur in dubium.

19. In Herodoti lucubratione rebus fictis et adumbratis quidem loci plurimum fuit. Verum inscriptione ipsa ille praemonuit, non esse in eo libro historiae rationem ad vivum resecandam. Musas videlicet inscripsit, quibus fabulae interdum concessae sunt, ut audientium animos iucundius et suavius allectent, quod severitate narrationis non perinde assequerentur. Xenophon, qui, ut Fabius ait, [2] magis inter philosophos, quam inter historicos reddendus est, optimi et absolutissimi principis formam in Cyro perfectam conatur effingere. Itaque non est ab eo expectandum qualisnam Cyrus re vera fuerit, rex licet excellens et eximius, sed qualis futurus sit in republica imperator, si ad normam exemplaris exactissimi componatur. [3] At in historia christiana, quae tota, ut diximus, non voluptate sed veritate perpenditur, quorsum attinet historiae nomen commentis fabulisque praetendere? Quasi vero sancti Dei homines nostris mendaciis egeant, qui tam multa vera pro Christo gesserunt, ut falsa quantumvis licet eruditae simulationis artificio composita, ut noxa non sint, quoniam inutilia sunt tamen, tamquam ignavi milites oneri sint magis quam

[1] *De traden. disciplin.* lib. 5.
[2] Lib. 10. c. 1.
[3] Cicer. *ad Quint. fratrem*: « Cyrus ille », inquit, « a Xenophonte, non ad historiae fidem scriptus, sed ad effigiem iusti imperii ».

auxilio. Heroum porro nostrorum res verae gestae, sicut ego existimo, non solum amplae magnificaeque fuerunt, verum multo etiam maiores quam fama feruntur. Neque eorum qui fecere, virtus tanta habenda est, quantum eam verbis extollere potuerunt nostri: sed tanta potius, ut et praeclara ingenia rebus ipsis et ingeniis praeclaris verba quoque defuerint. Sed dum quidam affectui suo nimium indulgent, et ea scribunt, quae animus scribentis dictat, non veritas, tales divos quandoque nobis exhibent, quales divi ipsi, etsi possent, esse tamen noluissent. Ecquis enim credat, divum Franciscum pediculos semel excussos in se ipsum solitum esse immittere? Quod ad sanctitatem viri scriptor pertinere putavit, equidem non puto, qui paupertatem sciam viro sanctissimo placuisse semper, sordes nunquam. Illud item quam ridiculum, diabolum Dominico patri nostro semel obstrepentem, a divo esse coactum, ut lucernam haberet in manibus, quoad illa absumpta non molestiam solum sed incredibilem dolorem etiam afferret? Non possunt huiusmodi exempla numero comprehendi, sed in his paucis pleraque alia intelligentur, quae divorum clarissimorum historias obscurarunt. Non autem decebat, veras sanctorum res gestas falsis et commentitiis fabulis contaminari. Quae causa Gelasio fuit, ut huius generis historias multas in Concilio septuaginta episcoporum reprobaret. Eius Pontificis verba sunt legi cognoscique dignissima; idcirco adscribenda sunt. *Gesta*, inquit, *sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus et mirabilibus confessionum triumphis irradiant, quis ita esse Catholicorum dubitet, et maiora eos in agonibus esse perpessos, nec suis viribus sed Dei gratia et adiutorio universa tolerasse? Sed ideo secundum auctoritatem anti quam, vel consuetudinem singulari cautela in Sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia eorum, qui scripsere, nomina penitus ignorantur; et ab infidelibus aut dicta superflue aut minus apte, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur: sicut cuiusdam Quirici et Iulitae matris eius, sicut Georgii aliorumque passiones huiusmodi, quae ab haereticis probantur conscriptae: propter quod, ut dictum est, ne vel levius subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. Nos tamen cum praedicta Ecclesia omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, cum omni devotione veneramur. Item vitas patrum Antonii, Pauli, Hilarionis et omnium eremitarum, quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus. Item actus beati Silvestri Ap. Sedis praesulis, licet eius, qui scripsit, nomen ignoremus, a multis tamen in urbe Roma Catholicis legi cognovimus, et pro antiquo usu multae hoc imitantur Ecclesiae. Item scripta de inventione*

sanctae Crucis dominicae et alia scripta de inventione capitis beati Jo. Baptistae, novellae quidem revelationes sunt, et nonnulli eas Catholici legunt, sed cum hoc ad Catholicorum manus pervenerit, beati Pauli apostoli sententia praecedat: Omnia probate, quod bonum est, tenete. Hactenus Gelasius.

20. Quod si prophetias, quae numinis afflatu edi solent, Paulus docet non spernendas quidem, sed explorandas tamen: ecquis nos accusare iam audebit, si historias humano sensu editas exploremus? Gelasius sane auctor est cum Concilio gravissimus, quod de prophetia ab Apostolo dictum est, hoc apte etiam in historiam quadrare. Iubet ergo in primis Pontifex, ut eas historias nullo modo amplectamur, quae sine certo auctoris nomine proferuntur. Olent enim aut quaestuosorum hominum imposturam, aut, quod Gelasius ipse ait, haereticorum foetum. Quae eadem omnino causa subest, ut historiae illae valde etiam suspiciosae sint, quae tametsi auctoris cuiuspiam nomen prae se ferunt, sed quis ille qualisve sit, obscurum et incertum est: cuiusmodi ante hos paucos dies quaedam fabulae prodiere, quarum et auctores et loca adeo longo intervallo distant, ut an mentiantur illi, non possit inveniri, an haec sint, addubitari etiam possit. Sed bene habet, quod totum narrationis corpus commentitium apparet, ut quod Hispanorum sermone teritur, id quoque in hac re facile probes, *De luengas vias, luengas mentiras.* Sed ad Gelasium redeamus. Qui illius deinde erroris nos admonuit, in quo olim non vulgus solum, sed Gratianus etiam versatus est, ut librorum deceptus indicibus crederet, omnia, quae Hieronymi et Augustini nominibus inscripta erant, Hieronymi Augustinique vere etiam esse. Sic librum, qui *De vitis patrum* inscriptus est, Hieronymi nomine vulgus circumferebat, quum paucissimas tamen patrum vitas ille scripserit, quae et hoc loco ferre a Pontifice referuntur. Gelasii itaque testimonio eorum impudentiam retundemus, qui harum rerum auctorem Hieronymum pervulgarunt, quas nemo nisi rudis atque elinguis ederet. Huius generis fabula etiam illa est insulsa aeque ac barbara de Nativitate sanctae Mariae, ad Chromatium et Heliodorum episcopos. Huius generis sunt alia multa, quae et diligentissime et rectissime Erasmus refutavit. Illud etiam in his Gelasii verbis equidem animadverto, novellas revelationes (sic enim vocat) nos admirari et suspicere minime oportere. Iam enim passim non pro Ecclesiae necessitate, sed pro hominum affectu expromuntur, adeo ut in Conceptionis causa utrinque, si superis placet, revelationes vel contrariae proferantur. Quae res impiis quidem non levem subsannandi occasionem praebet, piis vero lacrimandi. Contemnantur profecto necesse est Dei et bona et miracula, si nostris aut opinio-

nibus aut affectibus inservierint. Ecclesiae igitur Christi hi vehementer incommodant, qui res divorum praeclare gestas non se putant egregie exposituros, nisi eas fictis et revelationibus et miraculis adornarint. Qua in re nec sanctae Virgini nec Christo Domino hominum impudentia pepercit, quin quod in aliis divis factitavit, idem quoque in Christi et Matris historia scribenda faceret, et pro humani ingenii levitate, multa vana et ridicula comminisceretur. Cum superioribus annis Tridentino Concilio interessem, e quibusdam audivi, Aloisium Lippomanum episcopum Veronensem huic malo mederi, historia de vitis sanctorum constanti ac gravi ratione edita. Sed hanc mihi adhuc videre non licuit, nec aliam quamvis, quae mihi quidem probari possit de his, quae venerunt in manus. Spissum sane erit opus et operosum, sed vehementer omnibus Christianis utile, si quis praestiterit dignum modo divis, Ecclesia, Christo. Id quod haud dubie praestabit nemo, nisi vir probus, integer, incorruptus: ut ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri non audeat, ne qua suscipio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis. Quae cum ad probitatis integritatisque officia pertinere notum sit, miror ab uno Suetonio servata esse omnia, a plerisque nostris omnia esse deserta. Qui autem res humanas a divis, quorum historias scribendas sumunt, alienas fore censent, hi divos ipsos ne homines quidem fuisse, videntur credere. Quanto sapientius evangelistae faciunt qui vel in ipsis apostolis, quos eramus vitae totius exemplum habituri, nec affectus naturae imbecilliores, nec casus etiam graviores dissimulant? Divina haec sapientia quidem evangelistarum fuit, sed bonitas quoque integritasque naturae, ut nihil illis in scribenda historia deesset, quod in historiae lege vel ethnici requisissent.

21. Scriptoris autem probitas et integritas (nam hoc quaeret aliquis) in his, qui olim fuerunt, licet aliquando in scriptis ipsis eluceat, sed fama et gravi atque frequenti praeteritorum hominum testimonio cognoscetur. Sunt enim, ut dixi, in profanis auctoribus non pauci, quorum ingenuitas et verecundia sic hominum sermone celebrata est, ut nemo illos unquam mendaces et in fingendo impudentes existimaverit. Quales sunt Caesar, Valerius Maximus, Terentius, Varro, Livius, Cornelius Tacitus, Seneca, Ammianus Marcellinus, Eutropius, Flavius Vopiscus, Paulus Diaconus, Lucius Florus, Polybius, Dionysius Halicarnassus, Julius Capitolinus, Cornelius Nepos, Strabo aliique plures, latini presertim auctores. Nam Graecorum fides maiori ex parte fracta ac debilitata est. Religiosus est Thucydides et, ut Josephus ait, inter omnes Graecos historicos in primis scrupulosus. Appianus Alexandrinus, graecus licet auctor, sed quoniam hesterna et civilia romana

bella memoriae mandavit, in alienis rebus mendax non fuit, futurus in suis, si Graecorum morem et ingenium sequeretur. Quorum iactantia et vanitas impudentius est aucta, postquam certare cum Latinis de imperio, rebus gestis, de doctrinae veritate coeperunt. Latinus siquidem fulgor et gloria Graeciae claritatem obscuravit, et adeo Graecorum perstrinxit oculos, ut vel Plutarchus, scriptor alioqui verax, in rebus Graecorum illustrandis et caecutire et fingere interdum etiam videatur. Quod tum in opere de vitis illustrium Graecorum et Romanorum, tum in parallelis Lodovicus Vives animadvertit. At vero in nostris, hoc est ecclesiasticis, facilior est ratio virtutis et bonae fidei cognoscendae. Optimos enim quosque apud nos non solum humanus sermo atque existimatio colit, verum etiam Ecclesiae decretum in concilio coelestium collocat. Hos itaque mendacii impudentiaeque arguere, quemadmodum supra diximus, impietatis etiam, non modo temeritatis argumentum est. Cum his ego sanctis iustisque viris Egesippum, Paulum Orosium aliosque nonnullos Ecclesiae historicos annumerandos censeo, qui a me brevitatis causa praetereuntur. Non enim hinc bibliothecas excutimus sed genera degustamus: ne quis negligentiae nos insimulet, si ullos aut laudando aut vituperando transimus. Sed ais: Crispus Sallustius in perditis omnino moribus veridicus historiae scriptor est habitus. Sane quidem. At cum Sallustium obiicis, hominem obiicis, in quo si honestatis pudor, at infamiae eius timor fuit, quam Romani cum primis declinarunt, ne mendaces, quemadmodum Graeci, in historiis haberentur. Deinde non mihi Sallustius videtur vitiis caruisse et gratiae et simultatis. Certe cum de Cicerone scribit, multa silentio praeterit, quae libentissime in aliorum gratiam retulisset. Sed haec duo vitia cum historicorum fere omnium communia sunt, tum quorundam quasi propria. In quibus Paulus Jovius est in quamlibet partem nimius odio et amore, gratia et simultate. Et quoniam pecuniam amabat, in historia quoque scribenda pecuniae servus fuit. Postremo aliud est dicere, viros bonos veraces esse omnes, aliud improbos omnes esse mendaces. Illud nos diximus, hoc non diximus. Quanquam nescio quo modo fit, ut nusquam securus animus nisi in viri boni testimonio conquiescat. Ac officio veritas adeo coniuncta est, ut in homine vitioso esse illa fortasse possit, sed esse tamen credi vix possit. Quae causa Chaldaeis Aegyptiisque fuit, quamobrem non alios historiae auctores approbarent, nisi qui sacerdotio fungerentur, quod sanctos religiososque viros mentituros esse nullo modo existimarent. *Homo,* inquiunt, [1] *ex Judaeis*

[1] 1. *Mach.* 7. 14.

quidam sacerdos venit: non decipiet nos. Verum de prima ad historiam diiudicandam regula haec dicta sint.

22. Lex vero secunda in historiae iudicio sanciatur, ut eos historicos reliquis anteferamus, qui ingenii severitati quandam prudentiam adiunxerunt et ad eligendum et ad iudicandum. Quae lex in iis rebus locum habet, quas res neque scriptores ipsi sunt intuiti, nec a viris fide dignis, qui viderint, audierunt. Quo in genere est operae pretium levitatem eorum recordari, qui muliercularum more quod nimis miseri volunt, hoc facile credunt. Nam et aetas nostra sacerdotem vidit, cui persuasissimum esset, nihil omnino esse falsum, quod semel typis fuisset excusum. Non enim, ut aiebat, tantum facinus reipublicae administros commissuros, ut non solum divulgari mendacia sinerent, sed suo etiam communirent privilegio, quo illa tutius mentes mortalium pervagarentur. Quo sane argumento permotus animum induxit credere, ab Amadiso et Clariano res eas vere gestas, quae in illorum libris commentitiis referuntur. At vero quantum illa adversum reipublicae administros ratio valeat, non est huius loci temporisque disserere. Certe hoc ego pro me ipso et animi sensu ac dolore pronuncio, magna Ecclesiae calamitate atque pernicie id solum in libris vulgandis praecaveri, ne erroribus fidei adversis aspersi sint; ne sint moribus exitiales non item. Nec de fabulis istis potissimum excrucior, quas modo dixi, quamvis ineruditis et nihil omnino conferentibus, non dico ad bene beateque vivendum, sed ne ad recte quidem de rebus humanis sentiendum. Quid enim conferant merae ac vanae nugae ab hominibus otiosis fictae, a corruptis ingeniis versatae? Sed acerbissimus est dolor et vix omnino consolabilis, quod dum quidam (utinam tam prudenter quam ferventer) incommodum hoc reiicere ac devitare cupiunt, non pro fabulis veras et graves historias edunt, id quod esset plebi utilissimum; sed libros mysteriorum Ecclesiae plenos, a quibus arcendi profani erat: id quod est, mea quidem sententia, pestilentissimum, eo vero magis, quo vulgus eos libellos securius legit, quia probatos non videt modo a civili magistratu, verum etiam ab iis, qui doctrinae censores sunt in Christi republica definiti. Sed haec alias; nunc quod instat, agamus.

23. Miseranda sane hominis ignorantia potius quam ludenda, qui usque adeo aut bonus aut stultus erat, ut omni narrationi statim crederet, si modo esset litteris prodita. Verum invenias alios non pari inscitia quidem, sed imprudentia pene pari, qui veritatem rerum non inde petunt, ubi ea residere sit solita, sed ex iis, in quibus raro est eam invenire, nempe ex dissipatis pervagatisque rumoribus. Quae res plerumque iis accidit, qui sunt inconstanti levique natura. Nam ho-

mines graves atque severi non solent inanem vulgi sermonem aucupari. Quamquam negare non possumus, viros aliquando gravissimos, in divorum praesertim prodigiis describendis, sparsos rumores et excepisse et scriptis etiam ad posteros retulisse. Qua in re, ut mihi quidem videtur, aut nimium illi sibi aut fidelium certe vulgo indulserunt: quod vulgus sentiebant non tantum ea facile miracula credere, sed impense etiam flagitare. Itaque signa nonnulla et prodigia sancti quoque memoriae prodiderunt, non quo ea libenter credidissent, sed ne deesse fidelium votis viderentur. Id vero eo magis sibi licere existimarunt, quod intellexerunt, auctoribus nobilissimis placuisse, veram historiae legem esse, ea scribere, quae vulgo vera haberentur. Nec ego hic libri illius auctorem excuso, qui *Speculum exemplorum* inscribitur: nec historiae etiam eius, quae *Legenda aurea* nominatur: in illo enim miraculorum monstra saepius, quam vera miracula leges: hanc homo scripsit ferrei oris, plumbei cordis, animi certe parum severi et prudentis. Veteres excuso et sanctos et eruditos viros: quorum et libros et nomina volentem adscribere pudor me ac religio vetaret, nisi contra vererer, ne mea haec taciturnitas plerisque caussa esset, ut aut damnarent, quae non intelligerent, aut errore vario circum sanctorum omnium historias vagarentur. Atque theologum etiam admoneri operae pretium est, ne id statim illi persuasum sit, omnia, quae magni auctores scripserint, undique esse perfecta. Nam et labuntur aliquando, ut ille ait, et oneri cedunt: et indulgent ingeniorum suorum voluptati, vulgoque, ut dixi, interdum etiam indulgent: nec semper intendunt animum et nonnunquam fatigantur, adeo ut Ciceroni Demosthenes dormitare, Horatio vero Homerus quandoque ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen. Quae ego eadem de Beda atque Gregorio iure fortasse ac vere dicere possum. Quorum ille in *Historia Anglorum,* hic in *Dialogis* quaedam miracula scribunt vulgo iactata et credita, quae huius praesertim seculi Aristarchi incerta esse censebunt. Equidem historias illas probarem magis, si earum auctores, iuxta praefinitam normam, severitati iudicii curam in eligendo maiorem adiunxissent. Sed quoniam modeste et circumspecto iudicio de tantis viris pronunciandum est, ne in his quidem duobus reiicienda sunt plurima. Pauca enim in eis possis arguere, quamvis historiam ecclesiasticam revocare ad severiora iudicia contendas. Ac si necesse est in alteram peccare partem, omnia eorum probari legentibus, quam multa reprobari malo. De Vincentio Bellovacensi [1] et Divo Antonino liberius iu-

[1] Non te fallat, quod Gelasius Vincentii laboriosum opus commendavit. Men-

dico, quorum uterque non tam dedit operam, ut res veras certasque describeret, quam ne nihil omnino praeteriret, quod scriptum in schedulis quibuslibet reperiretur. Ita ad historiam unamquamque existimandam momentoque suo ponderandam non aurificum statera, sed ne populari quidem trutina usi sunt. Quamobrem boni licet ac minime fallaces viri, quia tamen nec auctores eos, a quibus suos exscripsere ibros, diligenter examinarunt, nec res iustis libratas ponderibus memoriae prodiderunt, apud criticos graves atque severos auctoritate carent. Historicus autem, qui theologiae decreto probandus erit, nec omnes schedas lectione etiam indignas excutiet, nec anilibus fabulis accommodabit operam, nec prius lecta auditaque describet, quam ea prudenti accuratoque iudicio expendat ac seligat. Sed in secundae regulae explicationem diximus satis.

24. Tertia regula sit. Si cui historico auctoritatem Ecclesia tribuit, hic dubio procul dignus est, cui nos etiam auctoritatem adiungamus. Contra vero, cui Ecclesia derogavit fidem, ei quoque nos fidem iure ac merito derogabimus. Gelasius porro historiam de vitis Antonii, Pauli, Hilarionis ac ceterorum eremitarum, quas tamen Hieron. scripsit, cum omni honore suscepit. Acta rursum b. Silvestri, licet non pari veneratione, sed suscepit tamen. Collaudavit Orosium: Eusebii chronica, hoc est, *De tempor.* quantum animi coniectura colligo, non reiecit.

25. Reiecit *Itinerarii Clementis* libros octo, acta Andreae, Philippi, Petri, Thomae nominibus falso edita, librum *De infantia Salvatoris,* alterum item *De eiusdem nativitate,* librum *Pastoris,* acta Theclae et Pauli, quae Epiphanius usurpat interdum, revelationem Pauli, librum qui *Mariae transitus* inscribitur, libellos *De poenitentia Adae,* Origenis, Cypriani, epistolam Jesu ad Abgarum, *Passiones Georgii ac Quirici et Julitae,* et historiam demum Eusebii Pamphili. [1] In qua refellenda Gelasius magna, ut mihi quidem videtur, prudentia est usus. Nam quod Rhenanus dixit, verba haec postrema Gelasii non esse, sed esse potius ab asino quopiam adiecta, hoc insolenter, rustice imperiteque dicit. Principio quippe Pontifex ad hunc modum censuerat: *Chronicon Eusebii Caesareensis atque eiusdem historiae ecclesiasticae libros, quamvis, in primo narrationis suae libro tepuerit, et in laudibus atque excusatione*

dosi enim sunt plerique codices. Nam correcti et emendati Juvenci habent, non Vincentii. Alioqui Gelasius, qui multis seculis Vincentio prior fuit, propheta in eo cap. fuisset, non iudex.

[1] Hieron. ad Laetam *De instit. fil.* « Caveas », inquit, « omnia apocrypha. Et si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, scias non eorum esse, quorum titulis praenotatur ».

Origenis schismatici unum conscripserit librum, propter rerum tamen singularem nobilitatem usquequaque non dicimus renuendos. Postea vero sic censet: *Historia Eusebii Pamphili apocrypha.* Quae duae sententiae cum contrariae non sint, tum sunt etiam verissimae et nimis quam graviter ac severe latae. Cur autem Gelasius historiam Eusebii apocryphum pronunciarit, causae sunt sane plures atque vehementes. Primum in *primo libro* refert Eusebius epistolam Jesu ad Abgarum scriptam, quam Gelasius eadem distinctione explodit. Fuit etiam altera causa Gelasio, quam ob rem historiam Eusebii apocryphum definierit, quod multa ibi Clementis Alexandrini testimonio confirmentur, cuius opuscula eadem distinctione apocrypha iudicata sunt. Praeterea, et librum sextum Eusebius texuit in laudem et excusationem Origenis. Cum autem et discipuli Origenis magnas in Ecclesia tragoedias excitassent, et Origenes ipse tamquam schismaticus, deque fidei catholicae via saepe deflectens fuisset Ecclesiae iudicio condemnatus, iure illius historia refellitur, qui Origenem non solum immodice praedicat, sed ad coelum, perinde, ut si pater esset Ecclesiae, extollit.

26. Praeterea, in Synodi septimae actione quinta, cum Iconomaci pro se Eusebium testem excitassent, et lecta etiam esset eiusdem epistola, ubi Ario consentiebat, Tharasius rogavit: *Recipimus hoc?* Sacia vero Synodus dixit: *Nequaquam. Hic reliquis est nobis maiore odio persequendus.* Et legati Adriani papae dixerunt: *Ipsa lectio indicat, quod Arianorum sententiam sapiat. Habet enim ante lectus Eusebii liber et alias blasphemias, quas Synodus audire respuit.* Sanctissimus patriarcha dixit: *Libros illius reiiciamus.* Sancta Synodus dixit: *Reiicimus et anathematizamus.* Et actione rursum sexta Epiphanius respondens testimonio Eusebii, *Eusebius,* inquit, *ab illis in testem advocatur, qui tamen ab omni Catholica Ecclesia Arianae haereseos defensor esse cognoscitur, quemadmodum in commentariis suis et omnibus a se editis libris manifestum fit.* Et posterius: *Quis fidelium,* ait, *in Ecclesia dubitat, Eusebium Pamphili in reprobum sensum traditum Arii placitis consensisse? Nam in cunctis historicis suis libellis Filium creaturam vocat, subministrum, secundo loco adorandum.* Id postquam ex multis libris Eusebii probavit, tandem asserit, Eusebium duplicis animi fuisse inconstanterque Synodo subscripsisse. Nusquam enim aut librorum suorum errores depulit aut apologiam pro se fecit: cum tamen Arius non obscure testaretur, se sententiae suae Eusebium habere studiosum ac fautorem. [1] Et Hieronymus ad Pammachium et Oceanum, *Ecclesiasticam,*

[1] Vide epist. Arii ad Euseb. Nicomediens. Epist. huius initium est: « Schedulae ».

inquit, *pulchre Eusebius historiam texit, sed impietatis Arii apertissimus propugnator est.* Et ad Ctesiphontem, *Eusebium Caesareensem,* ait, *Arianum fuisse, nemo est qui nesciat.* In *primo* certe *Ecclesiasticae historiae* suae *libro,* [1] filium dicit paternae voluntatis executorem, qui post patrem omnium sit causa et origo. Item, cum illum psalmi versiculum attulisset: [2] *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt,* subiecit: *Quibus verbis propheta patrem inducit factorum, tamquam universalem principem regali suo nutu praecipientem: sermonem vero Dei illi secundo loco addit, non alium ab eo, qui inter nos praedicatur, paternis iussionibus obsecundantem.* Et *capite secundo* primum affirmat, patri filium in omnium opificio administrasse: deinde patris ministrum in omnibus bonis fuisse, ait. Merito ergo Gelasius pontifex historiae Eusebii Caesareensis auctoritatem ademit. Quid? An non etiam absurdum est, ut qui infidelis Ecclesiae fuerit, ei fidem Ecclesia in rebus ecclesiasticis habeat? Experimur sane, haereticos sectae suae non dogma solum ac praecepta, sed res etiam gestas accommodare: imo vero torquere atque adeo fingere, ut sectam undique et comprobasse et ornasse videantur. Hinc enim, quemadmodum supra diximus, Constantinum finxit Eusebius ad Eusebio Nicomediensi baptizatum, quo Arianorum factioni maiorem et fidem et auctoritatem adiungeret. Hinc enim, cum in Synodi Nicaenae mentionem incidit, dogma fidei, quo damnatus est Arius, astute dissimulavit, in paschatis quaestionem repente digressus. Sed ne Arii quidem unquam in historia sua meminit, callide hominis memoriam praeteriens, quem Synodi auctoritate obrutus laudare non est ausus, amicitiae lege constrictus noluit vituperare. Quae eaedem omnino causae subsunt, ut historiam Carionis omnes christifideles explodant. Quosdam enim Summos Pontifices, viros quidem optimos, illius lacerat et cruentat oratio; quosdam vero imperatores Germanos commendat et illustrat, qui Ecclesiae Romanae perduelles inimicique fuere. Itaque ex unguibus leonem agnosces, hoc est, ex laude et vituperatione Lutheranum. Quamquam Carionem Lutheri erroribus adhaesisse, non est opus coniecturis suadere. Multis quippe in locis aperte ille se prodit. Quocirca mirum est, cur eius historia non sit cum ceteris haereticorum libris ab Ecclesiae iudicibus explosa, cum plerique tamen eam securi legant, nulla prorsus nota atque animadversione praemoniti. [3]

27. Sed ad Eusebium revertamur. In cuius *Historia ecclesiastica*

[1] Cap. 1. Musculo interprete.

[2] *Psalm.* 32. 9.

[3] Post scripta haec, Carionis historiam Paulus IV. condemnavit.

satis Gelasius ostendit, cetera sibi ac Concilio placuisse, dum quaedam displicuisse commonuit. Itaque si fabulam Abgari laudesque Origenis ab Eusebio demeres, digna eius historia esset, cui fides omnino haberetur: praesertim si in Ecclesiae contra Arium pugna, non ab Ario, sed ab Ecclesia stetisset. Ac de *Ecclesiasticae historiae* libris hactenus. Nam in chronicis admiranda fuit hominis diligentia, magnus omnino labor, varia et pene incredibilis lectio, ac grave prorsus in lectionis varietate iudicium. Nec scio, an quisquam alius inter Ecclesiae sive latinos seu graecos auctores, quamvis summa vi, ope atque opera eniteretur, praestantiora nobis posset temporum monimenta relinquere. Tametsi describentium incuria adeo multis locis vitiata sunt, ut dici sine animi dolore non queat. Sed ne illa quidem, quae ibi Eusebius refert, vera sunt omnia; quin reperias aliqua, quae iure ac vere reprehendas. Cuiusmodi illud est, quod eundem scribit fuisse Sennacherib, qui temporibus Ezechiae Hierosolymam obsedit, et Salmanassar, qui Samariam ceperat. Id quod Divinis Literis esse contrarium, Hieronymus *in Isaiae 36. cap.* edocuit. Atque *Tobiae cap. 1.* Salmanassar dicitur fuisse pater Sennacherib. At nihil est, ut ille ait, omni ex parte beatum. In opere, ut dicam, immenso raro peccasse felicissimum fuit. Verum de Eusebio haec satis.

28. Sozomenus sequitur, de cuius nos fide et auctoritate dicere Divus Gregorius cogit, qui historiam illius duabus praecipue causis improbavit. Una est, quod saepe in ea mentitus sit. Altera, quod Theodorum immodice extulerit, quem constat et haereticum fuisse et in quinta Synodo ab Ecclesia damnatum. Equidem Sozomeni mendacia non excuso; graecus namque fuit, et natio haec, ut diximus, est fuitque semper ad mentiendum promptula. Atqui in novem *Ecclesiasticae historiae* libris, quos ante hos paucos dies Musculo interprete accepimus, nihil tale Sozomenus scribit, quale secundo loco illi Gregorius obiicit. [1] Tantum ait, Theodorum discipulum Libanii fuisse, ad quem prolapsum Chrysostomus epistolam dederit, qui etiam postea episcopus Mopsuestiae fuerit constitutus. Andreas certe in Concilio Florentino, ubi pro Ecclesia Latina respondet, huius historici testimonium non solum usurpat sed etiam probat. Cum enim imperator Palaeologus interrogasset, num congruum esset, ut Synodus historiae auctoritate niteretur; Andreas illi respondit, ad res gestas cognoscendas Synodum historia uti debere. Tum imperator, *Historiam illam,* ait, *in nostra religione debemus suscipere, quam maiores nostri*

[1] Lib. 8. cap. 2.

probaverunt, aliam vero minime. Cui Andreas, *De Romanorum,* inquit, *aut Graecorum, aut regum bello historia nequaquam in Synodo uti debemus: sed cum historia haec, scilicet Hermii Sozomeni, ecclesiastica sit, in qua omnium Synodorum acta et patrum sanctorum defensiones explicantur, cur ei credendum non est?* Hactenus in Concilio Florentino sessione 7. Non videtur itaque hoc Concilium fidem Sozomeno abrogasse, sed habuisse. Sed huic argumento responsum facile atque expeditum est.

29. Illi vero alteri non video quemadmodum responderi possit, nisi dicamus, aut Gregorium alios libros Sozomeni legisse, qui in manus nostras non venerunt, aut memoria lapsum, pro Theodoreto Sozomenum scripsisse. Nam Theodoreti verba illa sunt, quae Gregorius retulit. *Libro* quippe *Historiae* suae *5. cap. 27.* Theodorum istum doctorem praeclarum fuisse scribit. Et *cap. 40., Moritur,* inquit, *Theodorus episcopus Mopsuestias, cum omnium Ecclesiarum doctor, tum haereticae cohortis profligator.* Theodoretus ergo erat eo nomine damnandus, qui et revera ob hanc causam damnatus est in quinta Synodo generali, act. 5. can. 13. et 14. *At Theodorus,* can. 12. Meruit etiam Theodoretus ea ex causa damnari, quod impie adversum Cyrillum et primam Ephesinam Synodum scripsit, duodecimque Cyrilli capita reprehendit, quae rectam fidem continebant. Nec vero de Theodoreto desperare quispiam debet. Nam, ut Bessarion in oratione, quam pro unione apud patres Florentiae habuit, affirmat, suum postea cognovit errorem: et in Concilio Chalcedonensi palinodiam recantavit. Verum ut haec cumque habeant, illiusmodi errantium patrocinia historiae elevant et auctoritatem et fidem. Quo mihi nomine, ut cetera omittam, Socratis Scholastici minus historia placet. Etenim et Origenis ipse quoque patronus est, et Nestorium excusat, et Cyrillum mordet, et Alexandrum vellicat, et in reiectione presbyteri poenitentiarii homousianorum innocentiam infamat. [1] De tertia vero regula in historiae iudicio servanda hactenus. Ac perspicua sunt haec quidem et in vulgari prudentia sita. Nam in quibus animi quaedam maior vis acriorque in iudicando prudentia est, ii sine hisce regulis, exacuendo illam ingenii aciem vera deligent, reiicientque contraria. Mihi sane aliquando et verum ipsum in scribentis sinceritate candoreque relucet, et mendacium contra auctoris quidam angor et calliditas patefaciunt. Sincera, mihi crede, veritas est, et si animum re-

[1] Lib. 6. cap. 12. et 13. et lib. 7. cap. 13. 14. 15. et 34. lib. 1. cap. 5. et 6. lib. 45. lib. 7. cap. 32. et 34. lib. eod. cap. 57. cap. 19.

purgatum invenerit, ipsa per se recte influit. [1] Falsitas circuitiones quaerit et anfractus, seque verborum ambitu solicite circumdat ac protegit. Atque etiam cum in historiae ratione quid quemque deceat, considero, facile intelligo, historicos non solum falso sed imprudenter res quasdam memoriae prodidisse. Quis enim vel mediocriter prudens ab apostoli Thomae Joannisque evangelistae persona illa non videat abhorrere, quae in rebus eorum gestis referuntur? ut aut ille iniuriae vindictam experierit; aut hic rupta veste suumque ipsius caput tundens equum acceperit: ex Ecclesia, quantum potuerit, properaverit, et senex adolescentem iuveniliter fuerit insecutus. [2] Non itaque prudentibus et ingeniosis iudicandi praecepta diligenter elaborata dedimus, sed, ut dicitur, crassa pinguique minerva rudioribus. Nec vero adeo stultus ego sum, ut existimem in has formulas omnia historiae iudicia conclusa et comprehensa. Sed si quae fuerunt praescribendae formulae, hae videntur potissimum consentaneae convenientesque fuisse.

CAPUT VII. 84

IN QUO 15. 16. 17. ET 18. ARGUMENTA CAPITE TERTIO POSITA REFELLUNTUR.

1. Quamquam ex iis, quae capite superiore diximus, argumentorum eorum refutatio apparet, quae 15. loco, 16. 17. et 18. sita sunt, sed ordine tamen refutanda sunt singula, ut scholae etiam minutis theologis morigeremur.

2. *Responsio ad quintum decimum.* Et in quintodecimo argumento quidem Philonis primum auctoritas quaeritur. Quae sane magna fuit: sed *Breviarium* illud *temporum* Philonis non fuit, nec libellus alter *De antiquitatibus,* quem constat eiusdem esse farinae.

3. Josephi vero in historia fidem non Romani modo principes sed viri quoque Ecclesiae celebrarunt. Egesippus bonus in primis auctor, vir probatae fidei ac gravis omnino historicus, Josephum egregie laudat: [3] quod ad historiae auctoritatem pertinet quidem, nam quod ad religionem, consortem eum facit perfidiae Judaeorum. Hieronymus [4]

[1] Eurip. *In Phaenissis,* « Veritatis suevit esse oratio simplex, vafris non egens ambagibus; siquidem ipsa per se congruit. At sermo iniquus, quia per se sit morbidus, medicamina exquisita deposcit sibi ».

[2] Euseb. lib. 3. cap. 23.

[3] In prooe. lib. 5. *De excid. Hierosol.*

[4] *De viris illustr.*

non dubitat locum illi inter Ecclesiae scriptores dare, atque adeo eius de rebus gestis monumenta inter Ecclesiasticas historias recensere. Eusebius Caesareensis,[1] Sozomenus,[2] Nicephorus,[3] ut alios omittam, miris modis Josephi historiam commendant. Quin et Josephus ipse historiam suam gravibus probabilibusque rationibus commendavit.[4] Quae non minorem faciunt fidem, quam si eaedem ab Hieronymo aut alio quopiam auctore positae fuissent.

4. At serpentis poenam nimium crasse interpretatur, vim ligni scientiae boni et mali falsam fictitiamque commemorat: Herodiadem scribit non Philippi sed Herodis[5] uxorem fuisse, qui Herodis quoque tetrarchae frater erat: templum in secundo anno regni Darii dicit esse perfectum: seniorum lamentationes, cum templi veteris amplitudinem recordarentur, non ad novum fundatum, sed ad iam consummatum refert: aliaque demum ait partim Scripturae Sacrae, partim veris aliis ac probatis historiis adversa.[6] Plane ait: non inficior. Sed errores tuere ignorantis, non mendacia fallentis. Neque aequum est paucis e maculis labem toti narrationis corpori aspergere. Egregius itaque historicus Josephus fuit, quemadmodum Egesippus affirmat, et rerum indagini sobrietatique sermonum attentus. Quod vero in temporibus notandis eum quidam reprehendunt, id iure an iniuria faciant, non facile dixerim. Equidem eiusmodi errata indoctis negligentibusque librariis prompte ac libenter assigno.

5. Julii porro Africani quinque *De temporibus* volumina in manus nostras non venerunt. Quare de eius historiae fide ipsi per nos iudicare non possumus. Sed exstat Gelasii praeiudicium, quod in argumento obiectum est, idque sequi theologos oportet de rebus eiusmodi iudicaturos. *Opuscula,* inquit, *Tertulliani sive Africani apocrypha.* Quo in loco an Julium Africanum voluerit Gelasius improbare, non satis expeditum est. Primum enim de Julio Africano nullus veterum malam opinionem habuit. Eusebius vero et Hieronymus ubique eius de rebus gestis testimonia colunt. Nec Julius hic est in fidei doctrina reprehensus. Nam quod historiam Susannae fictam esse credidit, in eo virorum doctissimorum errorem secutus est. Atqui ob peccatum unum, cuius vel probabilis excusatio est, omnia Julii opuscula a Gelasio

[1] Eus. lib. 3. *Eccl. hist.* cap. 9.

[2] Sozom. lib. 1. cap. 1.

[3] Niceph. lib. 2. cap. 18.

[4] Lib. 16. *Ant.* cap. 7. et in fin. 20 lib. et 1. lib. *Cont. App. Alex.* lib. 1. *Ant.* c. 3. lib. 18. *Ant.* c. 9.

[5] Caiet. ait fuisse binominem eundemque Philippum et Herodem appellatum. Sed ne Josephum quidem ipsum viderat.

[6] Lib. 1. *Cont. App.* lib. 11. *Ant.* cap. 3. 1. *Esdr.* 3. 4. 5. et 6. contraria referuntur.

damnari, non fit mihi profecto verosimile. Eadem quippe culpa, si culpa fuit, Julio fuit cum doctoribus Ecclesiae communis. Vix enim reperias quemquam, qui non in aliquo errarit. Deinde, quorsum Gelasius, quasi nihil interesset, utrum hic an ille damnaretur, in eam formam censer: *Opuscula Tertulliani sive Africani apocrypha?* Atque si duo auctores illi essent nominibus reque etiam ipsa differentes, more suo Gelasius utriusque singillatim opera condemnasset. Cum autem Tertullianum sive Africanum una comprehensione notat, non est existimandus auctores diversos sed eundem intellexisse. Mihi sane huiusmodi coniecturae suspicionem afferunt, locum esse corruptum, ut alia in hoc capite pleraque; et particulam: *sive,* scriptorum vitio additam. Legendum itaque esse: *Opuscula Tertulliani Africani apocrypha.* Nisi forte Africani cognomen quidam Tertulliano impertiebant: quocirca in eum modum sententiam Gelasius tulerit, ut sive nomine proprio seu cognomine a quolibet vocaretur, intelligeremus esse damnatum.

6. Reliqui sunt Eusebius et Sozomenus, quorum auctoritas quintadecima tandem argumentatione urgebatur. Verum de his auctoribus quid senserim, capite superiore habes.

7. *Responsio ad sextumdecimum.* In quintodecimo argumento nullus scrupulus obiectus est, qui non fuerit excussus. In sextodecimo autem Innocentii decretum primum obiicitur. Sed ille, si Ecclesiae monimenta probat, non statim Gentilium historias improbat. Sunt hae, fateor, usui ecclesiastici fori litiumque vulgarium parum aptae; quamvis et in hunc usum possint esse aliquando utiles, sed quibus in locis et quaestionibus, quoniam a praesenti instituto alienum est, non est operae pretium dicere. In Sacrarum vero Literarum expositione, quod in capite huius libri secundo fuse diximus, historiae profanae multum omnino valent. Quamobrem si quaestio circa Divinas Literas incidat, et Concilia et ceteri ecclesiastici iudices eiusmodi historias negligere nec debent nec vero possunt. Nec his solum Scripturae usibus gentium historiae accommodantur. Quin sunt alias teologis necessariae, quemadmodum et nobis ante explicatum est et sequentibus quoque libris explicabitur. Andreas porro in Synodo Florentina nihil aliud docet, nisi Graecorum aut Romanorum bella cognoscere nequaquam ad Synodum pertinere. Poterat dicere, Troianorum aut etiam Florentinorum. Nam Graecorum ac Romanorum bella quaedam cognita utilissima sunt prophetarum vaticinationibus explicandis. Sed haec facillima sunt: cetera persequamur. Quae et ipsa post ea, quae retro disseruimus, nihil difficultatis habent.

8. *Responsio ad decimumseptimum et decimumoctavum.* Sane in responsionem decimiseptimi argumenti ne verbum quidem unum adiiciendun censeo, quippe quod, nisi ego fallor, in cap. 6. accurate est ac diligenter expeditum. Duodevigesimum ego idemque postremum, quam brevissime potero, expediam, quo iam sit tandem huius loci finis.

9. Duo igitur argumentorum genera theologus usurpat. Unum est certum, alterum probabile. De utrisque proximo libro est latius disserendum. Nunc in pauca restringam. Non est necesse theologus certa semper principia sumat. Ex incertis, probabilia sint modo, argumentationes aliquando conficit, non ad vincendum quidem sed ad persuadendum idonea. Stultus vero theologus ille erit, qui in omni suo syllogismo res necessarias velit rebus quoque necessariis addicere. Sunt enim nonnulla adeo implicata et obscura, ut prudentiae theologicae sit non ea demonstrare velle sed suadere, non patentius illustrare sed utcumque expedire.

10. In huiusmodi itaque argumentorum genere si quis humana fide probabiliter usus fuerit, falli nimirum aliquando poterit. Atque etiam, quemadmodum supra diximus, quaedam ita certo humana fides tradit, ut ea in dubium vertere stultitiae sit argumentum vel certissimum. Haec si in usum suum theologus vindicarit, nihil fallax, nihil imbecillum ineptumque conficiet, sed rem veram, firmamr ationique tum humanae tum etiam divinae consentaneam. Verum ab his historiae partibus, quae sunt expositae, quemadmodum ducatur argumentum, satis expositum videtur. Omnia igitur argumenta theologica manare a fontibus decem, dictum est in primo libro. In decem autem sequentibus libris, cuiusmodi argumenta e singulis locis erui possint, ostensum est. Quae dicta sunt fortasse longius quam instituta causa postulabat: sed brevius certe, quam res tanta posse a me dici existimaram. In historiae humanae auctoritate explicanda, fateor, magna mihi longitudo orationis fuit. Sed nullus e locis theologiae erat, ubi aut latior occurreret disserendi materia, aut me oporteret magis cura, diligentia, industria elaborare. Quod etsi minus praestiti, quam rei magnitudo desiderabat, non tamen frustra elaboravi. Admonere enim reliquos potui, ut accuratius scribant, et res vel meliores addant, vel supervacuas detrahant, vel disperse et diffuse dictas angustius et contractius adstringant; breviter, si quid norunt rectius istis, candidi impertiant.

DESCLÉE & C.
PIAZZA ORAZIOLI N.

26016